

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШЕВЧЕНКО ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.148:343.132

**ДИСЕРТАЦІЯ
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»
(081 – Право)**

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. В. Шевченко**

Науковий керівник **Садченко Олександр Олексійович**,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017.

У дисертації на основі сучасних досягнень криміналістики, кримінального процесу, теорії судової експертизи узагальнено та викладено комплекс проблемних питань, що виникають при використанні спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування, проведення судово-товарознавчої експертизи. Розглянуто генезис та визначено роль товарознавчих знань у формуванні теорії судово-товарознавчої експертизи. Висвітлено стан і перспективи наукового вивчення проблем використання спеціальних товарознавчих знань. Сформульовано поняття та визначення спеціальних товарознавчих знань на підставі сучасних теоретичних положень криміналістики та теорії судової експертизи в умовах реформування кримінального процесуального законодавства. Розроблено наукову класифікацію форм використання спеціальних товарознавчих знань під час розслідування кримінальних правопорушень. Розкрито особливості правового статусу спеціаліста-товарознавця як самостійного учасника кримінального процесу. Деталізовано зміст консультативної допомоги спеціаліста-товарознавця під час його залучення до участі в слідчих (розшукових) діях. Запропоновано визначення судово-товарознавчої експертизи, сформульовано її предмет, класифіковано об'єкти та розроблено класифікацію. Визначено та вдосконалено прийоми підготовки слідчим матеріалів для проведення судово-товарознавчої експертизи. Висвітлено критерії оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи, які використовуються сторонами кримінального

провадження і судом, з'ясовано труднощі, що виникають у них під час оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи, визначено шляхи їх подолання.

Запропоновано визначення спеціальних товарознавчих знань як системи науково обґрунтованих, не загальновідомих, не правових, практикою апробованих знань, навичок і вмінь, набутих особою під час професійного навчання за спеціальністю «товарознавство», які використовуються для дослідження товарів, робіт і послуг з метою встановлення їх товарних властивостей, фактичного стану, вартості та іншої споживацької інформації у ході вирішення завдань кримінального провадження.

Розроблено класифікацію судово-товарознавчих експертиз за: ступенем узагальнення та субординацією; видом розв'язуваних задач; видами досліджуваного об'єкту.

Визначено предмет судово-товарознавчої експертизи, яким є фактичні дані, що встановлюють в процесі вивчення матеріалів кримінального провадження та наданих об'єктів на основі спеціальних товарознавчих знань і характеризують: товари, послуги, роботу; товарні властивості; фактичний стан товарів, вартість товарів та іншу споживацьку інформацію.

Удосконалено визначення судово-товарознавчої експертизи як процесуальної дії, сутність якої полягає у проведенні, за завданнями сторін кримінального провадження і суду, науково обґрунтованого дослідження судовим експертом-товарознавцем товарів, робіт і послуг, з метою встановлення їх товарних властивостей та іншої споживацької інформації у ході вирішення завдань кримінального провадження, із застосуванням системи методів, яке оформляється у вигляді висновку експерта.

Розроблено наукові рекомендації щодо призначення судово-товарознавчої експертизи у кримінальному провадженні, що складається зі стадій, які містять такі дії слідчого: 1) визначення необхідності проведення судово-товарознавчої експертизи; 2) вибір моменту призначення такої експертизи; 3) збирання необхідних матеріалів; 4) визначення предмету судово-товарознавчої

експертизи; 5) вибір експертної установи або експерта; 6) складання постанови про призначення судово-товарознавчої експертизи.

Виокремлено критерії, яким повинен відповідати висновок судово-товарознавчої експертизи: належності, допустимості, достовірності, достатності, доказового значення.

Розглянуто прогнозування оціночної діяльності в умовах існування інституту альтернативної експертизи, судом присяжних засідателів, моральних і правових аспектів цієї проблеми, дані рекомендації по здійсненню ними оцінки судово-товарознавчої експертизи.

Виокремлено та проаналізовано напрями використання спеціальних товарознавчих знань у кримінальному провадженні, якими є: кримінально-правовий; кримінально-процесуальний; криміналістичний, кримінологічний.

Удосконалено форми використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором, судом, слідчим суддею; 2) участь спеціаліста-товарознавця під час проведення слідчих (розшукових) дій; 3) проведення судово-товарознавчих експертиз. А також форми участі спеціаліста-товарознавця в кримінальному провадженні, які полягають у здійсненні ним таких дій: експертне товарознавче дослідження, техніко-криміналістичне забезпечення слідчих (розшукових) дій, консультативна форма, оперативно-розшукова форма.

Ключові слова: товарознавство, спеціаліст, експертиза, судово-товарознавча експертиза, спеціальні знання, форми використання спеціальних знань, консультативна допомога спеціаліста, спеціаліст-товарознавець.

SUMMARY

O. Shevchenko. Use of special commodity knowledge during pre-trial investigation. – Qualifying paper (manuscript copyright).

PhD thesis in Legal Sciences (Doctor of Philosophy), special field 12.00.09 «Criminal procedure and criminalistics; forensics; operatively-search activity» (081 – Law). – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2017.

The dissertation on the basis of modern achievements of criminology, criminal process, the theory of forensic examination is generalized and sets out a set of problems that arise when using special knowledge about goods during pre-trial investigation, conducting forensic examination of goods. The genesis is considered and the role of knowledge about goods in the formation of the theory of forensic examination of goods is determined. The state and prospects of scientific study of the problems of the use of special knowledge about goods are investigated. The concept and definition of special knowledge about products are formulated on the basis of modern theoretical positions of criminology and the theory of forensic expertise in the conditions of reforming criminal procedural legislation. The scientific classification of the forms of use of special knowledge about the goods during the investigation of criminal offenses has been developed. The peculiarities of the legal status of a specialist on goods as an independent participant in the criminal process are revealed. The contents of the consultant's assistance of the specialist on the goods during his involvement in the investigation (search) activities is detailed. The definition of forensic examination of goods is proposed, the article is formulated, objects are classified, and classification is developed. The methods of preparation of investigator materials for conducting forensic examination of goods were determined and improved. The criteria for evaluating the conclusion of the forensic examination of the goods used by the parties to the criminal proceedings and the court are clarified, the difficulties encountered by them during the assessment of the conclusion of the

forensic examination of the goods are clarified, the ways of overcoming them are determined.

The definition of special knowledge about goods as a system of scientifically grounded, not well-known, non-legal, practice-tested knowledge, skills and abilities acquired by a person during professional training in the field of "knowledge of goods", used for the study of goods, works and services in order to the establishment of their commodity properties, the actual state, value and other consumer information in the course of solving the problems of criminal proceedings.

The classification of forensic examination of goods for: the degree of generalization and subordination; a kind of solvable tasks; types of investigated object.

The subject of judicial examination of goods is determined, which is the actual data, which are established in the process of studying the materials of criminal proceedings and provided objects on the basis of special knowledge about the goods and characterize: goods, services, work; commodity properties; the actual state of goods, the cost of goods and other information for consumers.

The definition of forensic examination of goods as procedural action, the essence of which is to carry out, on the instructions of the parties to the criminal proceedings and the court, scientifically based research by a forensic expert on products, works and services, in order to establish their product characteristics and other information for consumers in the course of solving problems criminal proceedings, using a system of methods, which is issued in the form of expert opinion.

Scientific recommendations on the appointment of forensic examination of goods in criminal proceedings, consisting of the stages containing such actions of the investigator are developed: 1) determination of the necessity of conducting forensic examination of goods; 2) choice of the moment of appointment of such expertise; 3) the collection of necessary materials; 4) determination of the subject of forensic examination of goods; 5) the choice of an expert institution or expert; 6) drafting a resolution on the appointment of a judicial examination of goods.

The criteria, which should correspond to the conclusion of the forensic examination of the goods: membership, admissibility, reliability, sufficiency, evidentiary value, are specified.

The prediction of valuation activity in the conditions of the existence of an institute of alternative expertise, a jury of judges, moral and legal aspects of this problem is considered, recommendations are given on the implementation of their assessment of forensic examination of goods.

The directions of use of special knowledge about goods in criminal proceedings, which are: criminal law, are analyzed and analyzed; criminal procedure; forensic, criminological.

The forms of using special knowledge about goods during pre-trial investigation have been improved: 1) direct use by their investigator, prosecutor, court, investigating judge; 2) participation of a specialist in the conduct of investigative (search) activities; 3) conducting forensic examination of goods. As well as the forms of participation of a specialist in criminal proceedings, which consist in carrying out such actions: expert investigation of goods, technical forensic provision of investigative (search) actions, advisory form, operatively search form.

Keywords: knowledge of goods, specialist, expertise, forensic examination of goods, special knowledge, forms of use of special knowledge, expert advice, product specialist.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шевченко О. В. Історія становлення судово-товарознавчих експертиз. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2013. Вып. 58, ч. 2. С. 519–522.
2. Шевченко О. В., Садченко О. О. Методи вивчення потреб експертної практики. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 2 (20). С. 26–33.
3. Shevchenko O. Estimation of the conclusion of judicial examination of the goods / Шевченко О. Оцінка висновку судової товарознавчої експертизи. *KELM: Knowledge, Education, Law and Management*. 2015. № 2 (10) czerwiec. P. 169–187.
4. Шевченко О. В. Призначення слідчим судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія. 18: Економіка і право*. 2015. Вип. 30. С. 176–181.
5. Шевченко О. В. Поняття спеціальних товарознавчих знань. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 190–201.
6. Шевченко О. В. Призначення і провадження судово-товарознавчої експертизи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 261–265.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів*: матер. наук.-практ. конф. (Київ, 31 берез. 2011 р.). Київ: ННПСК НАВСУ, 2011. С. 235–237.
2. Шевченко О. В. Інформаційне забезпечення товарознавчої експертизи. *Інформатизація судово-експертної діяльності*: тези доповід. кругл. столу (Київ, 29 берез. 2012 р.). Київ: ННПСК НАВСУ, 2012. С. 73–74.
3. Шевченко О. В. Поняття судово-товарознавчої експертизи. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень*: збірн. матер. кругл. столу (Київ, 21 листоп. 2013 р.). Київ: ННПФЕКП НАВС, 2013. С. 365–370.

4. Шевченко О. В. Комплексна судово-товарознавча експертиза культурних цінностей. *Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми*: збірн. матер. Міжнар наук.-практ. конф. Ірпінь: Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. С. 346–349.

5. Шевченко О. В. Створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем для вирішення завдань судових експертиз. *Проблемні аспекти експертної практики*: збірн. матер. кругл. столу (Київ, 4 грудн. 2014 р.). Київ: ННПСіК НАВС, 2014. С. 310–313.

6. Шевченко О. В. Основні положення судово-товарознавчої експертизи. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку*: збірн. матер. кругл. столу (Київ, 23 квітня, 2015 р.). Київ: ННПСіК НАВС, 2015. С. 396–402.

7. Шевченко О. В. Щодо поняття спеціальних товарознавчих знань. *Правова держава: сучасні тенденції та передумови її розбудови в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 30 жовт., 2015 р.). Тернопіль: Юридична лінія, 2015. С. 53–55.

8. Шевченко О. В. Оцінювання висновку судово-товарознавчої експертизи. *Актуальні проблеми досудового розслідування*: збірн. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конференція (Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ: НАВС, 2015. С. 263–265.

9. Шевченко О. В. Знання, які складають основу сучасного товарознавства. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності*: матер. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.). Київ: ННІ № 2 НАВС, 2015. С. 323–327.

10. Судова експертиза документів зі спеціальними засобами захисту: навч.-практ. посіб. / О. Л. Кобилянський, О. О. Садченко, О. В. Садченко, О. В. Шевченко. Київ: Укр.ДГРІ, 2011. 188 с.

11. Судова експертиза в кримінальному процесі: навч.–практ. посіб. / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко. Київ: Укр.ДГРІ, 2013. 233 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. СПЕЦІАЛЬНІ ТОВАРОЗНАВЧІ ЗНАННЯ ЯК ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ	23
1. 1. Розвиток наукових уявлень про товарознавчі знання	23
1.2. Стан розроблення проблем використання спеціальних товарознавчих знань	42
1.3. Поняття спеціальних товарознавчих знань	66
Висновки до 1 розділу	86
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	90
2.1. Загальна характеристика форм використання спеціальних товарознавчих знань під час кримінального провадження	90
2.2. Участь спеціаліста-товарознавця в проведенні слідчих (розшукових) дій	100
2.3. Консультативна допомога спеціаліста-товарознавця	111
Висновки до 2 розділу	120
РОЗДІЛ 3. СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	124
3.1. Поняття судово-товарознавчої експертизи та її види	124
3.2. Порядок призначення і проведення судово-товарознавчої експертизи	164
3.3. Оцінка висновку судово-товарознавчої експертизи	187
Висновки до 3 розділу	209
ВИСНОВКИ	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	217
ДОДАТКИ	267

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДНДЕКЦ	Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
ДСТУ	Державний стандарт України
див.	Дивись
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
м.	Місто
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МЮ	Міністерство юстиції
НДЕКЦ	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НДІ	Науково-дослідний інститут
п.	Пункт
р.	Рік
рр.	Роки
РФ	Російська Федерація
с.	Сторінка (и)
СБУ	Служба безпеки України
ст.	Століття
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
СтП	Стандартпласт
США	Сполучені штати Америки
тис.	Тисяч
ТУ	Технічні умови
ISO	International Organization for Standardization,
IEC	International Electrotechnical Commission

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження зумовлене тим, що становлення ринкової економіки, розвиток підприємництва, збільшення кількості суб'єктів, що здійснюють різні види господарської діяльності, супроводжується криміналізацією різних сфер економіки та зростанням злочинності. Так у 2015 році зареєстровано 565 тис. злочинів, а в 2016 році – 592 тис., тобто кількість зареєстрованих злочинів збільшилась на 27,5 тис. (4,9 %). Більшість кримінальних правопорушень учиняються, зазвичай, завуальованими способами, з використанням прийомів приховування злочинів. Все частіше предметом злочинної діяльності стають продовольчі і промислові товари, сировина, матеріали та напівфабрикати, товаротранспортні документи тощо.

Успіх розслідування злочинів у сфері економіки, крадіжок товарно-матеріальних цінностей, багато в чому залежить від того, наскільки повно використовуються можливості спеціальних товарознавчих знань. Такі знання дозволяють правильно кваліфікувати, успішно розслідувати та об'єктивно розглядати в судовому засіданні вчинені злочини.

Серед чисельних видів судової експертизи, однією із найбільш розповсюджених вважається судово-товарознавча, питома вага якої в експертних підрозділах МВС України сягає 12,6 % від загальної кількості судових експертиз.

Фахівці Експертної служби МВС України у 2015 році виконали 28,5 тис. судово-товарознавчих експертиз і дослідили 79,1 тис. об'єктів, а в 2016 році – виконали 31,5 тис. судово-товарознавчих експертиз (197,5 тис. об'єктів). Отже, спостерігається стала тенденція до збільшення кількості виконаних судово-товарознавчих експертиз.

Аналіз практики використання спеціальних товарознавчих знань свідчить, що для проведення досліджень на сучасному рівні необхідне розроблення теоретичних, процесуальних та криміналістичних проблем, з урахуванням специфіки та норм чинного кримінального процесуального законодавства.

Зокрема, на необхідність вдосконалення методичних рекомендацій щодо використання спеціальних товарознавчих знань, наголосили 53,3 % опитаних слідчих Національної поліції України. Серед наявних проблем зазначені респонденти виокремили: відсутність коштів для проведення судово-товарознавчої експертизи – 15,0 %; відсутність експертів-товарознавців з відповідної експертної спеціальності – 24,2 %.

Теоретичним підґрунтям дослідження є фундаментальний доробок вчених-криміналістів України та інших держав, яким належить значний внесок у дослідження теоретичних проблем криміналістики і судової експертології. Це праці Ю. П. Аленіна, В. Д. Басая, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, В. І. Василичука, В. К. Весельського, Т. В. Варфоломеевої, А. І. Вінберга, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, І. В. Гори, В. Я. Горбачевського, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, І. І. Котюка, В. П. Колонюка, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, О. В. Таран, В. В. Тищенко, Б. В. Романюка, О. О. Садченка, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Л. Д. Удаलोї, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька, О. Р. Шляхова та ін.

У різні періоди проблеми використання спеціальних товарознавчих знань викликали інтерес вітчизняних та зарубіжних учених-криміналістів, зокрема М. С. Алексєєва, Н. І. Альхамова, В. В. Архіпова, В. Д. Арсеньєва, К. А. Букалова, Л. І. Георгієва, Г. В. Дашкова, О. О. Закатова, Є. Г. Коваленка, С. С. Толмачової, О. І. Лозового, Я. С. Сапошинського, Л. О. Сергєєва та ін.

Відзначаючи теоретичну та практичну значущість наукових праць згаданих науковців, варто зауважити, що вивчення цих проблем як процесуалістами, так і криміналістами, довгий час мало суто процесуальний характер, або здійснювалося лише у криміналістичному аспекті.

Дослідження проблем використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування лише в одному аспекті, викликали штучний відрив взаємопов'язаних сторін єдиного предмету дослідження, і як наслідок неповноту самого дослідження. Основні положення судово-товарознавчих знань розроблялися в умовах КПК 1960 р. Викладене і зумовило актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тематика дослідження узгоджується зі Стратегією національної безпеки, затвердженої Указом Президента України 26 травня 2015 р. № 287/2015, ґрунтується на положеннях Плану заходів МВС України, спрямованих на реалізацію норм КПК України (наказ МВС України від 8 серпня 2012 р. № 685), відповідає Пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ на період 2015-2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014-2017 рр., схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 29 жовтня 2013 р. (протокол № 28). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 23 квітня 2010 р. (протокол № 6), уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 28 березня 2017 р. (протокол № 7) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень НАПрН України (п. 1451, 2014 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є вивчення процесуальних і криміналістичних проблем спеціальних товарознавчих знань, і вироблення на їх основі практичних рекомендацій щодо вдосконалення практики їх використання під час досудового розслідування.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких *задач*:

- розглянути генезис та визначити роль товарознавчих знань у формуванні теорії судово-товарознавчої експертизи;
- висвітлити стан і перспективи наукового вивчення проблем використання спеціальних товарознавчих знань;

- сформулювати поняття та визначення спеціальних товарознавчих знань на підставі сучасних теоретичних положень криміналістики та теорії судової експертизи в умовах реформування кримінального процесуального законодавства;

- розробити наукову класифікацію форм використання спеціальних товарознавчих знань під час розслідування кримінальних правопорушень;

- розкрити особливості правового статусу спеціаліста-товарознавця як самостійного учасника кримінального процесу;

- деталізувати зміст консультативної допомоги спеціаліста-товарознавця під час його залучення до участі в слідчих (розшукових) діях;

- запропонувати визначення судово-товарознавчої експертизи, сформулювати її предмет, класифікувати об'єкти та розробити класифікацію;

- визначити та вдосконалити прийоми підготовки слідчим матеріалів для проведення судово-товарознавчої експертизи;

- висвітлити критерії оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи, які використовуються сторонами кримінального провадження і судом, з'ясувати труднощі, що виникають у них під час оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи, визначити шляхи їх подолання.

Об'єкт дослідження – є правовідносини, що виникають у сфері діяльності органів досудового розслідування і суду в зв'язку з використанням спеціальних товарознавчих знань у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальні закони та категорії теорії пізнання, зокрема положення матеріалістичної діалектики, які сприяли розумінню об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження у контексті взаємообумовленості здобутків і потреб практики.

Методи *формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування), що надали змогу детальніше усвідомити зміст досліджуваних питань дисертації (у всіх її розділах). Під час проведення досліджень, для

розв'язання поставлених задач, в комплексі застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *історичний* – для дослідження генезису і стану наукового розроблення проблем товарознавчих знань, як передумови дослідження спеціальних знань (підрозділи 1.1, 1.2); *догматичний* – при тлумаченні правових і криміналістичних категорій, за допомогою якого поглиблено і уточнено понятійно-категоріальний апарат (у всіх розділах дисертації); *системно-аналітичний* – для узагальнення наукових підходів до змісту товарознавчих, спеціальних товарознавчих знань (у підрозділах 1.2; 1.3); *порівняльного аналізу* – для класифікації видів спеціальних товарознавчих знань (у підрозділі 1.3); *метод аналізу визначень* – для поглиблення розуміння визначення товарознавчих знань (підрозділ 1.1, 1.3), а також для характеристики змісту спеціальних товарознавчих знань (підрозділ 1.3); понятійного апарату у судово-товарознавчій експертизі (підрозділ 3.1); при тлумаченні правових категорій уточнено понятійний апарат (підрозділ 2.2, 2.3, 3.2, 3.3); *статистичний* (групування, зведення, аналіз кількісних показників) – для ілюстрації теоретичних висновків з вивчення даних експертної практики проведення судово-товарознавчої експертизи (підрозділи 3.1; 3.2); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання) – для вивчення думок працівників експертних підрозділів, слідчих щодо участі спеціалістів-товарознавців під час проведення слідчих (розшукових) дій, та особливостей дослідження товарних об'єктів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження складають статистичні дані про злочини, зареєстровані Національною поліцією (органами внутрішніх справ) в Україні за період 1987–2016 рр.; статистичні дані про результати діяльності Експертної служби МВС України за період 2001–2016 рр.; матеріали вивчення 810 висновків судово-товарознавчих експертиз із архівів ДНДЕКЦ МВС України, Київського, Тернопільського, Харківського, Чернігівського НДЕКЦ МВС України за 2010–2016 рр.; зведені дані анкетування 54 експертів-товарознавців Експертної служби МВС України та 120 слідчих Національної поліції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в Україні досліджень, в якому на основі сучасних досягнень криміналістики, кримінального процесу, теорії судової експертизи узагальнено та викладено комплекс проблемних питань, що виникають при використанні спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування, проведення судово-товарознавчої експертизи. На підставі одержаних результатів сформульовано і обґрунтовано низку положень та висновків теоретичного й практичного характеру, зокрема:

вперше:

– запропоновано визначення спеціальних товарознавчих знань як системи науково обґрунтованих, не загальновідомих, не правових, практикою апробованих знань, навичок і вмінь, набутих особою під час професійного навчання за спеціальністю «товарознавство», які використовуються для дослідження товарів, робіт і послуг з метою встановлення їх товарних властивостей, фактичного стану, вартості та іншої споживацької інформації у ході вирішення завдань кримінального провадження;

– розроблено класифікацію судово-товарознавчих експертиз за: ступенем узагальнення та субординацією; видом розв'язуваних задач; видами досліджуваного об'єкту;

– визначено предмет судово-товарознавчої експертизи, яким є фактичні дані, що встановлюють в процесі вивчення матеріалів кримінального провадження та наданих об'єктів на основі спеціальних товарознавчих знань і характеризують: товари, послуги, роботу; товарні властивості; фактичний стан товарів, вартість товарів та іншу споживацьку інформацію;

удосконалено:

– визначення судово-товарознавчої експертизи як процесуальної дії, сутність якої полягає у проведенні, за завданнями сторін кримінального провадження і суду, науково обґрунтованого дослідження судовим експертом-товарознавцем товарів, робіт і послуг, з метою встановлення їх товарних властивостей та іншої споживацької інформації у ході вирішення завдань

кримінального провадження, із застосуванням системи методів, яке оформляється у вигляді висновку експерта;

– наукові рекомендації щодо призначення судово-товарознавчої експертизи у кримінальному провадженні, що складається зі стадій, які містять такі дії слідчого: 1) визначення необхідності проведення судово-товарознавчої експертизи; 2) вибір моменту призначення такої експертизи; 3) збирання необхідних матеріалів; 4) визначення предмету судово-товарознавчої експертизи; 5) вибір експертної установи або експерта; 6) складання постанови про призначення судово-товарознавчої експертизи.;

– критерії, яким повинен відповідати висновок судово-товарознавчої експертизи: належності, допустимості, достовірності, достатності, доказового значення;

– прогнозування оціночної діяльності в умовах існування інституту альтернативної експертизи, судом присяжних засідателів, моральних і правових аспектів цієї проблеми, дані рекомендації по здійсненню ними оцінки судово-товарознавчої експертизи;

– напрями використання спеціальних товарознавчих знань у кримінальному провадженні, якими є: кримінально-правовий; кримінально-процесуальний; криміналістичний, кримінологічний;

– форми використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором, судом, слідчим суддею; 2) участь спеціаліста-товарознавця під час проведення слідчих (розшукових) дій; 3) проведення судово-товарознавчих експертиз;

– форми участі спеціаліста-товарознавця в кримінальному провадженні, які полягають у здійсненні ним таких дій: експертне товарознавче дослідження, техніко-криміналістичне забезпечення слідчих (розшукових) дій, консультативна форма, оперативно-розшукова форма;

дістало подальший розвиток:

– вчення про об'єкти судово-товарознавчої експертизи, якими є: вироби товарного походження (промислової і продовольчої груп, процеси їх виробництва, сировина, напівфабрикати, допоміжні матеріали, тара, пакувальні засоби товарного призначення, товаросупровідна і технічна документація, інші речові докази, матеріали кримінального провадження);

– положення про повноту товарознавчого дослідження, за такими критеріями: дача експертом відповіді на кожне поставлене питання, дослідження усіх об'єктів, які надані на експертизу;

– визначення поняття «спеціаліст» – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, що залучається до участі у слідчих (розшукових) діях у порядку встановленому цим кодексом для сприяння у виявленні, фіксації, вилученні предметів і документів; застосуванні технічних засобів; дослідженні матеріалів кримінального провадження; постановці питань експерту; роз'ясненню сторонам і суду питань, які входять до його професійної компетентності (компетенцію), шляхом дачі показань у якості спеціаліста; складанні письмових довідок і документів», на основі чого запропонована відповідна редакція ч. 1 ст. 71 КПК України;

– перелік типових найбільш досліджуваних об'єктів судово-товарознавчої експертизи: засоби зв'язку – 47,4 %; документи про якісні характеристики досліджуваних товарів – 16,6 %; оргтехніка – 12,3 %; побутова техніка – 11,0 %; одяг – 3,1 %; меблі – 3,0 %;

– положення про обставини, за яких надається консультативна допомога спеціаліста-товарознавця сторонам кримінального провадження, які можуть її отримати у випадках коли: виникає питання щодо достатності для проведення конкретного експертного товарознавчого дослідження знань експерта однієї спеціальності, або ж є необхідність призначення комплексної експертизи; коли необхідно правильно сформулювати питання, які підлягають постановці перед експертом-товарознавцем; під час необхідності визначення повного переліку документів, які необхідно надати у розпорядження експерту-товарознавцю і т. ін.

– положення щодо доцільності проведення судово-товарознавчої експертизи в державних судово-експертних установах, яке обґрунтовується:

- а) наявністю діючої системи судово-експертних установ в Україні; б) наявністю у класифікаторі професій професії «судовий експерт»; в) визначенням експертної спеціальності «судово-товарознавча експертиза»; г) визначенням освітніх професійних вимог до судового експерта-товарознавця; ґ) створеною системою підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації експертів-товарознавців у вищих навчальних закладах МВС України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що на основі авторських розробок сформульовані і обґрунтовані теоретичні положення, висновки, надані пропозиції, які впроваджені в:

- *практичну діяльність* Національної поліції України щодо протидії злочинам у галузі економіки, житлово-комунального господарства, у фінансовій сфері та у сфері інфраструктури (акт впровадження Департаменту захисту економіки Національної поліції України від 21.02.2017 р.), при проведенні судово-товарознавчих експертиз (акт впровадження Київського науково-дослідного інституту судових експертиз МЮ України від 23.02.2017 р.), у сфері нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності (акт впровадження Департаменту нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності Генеральної прокуратури України від 20.02.2017 р.);

- *освітній процес* – при підготовці дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», «Судова експертиза», «Теорія судової експертизи», «Особливості впровадження ДСТУ ISO/IEC 17025 в підрозділи Експертної служби МВС України», «Судово-товарознавча експертиза», а також під час проведення занять з названих дисциплін (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 14.01.2017 р. та 20.02.2017 р., юридичного факультету Інституту права та безпеки

підприємництва Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» від 14.01.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею. Сформульовані в ній положення, висновки, пропозиції та рекомендації обґрунтовано на підставі самостійного проведеного дослідження. Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові праці (авторська частка в них становить не менше 60,0 %), у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені у вигляді доповідей і виступів на науково-теоретичних та практичних конференціях, круглих столах: «Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів» (м. Київ, 31 березня, 2011 р.); «Інформатизація судово-експертної діяльності» (м. Київ, 29 березня 2012 р.); «Реформування системи кримінальної юстиції в Україні» (м. Ірпінь, 15 квітня 2012 р.); «Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень» (м. Київ, 21 листопада 2013 р.); «Проблемні аспекти експертної практики» (м. Київ, 4 грудня 2014 р.); «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 1 липня 2015 р.); «Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 23 квітня, 2015 р.); «Правова держава: сучасні тенденції та передумови її розбудови в Україні» (м. Тернопіль, 30 жовтня 2015 р.); «Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності» (м. Київ, 25 листопада 2016 р.).

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (391 найменування на 49 сторінках) і дев'яти додатків на 51 сторінці. Повний обсяг дисертації – 317 сторінок, з яких основний текст – 216 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

СПЕЦІАЛЬНІ ТОВАРОЗНАВЧІ ЗНАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. 1 Розвиток наукових уявлень про товарознавчі знання

Під час розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень та цивільних справ часто виникає необхідність у застосуванні спеціальних знань у галузі товарознавства. Такі спеціальні знання все частіше використовуються в ході розслідування крадіжок майна, випуску недоброякісної продукції, розкрадання державного майна, під час розгляду судами цивільних справ, коли обставини обумовлюють необхідність дослідження споживчих товарів та сировини.

Перш ніж перейти до розгляду наукових уявлень про спеціальні товарознавчі знання, зазначимо, що об'єктом сучасного наукового товарознавства є лише матеріальні товари, хоча науковців-товарознавців прогнозують у майбутньому розроблення «товарознавства послуг» і товарознавчих робіт, а також «товарознавства нематеріальної продукції», наприклад, «продукції інтелектуальної праці» [21, с. 192–199].

Зазвичай розвиток певних галузей наукових знань описується поетапно. Методологія науки розглядає розвиток теоретичних знань як систему, для якої характерні певні шаблі абстракцій і опис відповідних явищ.

Так, автори посібника «Фармацевтичне і медичне товарознавство», В. І. Гридасов, Л. М. Оридорога та О. В. Винник виділяють три періоди розвитку товарознавства: 1) товарознавчо-описовий; 2) товарознавчо-технологічний; 3) товарознавчо-формуючий [66, с. 6–7]. Такі ж періоди виділяє Н. Б. Дрьомова у посібнику «Медичне і фармацевтичне товарознавство» [87, с. 9], Н. С. Казанцев у підручнику «Товарознавство продовольчих товарів» [122, с. 5–7] та В. А. Тимофєєва у підручнику «Товарознавство продовольчих товарів» [335, с. 4–5].

На думку М. А. Ніколаєвої, автора ґрунтового підручника «Теоретичні основи товарознавства», – для розвитку товарознавства, як і будь-якої іншої науки, характерні такі стадії: 1) феноменологічна (описова), 2) аналітико-синтетична; 3) прогностична; 4) аксіоматична [218, с. 13]. При цьому на феноменологічній (описовій стадії) – накопичуються факти, описуються класифікації, об'єкти, явища, події, констатуються властивості. Аналітико-синтетична стадія є передбачальною, на ній теорія дозволяє дати елементарне пояснення природи, властивостей об'єктів, закономірностей явищ, а також створює можливість для передбачення можливих наслідків явищ і процесів. Третя стадія є прогностичною, на ній відбувається моделювання основних процесів з аналітичним поданням законів і принципів, прогнозуванням термінів і кінцевого результату процесів і явищ. Четверта стадія – аксіоматична, вона характеризується високим ступенем узагальнення явищ і глибоким проникненням в їх сутність, при цьому можливий точний і довгостроковий прогноз.

У посібниках Т. М. Артюх та І. В. Григоренко «Теоретичні основи товарознавства» [16, с. 21–29], Є. А. Кондрашової, Н. В. Конік, Т. А. Пешкової «Товарознавство продовольчих товарів» [148, с. 8–18], А. А. Ляшко та А. П. Ходикіна «Товарознавство і експертиза культтоварів. Товари для естетичного і інтелектуального розвитку» [176, с. 9–12], дисертаційному дослідженні І. А. Петрової [234, с. 12–24], розвиток товарознавства періодизується за історико-хронологічним принципом (античність, середні віки, товарознавство імперської Росії, радянський період, сучасне товарознавство).

Нижче ми пропонуємо та обґрунтовуємо власну періодизацію розвитку наукового товарознавства.

Виникнення товарознавчих знань, а згодом становлення товарознавства, пов'язується з розвитком товарного виробництва, торгівлі та зовнішньоторгівельних зв'язків у XVI столітті.

На нашу думку, в історії інтеграції наукових знань у товарознавство, помітно виділяються три *етани*. *Перший* (з XVI по XVIII ст.) – *описово-*

емпіричний, характеризується зародженням товарознавства, постійним накопиченням фактів, описом класифікацій, об'єктів, їх властивостей, явищ та подій. Цьому етапу передувало узагальнення значного практичного досвіду по виготовленню і торгівлі товарами ремісниками, селянами, купцями, які на практиці, власним досвідом, зазвичай «методом» проб і помилок, вивчали властивості товарів і передавали ці знання наступним поколінням.

Необхідність у пізнанні і оцінці товарів виникла з початком їх обміну. Щоб товар був еквівалентним, зіставлялися його корисні властивості, витрати на його виробництво. Низка товарів, таких як хутро, золото, срібло, боби, какао та інші, особливо коштовних, з відносно тривалим терміном зберігання, до появи грошей навіть виконувала функцію еквівалента обмінюваних товарів. При цьому мінова вартість товару, у грошовому вираженні, визначалася для покупця його корисною або споживчою вартістю [16, с. 21].

Товарознавству як галузі знань, на даному етапі, була притаманна практична спрямованість та емпіричний характер. На той час, наука ще не диференціювалася на галузі, відповідно товарознавство не могло існувати як окрема наука. Знання про товари, в основному зосереджувалися у працях агрономічного («сільськогосподарського») характеру. Описи товарознавчого характеру, в основному продуктів харчування, зустрічаються ще в роботах давньоримських учених: Катона Старшого (234–149 р. до н. е.), Варрона (116–27 р. до н. е.), Колумелли (I ст. н. е.). У працях Плінія Старшого (23 або 24–79 р.), крім опису різноманітних видів сільськогосподарської продукції, способів її вирощування, перероблення і зберігання, подаються знання про походження різноманітних сировинних товарів, зокрема каменів та металів, висвітлюються їх якісні відмінності, надаються відомості про фальсифікацію та торгівельну цінність [218, с. 14].

Із середини XVI століття, на розширення та поглиблення товарознавчих знань починає істотно впливати бурхливий розвиток природничих наук, зокрема фізики, хімії, біології. Це зумовлює появу праць заснованих не лише на описі, але й випробовуваннях, експерименті та аналізі їх результатів.

Розвиток товарознавчих знань того періоду, зумовив створення в Італії кафедри товарознавства при Падуанському університеті (1549 р.), де займалися узагальненням (опис, систематизація) знань про рідкісні та специфічні фармацевтичні товари рослинного і тваринного походження. У цей період, у країнах Західної Європи, набула поширення книга М. Себіціуса (1630 р.), яка розширювала знання про окремі товари, особливості їх приготування та зберігання, і що саме головне, була однією із перших публікацій заснованих на випробовуваннях, а не лише описі. В азіатських країнах поширювалася книга Абуя Фадея Гафана Ібн Алі аль Дамського «Книга вказівок на користь торгівлі і знайомства з добрими і злими властивостями товарів, як і їх підробка через фальсифікацію», в якій вже був навіть розділ «Про методи дослідження правдивості коштовних металів» [16, с. 22].

На Русі виникнення товарознавства дослідники відносять до середини XVI ст., коли розпочався перехід від ремісничого до промислового виробництва, що зумовило збільшення кількості товарів та значно розширило їх асортимент. Пожвавилася міжнародна торгівля, яка викликала необхідність оцінювати і зіставляти товари за міжнародними стандартами. У цей же час, набула поширення створена російськомовними невідомими авторами «Торгова книга» (1575 р.) з інформацією про опис товарів, однак відсутністю їх систематизації [66, с. 6–7].

Зазначимо, що принцип систематизації є вкрай важливим для товарознавства, він полягає у встановленні певної послідовності однорідних, взаємопов'язаних товарів, процесів або послуг. Із урахування різноманіття об'єктів систематизації у товарознавстві, він дозволяє об'єднати їх у взаємопов'язані і взаємопідпорядковані категорії (систематичні категорії), скласти систему, яка будується за певним планом. Системний підхід дозволяє побачити товар, його товарознавчі характеристики, процеси по забезпеченню якості і кількості – як комплекс взаємопов'язаних підсистем, поєднаних загальною метою – розкрити його інтегруючі властивості, внутрішні і зовнішні зв'язки.

Отже, для першого (описово-емпіричного) етапу розвитку товарознавства характерне накопичення значного практичного досвіду (емпіричного, досвіду який спирається на реальні факти) по виробництву і торгівлі товарами ремісниками, селянами, торгівцями, використання ними елементарних методів спостереження, опису, «проб та помилок» з метою вивчення властивостей товарів, передача цих знань наступним поколінням в усній формі або шляхом видання книг з вкрай примітивно систематизованими знаннями про товари.

Другий етап (з XVIII по середину XX ст.) – *інтеграційно-технологічний*. Він характеризується швидким розвитком природничих знань, наука стає спроможною дати елементарне пояснення природи, властивостей об'єктів, закономірностей та явищ, створюються можливості для прогнозування наслідків явищ і процесів. З середини XVIII століття розпочинається диференціація наук, наслідком якої стало формування наукової термінології, а згодом специфічної мови диференційованих наук. У науках розробляються власні методи дослідження або здійснюється їх запозичення з інших галузей знань.

Наукові знання сприяють розвитку «наукового напрямку» товарознавства. Так, систематичні дослідження в області біології, здійснені Ж. Бюффоном, К. Ліннеєм, Є. Жюсьє в період між 1700–1780 рр., слугували основою для розроблення наукової класифікації товарів. А досліди Ж. Бургаве, заклали основи хімічного аналізу харчових продуктів [16, с. 23].

Важливою у розвитку товарознавчих знань стала публікація протягом 1752–1756 рр. п'ятитомника Карла-Гюнтера Людовіци «Відкрита академія торгівлі, або повний торгівельний словник...» (по іншому «Основи повної торгівельної системи»), анонсує яку, автор писав, що він є першим хто «торгівельну науку звів до упорядкованої системи», на його думку загальна торгівля складається з трьох частин: 1) знання товарів, 2) торгівельна наука, 3) знання про підрахунок або упорядковане ведення торгівельних книг. Фундаментальна праця К.–Г. Людовіци заклала початок поглибленої систематизації об'єктів вивчення у товарознавстві [338]. На сучасній території

України дана публікація була поширена в російському перекладі «Написання повної торгівельної системи», і в ній товарознавство визначалось як «... познание товаров, смотра по купецкой в них нужде. Знание сие простирается на разделение и роды товаров, деление, свойство, испытание или разбирание, цену и доброту, порчу, сохранение и содержание, исправление, выделку, подделку, пользу и употребление, а также на знания суть лучшие сорта и роды товаров...» [338].

Слід зазначити, що у своїй фундаментальній публікації К.–Г. Людовіци визначив предмет і зміст товарознавства, навів визначення термінів «товар» та «товарознавство». К.–Г. Людовіци одним із перших запропонував, з метою поширення знань у галузі товарознавства, створювати комерційні (торгівельні) навчальні заклади (академії, училища) [16, с. 23].

Продовжуючи розвиток товарознавства як науки, професор Геттінгенського університету Йоганн Бекман, основними тенденціями цієї галузі знань вбачав: створення систематизованої класифікації товарів, їх ідентифікацію і випробування, визначення походження та опис виготовлення, пояснення різних гатунків і якості.

У 1780 році він розпочав публікацію п'ятитомної «Beiträge zur Geschichte der Erfindungen (1780–1805)», перекладена на англійську мову як «History of Inventions, discoveries and origins» («Історія винаходів та відкриттів», (1780 рік, 4-е видання видано у 1846 році), в якій пов'язав витoki, історію і тодішній стан різних машин, начиння та інших пристосувань, що використовувалися в ремеслі і домашньому господарстві, та розпочав широко вживати термін «технологія», «наукова технологія» [121]. При цьому, у своїй публікації він надав багатослівному визначенню товарознавства К.–Г. Людовіци, суворой академічної форми: «наука про властивості, отримання і випробування товарів, а також про їх академічне значення» [338].

Цей період характеризується двома основними тенденціями: перша – інформація про товари набуває все більш технологічного характеру, адже в описах товару увага починає приділятися технології його промислового або

сільськогосподарського виробництва; друга тенденція – товарознавство запозичує відомості із суміжних наукових галузей: фізики, хімії, біології, агрономії, які бурхливо почали розвиватися у цей період.

Так, у XVIII–XIX ст.ст. з'являються хімічні методи товарознавчої оцінки, а також способи перероблення й зберігання окремих споживчих товарів. У результаті створюється підґрунтя для переходу від опису товарів до випробувань їх, з метою виявлення складу і властивостей, а також причин, що викликають зміни властивостей товарів під час їх перероблення й зберігання, для накопичення і поглиблення знань про них [16, с. 24].

У цей період значимими для наукового товарознавства були публікації Ф. В. Зуєва, О. Т. Болотова, М. Я. Озерецьковського, І. Я. Біндгейма, Б. А. Енгельмана, М. Г. Левковича та ін. Значна кількість публікацій з товарознавства, зокрема щодо складу й властивостей багатьох харчових продуктів, побачила світ на сторінках журналу «Праці Вільного економічного товариства», який видавався з 1765 по 1915 р.

У середині XIX ст. виходить низка фундаментальних праць по товарознавству, зокрема Моделя «Хімічні обстеження харчових продуктів», де наводяться відомості про хімічний склад харчових продуктів; І. Вавилова «Довідковий комерційний словник» (1856 р.), де дається визначення товарознавства як науки й описуються окремі товари; А. Ходнєва «Хімічна частина товарознавства. Дослідження їстівних припасів і напоїв» (1859 р.), де стисло дається поняття про склад і властивості окремих товарів, їх хімічне дослідження та переваги, викриваються маніпуляції з різноманітними фальсифікаціями; А. М. Наумова «Про живильні речовини й найважливіші способи раціонального їхнього готування, заощадження й викриття в них домішок» (1859 р.), де розглянута товарознавча характеристика харчових продуктів та наведені способи викриття їх підроблення (фальсифікації); М. Я. Кіттари «Публічний курс товарознавства» (1860 р.), де закладені наукові основи товарознавства (визначено предмет, зміст курсу, виокремлено принципи

класифікації товарів), вказується на те, що вивчення технології і товарознавства повинно ґрунтуватися на відомостях з хімії, фізики й інших природничих наук.

У 1878 р. у Західній Європі виходить друком багатотомна фундаментальна праця І. Бенінга «Хімія харчових і смакових продуктів людини», яка набула широкої популярності і використовувалася у керівництвах по товарознавству [148, с. 12].

Починаючи з середини XIX ст., на теренах сучасної України та в окремих країнах Західної Європи, розпочався інтенсивний промисловий розвиток й торгівля, які вимагали висококваліфікованих кадрів, з достатніми знаннями про товари, що значно інтенсифікувало наукові дослідження в галузі товарознавства, відкриття комерційних навчальних закладів, в яких поступово вводився навчальний курс товарознавства [16, с. 25].

В кінці XIX – початку XX ст. в Російській Імперії, зокрема Києві, Москві, Петербурзі, відкриваються торговельні інститути з економічними і товарознавчими відділеннями, товарознавчими лабораторіями, обладнаними сучасними, для того часу, приладами для випробувань й оцінки якості споживчих товарів [16, с. 26].

Робота по накопиченню і обговоренню товарознавчих знань велась у наукових товариствах Російської імперії, їх обсяг з роками безперервно зростав, що свідчило про популярність товарознавства як науки, і практичну значимість товарознавчих знань. Так, наукові доповіді про харчові продукти були прочитані у Фізико-хімічному товаристві Харківського університету (1892 р.), Одеському відділенні Російського технічного товариства (1886 р.), Московському товаристві природознавства, антропології та етнографії (1877 р.), Казанському товаристві випробовувачів природи (1873, 1889 р.), Томському товаристві випробовувачів природи і лікарів (1897 р.), Російському технічному товаристві м. Петербургу (1900 р.) [148, с. 17–18].

Завдяки зусиллям членів наукових товариств Російської Імперії, зокрема і тих які діяли на території сучасної України, – професорів і викладачів навчальних закладів, які досліджували товари, що реалізовувалися на місцевих

ринках, – було організовано громадський і державний контроль якості важливих видів продукції і розпочалася боротьба з фальсифікаціями. Тому, в підручниках з товарознавства того часу, значне місце приділялося опису фальсифікації товарів і способам її виявлення [148, с. 18–19].

Зауважимо, що і сьогодні безпека є основоположним принципом товарознавства, який полягає у відсутності недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю нанесення товаром (послугою, процесом) шкоди життю, здоров'ю і майну людей. Безпека одночасно є одним із обов'язкових споживчих властивостей товару, яка розглядається як ризик або шкода для споживача, обмежена допустимим рівнем.

В аналізований період, на території Російської Імперії, розпочинається створення підручників наукового товарознавства. Так, М. Я. Кітарра видав «Публічний курс товарознавства», де сформулював концепцію товарознавства і виокремив принципи класифікації товарів (1860 р.); А. Альмадінген опублікував підручник «Товарознавство» (1900 р.); П. П. Петров, Я. Я. Нікітінський, Ф. В. Церевітінов видали двотомний підручник по товарознавству промислових товарів і харчових продуктів (1906–1908 р. р.). Вже в радянській Росії Я. Я. Нікітінський опублікував монографію «Нариси по товарознавству харчових продуктів» (1927 р.).

Отже, інтенсивний розвиток промисловості та торгівлі зумовив підготовку висококваліфікованих кадрів, які володіли знаннями про товари, у зв'язку з чим, у країнах Західної Європи та в Російській імперії розпочали відкриватися торгівельні (комерційні) навчальні заклади, в яких помалу в навчальний процес почав вводитися курс товарознавства, що дало значний поштовх до розвитку саме наукового напрямку товарознавства.

Третій етап (з середини ХХ ст. по теперішній час) – *науково-інформаційний*. У 30–ті роки ХХ ст. товарознавчі знання диференціювалися, виділилися загальні і спеціалізовані підрозділи по групах споживчих товарів, а «товарознавство харчових продуктів» і «товарознавство непродовольчих товарів» стали двома самостійними навчальними дисциплінами [16, с. 26].

У радянський період традиції основоположників товарознавства були продовжені С. Н. Бруєвим, М. А. Габрієльцем, А. І. Гриммом, В. С. Грюндером, С. А. Єрміловим, Г. С. Ініховим, Ф. С. Касаткіним, Н. І. Козіним, І. Ф. Крюк, А. А. Колесником, Л. Н. Ловчевим, А. Н. Рукосуєвим, В. С. Смирновим, В. Г. Сперанським, Г. Г. Скробанським, у публікаціях яких розвинуто товарознавство харчових продуктів, засноване на результатах розлогих експериментальних досліджень.

У цей період здійснювалися широкі дослідження у галузі товарознавства харчових продуктів і промислових товарів, що дозволили значно розширити банк даних про споживчі властивості товарів і методи їх використання. Це суттєво поповнило навчальну інформацію, значно посилило теоретичне обґрунтування товарознавства як галузі наукового знання.

Багаторазово видавалися та перевидувалися підручники по товарознавству. Одночасно з якими в СРСР було видано багато довідкової і науково-практичної літератури по товарознавству (довідники, посібники, словники). Починаючи з 1962 року проводяться міжнародні конгреси товарознавців, на яких обговорюються загальні питання подальшого розвитку товарознавства [148, с. 16].

Значний внесок у розвиток вітчизняного товарознавства зробили зарубіжні науковці, зокрема німецькі та польські, чиї праці перекладалися на російську мову і використовувалися як у наукових дослідженнях, так і практичній діяльності.

В період з 1947 по 1960 рік торгівельна освіта в СРСР характеризувалася нарощуванням випуску спеціалістів без значного збільшення кількості навчальних закладів.

Починаючи з 1961 року до початку утворення незалежної України характерним було інтенсивне будівництво навчальних корпусів і відкриття нових середніх і вищих навчальних торгівельних закладів та їх філій.

Сучасний етап розвитку підготовки товарознавців в Україні розпочався у 1991 році і продовжується по даний час. Він характеризується підвищенням

вимог до якості підготовки спеціалістів-товарознавців, розширенням сфери їх застосування не тільки в торгівлі, але й у сферах обслуговування, органах сертифікації і державного контролю. Товарознавці в Україні працюють на підприємствах різних галузей народного господарства: 1) в гуртовій (оптовій) і роздрібній торгівлі (в якості товарознавця, менеджера закупівель, менеджера з продажу товарів, керівника організації), 2) на виробничих підприємствах (в якості менеджера збуту продукції, працівника відділу технічного контролю, менеджера з якості), 3) у лабораторіях митних та податкових підрозділів (у якості експерта, оцінювача, наукового працівника, керівника лабораторії), 4) у центрах сертифікації продукції і послуг (у якості експерта, дегустатора, керівника лабораторії чи дослідницького центру), 5) в експертних центрах і випробовувальних лабораторіях, які виконують експертизи товарів. Це зумовило те, що в Україні, в останнє десятиліття, значно зросла кількість коледжів і вузів, які готують фахівців товарознавців.

Слід зазначити, що у США, Франції та інших зарубіжних країнах характерна для вітчизняних навчальних закладів дисципліна «товарознавство» відсутня. Там знання про товари студенти отримують на курсах «технології виробництва», або інших подібних, наприклад «політика в галузі асортименту», «політика в галузі якості» та ін. [148, с. 18].

Сьогодні в Україні «товарознавство» далеко не єдина навчальна дисципліна, необхідна для професійної підготовки експертів, товарознавців і інших фахівців. Вона пов'язана не лише із суміжними, але й досить віддаленими навчальними дисциплінами міжпредметними зв'язками: передуючими, супутніми та подальшими.

Передуючими зв'язками «товарознавство» поєднано з низкою природничо-наукових і математичних дисциплін, зокрема фізикою, хімією, біологією, мікробіологією, математикою, а також із загальнопрофесійними дисциплінами –основи стандартизації, метрології і сертифікації. Знання цих дисциплін необхідні для більш глибокого розуміння і оцінки споживчих властивостей товарів, їх змін під час виробництва і зберігання.

Одночасно товарознавство є базовою навчальною дисципліною для багатьох загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, зокрема економіки, бухгалтерського обліку та ін.

Розвиток сучасного товарознавства здійснюється шляхом інтеграції з іншими, як фундаментальними, так і прикладними науками (біохімією, фізичною хімією, біофізикою, маркетингом, менеджментом якості, логістикою). Подальше удосконалення цієї інтеграції дозволить товарознавству піднятися на аксіоматичний щабель, на якому стануть можливі точні і довгострокові прогнози [148, с. 24].

В Україні Наказом Держстандарту № 627 від 31 жовтня 2000 року затверджено і введено в дію 1 січня 2001 року стандарт «Товарознавство. Терміни та визначення». ДСТУ 3993–2000», який відповідає ISO 8402:1994 «Управління якістю та забезпечення якості. Словник» у частині терміна 5.3.16 та настанови ISO/IEC 2:1996 «Стандартизація і суміжні види діяльності. Загальний словник» у частині терміна Б.2, розроблений Українською академією зовнішньої торгівлі [339], в якому визначені загальні поняття товарознавства; виділені його об'єкти (товар, асортимент товарів, якісна характеристика товару, інформація про товар); визначені споживчі товари; розкрито поняття товарознавчої діяльності, а також наведені абеткові показники українських, англійських, французьких та російських термінів такої діяльності; додано терміни та визначення засобів зберігання і захисту товарів, загальноекономічні терміни, їх визначення та ін. Терміни, регламентовані у цьому стандарті є обов'язковими для застосування в усіх видах нормативних документів, науково-технічній, довідковій та навчально-методичній літературі, що належить до товарознавства, для робіт зі стандартизації, сертифікації або для використання результатів цих робіт, що містять програмні засоби для комп'ютерних систем. Вимоги стандарту є чинними для застосування у роботі підприємств, установ, організацій, що діють на території України, технічних комітетів зі стандартизації, науково-технічних та інженерних товариств, міністерств та відомств.

Згідно вищезазначеного стандарту товарознавство визначено *науковою дисципліною* [339, с. 2].

Отже, для третього етапу (науково-інформаційного) розвитку наукового товарознавства характерне те, що товарознавча діяльність активно впливає на формування асортименту і створення якості товарів, значна увага приділяється теоретичним основам товарознавства, класифікації товарів і їх споживчим властивостям, проблемам товарознавчої оцінки та управлінню якістю товарів. У практичне товарознавство впроваджується автоматизація та сучасні інформаційні технології. Значного розвитку набула передача сучасних товарознавчих знань, яка здійснюється науковцями та практиками у вищих навчальних закладах. Значно активізувалися наукові дослідження теоретичних основ товарознавчої експертизи та здійснюється перепідготовка відповідних фахівців у спеціалізованих експертних закладах.

Після розгляду етапів розвитку товарознавчих знань, на нашу думку, варто розглянути питання про те, які знання складають основу сучасного товарознавства, як галузі наукових знань.

Знаний дослідник теорії і практики використання спеціальних товарознавчих пізнань К. А. Букалов, у 70-х роках минулого століття, узагальнивши погляди низки відомих науковців у галузі наукового товарознавства, дійшов висновку, що товарознавство слід розглядати як природничо-технічну наукову дисципліну, предметом якої є вивчення споживчої вартості, остання у свою чергу визначається як сукупність споживчих властивостей речі, здатних задовольняти певні потреби людини. До завдань товарознавства К. А. Букаловим віднесено вивчення різноманітних факторів, які так чи по іншому, впливають на формування споживчої вартості товарів: вивчення природи споживчих властивостей сировини, допоміжних матеріалів, їх походження, вплив технології виробництва на зміст споживчих властивостей готових товарів, характер пакувальних засобів і тари, їх вплив на стан якості товарів, умов зберігання, транспортування, реалізації об'єктів товарного походження.

До змісту товарознавства науковець відніс також методи наукових досліджень, під якими у даній галузі знань розуміють способи визначення (випробовування) якісної структури конкретних видів товарів. Практичний досвід цих наукових методів оцінки якості товарів був систематизований і відображений у відповідних стандартах, які діяли на той час [41, с. 5–6].

Згідно Державного стандарту «Товарознавство. Терміни та визначення. Державний стандарт. ДСТУ 3993–2000» товарознавство є науковою дисципліною, яка системно вивчає товари на всіх етапах життєвого циклу, методи пізнання їхньої споживчої вартості (цінності), закономірності формування асортименту та вимог до якості для забезпечення ефективності їх виробництва, обігу та споживання.

Об'єктами товарознавства визначено – товари як продукти праці для задоволення потреб споживача та методи їх теоретичного і практичного пізнання, а предметом товарознавства – споживча вартість (цінність) товарів, закономірності її прояву і збереження. Товарознавець визнаний фахівцем у галузі товарознавства [339, с. 2].

На думку І. О. Геращенка, товарознавство вивчає: споживчі властивості товарів; їх класифікацію та кодування; стандартизацію і фактори, що обумовлюють якість товарів, їх контроль і оцінку; закономірності формування асортименту товарів і їх структуру; умови збереження якості товарів під час транспортування, споживання та експлуатації [56, с. 61].

Автори посібника «Фармацевтичне і медичне товарознавство» вважають, що товарознавство обіймає знання про: 1) оцінку сучасного асортименту за споживчою вартістю; 2) класифікацію товарів з огляду на їх призначення і властивості; 3) асортимент окремих товарних груп, виходячи з потреби у них; 4) необхідний й оптимальний асортимент для різних груп споживачів; 5) чинники, що створюють і формують якість товарів, а також умови їх зберігання; 6) показники якості товарів і відповідну нормативно-технічну документацію; 7) методи випробовувань і критерії оцінки рівня якості товарів;

8) заходи, спрямовані на збереження якості товарів у процесі руху (під час транспортування, зберігання та реалізації) [66, с. 9–10].

Н. Б. Дрьомова вказує на те, що товарознавство вивчає: основоположні характеристики товарів, які складають їх споживчу вартість; систематизацію товарів із застосуванням методів класифікації і кодування; управління асортиментом організації; товарознавчу характеристику конкретних товарів; товарознавчий аналіз і експертизу товарів; інформаційне забезпечення руху товарів від виробника до споживача [87, с. 9].

Автори посібника «Товарознавство продовольчих товарів» вважають, що товарознавство досліджує: 1) основоположні характеристики товарів, які складають їх споживчу цінність, 2) номенклатуру споживчих властивостей і показників якості товарів, 3) властивості і показники асортименту товарів, асортиментну політику виробничої або торгівельної організації, 4) оцінку якості товарів, 5) градації якості, дефекти товарів і причини їх виникнення, заходи попередження реалізації неякісних, небезпечних товарів, 6) кількісні характеристики одиничних екземплярів товарів і товарних партій, 7) якісні і кількісні характеристики товарів на різних етапах їх технологічного циклу, 8) види товарних втрат, причини їх виникнення і заходи по їх попередженню або зниженню, 9) інформаційне забезпечення руху товару від виготовлювача до споживача, 10) характеристики конкретних товарів, які обумовлюють їх споживчу цінність і здатність задовольняти певні потреби людини, ідентифікацію товарів, виявлення їх фальсифікатів [148, с. 6].

С. Л. Калачов зазначає, що товарознавство включає знання про: 1) систематизацію асортименту товару на підставі сучасних методів класифікації і кодування; 2) властивості і показники асортименту для аналізу і управління асортиментною політикою; 3) основоположні характеристики товарів, номенклатуру споживчих властивостей і показники якості товарів; 4) якості товарів і її градації, дефекти товарів, причини їх виникнення і заходи по попередженню реалізації неякісних товарів; 5) фактори, які визначають і

забезпечують збереження якості товарів на різних етапах їх технологічного циклу [123, с. 8].

Схожі погляди викладені також у підручниках: за редакцією А. Н. Неверова і Т. І. Чалих [337], посібнику Є. В. Омельченко [221], публікації О. В. Павленко та А. С. Самойленко [229].

Предметом вивчення сучасного товарознавства визначають споживчу вартість товару, яка створюється природою, працею людини в межах технологічного процесу, із вихідних матеріалів формуючись у продукцію, призначенням якої є задоволення матеріальних або духовних потреб людей [123, с. 7]. А об'єктом товарознавства визначають споживчі властивості товарів, сукупність знань про товар як предмет торгівлі, про його якість і споживче значення [66, с. 6].

Товарознавство, у сучасному розумінні, – комплексна соціально-економічна і природничо-технічна дисципліна, яка вивчає закономірності прояву, формування, оптимізації, розвитку асортименту і якості, розкриває можливості практичного використання пізнаних законів у системі суспільного відтворення, з метою задоволення матеріальних і культурних потреб, які неухильно розвиваються [123, с. 9].

Отже, визначаючи зміст товарознавчих знань, необхідно вказати на такі чотири аспекти: а) характеристика товарознавчих знань, які створюють підґрунтя спеціальних товарознавчих знань; б) структура товарознавчих знань; в) способи набуття товарознавчих знань; г) мета використання спеціальних товарознавчих знань.

Сучасне товарознавство – як навчальна дисципліна, складається із загального і спеціального розділів. Загальне товарознавство вивчає фундаментальні теоретичні аспекти, взаємозв'язки між властивостями товарів, закономірності їх проявів. Спеціальне товарознавство – присвячене вивченню окремих груп продовольчих і непродовольчих товарів, їх видів і властивостей вихідної сировини, матеріалів, способів їх отримання, впливу основних технологічних процесів і конструкцій виробів на формування споживчих

властивостей, асортименту товарних груп, вимог до якості, маркування, упакування, транспортування і зберігання [123, с. 9].

Товарознавство, як навчальна дисципліна, покликане виконувати такі основні завдання: формувати у студентів необхідний обсяг знань про загальні положення товарознавства, уміння систематизувати знання з товарознавчих питань, які студент одержує при вивченні інших дисциплін. Внаслідок цього уявлення студента про товарознавчі операції, їх мету і завдання, правильне вирішення цих завдань та очікуваний ефект будуть не фрагментарними і роз'єднаними, а становитимуть єдине логічне ціле, що буде базуватися на чинній законодавчій основі. В ході засвоєння навчальної дисципліни студенти вивчають принципи класифікації, кодування продукції, стандартизації, закономірності формування асортименту товарів і його структури, показники, які обумовлюють якість товарів, методи товарознавчого аналізу, правила маркування, пакування та умови транспортування і зберігання. Для вирішення цих питань студенти вивчають ДСтУ, ТУ, СТП та іншу нормативно-технічну документацію [66, с. 3–4].

Крім навчальної дисципліни «Товарознавство», у сучасних вищих навчальних закладах викладається навчальна дисципліна «Теоретичні основи товарознавства», метою якої є формування у студентів системи знань з теорії та методології товарознавства, принципів побудови класифікацій та кодування товарів, оцінювання та управління якістю, засвоєння професійних категорій, фахових понять та накопичення знань і навичок, необхідних для подальшого опанування навчальним матеріалом спеціальних розділів товарознавства. Цей курс дає загальне уявлення про товарознавство як наукову дисципліну, розкриває основні проблеми, якими займається товарознавство в умовах ринкової економіки. Засвоївши даний курс, студент повинен чітко знати предмет, завдання, історію розвитку товарознавства, розуміти суспільне і економічне значення товару, володіти методами оцінки споживчих властивостей товарів у процесі руху товару, принципами формування їх асортименту, класифікації і кодування [16, с. 3].

Сучасний випускник вищого навчального закладу, успішно засвоївши курс «Товарознавство» повинен володіти не лише знаннями, але й вміннями, зокрема: 1) визначати товарні види чи групи товарів за їх функціональними ознаками, маркуванням та ін.; 2) здійснювати вибір нормативно-технічної документації для проведення товарознавчої оцінки якості товарів; 3) добирати методи оцінки якості товарів; 4) прогнозувати можливий вплив умов зберігання, тари й упакування на якість товарів і вживання заходів, що запобігають такому впливу; 5) оформлювати документацію з приймання, зберігання, відпускання і списання товарів та ін.

Однозначно можна констатувати, що товарознавство як наука, в даний час володіє досить високою соціальною адресністю, адже значну необхідність у ній відчувають практично усі працівники сфери товарного обігу, а також споживачі. В умовах активної конкуренції складно уявити виробництво, підприємство громадського харчування або торгівлі, яке б не відчувало потреби у спеціалістах, що володіють знаннями у галузі товарознавства та експертизи товарів.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що сучасне товарознавство є сукупністю знань про: 1) характеристики товарів, які складають їх споживчу цінність; 2) системи товарів створені з використанням методів класифікації і кодування; 3) властивості і показники асортименту для аналізу асортиментної політики; 4) управління асортиментом організацій; 5) номенклатуру споживчих властивостей і показників товарів; 6) оцінку якості товарів; 7) градації якості і дефектів товарів, причини їх виникнення і заходи попередження реалізації неякісних товарів; 8) кількісні характеристики одиничних екземплярів товарів і товарних партій; 9) якість і кількість товарів на різних етапах їх технологічного циклу з урахуванням формуючих і регулюючих зберігаючих факторів; 10) види товарних втрат, причини їх виникнення і заходи попередження або зниження; 11) інформаційне забезпечення руху товару від виготовлювача до споживача; 12) властивості нових товарів, насамперед властивості безпеки, номенклатуру їх показників, розроблення вимог до якості товарів, що закладаються в

нормативно-технічні документи на продукцію; 13) нові прилади і сучасні методи контролю якості товарів що забезпечують об'єктивність результатів, мінімальні витрати ресурсів і часу; 14) системи якості товарів на підприємствах торгівлі на основі міжнародних стандартів; 15) рекомендації щодо нагляду за товарами в процесі збереження і транспортування.

Уважаємо, що окремі положення теоретичних основ товарознавства як науки та навчальної дисципліни потребують удосконалення, систематизації та розроблення. На нашу думку, це стосується таких положень: історія формування загальної теорії товарознавства; концепція його структури; природа загальної теорії товарознавства, його предмет та об'єкти; методологія науки товарознавства; функції загальної теорії товарознавства та її мова; характеристика законів розвитку товарознавства та його принципи; методи загальної теорії товарознавства; систематизація і класифікація знань у товарознавстві; інформаційні процеси в діяльності товарознавця та ін.

Нині в Україні проведення розслідування і судового розгляду значної кількості кримінальних проваджень неможливе без залучення до проведення слідчих (розшукових) дій спеціаліста-товарознавця та призначення проведення судово-товарознавчої експертизи.

Щоб встановити механізм кримінального правопорушення, характер і розміри спричиненої шкоди, а також багатьох інших значимих для проваджень обставин, органи досудового розслідування і суди практично у кожному випадку зіштовхуються з необхідністю залучення фахівців у галузі товарознавства. А для цього необхідні спеціальні товарознавчі знання, уміння і навички. Інколи під час проведення досудового розслідування лише за допомогою судово-товарознавчої експертизи можуть бути доказані такі обставини і факти, які не підлягають встановленню ніякими іншими процесуальними засобами.

Наукові товарознавчі знання сприяють розвитку «спеціального напрямку» – товарознавства, цей напрям пов'язаний з інтеграцією товарознавчих знань у теорію судової експертизи. Товарознавство дає можливість остаточно

сформуватись судово-товарознавчій експертизі і сприяти її подальшому розвитку.

Судово-товарознавча експертиза, її наукові, теоретичні, методичні основи виникають, формуються і розвиваються шляхом прямого запозичення даних, саме із товарознавства, цей процес можна вважати закономірністю безпосереднього базового формування і розвитку теорії судово-товарознавчої експертизи.

Тому, у даному підрозділі ми розглянули основні етапи розвитку товарознавчих знань, а також виокремили знання, які складають зміст сучасного наукового товарознавства, розкрили його поняття, предмет, об'єкт та зміст як наукової галузі знань, так і навчальної дисципліни. В наступному підрозділі нами буде розглянуто стан розроблення проблем спеціальних товарознавчих знань.

1. 2. Стан розроблення проблем використання спеціальних товарознавчих знань

Проблемам спеціальних товарознавчих знань у криміналістиці та судовій експертизі приділена певна увага, однак результати наукових пошуків далеко не завжди є відомими широкому загалу практичних працівників та науковців у зв'язку з недосконалою ще організацією поширення наукових досягнень.

В. Д. Берназ та П. В. Берназ вказують, що в останні десятиліття зростає професіоналізм та технічна оснащеність злочинців. Правоохоронцям бракує необхідних сучасних комплексних наукових розробок, а ті які є, потребують з однієї сторони оновлення, відповідно до особливостей вчинення злочинів у сучасних реаліях, а з другої – доведення здобутків науки як до викладачів, так і посадових осіб, які ведуть реальну боротьбу зі злочинністю, що дозволить удосконалювати підготовку та самопідготовку фахівців з розкриття та розслідування сучасних злочинів [80, с. 3].

В. П. Бахін справедливо зазначав, що підготовка наукових робіт здійснюється найбільш досвідченими фахівцями, з урахуванням значного обсягу відомостей, накопичених протягом тривалого часу, вони слугують ґрунтовною основою для оптимізації практичної діяльності. На жаль, значна кількість результатів наукових пошуків часто залишаються невідомими для вчених, практиків, майбутніх працівників правоохоронних органів. Це зумовлено існуючими недоліками в організації наукового й інформаційного забезпечення практики боротьби зі злочинністю» [цитовано за: 120, с. 4].

Дослідження з питань спеціальних товарознавчих знань багатогранні і охоплюють різноманітне коло питань. Здійснений нами у цьому підрозділі дисертації аналіз наукових досліджень проблем використання спеціальних товарознавчих знань покликаний поліпшити інформаційне забезпечення діяльності з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень де такі знання можуть бути потенційно використані. Підрозділ включає систематизовані відомості про зміст дисертаційних та монографічних досліджень, а також досліджень викладених у статтях, які були проведені з даної проблематики на теренах пострадянського простору.

Однією із перших публікацій, в якій розглянуто проблеми використання спеціальних товарознавчих знань, був посібник «Судово-товарознавча експертиза у справах про розкрадання соціалістичного майна, посадові і господарські злочини», підготовлений науковцями Всесоюзного інституту по вивченню причин і розробленню заходів попередження злочинності Л. І. Георгієвим, Г. В. Дашковим і Л. А. Сергєєвим у 1969 році [55].

У 1972 році у Москві вийшов друком посібник М. Н. Камінського «Судово-товарознавча експертиза. Матеріали по експертизі товарів» [125].

1976 року у Саратовському юридичному інституті К. А. Букалов опублікував навчальний посібник «Процесуальні і криміналістичні питання призначення судової товарознавчої експертизи» [40], де розглянуто: зміст спеціальних товарознавчих пізнань, значення судової товарознавчої експертизи для розслідування розкрадань державного майна, предмет і об'єкти дослідження

цього виду експертизи. Особливу увагу автор приділив тактиці призначення таких експертиз, оцінці і використанню висновку експерта-товарознавця слідчим, а також торкнувся питання подальшого удосконалення організації судової товарознавчої експертизи.

У 1977 році у Всесоюзному інституті по вивченню причин і розробленню заходів попередження злочинності К. А. Букаловим було захищене дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступня кандидата юридичних наук «Теорія і практика використання спеціальних товарознавчих пізнань на попередньому слідстві» [41]. Дисертант констатував, що проблемі використання спеціальних товарознавчих пізнань на попередньому слідстві в юридичній літературі і на практиці не приділяється потрібної уваги, по даній проблематиці є лише невелика кількість статей і посібників, відсутні монографічні дослідження, у той же час, необхідність в них є очевидною. Зокрема, потребують розроблення питання: визначення сутності спеціальних товарознавчих пізнань, умови їх використання слідчим; підстав залучення спеціаліста-товарознавця до участі у проведенні слідчих дій; порядку застосування товарознавчих знань під час проведення комплексної ревізії; змісту предмета, об'єктів дослідження і завдань судової товарознавчої експертизи; особливих прийомів дослідження обставин кримінальної справи з допомогою даних пізнань; використання досліджуваного виду пізнань з метою попередження злочинів [41, с. 2].

У зв'язку з цим перший розділ своєї дисертації К. А. Букалов присвятив науковим основам і умовам використання спеціальних товарознавчих пізнань під час розслідування злочинів. У другому розділі – розглядаються підстави і форми застосування спеціальних товарознавчих пізнань на попередньому слідстві. У третьому – дослідив криміналістичні і процесуальні питання судової товарознавчої експертизи на попередньому слідстві. У четвертому розділі – виклав особливості використання спеціальних товарознавчих пізнань для попередження злочинів [41, с. 5–20].

Науковці Волгоградської слідчої школи МВС СРСР А. А. Закатов і Я. С. Сапошинський у 1979 році опублікували навчальний посібник «Судова товарознавча експертиза промислових товарів» [108], де висвітлили як теоретичні положення, що стосуються призначення судової товарознавчої експертизи промислових товарів, так і питання її підготовки, призначення і проведення, питання тактики під час отримання зразків товарів необхідних для порівняльного дослідження, проблеми оцінки висновку експерта-товарознавця.

На думку авторів цього навчального посібника, вивчена ними слідча практика свідчить про те, що ефективність розслідування і судового розгляду кримінальних справ залежить не тільки від вчасного призначення судової товарознавчої експертизи, але й від якісного її проведення [108, с. 3]. Трапляються непоодинокі випадки недооцінки окремими слідчими і суддями спеціальних пізнань експертів-товарознавців під час розслідування і судового розгляду кримінальних справ [108, с. 3].

У 1980 році у Всесоюзному науково-дослідному інституті судових експертиз О. В. Бахтіна та Х. Г. Мелконян узагальнили практику проведення судово-товарознавчих експертиз в експертних закладах системи Міністерства юстиції СРСР в окремій оглядовій інформації «Практика проведення судово-товарознавчих експертиз в експертних закладах системи Міністерства юстиції СРСР за 1977–1978 рр. Оглядова інформація» [28].

Працівником Всесоюзного науково-дослідного інституту судових експертиз С. С. Толмачевою у 1981 році було підготовлено методичний лист «Методика проведення судово-товарознавчих експертиз за відсутності роздрібних цін (стосовно продукції промислового призначення, сільського господарства і товарів народного споживання) [340]. У цьому ж році вийшли друком методичний лист працівника цієї ж установи О. В. Бахтіної «Методика проведення судово-товарознавчих експертиз у справах про розкрадання плодоовочевої продукції на базах, складах і торгівельній мережі» [25] та за її ж авторства оглядова інформація «Практика проведення судово-товарознавчих експертиз (за матеріалами судово-слідчої і судової практики)» [27].

За результатами проведеного дисертаційного дослідження у 1982 році К. А. Букалов, у Саратовському університеті опублікував монографію «Використання спеціальних товарознавчих пізнань на попередньому слідстві» [36], в якій розглянув питання теорії і практики використання спеціальних товарознавчих пізнань на попередньому слідстві у справах про розкрадання державного майна, під час розслідування посадових і господарських злочинів. Де особливу увагу приділив науковому обґрунтуванню і розробленню криміналістичних основ застосування вказаних пізнань, з аналізом необхідних для цієї мети процесуальних питань. З урахуванням конкретних обставин кримінальних справ, автор рекомендував окремі прийоми їх дослідження за допомогою товарознавчих пізнань у формі комплексної ревізії і товарознавчої експертизи. К. А. Букалов глибоко торкнувся проблем процесуальних підстав і форм застосування спеціальних товарознавчих пізнань. Розглянув процесуальні і тактичні питання судової товарознавчої експертизи, а також вказав можливості використання спеціальних товарознавчих пізнань для попередження злочинів.

В аналізованій монографії К. А. Букалова дається поняття і зміст товарознавчих пізнань, розкриваються сутність і умови їх використання у кримінальному судочинстві.

У 1984 році у Всесоюзному науково-дослідному інституті судових експертиз, С. С. Толмачева підготувала методичний лист для експертів «Проведення судово-товарознавчої експертизи по документах» [344].

В 1985 році у Всесоюзному науково-дослідному інституті судових експертиз було видано методичний посібник для слідчих, суддів і експертів «Призначення і проведення судових експертиз у справах про розкрадання і інші правопорушення у сільському господарстві», у якому розглянуті питання призначення і проведення судово-товарознавчих експертиз у справах про розкрадання й інші правопорушення, пов'язані із заготівлею сільськогосподарських продуктів і продукції тваринництва, а також у справах

про розкрадання і псування продукції на плодоовочевих базах (складах) [26; 342].

У Київській вищій школі МВС СРСР ім. Ф. Е. Дзержинського в 1988 році було видано навчальний посібник «Судові експертизи у практиці розслідування органами внутрішніх справ розкрадань соціалістичної власності» [143], в якому автори Є. Г. Коваленко та Є. Д. Лук'янчиков, фрагментарно розкрили поняття судової товарознавчої експертизи, підстави для її призначення, тактичні особливості її призначення та проведення, а також порядок оцінки і використання фактичних даних, які містяться у висновку експерта для доказування у кримінальній справі. Значна увага приділена проведенню судово-товарознавчої експертизи на попередньому і судовому слідстві під час розслідування розкрадань державної власності.

Автори аналізованого посібника вважають, що під час розкрадань державного майна судово-товарознавча експертиза, крім встановлення різних кількісних і якісних властивостей матеріальних цінностей, може призначатися з метою встановлення «способів вчинення розкрадань, а також обставин, які цьому сприяли» [143, с. 49], з чим важко погодитися, адже судово-товарознавчою експертизою безпосередньо такі питання не вирішуються.

На нашу думку, Є. Г. Коваленко та Є. Д. Лук'янчиков справедливо зазначають, що «однією з умов роботи по новому в системі правоохоронних органів є більш широке використання під час розслідування злочинів спеціальних знань у формі судової експертизи, що безумовно, скажеться на підвищенні ефективності боротьби із замахами на ... власність» [143, с. 4].

1989 року працівники Всесоюзного науково-дослідного інституту судових експертиз С. А. Плішкін, В. К. Степутенкова, С. С. Толмачева та В. І. Яцуба опублікували методичний лист «Профілактична діяльність експертів під час проведення експертиз по справах про випуск недоброякісної і нестандартної продукції», в якому розглянули окремі питання використання спеціальних товарознавчих знань у профілактичній діяльності експертів під час розслідування зазначених злочинів [259].

У Вільнюсі в 1990 році П.–З. К. Пошюнас опублікував монографічне дослідження «Судова ревізія і судово-економічні експертизи» [244], в якому розглянув наукові основи і форми використання спеціальних економічних знань, під час розслідування злочинів у сфері економіки. Детально зупинився на сутності судових економічних експертиз, навів їх класифікацію, запропонував шляхи вирішення окремих процесуальних, тактичних та організаційних проблем проведення таких експертиз.

На думку П.–З. К. Пошюнаса окремі автори, цілком необґрунтовано відносять судово-товарознавчу експертизу до роду судово-економічних експертиз. Автор монографії вважає, що погодитися з такою пропозицією не можна враховуючи такі аргументи: 1) товарознавство – це наукова дисципліна, яка вивчає споживчі властивості товарів, а ці властивості залежать від низки факторів позаекономічної природи, адже товарознавство є природно-технічною науковою дисципліною, яка тісно пов'язана з фізикою, хімією, біологією, хоча прослідковується прямий зв'язок товарознавства з економічними науками, яке доповнює їх «досліджуючи низку аспектів ефективного використання товарних ресурсів» [244, с. 94]; 2) різниця між економічними і товарознавчими експертизами добре прослідковується, якщо розглядати їх під кутом завдань, предмета, об'єктів і методів дослідження: завданнями товарознавчої експертизи є встановлення споживчих властивостей товарів, їх родової і видової приналежності, якості, асортименту, сортування, артикулу, розміру, комплектності, ціни та ін., така експертиза досліджує конкретні товари і документи, які фіксують якісні і кількісні показники товарів, на противагу цьому економічні експертизи досліджують господарські операції і планові економічні показники, які відображені у документах [244, с. 94–95].

На нашу думку, П.–З. К. Пошюнас справедливо зазначає, що в процесі перебудови економіки автоматично не зникнуть ні злочини у сфері економіки, ні умови, що їх породжують. Тому, необхідно шукати нові шляхи і методи по протидії злочинам у сфері економіки. Такі злочини вчиняються в процесі здійснення виробничої діяльності, тому їх розкриття і розслідування можливе

лише при широкому використанні спеціальних економічних знань. А суттєвою перешкодою на шляху впровадження економічних знань у правоохоронну практику залишається теоретична нерозробленість відповідного кола проблем. Відставання теорії від практики призвело до того, що по нині «не створена цілісна концепція використання спеціальних економічних знань у кримінальному судочинстві» [244, с. 5–6].

У Київській вищій школі МВС України ім. Ф. Е. Дзержинського, 1990 року було опубліковано навчальний посібник Є. Г. Коваленка «Використання експертних знань у діяльності органів внутрішніх справ по попередженню розкрадань соціалістичної власності» [142], в якому автор розкрив поняття, види і можливості використання спеціальних знань під час розслідування розкрадань; розглянув процесуальні вимоги по призначенню і проведенню судової експертизи (серед них судово-товарознавчої) в ході попереднього і судового слідства, виокремив тактичні особливості її проведення, а також організаційні питання призначення і проведення таких експертиз в експертних закладах Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції [142, с. 73–75].

На думку, Є. Г. Коваленка, криміналістичні рекомендації в яких викладені особливості використання спеціальних знань у розкритті і розслідуванні злочинів, призначенні і проведення експертиз, зокрема судової товарознавчої, не тільки допомагають підвищенню ефективності навчального процесу у вузах юридичного спрямування, але й є корисними для практичних працівників: слідчих органів внутрішніх справ, прокуратури, працівників суду, адвокатів та осіб, які займаються проблемами розкриття і запобігання розкраданням власності [142, с. 5].

1997 року в дисертаційній раді Російського федерального центру судової експертизи при Міністерстві юстиції РФ І. С. Карпова, під керівництвом Ю. Г. Корухова, захистила дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Теоретичні і методологічні основи судово-товарознавчої експертизи» [129; 130]. У першому розділі дослідження

«Теоретичні основи судово-товарознавчої експертизи» автор розглянула: предмет, об'єкт, особливості та проблеми класифікації судово-товарознавчої експертизи, її експертні завдання, а також поняття, зміст і формування спеціальних пізнань, необхідних для виконання експертних завдань. Другий розділ «Методологічні основи судово-товарознавчої експертизи», присвячений загальнометодологічним підходам до виконання експертних завдань судово-товарознавчої експертизи, методам які використовуються під час її проведення, принципам алгоритмізації і можливостям автоматизованого виконання експертних завдань. У цьому розділі також розглядаються окремі методики виконання експертних завдань судово-товарознавчої експертизи і особливості розроблення таких методик.

Працівниками Російського федерального центру судових експертиз С. С. Толмачевою та І. С. Карповою в 2002 році було опубліковано методичний посібник «Предмет, об'єкти і завдання судово-товарознавчої експертизи [345]. Публікація підготовлена за результатами узагальнення експертної практики проведення судово-товарознавчих експертиз, у ній розкриті такі поняття як предмет, об'єкт і завдання судово-товарознавчої експертизи, розглянуті практично значимі питання методичного характеру (система методів, які використовуються під час експертного товарознавчого дослідження, алгоритмізовані методики виконання типових завдань судово-товарознавчих експертиз, схеми експертного висновку). У 2003 році цими ж авторами був підготовлений до друку інформаційний лист «Сучасні можливості судово-товарознавчої експертизи», де коротко подана інформацію про предмет, об'єкти, завдання і сучасні можливості судово-товарознавчої експертизи з метою забезпечення ефективного її використання у кримінальному і цивільному процесах [346].

У цьому ж році С. С. Толмачева, І. С. Карпова і А. Я. Покидишева опублікували «Словник основних термінів судово-товарознавчої експертизи» [347], який став одним із перших термінологічних словників по теорії і практиці проведення судово-товарознавчої експертизи. Словник

складений з метою забезпечення однакового підходу до проведення судово-товарознавчих експертиз, оцінки висновків експертів, уніфікації мови судового експерта-товарознавця.

2004 року колективом авторів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз був виданий методичний посібник «Судово-товарознавча експертиза меблевих виробів» [328], а також посібник «Розробка методичних рекомендацій щодо оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави» [267].

У Київському національному торгово-економічному університеті в 2005 році Т. М. Артюх підготувала до друку ґрунтовну монографію «Товарознавча експертиза ювелірних коштовностей. Теорія та практика» [13].

У цьому ж році Л. В. Спіцкая опублікувала «Словник основних термінів судово-товарознавчої експертизи ювелірних виробів» [315], в якому не тільки дається тлумачення термінів і визначень, які прямо чи побічно використовуються експертами під час підготовки висновків за результатами здійснюваних досліджень, але й наводяться короткі відомості про методи, методики і способи досліджень, що використовуються під час проведення судово-товарознавчих експертиз даного виду.

У 2005 році С. С. Толмачева, І. С. Карпова та А. Я. Покидешава опублікували «Словник термінів судово-товарознавчої експертизи пухово-хутряних виробів» [348], в якому розмістили найбільш поширені терміни і важливі поняття, які відносяться до відповідної предметної галузі. Словник розрахований на експертів, які займаються дослідженнями пухово-хутряних виробів і вирішенням питань, пов'язаних із встановленням товарної належності досліджуваних об'єктів, зміною якості виробів, встановленням відповідних фактичних характеристик виробів вимогам нормативно-технічної документації, даним маркувальних позначень, показникам, які містяться у сертифікатах відповідності і сертифікатах якості.

2006 року в Санкт-Петербурзі видано посібник Є. В. Жиряєвої та Т. Хайландта «Товарознавство і експертиза у митній справі (продовольчі

товари)» [102], в якому дається поняття митної експертизи, визначено її предмет, об'єкт, метод, види, порядок призначення, особливості відбору проб і зразків товарів, обумовлюються строки проведення такої експертизи, зазначаються експертні організації та вимоги до потенційних експертів, наводиться зміст висновку експерта та методика дослідження.

Зокрема, у посібнику зазначено, що митні експертизи можуть бути поділені на галузі знань за такими ознаками: предмету, об'єкту, методики дослідження, характеру спеціальних пізнань. При цьому, на думку авторів, митна експертиза (може проводитися на досудовому слідстві), включає в себе, крім інших (судових (криміналістичних), оцінкових), товарознавчу. Яка може відповідати на питання лише щодо: визначення митного найменування товару; визначення якісних характеристик товару, які впливають на його вартість; встановити оптову ринкову вартість товару. При цьому окремо виділяється оцінкова експертиза, яка призначається з метою визначення споживчої вартості товару, зверненого у державну власність, яка визначає зокрема призначення і споживчі властивості товару; споживчі властивості відповідно до нормативно-технічних документів; встановлює гуртову ринкову вартість товару. Також, окремо виділяється ідентифікаційна експертиза, що визначає для певного товару: клас або групу однорідних товарів; обмеженість або заборону ввезення / вивезення для нього; відповідність його якісним характеристикам і технічному опису. Окремо також передбачені: сортифікаційна експертиза, матеріалознавча та екологічна. При цьому передбачається проведення повторних, комісійних та комплексних експертиз [102, с. 272–274]. Такий підхід, на нашу думку є досить суперечливим, адже питання так називаних «ідентифікаційних», «оцінкових», «сортифікаційних» експертиз завжди вирішувалися в рамках товарознавчої експертизи.

У Києві в 2008 році В. В. Архіпов опублікував навчально-практичний посібник «Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг. Теорія та практика» [21], де розглянув теоретичні і методологічні основи судово-товарознавчої експертизи, зокрема її понятійний апарат,

принципи, предмет і методи. Теоретично узагальнив та розробив методологічні засади ідентифікаційної експертизи. Визначив структурно-технологічну послідовність її проведення і запропонував методичне забезпечення для одержання відтворюваних, об'єктивних, адекватних результатів експертного дослідження. Автор посібника здійснив аналіз помилок експертних товарознавчих досліджень, в якому використав результати оцінки висновків судових експертів товарознавців і власний експертний досвід. У посібнику наводяться методики виконання експертних завдань щодо експертиз хутряних виробів, меблів, антикварних речей, взуття, мобільних телефонів. Здійснено дослідження особливостей і розроблено регламент виконання судово-товарознавчих завдань пов'язаних із захистом прав споживачів за певних умов та обставин (за ненаданням для огляду товарів (майна), у випадку надзвичайних ситуацій, за документами, у випадку зносу та ін.

В 2009 році було опубліковано методичні рекомендації «Дослідження ювелірних виробів під час проведення судово-товарознавчих експертиз» (Л. В. Спіцкая, Г. В. Ханіна, Т. Н. Хашковская) [316], які підготовлені з метою використання у професійній діяльності експертів-товарознавців судових експертних закладів. У цьому ж році, під науковою редакцією С. С. Толмачевої було опубліковано «Словник термінів судово-товарознавчої експертизи хутряних виробів» [302].

2011 року працівником Російського федерального центру судових експертиз А. А. Селівановим було підготовлено до друку ґрунтовний посібник «Методика вирішення експертних завдань під час проведення судово-товарознавчої експертизи меблів» [279], де автор виклав предмет, об'єкти, завдання і методи експертного дослідження меблів, характер і причини утворення дефектів і їх вплив на якість меблів. У цьому ж році А. А. Селіванов видав «Словник основних термінів судово-товарознавчої експертизи меблів» [284], основним завданням якого є уніфікація мови судового експерта-товарознавця і забезпечення термінологічної точності у висновках експертів.

У цьому ж році вийшов друком «Словник термінів судово-товарознавчої експертизи предметів антикваріату» (упорядник Л. В. Спічка) [301], де вміщені основні поняття і терміни, які відносяться до теорії і історії мистецтва, характеристики художніх стилів, технології виготовлення предметів.

М. А. Зубова і Н. І. Разживіна у 2011 році підготували до друку «Методику вирішення експертних завдань під час проведення судово-товарознавчої експертизи взуття» [113], де розглянули: предмет; об'єкти; завдання дослідження; перелік питань, які відносяться і не відносяться до компетенції експерта-товарознавця; методи експертного дослідження взуття; програму дослідження; обґрунтування диференціації виробничих і експлуатаційних дефектів взуття; навели конкретні методики проведення судово-товарознавчої експертизи взуття та коментарі до них.

Експертами-товарознавцями Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України у 2011 році були оприлюднені методичні рекомендації «Оцінка конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави» [227] та «Розрахунок вартості якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів» [266].

У цьому ж році С. С. Толмачева і А. А. Селіванов опублікували «Методичні рекомендації по визначенню вартості ювелірних виробів під час проведення судово-товарознавчої експертизи» [352], де виклали теоретичні і методологічні основи проведення судово-товарознавчої експертизи по визначенню вартості ювелірних виробів, навели алгоритми виконання завдань, які найчастіше зустрічаються під час проведення такого виду експертиз.

2011 року вийшов друком «Словник основних термінів судово-товарознавчої експертизи швейних, трикотажних і текстильних товарів (С. С. Толмачева, С. Н. Ряпухіна, Ш. К. Ганцов) [350], видання було першим термінологічним словником по судово-товарознавчій експертизі швейних, трикотажних і текстильних товарів, словник складається з трьох розділів, кожний з яких містить основну словарну частину і додаток з описом ознак і причин утворення відповідних дефектів.

У 2012 році вийшли друком методичні рекомендації «Визначення вартості товарів у справах пов'язаних з порушенням митного законодавства» (автори А. А. Селіванов, Є. Д. Учваткіна) [288], в яких розроблено єдиний підхід до визначення вартості товарів різних товарних груп, що незаконно переміщаються через митний кордон, з урахуванням усіх факторів, що впливають на їх вартість.

У Харківському національному університеті внутрішніх справ у 2012 році, І. А. Петрова захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів» [234; 235], об'єктом даного дослідження була товарознавча експертиза, її місце і роль у формуванні загальної теорії судової експертизи, теорії методів досліджень, значення інтеграції та диференціації у розвитку методів експертних досліджень, їх правове забезпечення та формування наукового експертного знання. Авторка розглянула: теоретичні засади регулювання судово-товарознавчої експертизи; методологічні аспекти оцінки якості товарів, як основу проведення судово-товарознавчих експертиз; теорію і практику процесуально-правового регулювання вартості оцінки споживчих товарів у судово-товарознавчих експертизах; процесуальні положення взаємодії слідчого та експерта-товарознавця; провадження судово-товарознавчих експертиз у суді. Окремо у дисертації спеціальні товарознавчі знання не розглядаються, а увага зосереджена на двох формах використання спеціальних знань на досудовому слідстві: 1) проведенні судово-товарознавчої експертизи; 2) взаємодії слідчого з експертом-товарознавцем під час проведення такої експертизи.

Дане дослідження є одним із перших в Україні монографічних узагальнень, в якому: доведено, що судово-товарознавча експертиза має дві сторони: правову і гносеологічну; обґрунтовано методологію судово-товарознавчого експертного дослідження; запропоновано вчення про методи судово-товарознавчих досліджень; визначено механізм проведення судово-товарознавчої експертизи у випадку відсутності досліджуваного об'єкта, розроблені рекомендації щодо використання методу ідентифікації для

визначення джерела походження товару, його артикула, комплектності, ціни, що дає можливість класифікувати досліджуваний товар; визначені стадії товарознавчої ідентифікації; обґрунтована необхідність використання судово-товарознавчої експертизи у господарському суді. Дисертантка удосконалила: принципи тактики судово-товарознавчої експертизи; підходи до особливостей проведення такої експертизи; термінологію судово-експертної діяльності; класифікацію в експертних дослідженнях; наукові підходи до вирішення питань про причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, і заходи для їхнього усунення.

Звичайно не з усіма висновками та пропозиціями авторки дослідження можна погодитися. Так, наприклад сумнівною, на нашу думку, є пропозиція «розробити методологію проведення судово-товарознавчих досліджень для вирішення низки проблем, які поглиблюються питаннями щодо зберігання і випробування зразків продукції, оцінки та використання отриманої інформації як доказів у суді в боротьбі зі злочинністю» [234, с. 8]. На нашу думку, дане питання не потребує розроблення цілої «методології», а може вирішитися розробленням відповідних криміналістичних рекомендацій для експертів. Дисертанткою розглядається «правове регулювання використання слідчим знань експерта товарознавця», мабуть мова повинна йти про «спеціальні товарознавчі знання» даного експерта [234, с. 3]. Не зрозумілим є поняття «техніка проведення судово-товарознавчої експертизи експертом товарознавцем» [234, с. 3], мабуть тут мова повинна йти про «експертну технологію» або «експертну методику» проведення судово-товарознавчої експертизи. Однак, слід констатувати, що дисертаційне дослідження І. А. Петрової, а також праці цієї авторки, опубліковані за результатами дисертації, сприяли вдосконаленню слідчої та експертної діяльності, адже в них вперше в Україні були опубліковані окремі розробки процесуально-криміналістичних і науково-методичних засад судово-товарознавчої експертизи споживчих товарів.

У цьому ж році експертами-товарознавцями Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України О. О. Желавською, О. В. Павленко, Л. В. Геращенко, О. О. Майстренко, В. О. Сорокіною, І. В. Москальчук був оприлюднений підготовлений ними методичний посібник «Судово-товарознавча експертиза меблевих товарів» [329].

2013 року було опубліковано методичні рекомендації підготовлені працівником Російського федерального центру судових експертиз А. А. Селівановим «Проведення судово-товарознавчих експертиз з метою визначення вартості медичного обладнання» [283], де викладені теоретичні і методологічні основи проведення судово-товарознавчої експертизи по вирішенню питань, пов'язаних з визначенням вартості медичного обладнання, наведена програма експертного дослідження і приклади розрахунку вартості медичного обладнання (конкретних об'єктів дослідження).

У цьому ж році було видано «Словник основних термінів судово-товарознавчої експертизи взуття» (упорядники А. А. Селіванов, М. А. Зубова) [299], який є першим термінологічним словником з теорії і практики одного з підвидів судово-товарознавчої експертизи – експертизи взуття. У словнику дається тлумачення термінів, які вживаються експертами під час підготовки висновків за результатами здійснюваних досліджень.

У 2015 році було опубліковано посібник «Характеристики, властивості, особливості об'єктів судово-товарознавчої експертизи продовольчих товарів, які випускаються вітчизняними виробниками в окремих регіонах Росії» [362].

Значна кількість проблем, які стосуються спеціальних товарознавчих знань вирішувалася у статтях опублікованих в наукових збірниках та тезах збірок виданих за матеріалами конференцій і круглих столів. Так, *процесуальні питання використання спеціальних товарознавчих знань, основи, організацію проведення та сучасні можливості судової товарознавчої експертизи* розглядали у своїх публікаціях: Г. Абдумаджидов (призначення і проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів в області вирощування

і перероблення бавовни) [1]; Н. І. Альхамов (недоліки підготовки матеріалів і призначення судово-товарознавчої експертизи) [7]; Н. І. Альхамов (комплексні товарознавчі і трасологічні дослідження у судовій експертизі) [6]; Н. І. Альхамов, Л. А. Порубаєва (попередження злочинів під час проведення судово-товарознавчих експертиз) [8]; Т. М. Артюх, В. В. Архіпов, О. О. Желавська (загальні засади судово-товарознавчої експертизи конфіскованого майна) [15]; Т. М. Артюх, В. В. Архіпов (методологічні засади судово-товарознавчої експертизи) [14], де автори проаналізували підстави для призначення судово-товарознавчої експертизи в кримінальному процесі у випадках фальсифікації товару, контрабанди, хабарництва, розкрадання, крадіжок, та т. ін., розглянули методологічні та теоретичні основи судово-товарознавчої експертизи; В. В. Архіпов (класифікація експертних завдань, які вирішуються в рамках судово-товарознавчої експертизи) [19], цей же автор досліджував сучасні проблеми судово-товарознавчої експертизи [18]; І. В. Бикова (практика проведення товарознавчих експертиз) [43]; К. А. Букалов (процесуальна сутність спеціальних товарознавчих пізнань і умови використання їх слідчим) [39]; К. А. Букалов, В. В. Стапанов (удосконалення організації судової товарознавчої експертизи) [42]; К. А. Букалов (призначення судово-товарознавчої експертизи у справах про розкрадання державного майна) [37]; К. А. Букалов (поняття, предмет і об'єкти судової товарознавчої експертизи під час розслідування розкрадань державної власності) [38]; К. Ф. Гуценко (призначення товарознавчої експертизи у кримінальних справах) [74]; Л. І. Георгієв (проблеми судово-товарознавчої експертизи) [54]; О. С. Донцова, А. С. Посохов, О. О. Михальський (методичне забезпечення судово-товарознавчих експертиз) [83]; А. А. Зархін (проведення судово-товарознавчої експертизи при розслідуванні квартирних крадіжок) [109]; І. С. Карпова (система експертних завдань судово-товарознавчої експертизи) [128]; Б. М. Нургалієв, О. Г. Кузнецов (судова-товарознавча експертиза і оцінювальна діяльність в республіці Казахстан) [220], проаналізовано правове регулювання судово-експертної і оцінювальної

діяльності, приділено увагу судово-товарознавчій експертизі, її предмету, об'єкту, завданням, які вона виконує, загальній методиці її проведення; В. Н. Євстюков, Л. І. Клімов (можливості судово-товарознавчої експертизи) [90]; І. А. Петрова (процесуальні проблеми судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів) [233]; І. А. Петрова (особливості взаємодії слідчого з експертом-товарознавцем при підготовці та проведенні судово-товарознавчих експертиз) [232]; І. А. Петрова, О. П. Снігер'єв (сутність та перспективи розвитку судово-товарознавчих експертиз) [236]; І. В. Попов (огляд і проведення товарознавчих і трасологічних експертиз у справах про розкрадання необлікованої продукції) [240]; А. А. Селіванов (можливості судово-товарознавчої експертизи на сучасному етапі розвитку) [277]; А. А. Селіванов (бібліографія публікацій по судово-товарознавчій експертизі, 1969–2012) [276]; Н. А. Сенчик (експертиза у справах про випуск недоброякісної продукції) [294]; Р. І. Сибірна (призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз) [295]; О. А. Сичова (процесуально виправдані ситуації призначення і проведення судово-товарознавчої експертизи) [332]; В. Соломко (кому доручити проведення товарознавчої експертизи) [309]; В. К. Степутенкова (теоретичні основи судово-товарознавчої експертизи) [319]; І. С. Тальянчук (інформаційне забезпечення проведення товарознавчих досліджень) [333]; С. С. Толмачева (проведення судово-товарознавчих експертиз у кримінальних і цивільних справах) [343]; М. В. Трифонова (проведення судової товарознавчої експертизи під час дослідження продукції з ознаками підробки товарних знаків) [353]; Є. Д. Учваткіна (можливості проведення судово-товарознавчої експертизи по класифікації товарів у справах, пов'язаних з порушенням митного законодавства) [354]; І. Ф. Федорова (досвід організації і проведення судових товарознавчих експертиз) [359]; І. Ф. Федорова (питання комплексної товарознавчої експертизи) [358]; А. Р. Шляхов (організація проведення товарознавчих експертиз по техніці безпеки) [375];

О. В. Шевченко (інформаційне забезпечення товарознавчої експертизи) [369]; Є. М. Яковлєва (експертиза якості продукції) [390; 391].

Проблеми використання судово-товарознавчих експертиз під час дослідження ювелірних виробів вирішували у публікаціях: В. В. Архіпов (основні принципи і підходи при визначенні вартості ювелірних виробів у судово-товарознавчих експертизах) [17]; О. О. Желавська (визначення ринкової вартості ювелірних виробів при проведенні судових товарознавчих експертиз) [97; 98]; С. С. Толмачева, М. А. Лактіонова (проведення судово-товарознавчих експертиз ювелірних виробів) [349], де розглянуто особливості методики проведення експертизи ювелірних виробів, зокрема під час проведення комплексних досліджень і наведено окремі методики їх дослідження.

Питання проведення судово-товарознавчої експертизи одягу, взуття, хутряних та шкіряних виробів досліджували у свої публікаціях: Є. Н. Андріанова (комплексна судова експертиза верхнього одягу) [9]; С. Н. Ряпухіна (методика проведення судово-товарознавчої експертизи хутряних виробів) [273], де авторка виклала основні теоретичні і практичні основи проведення судово-товарознавчої експертизи хутряних виробів і надала окрему методику дослідження хутряного напівпальто; М. А. Лактіонова (комплексне дослідження виробів із шкіри під час проведення судово-товарознавчої експертизи з метою визначення їх ринкової вартості) [165]; ця ж авторка досліджувала окремі методики проведення судово-товарознавчої експертизи взуття [166], де описала методологію проведення судово-товарознавчої експертизи взуття, навела окремі методики її проведення стосовно поставлених питань і конкретних експертних ситуацій; О. В. Целуйко (нормативне регулювання судової товарознавчої експертизи та експертних, товарознавчих досліджень взуття) [365].

Окремі питання судово-товарознавчої експертизи предметів живопису і прикладного мистецтва, культурних цінностей, меблів, книг і книгодрукарської продукції, а також годинників досліджували: І. Е. Гущина (судово-товарознавча

експертиза книг і книгодрукарської продукції) [75]; О. О. Желавська (визначення якості меблевих виробів під час проведення судово-товарознавчих експертиз) [95]; І. А. Петрова (експертне дослідження меблів при проведенні судово-товарознавчих експертиз) [231]; Є. Р. Россінська (теорія судової експертизи як методологічна основа експертизи культурних цінностей) [272]; А. А. Селіванов (проведення судово-товарознавчих експертиз і досліджень предметів живопису і прикладного мистецтва) [280], де автор узагальнив експертну практику, дав визначення предмета експертизи, розглянув питання визначення вартості предметів живопису і прикладного мистецтва, приділив увагу необхідності комплексного дослідження об'єктів даного виду. Цей же автор, у своїх публікаціях розглянув: окремі методики дослідження предметів давнини і мистецтва під час проведення судово-товарознавчої експертизи [286]; окрему методику проведення товарознавчої експертизи під час дослідження меблів [285], де описав основні етапи дослідження меблів, розглянув питання пов'язані з експертними дослідженнями, спрямованими на визначення її якості; проведення судово-товарознавчих експертиз під час дослідження годинників [278], де описав особливості проведення судово-товарознавчої експертизи годинників, стосовно конкретних ситуацій і вирішення тих чи інших питань, визначив компетенцію експерта-товарознавця, який займається дослідженням годинників, приділив увагу комплексному дослідженню об'єктів даного виду.

Використання *судово-товарознавчих експертиз під час визначення ринкової вартості об'єктів, розміру матеріальних збитків* досліджували у свої публікаціях: В. В. Архіпов, А. В. Архіпова (методика проведення судово-товарознавчих експертиз майна, що постраждало в результаті надзвичайних ситуацій) [23]; В. Г. Власенко (товарознавча експертиза під час визначення розміру матеріального збитку у справах про розкрадання державного майна) [50]; В. М. Губарева (проведення товарознавчих досліджень з визначення вартості товарів для ввезення на митну територію України) [71]; В. М. Губарева, А. С. Посохов (проведення судово-товарознавчої експертизи з

визначення розміру матеріальної шкоди, завданої власнику пошкодженого майна) [73]; О. С. Донцова, О. В. Мануленко (оцінювання продуктів рослинництва при проведенні судово-товарознавчих експертиз) [82]; М. А. Зубова (методика експертного дослідження майна, потерпілого від негативного впливу (пожежі), під час проведення судово-товарознавчої експертизи [112], Н. М. Кардаш (визначення вартості товарів (майна) при проведенні товарознавчих досліджень) [126]; А. І. Лозовий, О. С. Донцова, К. І. Рудакова (питання судово-товарознавчої експертизи щодо визначення вартості ненаданого до огляду майна (товару) згідно з матеріалами справ судово-слідчих органів) [174]; А. А. Селіванов (огляд практики проведення судово-товарознавчих експертиз під час вирішення питань, пов'язаних із визначенням ринкової вартості об'єктів дослідження) [281]; А. А. Селіванов, М. А. Лактіонов (методика проведення судово-товарознавчих експертиз майна, постраждалого в результаті аварійних ситуацій) [287], у публікації містяться методичні положення, які регламентують порядок призначення і проведення судово-товарознавчої експертизи виробів, постраждалих у результаті різних аварійних ситуацій, зокрема пожеж, наведена окрема методика їх проведення, в якій відображені етапи проведення даних експертиз під час дослідження об'єктів у конкретній експертній ситуації; С. С. Толмачева (методичні рекомендації проведення судово-товарознавчої експертизи під час вирішення питань, пов'язаних із визначенням вартості товарів) [341], у публікації викладені теоретичні і методологічні основи проведення судово-товарознавчої експертизи щодо вирішення питань, пов'язаних із визначенням ринкової вартості товарів, які відносяться до різних товарних груп, наведені алгоритми виконання завдань, які найбільш часто зустрічаються під час проведення таких експертиз у випадку постановки перед експертом питань, які стосуються визначення вартості різних товарних груп; С. С. Толмачева та А. А. Селіванов (недоліки проведення судово-товарознавчих експертиз у судово-експертних закладах при вирішенні питань, пов'язаних із визначенням ринкової вартості товарів) [351], де відобразили результати узагальнення

експертної практики, проаналізували недоліки, які найбільш часто виявляються в процесі вивчення висновків судових експертів-товарознавців, що працюють в судово-експертних закладах, під час вирішення ними питань, пов'язаних із визначенням ринкової вартості товарів.

Проблеми *судово-товарознавчої експертизи продовольчих товарів* досліджували у свої публікаціях: Н. О. Бугакова (узагальнення експертної практики по проведенню судово-товарознавчих експертиз продовольчих товарів) [35], де проведене узагальнення практики проведення судово-товарознавчих експертиз продовольчих товарів у лабораторії судової експертизи, визначені шляхи подальшого розвитку даного виду експертизи, викладені методичні підходи по дослідженню методичних товарів в рамках відповідної експертної спеціальності; В. К. Гавло (про проведення судово-технологічної експертизи у справах про розкрадання у молочній промисловості) [51]; В. М. Губарева, О. О. Михальський (проведення судових товарознавчих експертиз із дослідження маркування м'яса та м'ясних продуктів) [72]; А. І. Лозовий, О. С. Донцова (проведення товарознавчих досліджень продуктів харчування, які мають ознаки фальсифікації) [173]; А.А. Селіванов (основи судово-товарознавчої експертизи продовольчих товарів) [281]; Є. Д. Учваткіна (можливості проведення судово-товарознавчої експертизи продовольчих товарів) [355], де узагальнено досвід по проведенню судово-товарознавчих експертиз продовольчих товарів і запропоновані шляхи розвитку експертної установи у даному напрямі, у іншій публікації цієї ж авторки пропонується короткий словник термінів і визначень, які застосовуються під час проведення судово-товарознавчої експертизи продовольчих товарів [156].

Питання *судово-товарознавчої експертизи непродовольчих товарів* вирішували у свої публікаціях: В. В. Архіпов (проведення судово-товарознавчих досліджень парфумерно-косметичних товарів за ухвалами та постановами судових і слідчих органів) [20]; А. А. Єрохін (призначення і проведення судово-товарознавчої експертизи у справах про розкрадання в системі матеріально-

технічного забезпечення) [93]; О. О. Желавська (проведення судово-товарознавчих експертиз виробів, що пройшли хімічне чищення) [96]; Н. І. Разживіна, Т. М. Болотова (питання про «комплектність товару» і «комплект товарів» під час вирішення задач судово-товарознавчої експертизи непродовольчих товарів [260]; Л. В. Спіцкая (проблеми судово-товарознавчої експертизи непродовольчих товарів) [314].

Як бачимо, результати дослідження проблем використання спеціальних товарознавчих знань, під час досудового розслідування викладались у різних наукових виданнях, серед яких можна виокремити: навчальні, методичні та практичні посібники, дисертації та їх автореферати, оглядова інформація, методичні листи, монографії, словники основних термінів, методичні рекомендації, методики вирішення окремих завдань, наукові статті, тези доповідей конференцій та круглих столів.

Уся науково-дослідна діяльність і її результати з досліджуваних проблем, в основному орієнтовані на експертні та слідчі підрозділи, суддів. У зв'язку з цим, можна визначити такі основні напрями використання результатів науково-дослідницької діяльності: інформування, розвиток правових та організаційних основ судово-товарознавчої експертизи, розроблення її понятійного апарату, для навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Такий поділ є умовним, адже напрями мінливі, зазвичай залежні від потреб слідчої та судової практик, і часто пов'язані між собою, або перетинаються у певних аспектах.

Отже, як бачимо, на дисертаційному або окремому монографічному рівні комплексна проблема використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування протягом останніх трьох десятиліть на пострадянському просторі *не досліджувалася*.

В окремих дисертаціях та публікаціях, автори зверталися до даної проблеми, однак лише *фрагментарно*. В основному дослідження використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві проводилися не на території України, а в Російській Федерації. Так, якщо питання про: теоретичні і методологічні основи судово-товарознавчої експертизи (предмет, об'єкти і

завдання, мова експертизи); інформаційне забезпечення проведення товарознавчих досліджень; сучасні можливості, сутність та перспективи розвитку судово-товарознавчої експертизи; призначення такої експертизи; комплексні товарознавчі експертизи; призначення та проведення судово-товарознавчої експертизи під час розслідування різних видів злочинів (розкрадання, посадові і господарські, псування продукції, випуск недоброякісної і нестандартної продукції) та у митній справі; узагальнення експертної, слідчої та судової практик проведення судово-товарознавчих експертиз; проведення судово-товарознавчих експертиз різноманітних товарів (продовольчих, непродовольчих, медичного обладнання, антикваріату, ювелірних коштовностей, продукції з ознаками підробки товарних знаків, а також послуг); проведення судово-товарознавчих експертиз товарів за різних умов (при відсутності роздрібних цін, за документами, при наявності дефектів); визначення вартості різноманітних товарів, оцінку конфіскованого та іншого майна, речей що постраждали в результаті надзвичайних ситуацій; взаємодію слідчого з експертом-товарознавцем під час підготовки та проведення судово-товарознавчих експертиз; недоліки проведення таких експертиз у судово-експертних закладах; профілактичну діяльність експертів в ході проведення судово-товарознавчих експертиз *розглядалися у публікаціях науковців*, то питання використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування вирішувалися лише в одній дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за часів існування СРСР (1977 р. [41], за результатами дослідження була видана монографія у 1982 р. [36]), на матеріалах зібраних на території Російської Федерації, відповідно з використанням законодавства та нормативно-правової бази колишнього СРСР.

А такі питання як: стан розроблення проблем спеціальних товарознавчих знань; розвиток наукових уявлень про такі знання; поняття та види спеціальних товарознавчих знань; правове регулювання використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування; форми використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування; залучення

спеціаліста-товарознавця до проведення слідчих (розшукових) дій; предмет, об'єкт та завдання судово-товарознавчої експертизи; призначення слідчим судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування; оцінка висновку судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування, з моменту отримання Україною незалежності та введення в дію у 2012 році нового кримінального процесуального законодавства України *не були об'єктом дослідження* ні в монографіях, ні в дисертаціях.

Вищезазначені висновки з даного підрозділу враховані під час розроблення та удосконалення структури нашого дисертаційного дослідження, визначення напрямів наукового пошуку, постановки та вирішення окремих питань, у ході збирання та узагальнення емпіричного матеріалу та обрання методів дисертаційного дослідження.

1. 3. Поняття спеціальних товарознавчих знань

Постійно зростаюча роль спеціальних наукових знань у судочинстві є об'єктивною закономірністю, яка обумовлена прогресом науки. Її досягнення суттєво розширюють можливості судового доказування, про що свідчать: поява нових видів експертиз, підвищення їх надійності, зростання кількості комплексних експертних досліджень і т. ін.

Сучасний розвиток криміналістики та теорії судової експертизи, і насамперед, прикладних їх аспектів, зумовлений взаємопроникненням знань, використанням прогресивних методів інших наук в ході виконання завдань, що постають перед суб'єктами виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Сьогодні неможливо уявити процес розслідування таких правопорушень без використання зазначеними суб'єктами досягнень таких наук як: філософія, логіка, психологія, соціологія, кримінологія, криміналістика, теорія судової експертизи та інших. Розслідування кримінальних правопорушень не можна уявити також без використання сучасних досягнень

науково-технічного прогресу та розроблених на їх основі науково-технічних засобів. Тому, не випадково термін «спеціальні знання» виник у теорії кримінального судочинства та займає визначальне місце серед основних категорій криміналістики.

Не можна не згадати те, що ще на початку XX сторіччя засновник криміналістичної науки Ганс Грос писав про роль спеціальних знань у розкритті злочинів: «... без сумніву, найважливішим допоміжним засобом, наявним у розпорядженні судового слідчого є особи обізнані, висновки яких часто мають вирішальний вплив на справу» [69, с. 188].

Для правильного визначення спеціальних товарознавчих знань, їхнього значення у кримінальному провадженні, доцільно проаналізувати літературні джерела і норми кримінального процесуального права України.

В останні шість десятиліть проблеми, які відносяться до поняття, критеріїв, форм використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві розглядали у своїх працях В. Д. Арсеньєв [12], В. Г. Гончаренко [61], Г. І. Грамович [64], А. В. Дулов [88], А. А. Ейсман [383; 384], В. Г. Заболоцкий [12], В. П. Зезьянов [110], Ю. А. Калінкін [124], М. В. Костицький [152], О. А. Кравченко [155], В. К. Лисиченко [167; 170], С. В. Матусинський [178], В. Н. Махов [181], Б. В. Романюк [269], В. В. Семенов [293], З. М. Соколовський [306], І. Н. Сорокотягін [313], В. В. Циркаль [170; 368], В. І. Шиканов [372; 373], Ю. Т. Шуматов [378] та ін.

Однак, на кінцеве розв'язання даних проблем впливають тенденції розвитку різних галузей науки, зміни кримінального процесуального законодавства, вдосконалення методів та засобів наукових досліджень, розроблення новітніх техніко-криміналістичних засобів, організаційні зміни в діяльності правоохоронних органів та інші фактори, які безупинно, з року в рік, підвищують актуальність питань щодо поняття, критеріїв та форм використання спеціальних знань, і відповідно зумовлюють наукові дослідження у цьому напрямі.

Щодо публікацій, в яких розглядалися проблеми спеціальних товарознавчих знань, то їх взагалі обмаль, варто вказати авторів найбільш значимих таких досліджень: К. А. Букалов [36; 40; 41], А. А. Закатов [108], І. С. Карпова [129; 130], Є. Г. Коваленко [142], І. А. Петрова [234], С. С. Толмачева [345; 346].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить прямого визначення (тлумачення) спеціальних знань, тоді як, на нашу думку, правильне розуміння цього терміну, у криміналістиці, впливає на визначення криміналістичних ознак залучення спеціалістів-товарознавців до діяльності з виявлення і розслідування кримінальних правопорушень. Практичній діяльності з розслідування правопорушень відомі випадки коли слідчі залучають некваліфікованих спеціалістів для участі у слідчих (розшукових) діях або необґрунтовано покладають на себе роботу спеціаліста, що безумовно є неприпустимим випадком.

Встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення – складна, багатостадійна процедура, яка передбачає використання значної, за обсягом, різноманітної інформації: не лише доказової, а й іншої – орієнтуючої. Більшість подібної інформації надходить у розпорядження слідчого від осіб, які володіють спеціальними знаннями.

Тому, завданням даного підрозділу нашої дисертації є розгляд основних критеріїв спеціальних знань, включаючи товарознавчі, та визначення видів спеціальних товарознавчих знань які використовуються у кримінальному судочинстві.

Перші критерії спеціальних знань науковці розпочали розробляти ще у 60–х роках минулого століття. Так, на думку Е. Б. Мельникової, спеціальними є пізнання, які *не відносяться до загальновідомих, загальнодоступних, що мають масове поширення* [183, с. 12].

А. Ю. Штрмас пропонував *відносити до спеціальних знань і правові знання* [377, с. 6].

У традиційному значенні правові знання не можуть включатися в процесуальну категорію «спеціальні знання», бо резюмується що слідчі, слідчі судді знають право. З цього приводу І. Л. Петрухін визначає, що справа, зрозуміло, не в тому – знають чи не знають слідчі і судді ту галузь, яку слід використовувати для виявлення доказів, – а в тому, чи є ця галузь спеціальною, що потребує експертного дослідження [237, с. 252].

У зв'язку з цим виникає запитання, чи допустимо залучати експерта для вирішення питання про дотримання чи недотримання спеціальних норм, правил, інструкцій професійної діяльності в області торгівлі, виконання робіт і надання послуг.

У такому випадку Ю. Г. Корухов пропонує такий вихід із положення: «У всіх подібних ситуаціях, бездоганним з процесуальної точки зору і достатньо коректним з усіх позицій буде запитання у формі: «Як повинна була діяти особа в даній ситуації?»» [150].

Відповідь експерта на це або подібне запитання буде оптимальною моделлю дій особи, законність діяльності якої поставлена під сумнів.

Г. Г. Зуйков, вважав, що спеціальні знання це *засновані на теорії і закріплені практикою глибокі і різнобічні знання прийомів і засобів криміналістичної техніки*, які забезпечують виявлення, фіксацію і дослідження доказів. До спеціальних пізнань, у тому ж розумінні, він відносив пізнання в судовій медицині, судовій хімії, фізиці, пожежній справі, автосправі, а також будь-які інші пізнання (педагогічні, лінгвістичні, математичні і т. інш.), використання яких *необхідне для повного, всебічного і об'єктивного розслідування злочину* [116, с. 113–114].

На думку А. А. Ейсмана, спеціальні знання є *не загальновідомими (не загальнодоступними)*, *немають масового поширення, ними володіє обмежене коло спеціалістів* [383, с. 91].

Наведене – одна з перших спроб визначення поняття спеціальних знань після прийняття КПК України 1961 року.

В. Н. Махов вважає, що А. А. Ейсман, вірно підкреслив істотну ознаку спеціальних знань, а саме те, що вони є незагальнодоступні і незагальновідомі [180, с. 55–56].

Порівнюючи ці терміни, Г. М. Надгорний вважав, що термін «спеціальні знання», більшою мірою узгоджується з понятійним апаратом сучасної гносеології, що розрізняє поняття «знання» (продукт трудового і громадського життя людей) і «пізнання» (процес відображення відтворення у людському мисленні дійсності) [208, с. 37].

Такої ж думки дотримується В. Д. Арсеньєв і В. Д. Заболоцький. Спеціальними знання у кримінальному процесі вони називають – систему відомостей, отриманих у результаті вивчення наукової літератури, методичних посібників, інструкцій тощо. А спеціальні пізнання – знання, отримані відповідними особами у результаті теоретичного і практичного навчання певного виду діяльності, при якому вони набули також необхідних навичок для її здійснення [12, с. 4].

З останнім положенням важко погодитися, адже ні законодавця, ні правозастосувача не цікавить яким чином особа, яка залучається в якості експерта чи спеціаліста, одержала спеціальні знання. Їх цікавить, насамперед, чи володіють вони цими знаннями і чи можуть їх застосовувати у кримінальному провадженні. Тому слід виходити з методологічного положення про те, що в пізнанні є два взаємозалежних аспекти: 1) система знань; 2) діяльність спеціалістів спрямована на збільшення, одержання нових знань і їхнє застосування [331, с. 22].

Зокрема А. А. Ейсман писав, що до спеціальних знань доцільно відносити ті знання, якими не володіє адресат доказування (слідчий, суд, учасники процесу, суспільство), тобто знання не загальновідомі, не загальнодоступні, які не мають масового поширення, якими володіє обмежене коло спеціалістів [383, с. 91].

Відомий радянський процесуаліст М. С. Строгович зазначав, що спеціальними можна вважати лише наукові знання: «... різні питання техніки,

мистецтва і ремесла самі бувають об'єктом наукового дослідження, і тому *будь-яка експертиза повинна бути заснована на даних науки, хоча б вона стосувалася питань техніки, мистецтва і ремесла* [321, с. 436–437]. Крім то, він допускав можливість віднесення деяких правових знань до спеціальних, однак це виключення ним було зроблено лише відносно правових норм іноземної держави. З приводу цього він писав: «... можлива юридична експертиза щодо питання іноземного права, коли суду, під час вирішенні справи, необхідно з'ясувати ті або інші положення права іноземної держави» [321, с. 442].

З. М. Соколовський, вважав, що віднесення тих або інших знань до спеціальних залежить від того, *в межах загальної чи спеціальної освіти вивчаються закономірності*, що вирішуються в конкретному випадку [306, с. 81]. На його думку, «... під спеціальними знаннями варто розуміти сукупність відомостей, отриманих у результаті *професійної підготовки*, що створює для їх власника можливість вирішення питань, у певній галузі» [305, с. 202].

У 70-х роках минулого століття дискусії щодо критеріїв спеціальних знань продовжилися. Так, І. В. Постіка наділив спеціальні знання двома суттєвими рисами, які характеризують їх у фактичному і кримінально-процесуальному аспектах. По-перше, до спеціальних можна, на його думку, відносити лише ті знання, *які відповідають вимогам сучасного розвитку науки*, і по-друге, можливість використовувати конкретні спеціальні знання на вказаному рівні їх змісту у специфічній сфері кримінально-процесуальної діяльності по доказуванню окремих обставин кримінальної справи *уповноваженими на те особами* [243, с. 8].

Г. Є. Зотов в одній із публікацій зазначив, що : «спеціальні пізнання – це знання *не загальнодоступні, не загальновідомі*» [111, с. 20].

У цей період розпочалася жвава дискусія науковців та практиків щодо віднесення спеціальних криміналістичних знань до юридичних. Вказувалося, що *знання криміналістичної техніки не є юридичними*, а отже, саме їх можна й потрібно, розглядати у кримінальному процесі в якості спеціальних криміналістичних знань. Зазначалося, що спеціалісти-криміналісти й експерти-

криміналісти вирішують конкретні криміналістичні питання за допомогою техніко-криміналістичних засобів і методів. При цьому З. І. Кірсанов писав, що: «... методами й засобами криміналістичної техніки виявляються й досліджуються самі сліди, предмети, документи й інші матеріальні об'єкти і їх властивості» [132, с. 36].

Ю. Г. Корухов, відніс до спеціальних знань їх *сукупність у певній галузі сучасної науки, техніки або мистецтва*, які застосовуються з метою доказування [151, с. 17–18].

На думку Є. І. Зуєва, спеціальними пізнаннями є *будь-які пізнання в науці, техніці, мистецтві або ремеслі (виключаючи область матеріального і процесуального права)*, які застосовуються для вирішення питань, що виникли під час здійснення правосуддя [114, с. 5–16].

На думку К. А. Букалова, до змісту спеціальних товарознавчих пізнань повинні входити крім теоретичних знань (наявність спеціальної середньої або вищої освіти), а також досвід роботи за спеціальністю і оптимальний рівень професійної майстерності (кваліфікації). Лише з урахуванням таких обставин можна об'єктивно припустити, чи володіє певна особа спеціальними пізнаннями у процесуальному розумінні.

На підставі цього К. А. Букалов пропонує спеціальними товарознавчими пізнаннями вважати «... такі знання, які *характеризуються наявністю у конкретної особи спеціальної середньої або вищої освіти, досвіду роботи по спеціальності і певного рівня її кваліфікації*. З процесуальної точки зору спеціальні знання завжди повинні *носити конкретний характер*, і наявність або відсутність їх у певної особи кожного разу повинно оцінюватися *слідчим (судом)* з урахуванням викладених вище умов [40, с. 8–9].

І. Н. Сорокотягін, вкотре звернув увагу на те, що *спеціальні знання не повинні бути «юридичними знаннями»* [117, с. 3].

В. І. Шиканов, підтримав дискусію про розмежування термінів «спеціальні знання» та «спеціальні пізнання». На його думку, *не відносяться до спеціальних пізнань які-небудь суспільні пізнання*, які входять до

загальноосвітньої підготовки громадян, а також *пізнання в галузі права* [372, с. 39]. Конкретніше В. І. Шиканов зазначав, що термін «спеціальні пізнання» застосовується для позначення *будь-якої можливої сукупності знань* (практичного досвіду, навичок) *без урахування пізнань суспільних* (тобто тих, що входять до загальноосвітньої підготовки громадян) і *пізнань в області права* (слід враховувати підготовку і практичні навички, пов'язані з кримінально-правовою оцінкою фактичних обставин справи і вирішенням питань процесуального характеру [372, с. 39].

У процесі вирішення питань, що виникають під час провадження, користуються термінами «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання», з філософської і лінгвістичної точок зору ці терміни не синонімічні, хоча за змістом частково співпадають.

У філософії, «знання» тлумачаться як продукт суспільної і духовної діяльності людей, ідеальний вираз у знаковій формі об'єктивних властивостей і зв'язків світу, природнього і людського [360, с. 192]. «Пізнання» – це вища форма відображення об'єктивної дійсності, процес творчої діяльності людей, який формує їх знання [360, с. 432].

Таким чином, сукупність знань одержаних в ході суспільної і духовної діяльності, точніше виражається терміном «знання», а сам процес досягнення знання, терміном – «пізнання».

Так, В. Д. Арсеньєв і В. Г. Заблоцький, справедливо зазначають, що спеціальні знання в кримінальному процесі, слід розглядати як систему відомостей, одержаних у результаті наукової і практичної діяльності в певних галузях (медицині, бухгалтерії, автотехніці і т. ін.), і зафіксованих у науковій літературі методичних рекомендаціях, посібниках, інструкціях і т. ін.; а спеціальні пізнання – як знання, одержані відповідними особами у результаті теоретичного і практичного навчання певному виду діяльності, під час якого вони набули також необхідних навичок для їх здійснення [12, с. 4].

Ю. В. Шуматов, також висловлює думку про неприпустимість змішування понять «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання» [378, с. 8].

У зв'язку з цим, О. В. Євстегнеєва дає такі визначення термінам: «спеціальні знання – є сукупністю відомостей з будь-якої конкретної сфери людської діяльності, що є систематизованим зведенням інформації, підготовленим і сформованим дослідниками, відповідно певному стану розвитку суспільства. Спеціальні пізнання – це персоніфіковане знання, набуте і засвоєне конкретною особою в процесі пізнавальної діяльності» [89, с. 35]

Таке співвідношення цих понять утвердилось в юридичній літературі, ми можемо стверджувати, що коректнішим і точнішим є вираз «експерти володіють пізнаннями, але застосовують знання». З цього приводу ми підтримуємо думку В. В. Архіпова, який зазначає, що маємо справу із ситуацією, коли допущена одного разу семантична некоректність міцно прижилася як у нормативних актах, так і в роботах присвячених проблемам судової експертизи [22, с. 191].

У 80–ті роки минулого століття дискусії щодо поняття, критеріїв та форм використання спеціальних знань у криміналістиці були продовжені. Власний погляд на критерії «спеціальних знань» оприлюднив Г. М. Надгорний. На його думку: спеціальні знання – це знання, які *не відносяться до загальновідомих, утворюючи основу професійної підготовки у наукових, інженерно-технічних і виробничих спеціальностях, а також не загальновідомі знання, необхідні для заняття якими-небудь іншими видами діяльності, тобто знання, які утворюють основу професійної підготовки людей і визначають їх спеціальність*» [208, с. 42].

А. А. Закатов та Ю. М. Оропай, запропонували під спеціальними знаннями у судочинстві розуміти «... *перевірені практикою професійні знання компетентних осіб, їх уміння користуватися науково-технічними засобами і прийомами для виявлення, фіксації і дослідження доказів в ході слідчих дій*» [107, с. 81].

На думку В. Г. Гончаренка «... *знання в області криміналістики – юридичної науки, які органічно поєднують в собі юридичні, природничо-наукові й технічні елементи, не повинні розглядатися в кримінальному процесуальному*

розумінні як спеціальні, оскільки знання криміналістики є однією з неодмінних умов належного виконання своїх професійних обов'язків особами, які обіймають цілу низку юридичних посад» [61, с. 115]. При цьому В. Г. Гончаренко погоджувався з тим, що «спеціальні знання – це знання в науці, техніці або мистецтві, застосовувані для одержання доказової інформації спеціально підготовленими особами» [61, с. 114].

Продовжуючи відстоювати точку зору на неможливість віднесення спеціальних пізнань до правової сфери, Ю. А. Калінкін зазначив, що : *«... пізнання в області права, будучи самі по собі спеціальними, не можуть бути віднесені до спеціальних пізнань ...»,* пояснюється це тим, що такими повинні володіти самі слідчі, судді, в силу покладених на них обов'язків по застосуванню норм права» [124, с. 15].

К. А. Букалов, уточнив критерії спеціальних товарознавчих знань (пізнань), зазначивши: *«... це такі знання, які характеризуються наявністю у конкретної особи вищої або середньої товарознавчої освіти, досвіду роботи по спеціальності товарознавця і оптимального рівня його кваліфікації, які дозволяють в інтересах розслідування (судового розгляду) кримінальних справ виконувати певні завдання, пов'язані із змістом споживчих властивостей і інших показників товарів народного споживання» [36, с. 13].*

В. В. Циркаль і В. К. Лисиченко, запропонували свої критерії спеціальних знань. На їх думку, спеціальні знання – це *не загальновідомі* в судочинстві *наукові, технічні й практичні знання*, набуті в результаті *професійного навчання* або *роботи з певної спеціальності* особою, залученою в якості *спеціаліста* або *експерта* з метою сприяння слідчому або суду в *з'ясуванні обставин справи* або *дачі висновку з питань*, для вирішення яких потрібне їх застосування [170, с. 19; 171, с. 135].

І. Н. Сорокотягін, зазначив, що *«... спеціальні знання характеризуються їх призначенням для одержання доказової, оперативно-розшукової й іншої інформації, необхідної для розкриття й розслідування злочину» [313, с. 5].*

На думку В. Д. Арсенєва і В. Г. Заболоцького до поняття спеціальних знань (пізнань) необхідно включити юридичні знання, адже *«... складовою частиною юридичних знань є криміналістичні знання, які широко використовуються в таких же формах, що і інші спеціальні знання – проведення криміналістичних експертиз, участь спеціаліста-криміналіста»* [12, с. 54].

У 90–ті роки минулого століття в цілому поняття «спеціальні знання» отримало загальновизнані ознаки, однак пошуки доцільних критеріїв таких знань та форм їх використання тривали. Так, П. П. Іщенко у запропонованому визначенні спеціальних знань вказав, що ними є *будь-які професійні знання, які надають допомогу у виявленні, фіксації і вилученні доказів* [119, с. 8].

Є. Г. Коваленко, наголосив, що *«... поняття «спеціальні знання» не містить у собі знань юридичних, оскільки за своїм змістом для органа дізнання, слідчого й суду вони хоча і є спеціальними, але становлять основу їх професійної діяльності по правильному вирішенню правових питань у період провадження досудового слідства й судового розгляду по кримінальних справах»* [142, с. 10].

В. П. Зезьянов у своїй дисертації підтримав думку Є. Г. Коваленка, зазначивши, що *«спеціальні знання – це будь-які не правові у своїй основі знання, використовувані в процесі розкриття, розслідування й попередження злочинів, шляхом залучення з ініціативи суб'єкта доказування відповідних спеціалістів, на підставі норм кримінального процесуального закону, і у зв'язку із встановленням необхідності використання спеціальних знань, які можуть бути невідомі широким масам громадськості»* [110, с. 48].

Р. С. Белкін включав до змісту спеціальних знань *професійні знання й уміння в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні для вирішення питань, що виникають під час розслідування і розгляду в суді конкретних справ* [31, с. 217].

В останні півтора десятиліття дискусії щодо тих чи інших критеріїв спеціальних знань, правового регулювання форм використання таких знань, віднесення «юридичних» до «спеціальних знань» продовжилися. Так,

В. Н. Махов зазначив, що спеціальними знаннями і навичками їх застосування володіють *«обізнані особи»*, які не зацікавлені в результатах справи, залучені слідчим, судом для сприяння у встановленні істини у справі у випадках, формах, визначених законом [180, с. 54].

Щодо віднесення «юридичних» до «спеціальних знань», то науковцями були висловлені альтернативні думки. Так, А. А. Ексархопуло, зазначив, що науковий аналіз спеціалістами у галузі права встановлених обставин справи не суперечить нормативним правилам призначення і проведення судових експертиз [385, с. 26–28].

Л. П. Морозов, досліджуючи правові й організаційні основи використання спеціальних знань під час вирішення спорів про захист прав споживачів, дійшов висновку, що спеціальними знаннями під час вирішення спорів про факти порушення прав споживачів на купівлю товарів (робіт, послуг) належної якості і безпеки для життя і здоров'я, на отримання інформації про товари (роботи, послуги) і про їх виробників (виконавців, продавців) є *знання про властивості і характеристики товару (роботи, послуги)* [206, с. 16].

А. В. Кудрявцева та І. І. Трапезнікова висловили думку, що суб'єкт доказування, навіть той, що спеціалізується на розслідуванні конкретних видів злочинів, не може оволодіти усією сукупністю необхідних знань, зокрема й тому, що зіштовхується під час розслідування з наслідками реалізації складного механізму суспільних відносин. *Знання в галузі права не можуть виключатися із сукупності знань, котрі визнаються спеціальними у кримінально-процесуальному розумінні. Вони можуть застосовуватися як в непроцесуальних, так і в процесуальних формах, за виключенням експертизи, для прийняття організаційних, тактичних, процесуальних і інших рішень, по справі сторонами і судом* [161, с. 32].

На думку О. О. Садченка, спеціальні знання це *«... незагальновідомі у судочинстві наукові, технічні і практичні знання, навички і вміння, набуті у результаті професійного навчання або роботи з визначеної спеціальності особою, яка залучається як спеціаліст чи експерт для з'ясування обставин*

справи чи дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування». Крім цього, автор вважає, що юридичні знання в судочинстві складають основу професійної діяльності особи, яка здійснює досудове розслідування або правосуддя. Вони забезпечують виконання ними своїх професійних функцій і компетентне вирішення правових питань, що виникають у слідчій і судовій практиках. Тому *для професійної діяльності слідчого, судового судді і судді юридичні знання є професійно обов'язковими* [274, с. 8].

Базуючись на працях учених-криміналістів дисертант виділяє основні критерії, які використовуються під час визначення поняття «спеціальні знання», а саме: а) спеціальні знання не є професійними для слідчого; б) вони незагальновідомі, неправові і ґрунтуються на досягненнях науки, техніки, мистецтва; в) спеціальні знання набувають у процесі навчання з певної спеціальності, або практичної діяльності; г) метою використання спеціальних знань є сприяння вирішенню завдань кримінального провадження; г) основними суб'єктами використання спеціальних знань є спеціаліст або експерт.

За даними проведеного нами опитування 81,7 % слідчих і 90,7 % експертів, вважають зазначені критерії основними для характеристики поняття спеціальних знань (див. додаток до дисертації).

Розглядаючи проблему використання спеціальних знань під час розслідування та судового розгляду кримінального провадження, виникає питання: Які ж знання є спеціальними товарознавчими?

Аналізуючи це питання, будемо виходити із сучасного уявлення про особливості наукових товарознавчих знань, і пропонуємо власне розуміння цього питання. Під час розслідування різноманітних правопорушень, часто виникає питання про розгляд вимог щодо відшкодування збитків, заподіяних недостовірною або недостатньо повною інформацією про товар, роботу, послугу, при цьому необхідно виходити із припущення про відсутність у споживача знань про властивості і характеристики товару, робіт і послуг.

Деякі автори, іноді називають це правове припущення «презумпцією непрофесіоналізму» або «презумпцією некомпетентності споживача» [33, с. 6].

На їхню думку, під «спеціальними товарознавчими знаннями» слід розуміти відомості, які мають у своєму розпорядженні професіонали у галузі товарознавства.

Під час розслідування злочинів, передбачених КК України, зокрема, ст. 225 (Обман покупців і замовників) і ст. 227 (Випуск або реалізація неякісної продукції), передбачені положення про спеціальний характер доведення до споживача інформації про властивості і характеристики товару, роботи і послуг. Ці положення застосовуються у разі вчинення відповідного правопорушення.

У ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів», сформульовані загальні вимоги, які пред'являються до інформації, що доводиться до споживачів, зокрема вимоги: 1) до інформації (знання) про товар, роботу, послугу; 2) до обсягу інформації (знань) про товар, роботу, послугу; 3) до порядку надання інформації (знань) про товар, роботу, послугу.

Законодавець відносить знання про товари, роботи і послуги до спеціальних товарознавчих знань, оскільки у споживача відсутні професійні знання про виробництво, матеріал, конструктивні особливості, можливі дефекти, тому такі знання входять до складу «спеціальних товарознавчих знань».

Для вирішення експертних завдань під час досудового розслідування про захист порушених прав споживачів, необхідні спеціальні товарознавчі знання про якість, недоліки, дефекти товарів, робіт, послуг, про їх вартість.

Відзначимо, що професійні знання про товар, роботу, послугу, виходять за рамки побутового рівня. Споживач на побутовому рівні має у своєму розпорядженні поверхневі знання про товар. Професійні знання не тотожні знанням споживача про товар, роботу, послугу. Вказана обставина є наступним елементом спеціальних товарознавчих знань.

Законодавець передбачає обов'язкове знання про безпеку використання товарів. Безпека – стан об'єкта, при якому ризик шкоди або збитку, обмежений його технічним рівнем. З безпекою товарів пов'язана така гостра проблема як їх фальсифікація (підробка).

В Україні відсутня статистика реалізації фальсифікованих товарів, так само як і статистика травмування і загибелі споживачів, що використовують небезпечні для здоров'я і життя людини предмети.

Норми Закону України «Про захисту прав споживачів», передбачають, що під час виявлення критичного дефекту в будь-якому товарі, він підлягає вилученню з обігу і виробник повинен усунути дефект, замінити або запропонувати інший товар.

Це дозволяє зробити висновок про те, що мало проголосити право споживача на якість і безпеку, треба уміти застосувати спеціальні товарознавчі знання про безпеку товару, роботи і послуги на практиці. Отже, обов'язкові знання про безпеку товарів, робіт і послуг є наступним елементом «спеціальних товарознавчих знань».

Слід зазначити, що детальне вивчення інформації про товар, роботу і послугу недостатнє для вирішення експертних завдань, потрібні навички і досвід проведення експертиз. У зв'язку з цим О. Є. Новак пише: «Якщо практичний досвід розглядати як одержаний в результаті спеціальної освіти і використовуваний для заняття певною діяльністю, то його можна віднести до елементу спеціальних товарознавчих знань. Практичний досвід – це знання, навички і вміння, накопичені людьми в процесі діяльності, пов'язаної із застосуванням знань [219, с. 32].

Отже, навички і досвід особи, яка застосовує знання про товар, роботи, послуги є ознакою спеціальних товарознавчих знань, необхідних для проведення судово-товарознавчої експертизи. Знання про товари, роботи, послуги повинні мати науковий систематизований рівень, тобто вони мають бути певною системою знань.

О. Д. Соловйов вважає, що з позиції криміналістичної науки «...спеціальні судово-товарознавчі пізнання слід уважати *теоретичним засобом розпізнавання і декодування ознак взаємодії події злочину з економічною системою господарюючого суб'єкта*» [308, с. 163–164]. На нашу думку, зазначений критерій спеціальних знань (у публікації О. Д. Соловйова – спеціальних

пізнань) є досить сумнівним, адже і судово-бухгалтерські знання підпадають під нього.

Отже, вищенаведене дало нам змогу дійти таких висновків:

1. Спеціальні товарознавчі знання є *систематизованими, науково обґрунтованими, практикою апробованими*.

Однак, зберігається потреба у розробленні методології судово-товарознавчої експертизи, на основі якої може бути створена її загальна теорія, розроблені закономірності і вдосконалені понятійний апарат, системи методів, завдань та функцій.

2. Спеціальні товарознавчі знання є *незагальновідомі у кримінальному судочинстві наукові знання про товар, роботу і послугу*.

Ймовірно все, що є загальнодоступним, очевидним і широко відомим, не може відноситися до спеціальних знань. У той же час, провести чітку межу між загальнодоступними і спеціальними знаннями досить важко. Така межа є вкрай невизначеною і досить рухомою, залежить від розвитку людського знання. Адже те, що вчора ще було предметом виключно спеціальних знань, сьогодні може стати загальнодоступним і широко відомим. Так, якщо ще вчора працівник оперативного підрозділу або слідчий не могли самостійно встановити ринкової вартості певних груп непродовольчих товарів, відповідність умов та термінів їх зберігання, складування та транспортування, то сьогодні особа, яка здійснює розслідування, використовуючи загальнодоступні знання, може самостійно вирішити те чи інше питання із зазначених нами вище проблем.

3. Спеціальні товарознавчі знання *набуваються у результаті професійного навчання і роботи за спеціальністю «товарознавство»*.

Тобто їх застосування пов'язано з певним рівнем професійної освіти і / або підготовки, а також професійним досвідом. При цьому вони не є загальновідомими, тобто не входять до загальноосвітньої підготовки.

В останні роки товарознавча експертиза стала однією із найбільш затребуваних, тому не випадково стандартом вищої освіти за фахом «Товарознавство і експертиза товарів» передбачена підготовка товарознавців-

експертів. На нашу думку, сьогодні неважко знайти особу із вищою товарознавчою освітою, досвідом роботи по спеціальності товарознавця і оптимальним рівнем кваліфікації щоб залучити її в якості спеціаліста або експерта у кримінальному провадженні.

4. Спеціальні товарознавчі знання *не можуть включати юридичних знань*.

Тобто, це можуть бути будь-які знання в науці, техніці, мистецтві або ремеслі, за виключенням галузей процесуального та матеріального права. Адже, об'єднання в діяльності слідчого декількох процесуальних функцій: досудового розслідування і вирішення питань, які потребують застосування спеціальних товарознавчих знань є неприпустимим з точки зору закону [380, с. 73].

Юридичні знання за своїм змістом і умовами набуття для юристів є професійними. Такі знання у судочинстві складають (утворюють) основу професійної діяльності працівника оперативного підрозділу, слідчого, прокурора або судді. Вони забезпечують виконання ними своїх професійних функцій і компетентне вирішення правових питань, що виникають під час слідчої та судової практик. Тому для процесуальної діяльності працівника оперативного підрозділу, слідчого, прокурора, судді юридичні знання є професійно обов'язковими.

6. Сумнівною є *доцільність визначення спеціальних знань лише як спеціальних вмінь та навичок*.

Адже, виключення із структури спеціальних знань, професійних теоретичних знань, – створює ілюзію існування двох видів професійних знань. Лише поєднання, навіть правильніше синтез теоретичних і практичних основ, утворює спеціальні знання.

7. Недоцільним є *розмежування термінів «спеціальні товарознавчі знання» і «спеціальні товарознавчі пізнання»*.

Найбільш прийнятним у кримінальному судочинстві є використання терміну «спеціальні товарознавчі знання», адже «знання» є результатом пізнання. Загальновідомо, що в сучасній філософії – пізнання є процесом отримання людиною нового знання, тобто фактично знання є результатом

пізнання. І законодавець, і суб'єкти кримінального судочинства повинні використовувати одноманітну термінологію, щоб не допускати виникнення проблем з її вживанням.

8. Спеціальні товарознавчі знання стають такими в *результаті потреби їх використання під час виконання завдань кримінального судочинства слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом у кримінальному провадженні*.

Вирішення питання про використання спеціальних товарознавчих знань для формування, перевірки і оцінки доказів у кримінальному провадженні відноситься до компетенції, слідчого, прокурора, слідчого судді і суду.

Про стан використання спеціальних товарознавчих знань, свідчать результати проведеного нами опитування експертів, що здійснюють судово-товарознавчі дослідження. Вони зазначають, що спеціальні товарознавчі знання використовуються: в повній мірі – 26%; недостатньо – 66,7%; незадовільно – 7,3%, хоча законодавець вимагає від осіб, які здійснюють досудове розслідування, обов'язкового залучення спеціальних товарознавчих знань (див. додаток до дисертації).

9. Основними користувачами спеціальних знань у кримінальному процесі є *спеціаліст або експерт*.

Суб'єктом (носієм) спеціальних товарознавчих знань є особа, яка залучається до участі у розслідуванні кримінального правопорушення в якості експерта або спеціаліста. Форми такої участі, передбачаються нормами кримінально-процесуального закону, які породжують для експерта або спеціаліста відповідні процесуальні права та обов'язки, або формуються практикою діяльності чи підзаконними нормативними актами (позапроцесуальне використання, наприклад, консультативна допомога товарознавця).

10. Спеціальні товарознавчі знання використовуються під час дослідження товарів, робіт і послуг, з метою визначення їх фактичного стану, вартості та отримання іншої інформації про них. Так, за допомогою спеціальних товарознавчих знань досліджуються об'єкти товарного походження і

функціонально з ними пов'язані процеси і явища, що мають значення для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення.

В ході виконання завдань товарознавчої експертизи можна встановити фактичні дані, що підтверджують або спростовують відповідність характеристик досліджуваних об'єктів товарного походження базовим (нормативним) значенням, а також встановити обставини, що зумовили зниження якості товарів, тобто фактичних даних, пов'язаних з недотриманням правил їх пакування, маркування, зберігання, транспортування, розбракування та уцінки.

Крім цього, суб'єкти виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, прокурор, слідчий, слідчий суддя, суд мають можливість призначивши товарознавчу експертизу, отримати комплексну оцінку зібраних у кримінальному провадженні доказів, з метою встановлення часу, місця та інших обставин кримінального правопорушення. До компетенції товарознавчої експертизи також відноситься дослідження технології виробництва окремих товарів, споживчих властивостей товарів, умов їх зберігання, транспортування та реалізації – вирішення таких питань є суттєвим під час встановлення способів конкретних кримінальних правопорушень та обставин, що їм сприяли.

Метою судово-експертного дослідження є надання слідству і суду максимально можливого обсягу доказової інформації про об'єкт товарного походження і функціонально пов'язані з ним процеси, явища, що мають значення для пізнання події, яка відбулася, і її оцінка слідчим і судом.

Метою використання спеціальних товарознавчих знань також може бути і вивчення причин та умов, що призвели до зниження якості, псування, невиправданих втрат товарів, до зміни ваги останніх та виникнення на них пошкоджень. За інших обставин, експерти та спеціалісти можуть визначити деякі причини та умови вчинення кримінального правопорушення, використовуючи властивості різноманітних товарів і продукції (наприклад, гігроскопічність шкіряних виробів, пряжі, паперу і т. ін.), порушення спеціальних правил складування та транспортування товарів і продукції і т. ін.

Такі обставини, зокрема можуть встановлюватися в ході розслідування окремих злочинів у сфері господарської та службової діяльності, крадіжок та розкрадань майна [21, с. 17–20].

11. Спеціальні товарознавчі знання дають можливість виконувати завдання кримінального судочинства і в кінцевому рахунку можуть самі являтися джерелами доказів.

Спеціальні товарознавчі знання реалізуються у сфері процесуальних відношень, які складаються під час розслідування кримінального правопорушення або розгляду справи в суді. Залучення спеціальних товарознавчих знань сприяє об'єктивному, повному, всебічному дослідженню обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Судова експертиза є процедурою встановлення і фактично пізнання певних обставин вчинення розслідуваного протиправного діяння, процедурою отримання відомостей (знань) про ці обставини. При цьому суб'єктом пізнання тут є виключно судовий експерт. Слідчий або суд експертом пізнання у даному випадку бути не можуть, бо у них відсутні необхідні для цього спеціальні знання. Фактично у кримінальному процесі наявні два види пізнавальних процедур розслідування: загальна пізнавальна процедура, яку здійснює особа, що веде слідство, і спеціальна пізнавальна процедура (судова експертиза), яку здійснює судовий експерт. Спільним для обох видів процедур є те, що їх результатами є фактичні дані про обставини протиправного діяння, які використовуються в процедурі доказування, – обґрунтування істинності наших суджень про ці обставини.

Обов'язковою ознакою судового доказу є наявність його джерела, під яким крім об'єкта, що сприйняв, зафіксував собою в той чи інший спосіб протиправне діяння, потрібно розуміти ще й очевидність пізнавальної процедури дослідження цього об'єкта [94, с. 286].

На підставі вищенаведеного, пропонуємо визначення спеціальних товарознавчих знань – як системи науково обґрунтованих, незагальновідомих, неправових, практикою апробованих знань, навичок і вмінь, набутих особою під

час професійного навчання за спеціальністю «товарознавство», які використовуються для дослідження товарів, робіт і послуг з метою встановлення товарних властивостей фактичного стану, вартості та іншої споживацької інформації під час вирішення завдань кримінального провадження.

Висновки до розділу 1

1. Розвиток товарознавства як наукової галузі знань досліджено поетапно. В історії інтеграції наукових знань у товарознавство виділено та охарактеризовано три етапи: 1) описово-емпіричний, 2) інтеграційно-технологічний, 3) науково-інформаційний. Становлення товарознавства пов'язується з розвитком товарного виробництва, торгівлі та зовнішньоекономічних зв'язків.

2. Сучасне товарознавство розглядається як своєрідна, інтеграційна соціально-економічна, природнича та правова наукова дисципліна, яка вивчає закономірності прояву, формування, оптимізації, розвитку асортименту та якості товарів, робіт і послуг, розкриває можливості практичного використання пізнаних законів у системі суспільного відтворення, з метою задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства.

3. Досліджено зміст «товарознавства», до складу якого віднесено такі структурні елементи: теоретичні основи товарознавства; його історію розвитку; принципи товарознавства; предмет, об'єкт, завдання товарознавства; методи його наукових досліджень; взаємозв'язок з природничо-науковими і математичними дисциплінами. Обґрунтовано перелік знань, вмінь та навичок, якими повинен володіти випускник навчального закладу, що успішно засвоїв навчальну дисципліну «товарознавство».

4. Наукові товарознавчі знання сприяють розвитку «спеціального напрямку» – товарознавства, який пов'язаний з інтеграцією товарознавчих знань

у теорію судової експертизи, обґрунтовується, що без використання досягнень наукової галузі знань «товарознавства», неможливий розвиток наукових основ судово-товарознавчої експертизи, що врешті-решт дає можливість остаточно сформулювати наукові, методологічні та методичні основи цієї експертизи.

5. Сформульовано визначення поняття спеціальних товарознавчих знань — як системи науково обґрунтованих, незагальновідомих, неправових, практикою апробованих знань, навичок і вмінь, набутих особою під час професійного навчання за спеціальністю «товарознавство», які використовуються для дослідження товарів, робіт і послуг з метою встановлення їх товарних властивостей, фактичного стану, вартості та іншої споживацької інформації у ході вирішення завдань кримінального провадження.

6. Базуючись на працях учених-криміналістів, виділено основні критерії, які використовуються під час визначення поняття «спеціальні знання», а саме: а) спеціальні знання не є професійними для слідчого; б) вони незагальновідомі, неправові і ґрунтуються на досягненнях науки, техніки, мистецтва; в) спеціальні знання набувають у процесі навчання з певної спеціальності, або практичної діяльності; г) метою використання спеціальних знань є сприяння вирішенню завдань кримінального провадження; ґ) основними суб'єктами використання спеціальних знань є спеціаліст або експерт.

За даними проведеного опитування 81,7 % слідчих і 90,7 % експертів, вважають зазначені критерії основними для характеристики поняття спеціальних знань.

7. Зміст спеціальних товарознавчих знань включає в себе систему професійних знань, навичок і вмінь про товари, роботу і послуги, а також різноманітну інформацію про них.

8. Обґрунтовується положення про те, що з розвитком пізнання кримінального правопорушення знання про нього стають більш диференційованими і одночасно системними, що розширює сферу використання спеціальних знань і для юридичних потреб, зокрема, вони набувають характеру

спеціальних і повертаються до практики розслідування кримінальних правопорушень в іншій якості – спеціальних знань.

9. На основі аналізу наукових досліджень у різні періоди розвитку спеціальних товарознавчих знань, виділені такі групи проблем, що були предметом дослідження: розроблялись загальні положення, наукові, методологічні, методичні основи та процесуальні засади судово-товарознавчої експертизи; формувался понятійний апарат судово-товарознавчих експертиз різних споживчих товарів; надавалися авторські розуміння поняттю, сутності та видам спеціальних товарознавчих знань, методиці проведення судово-товарознавчої експертизи; формувался її об'єкт, предмет та завдання. Тобто, розроблялись основи використання спеціальних товарознавчих знань у кримінальному провадженні та під час розгляду справ у суді, і таким чином формувались окремі напрями використання спеціальних товарознавчих знань.

10. Проблемні питання розглядалися у наукових виданнях, серед яких виокремлюються навчальні, методичні та практичні посібники, монографії, довідники, методичні рекомендації, експертні методики, колективні наукові та дисертаційні дослідження.

11. Визначено тенденції розвитку спеціальних товарознавчих знань у кримінальному процесі України: а) розширюються можливості використання спеціальних товарознавчих знань; б) збільшується кількість використовуваних у кримінальному процесі доказів, заснованих на товарознавчих знаннях; в) збільшується питома вага товарознавчих знань, які відносять до спеціальних; г) постійно розширюється перелік обізнаних у товарознавстві осіб – учасників кримінального провадження; ґ) формується процесуальний інститут обізнаних осіб у товарознавстві.

12. Особливостями спеціальних товарознавчих знань експерта є: 1) вони є результатом спеціальної підготовки і навчання, набуття практичного досвіду і професійних навичок; 2) особа призначувана як експерт, має необхідну для роботи фахову освіту за спеціальністю «товарознавство», яку вона одержує в результаті організованого навчання; 3) вони можуть бути використані за умов

надання експерту-товарознавцю спеціального дозволу застосовувати такі знання у кримінальному провадженні.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТОВАРОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2. 1. Загальна характеристика форм використання спеціальних товарознавчих знань під час кримінального провадження

Досудове розслідування у кримінальному судочинстві є спеціальним видом юридичної діяльності, яка регулюється нормами процесуального законодавства. Застосування на цій стадії судочинства спеціальних знань, якими володіють спеціалісти-товарознавці, також урегульоване правовими нормами.

У кримінальному процесі та криміналістиці одним із проблемних є питання щодо форм використання спеціальних знань в цілому, і спеціальних товарознавчих знань, зокрема. Немає єдиної думки і з приводу процесуальної регламентації, змісту та класифікації форм спеціальних знань. У даному контексті слід згадати публікації В. Д. Арсеньєва і В. Г. Заболоцкого [12], Г. І. Грамовича [64], І. В. Гори [62], Гора В. П. Зезьянова [110], Ю. А. Калінкіна [124], М. В. Костицького [152], О. А. Кравченка [155], Н. І. Клименко [139], В. К. Лисиченка [170], І. Т. Луцюк [175], С. В. Матусінського [178], В. Н. Махова [182], Г. Е. Морозова [205], Г. Н. Надгорного [208], Б. В. Романюка [269], Н. А. Селіванова [290], Є. В. Селіної [292], З. М. Соколовського [305; 306], І. Н. Сорокотягіна [310; 313], В. В. Циркаля [367], В. І. Шиканова [373], Ю. Т. Шуматова [378], А. А. Ейсмана [383; 384] та ін.

Науковці наводять різні переліки форм спеціальних знань, без їх належної класифікації. Це пояснюється тим, що форми використання спеціальних знань належним чином не врегульовані чинним кримінальним процесуальним законодавством.

Найбільш повний перелік форм використання спеціальних знань, на нашу думку, пропонує В. І. Шиканов: а) безпосереднє використання спеціальних знань слідчим, прокурором і складом суду, тобто тими особами, на яких у процесуальному порядку покладений обов'язок щодо збирання та оцінювання судових доказів; б) використання спеціальних знань обізнаних осіб, без залучення їх до участі у слідчих діях (консультації, отримання різноманітних довідок зі спеціальних питань); в) використання результатів позасудових (відомчих, адміністративних) розслідувань, а також результатів досліджень окремих об'єктів, що проводяться під час зазначених розслідувань або в інших умовах; г) використання спеціальних знань обізнаних осіб, залучених до виконання процесуальних функцій спеціаліста; ґ) використання спеціальних знань обізнаних осіб, притягнутих до виконання процесуальних функцій судового експерта; д) використання спеціальних знань перекладачів і осіб, які розуміють знаки німого або глухого; е) призначення ревізій у порядку, передбаченому законом; є) проведення на завдання слідчого або суду технічних чи інших обстежень [373, с.7].

На думку Г. Г. Зуйкова [116], Ю. Д. Федорова [357, с. 21], О. О. Закатова і Ю. М. Оропая [107, с. 8], до форм використання спеціальних знань відносяться: 1) безпосереднє використання слідчим спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві чи ремеслі; 2) призначення експертиз; 3) призначення ревізій; 4) консультаційна допомога спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі у слідчих діях; 5) участь спеціаліста у слідчих діях.

В залежності від ступеню регламентації кримінальним процесуальним законодавством, В. М. Махов виділяє три групи форм використання спеціальних знань [180, с. 79]. До першої групи В. М. Махов відносить форми, які напряду передбачені законом: проведення судових експертиз, залучення спеціалістів до участі в слідчих діях, участь перекладача у провадженні по кримінальній справі. До другої групи – «форми, про які згадується в законі»: ревізія, що призначається на вимогу слідчого; документальні перевірки; медичне освідчення для дачі висновку про направлення особи на примусове

лікування від алкоголізму; відомчі розслідування; відомчі товарознавчі експертизи та інші непроцесуальні дії, які утворюють документи, складені з використанням спеціальних знань, що мають значення під час розслідування. До третьої групи – форми, пов'язані з витребуванням слідчим документів, що містять довідкові та інші відомості, підготовлені з використанням спеціальних знань обізнаних осіб. Ці документи хоча і мають відношення до справи, але не містять відомостей про злочин. Така класифікація виключає безпосереднє використання слідчим своїх спеціальних знань, однак на нашу думку ця форма є важливою і виключати її не можна.

В основу поділу форм використання спеціальних знань Г. І. Грамович закладав відношення до них законодавця [64, с. 15]. Науковець зазначав: «...можна виділяти наступні форми використання спеціальних знань: вказані та регламентовані кримінально-процесуальним кодексом; вказані, але не регламентовані кримінально-процесуальним кодексом; не вказані і не регламентовані законом».

Зазначені та регламентовані кримінально-процесуальним законодавством форми Г. І. Грамович називав процесуальними, і до них відносив: «використання спеціальних знань слідчим; спеціалістом, який приймає участь у слідчих діях; педагогом під час допиту неповнолітнього; перекладачем і особою, яка розуміє знаки німого або глухого; обізнаною особою в ході проведення слідчої дії без безпосередньої участі слідчого; судово-медичним експертом або лікарем під час проведення судово-медичного освідування; експертом, призначеним особою, яка здійснює дізнання, слідчим, прокурором або судом» [64, с. 16]. Вказані, але не регламентовані кримінально-процесуальним кодексом і не вказані, та не регламентовані законом форми, Г. І. Грамович називає непроцесуальними, і до них відносить: ревізію; технічні та інші обстеження; попереднє дослідження слідів, речових доказів обізнаною особою для отримання орієнтуючої інформації; проведення досліджень працівниками експертно-криміналістичних підрозділів; консультаційно-довідкова робота; технічна допомога обізнаній особі.

В залежності від суб'єкта володіння (слідчого, спеціаліста та експерта), В. Г. Гончаренко [61, с. 11], В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль [172, с. 11–14] та інші науковці, визначають відповідні їм три форми спеціальних знань. Зазначену класифікацію вважає правильною і Б. В. Романюк [269, с. 48]. Не можна також не погодитись з його поглядами стосовно того, що поляризація думок з приводу форм використання спеціальних знань є наслідком різного тлумачення науковцями самих понять «спеціальні знання» та «спеціаліст».

Більшість науковців, зокрема В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко [164, с. 200], І. М. Сорокотягін [310, с. 15], Г. І. Грамович [64, с. 16], Є. І. Зуєв [115, с. 74], М. Г. Щербаковський, О. А. Кравченко [381, с. 10] та інші, поділяють форми використання спеціальних знань на дві групи: процесуальні і непроцесуальні. Враховуючі положення чинного КПК України, ця класифікація дійсно може мати місце. Під терміном «непроцесуальні» форми використання спеціальних знань, треба вважати спеціальними знаннями такі, що прямо не передбачені законом.

До основних процесуальних форм використання спеціальних знань пропонують відносити: безпосереднє використання їх слідчим, прокурором, судом, слідчим суддею; участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; проведення судових експертиз. А участь судово-медичного експерта або лікаря під час огляду і ексгумації трупа, залучення перекладача; участь в допиті німої або глухої особи, що їх розуміє; присутність педагога під час допиту неповнолітнього свідка, як вважає В. К. Лисиченко [167, с. 26], пропонують віднести до допоміжних процесуальних форм. На думку О. А. Кравченка [155, с. 11], зазначені форми участі обізнаних осіб відносяться до різновидів професій спеціаліста.

Проаналізувавши чинне кримінально процесуальне законодавство України, ми дійшли висновку, що прямо передбачені лише «процесуальні» форми використання спеціальних знань: участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; проведення судових експертиз. Безпосереднє використання слідчим спеціальних знань в момент прийняття процесуальних

рішень та проведення слідчих (розшукових) дій також передбачено законом. Суб'єкти, які використовують спеціальні знання у процесуальному законодавстві чітко визначені, а саме: слідчий; експерт; спеціаліст.

Що стосується непроцесуальних форм використання спеціальних знань, то їх не можна виключити з кримінального процесу, бо вони існують, та успішно застосовуються для повного, всебічного і об'єктивного дослідження обставин кримінального правопорушення. На нашу думку, досить переконливою є позиція В. К. Лисиченка, В. В. Циркаля, Б. В. Романюка та інших науковців, щодо неможливості непроцесуального використання спеціальних знань у кримінальному процесі [171, с. 18; 269, с. 49].

Сьогодні слід констатувати, що еволюція форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні пройшла значний шлях пошуків і реформ. Від достатньо широкої форми використання спеціальних знань у вигляді судових експертиз, до диференціації форм на такі, що передбачені чи не передбачені кримінальним процесуальним законодавством, результати яких мають чи не мають доказового значення, відповідно до суб'єктів їх використання [318, с. 206–207].

Проведене нами узагальнення точок зору на проблему провідних науковців, дозволяє зробити висновок, що до *основних форм використання спеціальних знань, у тому числі і товарознавчих*, можуть бути віднесені: 1) призначення судових експертиз; 2) залучення спеціалістів у кримінальне провадження та 3) безпосереднє використання спеціальних товарознавчих знань слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом.

Розпочнемо наш детальний аналіз саме з третьої зазначеної нами форми – *безпосереднє використання спеціальних товарознавчих знань слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом*. Від інших форм, саме цю, вирізняє чітко виражена процесуальна і криміналістична спрямованість на збирання, фіксацію, дослідження фактичних даних про обставини вчиненого кримінального правопорушення (ст. 91 КПК України).

Згідно п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий є службовою особою органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, яка уповноважена в межах компетенції, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Слідчий за своєю базовою юридичною освітою повинен володіти спеціальними знаннями у різних галузях права, а також криміналістики, судової медицини, судової психології, судової психіатрії, судової бухгалтерії, у тому числі і судового товарознавства.

Розслідуючи кримінальне правопорушення, слідчий може зіткнутися із суспільним буттям, яке він досі не знав. Доводиться вивчати літературу з різних галузей знань, зокрема, товарознавства, сотні документів, вникати в сучасні технології виробництва.

Від його освіченості, знань, кругозору, залежить правильність прийняття рішень, щодо початку кримінального провадження, застосування різноманітних наукових методів, способів і тактики проведення слідчих (розшукових) дій та збирання доказів, їх оцінки, використання спеціальних знань, та й взагалі – глибина пізнання самої події вчиненого правопорушення.

У низці норм кримінального процесуального законодавства України прямо вказується на право слідчого використовувати звукозапис, відеозапис, фотографування, плани, схеми, креслення, навички у відбиранні зразків для експертного дослідження (ст. 22, 40, 46, 91, 92, 93, 94, 223, 228, 236, 238, 239, 240, 241, 245 КПК України).

У більшості випадків слідчим спеціальні знання використовуються для виявлення, фіксації та вилучення доказів. Менш характерним для слідчого є дослідження їх в процесі огляду. Це пояснюється тим, що в Україні створена система експертних установ, які здійснюють судово-експертну діяльність відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», а саме: науково-

дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

У цих установах є достатня кількість спеціалістів, які можуть залучатися слідчим з метою проведення слідчих (розшукових) дій чи експертиз, тому огляд кожного місця події здійснюється слідчим за участі певних спеціалістів.

Науковці та практики у своїх публікаціях чимало уваги приділили використанню спеціальних знань слідчим, на жаль єдиних підходів для вирішення цілої низки питань знайти не вдалось. Дослідники єдині лише в тому, що слідчому обов'язково потрібні спеціальні знання, зокрема товарознавчі, які він безпосередньо повинен використовувати в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Слідчі, перш за все, використовують криміналістичні професійні знання, прийоми, методи і засоби криміналістичної техніки з метою виявлення, фіксації і вилучення доказів. За таких умов використання спеціальних знань, отримані результати детально описуються слідчими у протоколах слідчих (розшукових) дій, фіксуються шляхом фотозйомки, виготовлення зліпків, схем, відео-звукзапису і т. ін. Такі результати, разом з протоколом слідчої (розшукової) дії, мають значення процесуального джерела відомостей про встановлені факти.

Слідчий самостійно може використовувати будь-які спеціальні знання, за винятком тих випадків, коли він не володіє певними знаннями або вважає за необхідне залучити іншу особу, яка є більш кваліфікованим спеціалістом, чи з інших міркувань.

Слідчий не має права самостійно використовувати спеціальні знання, як би він досконало ними не володів, у тому випадку, коли законом передбачено залучення конкретних спеціалістів (лікарів, перекладачів, педагогів, товарознавців тощо), а також для проведення будь-яких експертиз, у тому числі судово-товарознавчих. Участь цих спеціалістів та експертів у кримінальному

провадженні є обов'язковою відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема, ст. 56, 68, 122, 226, 238 та інших КПК України.

Слід констатувати, що слідчий реалізує спеціальні товарознавчі знання у таких випадках:

а) під час здійснення логічних функцій у процесі мислення щодо прийняття певних рішень, проведення слідчих (розшукових) дій та оцінки доказів;

б) в ході безпосереднього застосування спеціальних знань у процесі практичної діяльності під час прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій.

в) попередньо досліджуючи виявлені факти в поєднанні з кримінально-процесуальним доказуванням.

Зазначимо, що розумова діяльність може передувати будь-якій практичній діяльності, у тому числі спеціалістів-товарознавців, які залучаються слідчим у кримінальному провадженні. Ми виділяємо її окремо, як форму застосування слідчим спеціальних товарознавчих знань тому, що саме ця діяльність є логічною завершеною внутрішньої організації змісту його процесуальної діяльності, що регулюється правовими нормами. Слідчий реалізує свої спеціальні товарознавчі знання у різних формах.

Науковці та практики у своїх публікаціях не припиняють дискусії щодо питання нормативного закріплення переліку науково-технічних засобів, які можуть використовуватися слідчим та іншими суб'єктами, під час виявлення та дослідження слідів кримінальних правопорушень.

Так, В. Г. Гончаренко вважає, що у кримінальному процесі неможливо викласти вичерпний перелік науково-технічних засобів, які можуть застосовуватись у судочинстві, через їх «чисельність та неоднозначність оцінок» [61, с. 15–17, 22–23, 27–30, 32–35].

А В. К. Лисиченко та В. В. Циркаль з цього приводу зазначають, що «правових основ і процесуального режиму застосування ... потребують в

основному пізнавальні, аналітичні і фактофіксуючі методи і засоби, а також удосконалення в цілому порядок використання спеціальних знань» [170, с. 51–58].

Здійснений нами аналіз публікацій з даної проблеми, показав, що більшість провідних науковців, зокрема Р. С. Белкін, Г. І. Грамович, О. О. Закатов, М. К. Кузьменко, О. О. Леві, В. А. Панюшкін, М. І. Порубов, М. О. Селіванов, В. І. Шиканов та інші, пропонують відмовитись від перерахування у кримінальному процесуальному законодавстві конкретних технічних засобів, на їх думку, доцільно визначити лише загальні умови допустимості застосування таких засобів [372, с. 177, 193–197].

На нашу думку, вирішуючи дане питання, необхідно виходити з того, що під час застосування науково-технічних засобів у кримінальному провадженні, слідчий залишається суб'єктом пізнання правопорушення, а така діяльність досить детально регламентовано кримінальним процесуальним законодавством України.

Ми вважаємо, що чинне кримінально процесуальне законодавство України повинно надавати право використання спеціальних знань лише суб'єктам, які володіють такими знаннями, мають досвід та навички володіння відповідними технічними засобами. А наведення переліку таких засобів у кримінальному процесуальному законодавстві є зайвим.

Спеціальні знання у галузі техніки, а також досвід і навички користування нею, дозволяють лише розширити творчі, технічні можливості слідчого під час досудового розслідування.

Науковці у своїх публікаціях чимало уваги приділили вирішенню спірних питань застосування слідчим спеціальних знань, у тому числі і товарознавчих. У першу чергу ними вирішувалося питання – чи потрібні ці знання слідчому? Результат дискусії з даного питання однозначний – слідчому обов'язково потрібні спеціальні знання [312; 64, 170 та ін.].

Г. І. Грамович [64], В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль [170], В. Д. Арсеньєв, В. Г. Заблоцький [12], Г. Г. Зуйков [116], Є. Ф. Коновалов [149],

Н. А. Селіванов [289], висловили думку про те, що слідчий без обмежень може використовувати свої спеціальні знання, у тому числі товарознавчі, з метою правильного вирішення організаційних питань збирання доказів у кримінальному провадженні.

В ході дискусії з даного питання були висловлені думки, що слідчий може використовувати спеціальні знання під час застосування лише простих та загальнодоступних технічних засобів, перелік яких, у даному випадку, повинен визначатися у законодавстві [88; 116; 216; 163].

На нашу думку, така пропозиція позбавлена конкретності і є неможливою для втілення в практичну діяльність. Адже, важко визначитися з тими науково-технічними засобами, які належать до «простих», чи «загальнодоступних». Та й класифікація техніко-криміналістичних засобів за такими критеріями у криміналістиці відсутня.

В ході вищезазначеної дискусії, низка науковців та практиків, виступили за доцільність розширення можливостей слідчого у використанні спеціальних знань [153; 170; 149; 61].

Українські законодавці, враховуючи статус слідчого та його відповідальність, визначили, що слідчий самостійно повинен вирішувати питання про форми реалізації у кримінальному провадженні спеціальних знань, у тому числі й товарознавчих.

На нашу думку, слідчий самостійно використовує спеціальні товарознавчі знання, якщо він вважає, що достатньо ними володіє і це можливо за двох умов: а) правильної організації слідства у кримінальному провадженні та кваліфікованого проведення слідчих (розшукових) дій; б) проведення дослідження під час огляду документів, речових доказів та інших об'єктів у кримінальному провадженні з метою безпосереднього пізнання фактів.

На двох інших поширених формах використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування: *залучення спеціалістів у кримінальне провадження та призначення судових експертиз*, ми у даному

підрозділі зупинятися не будемо, адже вони детально розглядаються у підрозділі 2.2 та розділі 3 нашої дисертації.

Отже, питання щодо форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі та криміналістиці залишається проблемним. Науковці не сформували єдиної думки з приводу процесуальної регламентації, змісту та класифікації таких форм. Ними наводяться різні переліки форм використання спеціальних знань, без належної науково обґрунтованої класифікації. Таке положення зумовлене тим, що форми використання спеціальних знань належним чином не врегульовані у кримінальному процесуальному законодавстві.

Здійснене нами узагальнення показало, що більшість науковців до форм використання спеціальних знань відносять: 1) безпосереднє використання слідчим спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві чи ремеслі; 2) призначення експертиз; 3) призначення ревізій; 4) консультаційну допомогу спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в слідчих (розшукових) діях; 5) участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях.

В останні десятиліття набула поширення концепція поділу форм використання спеціальних знань на: процесуальні і непроцесуальні. На нашу думку, зважаючи на положення чинного КПК України, така класифікація дійсно може мати місце. При цьому до основних процесуальних форм використання спеціальних товарознавчих знань нами віднесено: безпосереднє використання їх слідчим, прокурором, судом, слідчим суддею; участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; проведення судових експертиз.

2.2. Участь спеціаліста-товарознавця в проведенні слідчих (розшукових) дій

Ефективна протидія злочинності в наші дні неможлива без використання найбільш сучасних досягнень різних сфер наукових знань і передової технічної

думки. Провідниками цих досягнень у судочинстві завжди були експерти: криміналісти, економісти, товаровознавці і представники інших експертних спеціальностей. Їхні знання допомагають всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Залучення спеціаліста-товарознавця для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій передбачене ст. 71 КПК України. Взаємодія слідчих з обізнаними в товаровзнавстві особами, які набувають процесуального статусу спеціаліста при провадженні слідчих (розшукових) дій, виражається в безпосередній практичній, методичній і технічній діяльності не підпорядкованих в адміністративному порядку суб'єктів.

На даний час, поширення набула форма використання спеціальних товаровзнавчих знань, шляхом залучення спеціаліста-товарознавця із числа: співробітників судово-експертних підрозділів усіх рівнів та різної відомчої приналежності; компетентних працівників контролюючих органів; представників інших практичних, а також наукових та педагогічних колективів, які володіють глибокими знаннями у сфері товаровзнавства; приватних осіб, що не входять до штату офіційних структур.

Частина 1 ст. 71 КПК України передбачає, що спеціалістом (товарознавцем) у кримінальному провадженні може бути особа, яка володіє спеціальними товаровзнавчими знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних товаровзнавчих знань і навичок.

Зазвичай, слідчий самотійно виявляє на місці події сліди і речові докази, фіксує їх у процесуальних документах, але відомості про стан самого сліду, про матеріали слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів, про зміни які

відбулися в слідах з моменту події і до їх виявлення, часто слідчим не встановлюються і в протоколі не фіксуються. Зафіксована слідчим інформація має вибірковий характер, так як він точно не знає, що конкретно експерту потрібно для дослідження, що є важливішим, а що другорядним. Під час цього відбувається втрата носіїв криміналістично значимої інформації, адже слідчий виявляє і фіксує на місці події не всі необхідні об'єкти для експертного дослідження, а лише частину їх, ті які на його погляд є найважливішими. Тому й інформація, якою володіє слідчий, доходить до експерта не в повному обсязі, що призводить до негативних висновків експерта.

Здійснене нами вивчення навчальної і спеціальної літератури показало, що в ній запропоновано достатньо рекомендацій щодо проведення слідчих (розшукових) дій в процесі розслідування кримінальних правопорушень. Однак незважаючи на те, що загалом ці поради адресовані слідчим, вони мають переважно технічний характер і не можуть застосовуватися ними без допомоги спеціаліста, зокрема товарознавця. Тому, вважаємо за доцільне зупинитися на окремих питаннях залучення спеціалістів-товарознавців до допиту, обшуку та пред'явлення для впізнання.

Під час допиту спеціаліст-товарознавець може допомогти слідчому з'ясувати обставини провадження та правильно оцінити отримані показання. Ретельна підготовка до допиту та консультації зі спеціалістом-товарознавцем часто не усувають можливість потрапити в скрутне становище, тому що відповіді допитуваного іноді виявляються для слідчого несподіваними. У такій ситуації доводиться переривати допит, знову консультуватися зі спеціалістом, вивчати необхідну літературу з питань товарознавства, що значно затягує строки слідства, негативно впливає на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження та суперечить принципам і завданням кримінального судочинства.

Найчастіше спеціаліст-товарознавець надає під час допиту консультативну допомогу слідчому в формулюванні питань.

Підготовка до допиту є важливим моментом, від якого залежить результат допиту. На даному етапі спеціаліст-товарознавець може надати пояснення з питань: механізму утворення слідів, або з яким іншим спеціалістом які питання необхідно уточнити (зокрема, у сфері бухгалтерії, економіки тощо); встановлення кола обставин, які необхідно в'яснити. З цією метою, зазвичай, звертаються до матеріалів кримінального провадження, аналізуються усі наявні версії. Під час цього, на деякі незрозумілі моменти, добре володіючи спеціальні знання, може звернути увагу і спеціаліст-товарознавець, особливо який брав участь у попередніх слідчих (розшукових) діях (наприклад, огляд місця події, обшук тощо). Він може допомогти у формулюванні питань, якщо для цього необхідні його спеціальні товарознавчі знання; обрати найбільш доцільні місця, обстановку, часу і способи виклику на допит; встановити коло учасників допиту; підготувати необхідні матеріали; скласти план допиту.

Зупинимося більш детально на залучення спеціаліста-товарознавця до формулювання запитань. Іноді від допомоги такого спеціаліста, на даному етапі, значною мірою залежить весь хід подальшого розслідування кримінального правопорушення.

Якщо слідчий прийняв рішення пред'явити під час допиту якісь предмети або речові докази, вилучені в ході проведення слідчих (розшукових) дій, то для підвищення результативності необхідно запросити спеціаліста-товарознавця. Як і будь-який прийом, пред'явлення речових доказів вимагає окремих додаткових умов підготовки до нього, серед яких такі: попереднє дослідження об'єкта спеціалістом-товарознавцем з метою розроблення найбільш ефективного тактичного прийому і формулювання оптимальних питань, що вимагають пояснень, а також підбір самих предметів для демонстрації.

Найважливішою умовою тактики допиту є необхідність підтримувати психологічний контакт з допитуваною особою. Окремими практиками висловлюється думка, що присутність спеціаліста-товарознавця може зіпсувати цей контакт, але вивчена нами позитивна практика показує, що в низці випадків провести результативний допит, особливо під час розслідування кримінальних

правопорушень у сфері економіки, без участі спеціаліста-товарознавця практично неможливо. У таких випадках у слідчого виникають проблеми навіть з правильним формулюванням питання щодо інформації, яка його цікавить. З іншого боку, не рідко і особи яких допитують, користуються відсутністю у слідчого знань щодо деяких спеціальних питань. При цьому вони намагаються його дезорієнтувати, використовуючи спеціальну термінологію. Відповідно участь спеціаліста-товарознавця під час допиту таких осіб дозволить усунути, ліквідувати дану проблему.

Спеціаліст-товарознавець може відігравати значну роль в ході проведення допиту, зокрема давати слідчому пояснення з приводу питань, що виникають під час слідчої (розшукової) дії; задавати запитання (з дозволу слідчого).

Однак, слід враховувати, що участь спеціаліста, який наділений певною процесуальною самостійністю і правом часткового втручання в хід допиту, не повинна переростати в безпосереднє проведення ним даної слідчої (розшукової) дії. Адже, інколи бажання експерта-товарознавця допомогти слідству, виходить за рамки його процесуальних прав.

На нашу думку, зміст участі спеціаліста-товарознавця в допиті, полягає в можливості швидко перевірити покази допитуваного, що дає можливість слідчому швидко змінювати тактику допиту або формулювати додаткові питання. При цьому, особа яка дає покази, зазвичай, починає більш точно розповідати про події, усвідомлюючи те, що її версія може бути на місці перевірена.

Участь спеціаліста-товарознавця в допиті і проведення ним попередніх досліджень під час пред'явлення досліджуваних об'єктів особі, яку допитують, дає можливість уникнути неправдивих показань [386, с. 217–220].

Допомога спеціалістів-товарознавців при проведенні обшуку, полягає в пошуку і вилученні знарядь протиправної діяльності, грошей і цінностей здобутих злочинним шляхом, предметів і документів які мають відношення до даного кримінального провадження і т. ін.

Дуже часто метою обшуку є пошук певних предметів зі слідами, які вказують на вчинене кримінальне правопорушення. Самі предмети, на перший погляд, можуть мати безвинний вигляд і лише сліди на них можуть дати уявлення про вчинене правопорушення. Тому, для того щоб встановити, чи є вилучений під час обшуку предмет знаряддям правопорушення (або несе на собі його сліди), необхідно провести ретельний огляд. Іншими словами, тут фактично доводиться проводити дві слідчі (розшукові) дії одночасно: обшук і огляд.

Загальновідомо, що під час проведення обшуків слідчий зазвичай, намагається виявити сховані об'єкти, а тому запрошує з цією метою спеціалістів-криміналістів. Однак, часто під час обшуку вирішується і інше важливе завдання: збирання інформації, яка б забезпечила доказове значення знайдених предметів, які належать потерпілому; виявлення, фіксація і вилучення об'єктів, які в майбутньому будуть використані як зразки в ході проведення експертиз. Тому, виникає необхідність у допомозі спеціалістів-товарознавців.

У вивчених нами розробках науковців, присвячених участі спеціаліста в обшуці, зазвичай мова йде про використання допомоги криміналістів. Однак, при цьому суттєву роль відіграють і інші спеціалісти, зокрема спеціалісти-товарознавці. Так, часто під час обшуку виникає необхідність консультуватися із спеціалістом-товарознавцем з приводу крадіжок дорогоцінних металів та каміння. Адже золото, срібло, платину в чистому вигляді не так просто відрізнити від інших металів особливо виробів сучасної біжутерії.

Отже, участь спеціалістів-товарознавців під час обшуку, полягає в допомозі з виявлення, фіксації і вилучення доказів.

Пред'явлення для впізнання це слідча (розшукова) дія, яка полягає в пред'явленні особі, яка впізнає, предмета або особи з метою встановлення тотожності або відмінностей з раніше баченим предметом або особою.

У даному випадку, ми можемо виділити два основні напрями можливого залучення спеціаліста-товарознавця до проведення впізнання: консультативний

і технічний. Перший – припускає допомогу слідчому з питань, які найбільше цікавлять його в ході підготовки до впізнання; другий напрям – забезпечує фіксацію ходу і результатів проведення слідчої (розшукової) дії.

Відповідно до ч. 8 ст. 228 КПК України, в ході пред'явлення особи для впізнання можуть бути залучатися спеціалісти з метою фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти, зокрема товарознавці.

Після прийняття рішення про необхідність проведення впізнання, переходять безпосередньо до його підготовки. На цьому етапі допомога спеціаліста-товарознавця вкрай важлива, адже він вкаже на найбільш доцільне місце, час проведення впізнання, а також допоможе підібрати відповідні об'єкти.

Зазвичай, спеціалісти-товарознавці надають суб'єктам діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень допомогу у формі консультацій, порад, рекомендацій, передачі довідкової інформації, участі в підготовці та проведенні різноманітних (не лише слідчих чи судових) дій. Така допомога здійснюється шляхом проведення відповідних лабораторних досліджень, обстежень ділянок території та інших об'єктів, проведення контрольних перевірок та інших заходів.

Загалом допомогу, яку надає спеціаліст-товарознавець, можна розподілити на такі види: криміналістична, консультативна, методична та технічна.

Криміналістична допомога спеціаліста-товарознавця, зазвичай полягає у підготовці, організації та проведенні певної слідчої (розшукової) дії; виявленні, фіксації, вилученні доказів, підборі відповідних зразків для експертного товарознавчого дослідження.

Методична допомога спеціаліста-товарознавця під час проведення слідчої (розшукової) дії полягає у роз'ясненні товарознавчої термінології, зокрема правильних назв вилучених об'єктів або їх частин. Зазвичай, під час складання протоколу слідчий записує таку інформацію під диктовку

спеціаліста-товарознавця. В ході надання зазначеної допомоги, слідчий отримує нові спеціальні товарознавчі знання, тим самим підвищуючи свій професіональний рівень.

Технічна допомога полягає у залученні спеціаліста-товарознавця сторонами кримінального провадження в ході досудового розслідування і судом, під час судового розгляду (ч. 2 ст. 71 КПК України) з метою використання відповідних техніко-криміналістичних засобів під час огляду, виявлення, фіксації, вилучення речових доказів; складання схем, креслень, відбору відповідних зразків для проведення товарознавчих експертиз тощо [119, с. 12].

Консультативна допомога є одним із основних видів залучення спеціалістів-товарознавців. У даному випадку консультації спеціалістів-товарознавців є науково-обґрунтованими порадами, які виражаються в усних роз'ясненнях, довідках зі спеціальних товарознавчих питань, що можуть виникнути або виникають під час підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій, процесуального оформлення їх результатів.

Такі консультації є найбільш розповсюдженою формою непроцесуальної допомоги слідчому особами, обізнаними в товарознавстві, для вирішення широкого кола питань. За консультаціями до осіб, які володіють спеціальними товарознавчими знаннями, слідчі найчастіше звертаються з метою оцінки доказів, вчасного вирішення питання про призначення судово-товарознавчих експертиз, визначення кола питань, що адресуються експертові. Важливим в консультуванні є те, що слідчий має змогу оперативно отримати кваліфіковану допомогу із спеціальних товарознавчих питань.

Більш детально проблеми консультування з боку спеціалістів-товарознавців, як непроцесуальна форма допомоги слідчому, будуть розглянуті у наступному підрозділі дисертації.

Згідно ч. 5 ст. 71 КПК України спеціаліст-товарознавець зобов'язаний: прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади; виконувати вказівки сторони

кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань.

Загальновідомо, що майже кожне розслідування кримінального правопорушення, здійснюється із використанням спеціальних знань, тобто шляхом залученням відповідних спеціалістів чи судових експертів. Це пояснюється тим, що діяльністю по виявленню, розкриттю та розслідуванню таких правопорушень займаються професіонали в області юриспруденції, криміналістики, товарознавства та інших галузей наукового знання, яке було набуто ними під час навчання в юридичних навчальних закладах, на курсах перепідготовки, під час стажування у відповідних правоохоронних органах, а також у результаті власної практики.

Переважно в якості спеціалістів залучають експертів-товарознавців підрозділів НДЕКЦ в областях МВС України. У більшості випадків вони надають допомогу, яка необхідна на всіх етапах розслідування при проведенні таких слідчих (розшукових) дій як огляду місця події, допит, обшук, пред'явлення речей для впізнання, відібрання зразків для експертного товарознавчого дослідження тощо.

Підкреслюючи зростаючу роль спеціалістів-товарознавців у судовому розгляді кримінальних проваджень, необхідність розширення сфери застосування їхніх знань і навичок, варто вказати на неприпустимість змішування функцій спеціалістів з функціями експертів. Аналізуючи питання участі в судочинстві експерта-товарознавця і спеціаліста-товарознавця, як форми застосування відповідних спеціальних знань, слід зазначити, що хоча між експертизою та участю спеціаліста існують спільні риси (обидва суб'єкти є носіями спеціальних товарознавчих знань, належать до так званих «обізнаних осіб», а також до однієї групи учасників процесу, і експерт-товарознавець, і спеціаліст-товарознавець діють в межах встановленої законодавством процедури), проте ототожнювати їх не дозволяють суттєві відмінності, які полягають у наступному: а) експертом-товарознавцем може бути особа, яка має спеціальні товарознавчі знання, пройшла відповідну підготовку і отримала

кваліфікацію експерта з відповідного виду експертиз; б) в якості експерта-товарознавця може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу» і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів, тоді як для того щоб бути спеціалістом-товарознавцем, достатньо володіти спеціальними товарознавчими знаннями та навичками застосування відповідних технічних засобів; в) експерт-товарознавець повинен провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на задані судом питання, давати усні консультації та письмові роз'яснення, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, у разі потреби надавати суду технічну допомогу [256, с. 270].

Слід також зазначити, що письмовий висновок експерта-товарознавця є підзвітним документом і впливає на доказову базу, слугуючи остаточним вердиктом експерта, тоді як діяльність спеціаліста-товарознавця є менш вагомою і має більш підготовчий характер; спеціаліст-товарознавець залучається до участі в справі з метою сприяння суду, надання останньому технічної допомоги, тоді як метою діяльності експерта-товарознавця є встановлення фактів, що мають значення під час вирішення справи по суті; діяльність експерта-товарознавця спрямована на отримання нової інформації про фактичні обставини справи, а спеціаліста-товарознавця – на надання консультативно-довідкової та технічної допомоги під час встановлення обставин справи; різними є також способи застосування спеціальних знань експертом і спеціалістом-товарознавцем, експерт здійснює спеціальне дослідження, зміст якого знаходиться поза межами процесуальної регламентації, а спеціаліст-товарознавець експертного дослідження не проводить, він, зазвичай, бере участь у здійсненні судом процесуальної дії; суд може не залучати до участі в справі спеціаліста-товарознавця, якщо хтось із суддів володіє спеціальними товарознавчими знаннями (наприклад, для кваліфікованого проведення огляду доказів), тоді як судово-товарознавча експертиза проводиться виключно експертом [57].

Отже, проаналізувавши спеціаліста-товарознавця як суб'єкта використання спеціальних знань, ми дійшли висновку, що з метою забезпечення об'єктивності та повноти розслідування кримінальних правопорушень, такі спеціалісти можуть залучатися: для участі в процесуальній та іншій діяльності; з метою проведення судово-товарознавчих експертиз; в ході проведення перевірок та обстежень; для одержання довідок та консультацій у знаючих осіб; під час витребування та використання документів, які складаються такими особами, у ході їх службової діяльності; з метою допиту спеціалістів-товарознавців як свідків або судових експертів-товарознавців, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз.

Спеціалісти-товарознавці можуть залучатися до участі у кримінальному провадженні при виникненні таких обставин: а) відсутні спеціальних товарознавчих знань та навичок у слідчого, прокурора і суду; б) відсутні навички володіння слідчим прийомами і засобами виконання певної роботи яка потребує використання спеціальних товарознавчих знань; в) необхідно з тактичних міркувань доручити проведення окремої процедури спеціалісту-товарознавцю; г) необхідно одночасно використати низку техніко-криміналістичних засобів; ґ) необхідно виконати значний обсяг роботи яка потребує спеціальних товарознавчих знань і навичок.

Головне призначення спеціаліста-товарознавця та основна мета його залучення до участі в слідчих (розшукових) діях та перевірках, це: надання обґрунтованої відповіді на поставлені перед ним питання; надання попереднього висновку з тих чи інших питань нормативно-технічного характеру, які виходять за межі правових знань прокурора або слідчого з використанням своїх спеціальних товарознавчих знань; розширення практичної можливості слідчого по виявленню, закріпленню і вилученню доказів.

Видами допомоги використання спеціалістів-товарознавців є: 1) порада з метою орієнтування у специфіці товарних об'єктів, надання прокурору і слідчому відповідей на питання про обставини і особливості, пов'язані з такими об'єктами; 2) виявлення і закріплення відомостей про порушення і обставини,

які їм сприяли, а також про порушників відповідних правових норм; 3) проведення перевірок на вимогу прокурора або слідчого, якщо такі перевірки виходять за межі їх компетенції.

2.3. Консультативна допомога спеціаліста-товарознавця

Як ми вже зазначали, спеціальні знання – це незагальновідомі знання, що не набули масового поширення та якими володіє обмежене коло фахівців, тому застосування спеціальних знань під час виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень базується, насамперед, на залученні до процесу розслідування спеціаліста, зокрема товарознавця, й експерта, тобто осіб, які володіють такими спеціальними, у нашому випадку товарознавчими знаннями та навичками. У попередніх підрозділах ми вказали, що коло питань, які вирішуються кожним з них у кримінальному провадженні, обумовлюється їх процесуальним статусом.

Раніше ми зазначили, що поряд з процесуальними формами використання спеціальних знань, існують не процесуальні форми їх використання.

Непроцесуальні форми використання спеціальних знань, зокрема консультативна допомога фахівця-товарознавця, не регламентуються нормами кримінального процесуального законодавства України, а здійснюються згідно відомчих інструкцій, або на власний розсуд слідчого. Найбільш характерне непроцесуальне використання спеціальних пізнань в оперативно-розшуковій діяльності [131, с. 51].

Залучення фахівців-товарознавців з метою пошуку та фіксації джерел інформації про протиправну подію – це не лише доцільна форма застосування спеціальних товарознавчих знань і технічних засобів під час провадження слідчих (розшукових) дій, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим усього спектра своїх професійних обов'язків у конкретних умовах. Особиста участь спеціаліста-товарознавця в підготовці та проведенні слідчих

(розшукових) дій – це не перекладання слідчим частини своїх обов’язків, а необхідність грамотного використання спеціальних товарознавчих знань з метою якісного розкриття та розслідування кримінального правопорушення.

Проведене нами дослідження показало, що у 81,6% випадків слідчі Національної поліції України зверталися під час призначення судово-товарознавчої експертизи до експерта за консультацією. А в 74,1% випадків експерти-товарознавці Експертної служби МВС України давали пояснення, консультували слідчого з приводу спеціальних питань; у 18,5% випадках – безпосередньо приймали участь у слідчих (розшукових) діях; у 7,4% випадків – надавали допомогу у виявленні і закріпленні доказів (див. додаток до дисертації).

Під час виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень слідчі мають справу як із традиційними для криміналістики, так і з нетрадиційними слідами протиправної діяльності та речовими доказами. У таких випадках для правильної підготовки та організації слідчої (розшукової) дії, виявлення й оцінки усіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, правильного відбору тих об’єктів, які пов’язані з підготовкою та вчиненням кримінального правопорушення, лише базової юридичної підготовки слідчого може бути не достатньо. Тому, з метою забезпечення належної ефективності окремих слідчих (розшукових) дій бажаною, а то й обов’язковою, слід вважати участь спеціаліста-товарознавця у проведенні відповідної дії. Завдання спеціаліста-товарознавця полягає в тому, щоб на підставі своїх знань він сприяв слідчому у виявленні та вилученні слідів кримінального правопорушення, предметів і документів, що можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні, і з цією метою брав активну участь у процесуальній дії.

Чинним кримінальним процесуальним законодавством України передбачена, зокрема, консультативна діяльність спеціаліста-товарознавця. Так, у відповідності до ч. 1 ст. 71 КПК України, «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками

застосування технічних та інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок».

Варто зазначити, що спеціаліст-товарознавець як консультант є фігурою в судочинстві відносно новою, і цей бік діяльності обізнаної особи задіяний далеко не повною мірою. Довідково-консультативна форма використання спеціальних товарознавчих знань може застосовуватися сторонами та їх представниками під час збирання доказів. Так, наприклад, спеціаліст-товарознавець може вказати стороні обвинувачення або стороні захисту на об'єкти, які в майбутньому можуть набути статусу речових доказів [160, с. 208].

У діяльності слідчого щодо виявлення, розкриття і розслідування кримінального правопорушення часто виникають питання щодо необхідності проведення експертного дослідження в конкретній ситуації і з'ясування того, що тягне за собою обов'язкове призначення експертизи в цьому випадку, або ж достатньо лише консультації спеціаліста-товарознавця. Залучена обізнана у товарознавстві особа у першому випадку констатує необхідність призначення експертизи, а в другому – надає необхідну консультацію. Якщо проведення експертного дослідження є необхідним, але на сучасному етапі розвитку науки і техніки ще не створено тієї методики, використання якої дало б змогу відповісти на питання, які цікавлять сторону захисту, обізнаний в цій частині спеціаліст-товарознавець вкаже на дану обставину. Отже приречена на безрезультатність експертиза не буде призначена, що дасть змогу зекономити доволі значні кошти й час. У тому випадку, якщо необхідні для проведення експертних товарознавчих досліджень методики і технічні засоби об'єктивно існують, спеціалістом-товарознавцем буде визначено клас, рід та вид експертизи, яку необхідно призначити.

Як вже зазначалося вище, згідно проведеного нами дослідження у 81,6% випадків слідчі Національної поліції України зверталися під час призначення судово-товарознавчої експертизи за консультацією до експерта-товарознавця. При цьому консультація здійснювалася з таких напрямів: у зв'язку з питаннями

необхідними для вирішення у кримінальному провадженні (58,3%); з вибору виду експертизи (23,3%); з можливостей обраного виду експертизи (10%); з відбору зразків для порівняльного дослідження, їх виду, кількості і якості (1,7%) (див. додаток до дисертації).

Консультативну допомогу спеціаліста-товарознавця сторони кримінального провадження можуть отримати і у випадках, коли виникає запитання: чи достатньо для проведення конкретного експертного дослідження знань експерта однієї спеціальності, або ж є необхідність призначення комплексної експертизи. Певну допомогу сторонам кримінального провадження може надати спеціаліст-товарознавець й у правильному формулюванні питань, які підлягають постановці перед експертом. Безумовно, що право пропонувати ці питання й остаточно формулювати їх здійснює сторона, яка призначає експертизу (сторона обвинувачення або сторона захисту). Проте, лише спеціаліст-товарознавець може спланувати майбутнє дослідження з тією деталізацією й послідовністю, знання яких необхідне для підготовки переліку питань, які не потребують в наступному зміни їх порядку та змісту. Трапляються випадки, коли перед експертом ставлять питання, які виходять щодо змісту за межі його спеціальних знань. Участь спеціаліста-товарознавця у формулюванні питань дасть змогу виключити цю прогалину практики.

Ще одним з видів консультативної допомоги спеціаліста-товарознавця є визначення повного переліку документів, які необхідно надати у розпорядження експерту. Це надасть змогу своєчасно проінформувати сторони за кримінальним провадженням про такі матеріали, що відсутні в цей момент, але вкрай необхідні для проведення дослідження. Своєчасне консультування в цій частині дозволить вже на цьому етапі виконати дії, необхідні для забезпечення повноти документальної доказової бази і водночас скоротить час на заяву та задоволення клопотань експерта про надання йому додаткових матеріалів. На цьому ж етапі може бути встановлено, що документів, які необхідні експертові-товарознавцю, в силу тих або інших причин взагалі не існує, і своєчасно проінформований експерт-товарознавець не буде даремно витратити час на підготовку

відповідного клопотання та безперспективне очікування його задоволення стороною, яка призначила відповідну товарознавчу експертизу.

На нашу думку, вкрай доцільною є консультативна допомога спеціаліста-товарознавця під час попереднього дослідження товарних об'єктів слідчим.

На думку І. П. Іщенка, «попереднє дослідження слідів – це застосування спеціальних пізнань для визначення відношення виявлених слідів до розслідуваної події, отримання даних про механізм їх утворення, встановлення ознак слідоутворюючого об'єкта і збирання відомостей про можливі прикмети, звички і інші дані, які характеризують злочинця. Проведення попереднього дослідження дозволяє точніше визначити вид експертизи і необхідні зразки, конкретизувати завдання експерту, полегшує висунення і перевірку слідчих версій [118, с. 57].

Ознаками такого товарознавчого дослідження є отримання найшвидшим способом по можливості повної попередньої інформації про товарний об'єкт (про його кількість та якість, за слідом, за його моделлю, за самим предметом, за підписом і т. ін.). Оскільки така діяльність є непроцесуальною, то результати її доказового значення не мають. Однак, попередні товарознавчі дослідження за участю спеціаліста-товарознавця дуже часто передують іншим процесуальним діям слідчого, а отримана в результаті попереднього дослідження інформація може бути використана під час: проведення оперативно-розшукових заходів, прийняття рішення про початок кримінального провадження, висунення версії про місце перебування або рід занять запідозреного, підготовки слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій.

Перед призначенням судово-товарознавчої експертизи слідчому доцільно попередньо за участю консультанта-товарознавця вивчити об'єкти такої експертизи і обставини пов'язані з ними. Це сприятиме організованості і ретельності в трудомісткому процесі підготовки і призначення судово-товарознавчої експертизи, допоможе точно встановити макро– і мікрооб'єкти майбутньої експертизи, визначити її вид (окрема, комплексна), обрати експертний заклад (експерта), чітко сформулювати завдання для експерта-

товарознавця, належним чином підготувати необхідні матеріали, у тому числі порівняльні, вирішити питання про обсяги відомостей експерту-товарознавцю, необхідних для дослідження та ін. Таким чином, попереднє товарознавче дослідження із залученням консультанта-товарознавця значною мірою забезпечує вчасність і якість експертного товарознавчого дослідження [70, с. 210–211].

Як ми вже зазначали, ч. 2 ст. 71 КПК України передбачена можливість залучення спеціаліста-товарознавця для надання безпосередньої технічної допомоги (складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення товарознавчої експертизи тощо) сторонами кримінального провадження і судом під час судового розгляду. Як відомо, процес збирання доказів передбачає здійснення сторонами кримінального провадження певних дій, зокрема: пошук і виявлення доказів, фіксацію доказової інформації, вилучення і збереження доказів для їх наступного дослідження, усебічне дослідження різноманітних сторін та властивостей доказів, оцінювання й використання отриманих доказів під час доказування за кримінальним провадженням. Проте, як вірно зазначив В. Т. Нор, сторона захисту фактично позбавлена рівної можливості щодо збирання та подання доказів. Захисник може лише ініціювати перед слідчим, прокурором, слідчим суддею проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій для одержання сприятливої для захисту доказової інформації. Враховуючи те, що під час досудового розслідування захисник перебуває у нерівному становищі в порівнянні зі стороною обвинувачення, оскільки позбавлений права вчиняти слідчі (розшукові) дії, суд під час підготовчого провадження та слідчий суддя під час досудового розслідування сприяють захиснику у реалізації його права на збирання і подання доказів [160, с. 84–85]. Сторона захисту може заявляти клопотання щодо залучення до проведення слідчої (розшукової) дії спеціаліста-товарознавця. До початку слідчої (розшукової) дії, в якій бере участь спеціаліст-товарознавець, слідчий має особисто пересвідчитися в його особі, з'ясувати його ставлення до підозрюваного або потерпілого. Якщо в якості спеціаліста-товарознавця

запрошено співробітника державного експертного закладу, то питання щодо його компетенції вирішує керівник цього закладу. Поради спеціаліста-товарознавця, висловлені слідчому під час проведення слідчої (розшукової) дії можуть стосуватися визначення порядку виявлення й дослідження різноманітних об'єктів, фіксації їх стану, можливості та доцільності вилучення об'єктів, а в разі здійснення таких дій – належного пакування та створення умов для надійного зберігання для забезпечення цілісності й недоступності для сторонніх осіб збереженої інформації.

Ухвалюючи рішення щодо призначення товарознавчої експертизи за кримінальними провадженнями, особа, яка залучає експерта-товарознавця, має знати можливості й порядок проведення таких експертних досліджень. Необхідною умовою застосування спеціальних товарознавчих знань є неухильне дотримання вимог процесуального законодавства в разі призначення судової експертизи, що передбачає підготовку матеріалів на експертизу, її провадження як у державних і не державних експертних установах або й поза експертними установами. Під час ознайомлення з висновком експерта-товарознавця сторони кримінального провадження повинні звертати увагу передусім на те, чи має особа, яка надала експертний висновок органам досудового розслідування, суду статус судового експерта як такий. У разі виникнення будь-яких обґрунтованих сумнівів з цього питання слідчий або адвокат має звертатися з відповідним письмовим запитом на адресу Міністерства юстиції України щодо надання відомостей з Державного реєстру атестованих судових експертів України про те, якого числа, місяця, року, на підставі рішення якої саме експертно-кваліфікаційної комісії, за якою саме експертною спеціальністю чи експертними спеціальностями відповідна особа включена до бази даних цього Реєстру або виключена з нього.

Важливим з точки зору перевірки достовірності висновків експертів-товарознавців є питання щодо публікації товарознавчих експертних методик та їх обговорення науковою спільнотою. Проведення судових товарознавчих експертиз лише на основі знань в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла

без посилання на опубліковані методичні праці в галузі судово-експертного товарознавчого дослідження є вагомою підставою для сумнівів у вірогідності отриманих результатів. Знання сторонами кримінального провадження основ методики проведення й тактики призначення судово-товарознавчих експертиз є важливим не лише для правильного оцінювання висновку експерта в такій експертизі, що проведена за ініціативою сторони обвинувачення, а й для вияву власної ініціативи з призначення судово-товарознавчої експертизи за угодою або заяви клопотання перед слідчим суддею про призначення товарознавчої експертизи.

Слід наголосити, що допомога експерта-товарознавця (спеціаліста-товарознавця) в досудовому розслідуванні й судовому розгляді кримінального провадження забезпечує його об'єктивність та повноту. Саме прогнозування розвитку ситуації в межах правового аналізу разом з висновком обізнаної особи з конкретної прикладної проблематики дають той ефект, який дозволяє вжити своєчасні та ефективні заходи для обрання правильної й обґрунтованої позиції сторін кримінального судочинства, отримання якісного доказу, яким обґрунтовується прийняття процесуального рішення.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 71) передбачає дві форми консультації спеціаліста-товарознавця: письмову та усну. В ході досудового розслідування такі консультації, по-перше, дає тільки той спеціаліст-товарознавець, який брав участь у проведенні слідчої (розшукової) дії, по-друге, консультації надаються у формі письмових пояснень, які приєднуються до протоколу слідчої (розшукової) дії (ч. 2 ст. 105 КПК України).

Слід зазначити, що порядок залучення спеціаліста-товарознавця під час судового розгляду дещо відрізняється від досудового провадження. По-перше, в якості спеціаліста-товарознавця може залучатися будь-яка обізнана особа, по-друге, крім письмових роз'яснень, спеціаліст-товарознавець надає усні консультації (ст. 360 КПК України). Однак, ані письмові, ані усні пояснення (консультації, роз'яснення) спеціаліста-товарознавця не віднесені чинним кримінальним процесуальним законодавством до джерел доказів (ч. 8 ст. 95

КПК України). Хоча ч. 6 ст. 95 КПК України передбачає, що висновок або думка особи, яка дає показання, може визнаватися судом доказом, якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань і ґрунтуються на спеціальних знаннях у розумінні ст. 101 «Висновок експерта» КПК України. Виходячи з цього, сторона кримінального провадження має право допитати цю особу за правилами допиту експерта. Однак, застосування даного положення на практиці вказує на певну неузгодженість, адже серед осіб, які можуть давати показання, спеціаліст-товарознавець у процесуальному законі не зазначений.

Поряд із зазначеним, вважаємо недоцільною позицію науковців щодо створення нового учасника кримінального процесу – консультанта [310, с. 17]. Адже правове положення спеціаліста, на нашу думку, добре відрегульоване у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України. Виходячи із принципу процесуальної економії, вважаємо, що новий учасник кримінального процесу у вигляді «консультанта», буде лише дублювати вже наявного «спеціаліста».

Підводячи підсумок зазначимо, що консультативну допомогу спеціаліста-товарознавця сторони кримінального провадження можуть отримати у випадках: а) виникнення питання щодо достатності для проведення конкретного експертного дослідження знань експерта однієї спеціальності, або ж є необхідність призначення комплексної експертизи; б) коли необхідно правильно сформулювати питання, які підлягають постановці перед експертом-товарознавцем; в) визначення повного переліку документів, які необхідно надати у розпорядження експерту-товарознавцю і т. ін. Доцільним бачиться процесуальне оформлення результатів консультативної допомоги спеціаліста-товарознавця у процесуальних документах: поясненнях, роз'ясненнях, довідках, висновках, рекомендаціях.

Висновки до розділу 2

Враховуючи викладене можна зробити такі висновки:

1. У кримінальному процесі та криміналістиці одним із проблемних є питання щодо форм використання спеціальних знань в цілому, і спеціальних товарознавчих знань, зокрема. Немає єдиної думки і з приводу процесуальної регламентації, змісту та класифікації форм спеціальних знань. Науковці наводять різні переліки форм спеціальних знань, без їх належної класифікації, що пояснюється неналежною урегульованістю форми використання спеціальних знань у чинному кримінальному процесуальному законодавстві. Однак, більшість науковців поділяють форми використання спеціальних знань на дві групи: процесуальні і не процесуальні.

2. До основних процесуальних форм використання спеціальних знань доцільно відносити: безпосереднє використання їх слідчим, прокурором, судом, слідчим суддею; участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; проведення судових експертиз. Безпосереднє використання слідчим спеціальних знань в момент прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих (розшукових) дій також передбачено законом.

Що стосується непроцесуальних форм використання спеціальних знань, то їх не можна виключити з кримінального процесу, бо вони існують, та успішно застосовуються для повного, всебічного і об'єктивного дослідження обставин кримінального правопорушення.

Українські законодавці, враховуючи статус слідчого та його відповідальність, визначили, що слідчий самостійно повинен вирішувати питання про форми реалізації у кримінальному провадженні спеціальних знань, у тому числі й товарознавчих.

На думку дисертанта, чинне кримінально процесуальне законодавство України повинно надавати право використання спеціальних знань лише суб'єктам, які володіють такими знаннями, мають досвід та навички володіння відповідними технічними засобами. А наведення переліку таких засобів, у кримінальному процесуальному законодавстві, є зайвим.

3. Взаємодія слідчих з обізнаними в товарознавстві особами, які набувають процесуального статусу спеціаліста при провадженні слідчих (розшукових) дій, виражається в безпосередній практичній, методичній і технічній діяльності не підпорядкованих в адміністративному порядку суб'єктів.

На даний час, поширення набула форма використання спеціальних товарознавчих знань, шляхом залучення спеціаліста-товарознавця із числа: співробітників судово-експертних підрозділів усіх рівнів та різної відомчої приналежності; компетентних працівників контролюючих органів; представників інших практичних, а також наукових та педагогічних колективів, які володіють глибокими знаннями у сфері товарознавства; приватних осіб, що не входять до штату офіційних структур.

Найчастіше спеціаліст-товарознавець надає під час допиту консультативну допомогу слідчому в формулюванні питань. Допомога спеціалістів-товарознавців при проведенні обшуку, полягає в пошуку і вилученні знарядь протиправної діяльності, грошей і цінностей здобутих злочинним шляхом, предметів і документів які мають відношення до даного кримінального провадження і т. ін. Отже, участь спеціалістів-товарознавців під час обшуку, полягає в допомозі з виявлення, фіксації і вилучення доказів. Виділено два основні напрями можливого залучення спеціаліста-товарознавця до проведення впізнання: консультативний і технічний.

4. Зазвичай, спеціалісти-товарознавці надають суб'єктам діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень допомогу у формі консультацій, порад, рекомендацій, передачі довідкової інформації, участі в підготовці та проведенні різноманітних (не лише слідчих чи судових) дій. Така допомога здійснюється шляхом проведення відповідних лабораторних досліджень, обстежень ділянок території та інших об'єктів, проведення контрольних перевірок та інших заходів. Загалом допомогу, яку надає спеціаліст-товарознавець розподілено на такі види: криміналістична, консультативна, методична та технічна.

Підкреслюючи зростаючу роль спеціалістів-товарознавців у судовому розгляді кримінальних проваджень, необхідність розширення сфери застосування їхніх знань і навичок, вказано на неприпустимість змішування функцій спеціалістів з функціями експертів.

Проаналізувавши спеціаліста-товарознавця як суб'єкта використання спеціальних знань, дисертант дійшов висновку, що з метою забезпечення об'єктивності та повноти розслідування кримінальних правопорушень, такі спеціалісти можуть залучатися: для участі в процесуальній та іншій діяльності; з метою проведення судово-товарознавчих експертиз; в ході проведення перевірок та обстежень; для одержання довідок та консультацій у знаючих осіб; під час витребування та використання документів, які складаються такими особами, у ході їх службової діяльності; з метою допиту спеціалістів-товарознавців як свідків або судових експертів-товарознавців, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз.

При цьому спеціалісти-товарознавці можуть залучатися до участі у кримінальному провадженні при виникненні таких обставин: а) відсутні спеціальних товарознавчих знань та навичок у слідчого, прокурора і суду; б) відсутні навички володіння слідчим прийомами і засобами виконання певної роботи яка потребує використання спеціальних товарознавчих знань; в) необхідно з тактичних міркувань доручити проведення окремої процедури спеціалісту-товарознавцю; г) необхідно одночасно використати низку техніко-криміналістичних засобів; ґ) необхідно виконати значний обсяг роботи яка потребує спеціальних товарознавчих знань і навичок.

Видами допомоги використання спеціалістів-товарознавців визначені: 1) порада з метою орієнтування у специфіці товарних об'єктів, надання прокурору і слідчому відповідей на питання про обставини і особливості, пов'язані з такими об'єктами; 2) виявлення і закріплення відомостей про порушення і обставини, які їм сприяли, а також про порушників відповідних правових норм; 3) проведення перевірок на вимогу прокурора або слідчого, якщо такі перевірки виходять за межі їх компетенції.

5. Спеціаліст-товарознавець як консультант є фігурою в судочинстві відносно новою, і цей бік діяльності обізнаної особи задіяний далеко не повною мірою. Довідково-консультативна форма використання спеціальних товарознавчих знань може застосовуватися сторонами та їх представниками під час збирання доказів.

Залучення фахівців-товарознавців з метою пошуку та фіксації джерел інформації про протиправну подію – це не лише доцільна форма застосування спеціальних товарознавчих знань і технічних засобів під час провадження слідчих (розшукових) дій, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим усього спектра своїх професійних обов'язків у конкретних умовах.

Найчастіше слідчі звертаються за консультаціями під час призначення судово-товарознавчої експертизи і така консультація здійснюється з таких напрямів: у зв'язку з питаннями необхідними для вирішення у кримінальному провадженні; з вибору виду експертизи; з можливостей обраного виду експертизи; з відбору зразків для порівняльного дослідження, їх виду, кількості і якості.

Дисертант вважає недоцільною позицію науковців щодо створення нового учасника кримінального процесу – консультанта. Адже правове положення спеціаліста, на нашу думку, добре відрегульоване у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України. Виходячи із принципу процесуальної економії, вважаємо, що новий учасник кримінального процесу у вигляді «консультанта», буде лише дублювати вже наявного «спеціаліста».

Доцільним бачиться процесуальне оформлення результатів консультативної допомоги спеціаліста-товарознавця у процесуальних документах: поясненнях, роз'ясненнях, довідках, висновках, рекомендаціях.

РОЗДІЛ 3.

СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Поняття судово-товарознавчої експертизи та її види

Кримінально процесуальне законодавство України призначення судово-товарознавчої експертизи розглядає як одну із трьох форм використання спеціальних товарознавчих знань у судочинстві. *Судово-товарознавча експертиза* є способом збирання доказів, саме тих фактичних даних, які мають значення для правильного встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення – тобто тих неочевидних фактів, що можуть бути встановлені спеціалістом (спеціалістами) товарознавцем шляхом спеціального дослідження відповідних об'єктів. На стадії досудового розслідування судово-товарознавча експертиза сприяє об'єктивності, повноті та всебічності пізнання події і обставин кримінального правопорушення. Судово-товарознавча експертиза призначається тільки після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і вважається основною формою використання науково-технічних досягнень у галузі товарознавства.

Загальновідомо, що український законодавець не дав визначення самого поняття «експертиза» у кримінальному судочинстві. Тому науковці самі, у спеціальній літературі, намагаються визначитись з цим поняттям. Адже теоретичне розроблення будь-якої наукової проблеми, не може бути ефективним без визначення її основних понять. Тому теорія судової експертизи, повинна спиратися на чітке визначення поняття самої судової експертизи.

Експертиза, як одна із форм застосування спеціальних знань під час розслідування і розгляду кримінальних правопорушень судом, почала зароджуватися ще в глибокій давнині [88, с. 14; 324, с. 256].

З давніх часів експертами називають досвідчених з конкретних галузей знань осіб, яких запрошують у спірних і скрутних випадках вирішувати певні питання. На основі такого традиційно сформованого уявлення про експерта, у судовій та слідчій практиці, склалися три найбільш типові групи визначень експертизи, що набули поширення у спеціальній криміналістичній літературі.

Так, М. М. Гродзинський та Є. М. Прасолова, під експертизою розуміли будь-яку форму використання спеціальних знань у кримінальному провадженні [68, с. 207; 246, с. 15].

Таке занадто широке поняття експертизи, виходило за рамки визначення цього інституту законом, тому й не отримало підтримки науковців.

Ряд авторів під експертизою розуміє діяльність суду, органів досудового розслідування, пов'язану із залученням знаючих осіб для дачі висновку з питань, вирішення яких вимагає використання спеціальних знань.

Однак, більшість науковців та практиків вважають, що експертизою слід розуміти діяльність обізнаної особи, яка залучається для дачі висновку з питань, що потребують використання спеціальних знань [237, с. 3; 376, с. 16].

На думку М. В. Костицького, «... судова експертиза чи експертиза у кримінальному процесі – це саме дослідження, процес пізнання, яке проводить експерт, і обґрунтування висновку відповідно до встановленого законом порядку» [153, с. 5–6].

В. К. Лисиченко і В. В. Циркаль під експертним дослідженням розуміють «визначення обізнаною особою наданих їй об'єктів і матеріалів справи, виявлення, аналіз або порівняння притаманних їм властивостей і ознак із застосуванням відповідних способів, методик і технічних засобів, оцінка і формулювання на основі спеціальних знань висновків у вигляді відповідей на поставлені питання» [170, с. 56].

Таким чином, можемо констатувати, що у спеціальній криміналістичній літературі, на даний час, сформовано два основні поняття експертизи. Згідно вузького поняття експертизу розуміють – як діяльність експерта, а згідно

широкого – як діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, пов’язаної із залученням експертів для дачі висновку із спеціальних питань.

Визнаючи в принципі правильним наявність поняття експертизи у вузькому і широкому розумінні, деякі автори вважають неможливим у цьому випадку запропонувати якесь єдине визначення експертизи. Інші навпаки, заперечують саму ідею існування широкого і вузького поняття експертизи [78, с. 7].

Здійснюючи лінгвістичний і логічний аналіз положень закону, що відносяться до інституту судової експертизи, не можна не виявити, що під терміном «експертиза» законодавець розуміє безпосередньо діяльність обізнаної особи (експерта), яка залучається органами досудового розслідування для з’ясування обставин правопорушення з використанням спеціальних знань.

Так, у ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», дано таке визначення судової експертизи: «судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду».

З цього випливає, що будь-яка експертиза є прикладним дослідженням конкретного об’єкта, яке здійснюється з метою досягнення не власне наукового, а прикладного знання.

Проведення експертного дослідження є процесуальним порядком збирання доказів слідчим за допомогою експерта, який самостійно, на підставі постанови слідчого, вивчає необхідні об’єкти, що зібрані у провадженні, з метою встановлення нових фактичних даних з питань, які поставлені перед ним суб’єктом розслідування.

Судова експертиза є одним із різновидів експертизи, якій притаманні особливі ознаки, що вказані в процесуальному законі (КПК, ЦПК, МК, ГПК України). Як і будь-яка інша експертиза, судова експертиза є спеціальним дослідженням. Але не всяке дослідження може бути визнане судовою експертизою.

Тому, для визначення поняття «судово-товарознавча експертиза», необхідно з'ясувати ознаки, які характерні для неї. Ознаки судової експертизи вже досліджувалися в процесуальній літературі, при цьому різні автори виділяють різний «набір» таких ознак, перераховуючи їх в різній послідовності. Здійснений нами аналіз публікацій дозволяє констатувати відсутність системності у визначенні критеріїв виділення ознак судової експертизи.

Так, А. Я. Паліашвілі до самостійних ознак відносить: процесуальну форму; використання експертом спеціальних знань; процесуальну форму призначення судової експертизи; процесуальну самостійність; індивідуальну відповідальність судового експерта; безпосереднє дослідження об'єктів експертизи; об'єктивне і всебічне проведення судової експертизи; процесуальне оформлення результатів експертизи [230, с. 3–19].

Ю. К. Орлов серед ознак судової експертизи виділяє: використання спеціальних знань; проведення дослідження з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження; спеціальний суб'єкт експертизи; певну процесуальну форму проведення; оформлення результатів у спеціальному процесуальному документі висновку експерта [225, с. 4–5].

Ю. М. Жуков відносить до суттєвих ознак судової експертизи: дачу висновку; самостійне дослідження із застосуванням спеціальних знань; безпосереднє дослідження обставин справи експертом [103, с. 10].

Основними ознаками, що характеризують судову експертизу, А. Г. Давтян називає: предмет; об'єкт; суб'єкт [76, с. 19].

І. Л. Петрухін виділяє такі риси судової експертизи як: суб'єкт; об'єкти дослідження; дослідження як процес застосування спеціальних знань з метою виявлення доказів; процесуальну форму дослідження [237, с. 4].

Приклади можна було б продовжити, науковцями та практиками у публікаціях розрізняються також критерії виділення тих чи інших положень у якості ознак судової експертизи. Зокрема, далеко не всі автори називають ознакою процесуальну самостійність та індивідуальну відповідальність експерта, хоча певною мірою це положення враховується під час

характеристики особливостей суб'єкта експертизи. У той же час, усі без винятку дослідники підкреслюють значущість процесуальної форми як суттєвої характеристики судової експертизи.

З цього приводу, К. А. Букалов, на нашу думку, справедливо зазначив, що «... торкаючись питання про процесуальну природу товарознавчої експертизи, ми поділяємо думку тих авторів, які характеризують судову експертизу як процесуальну дію, що полягає в дослідженні певних обставин знаючою особою на основі спеціальних знань, з метою встановлення фактичних даних, висновки про які формулюються у вигляді висновку експерта, який слугує засобом доказування по кримінальній (цивільній) справі» [36, с. 45].

Далі К. А. Букалов зазначив, що сутність товарознавчої експертизи визначається загальною процесуальною природою судової експертизи і, крім того, змістом несудової або так званої відомчої товарної експертизи. Остання в товарознавчій літературі розглядається як дослідження (огляд, випробовування, вимірювання, порівняння і т. ін.), які проводить експерт під час визначення якості наданої продукції.

Таким чином, на думку К. А. Букалова, основним змістом товарознавчої експертизи є проведення дослідження товарних об'єктів і пов'язаних з ними обставин кримінальної (цивільної) справи на основі встановлених слідством (судом) доказів, які відносяться до предмету експертизи і надаються в якості вихідних матеріалів, з метою вирішення поставлених питань з допомогою пізнань із галузі товарознавства у формі висновку, який є джерелом доказів [36, с. 46].

За гносеологічною природою товарознавча експертиза є різновидом практичного пізнання конкретних фактів, явищ з використанням положень науки (зокрема, товарознавства), її засобів і методів, за науково розробленою і практикою апробованою методикою.

Сутність товарознавчої експертизи полягає у проведенні обізнаною особою (експертом-товарознавцем) спеціального дослідження.

Дії, що складають зміст такого дослідження (а саме: вибір спеціального методу і наукових методик, застосування їх для вивчення об'єкта дослідження, отримання й аналіз проміжних результатів, професійна оцінка отриманих результатів), не є предметом процесуально-правового регулювання.

Товарознавчою експертизою є застосування спеціальних знань не в будь-якій формі, а лише у формі дослідження. Відповідно, участь фахівця-товарознавця для надання допомоги слідчому чи суду у вчиненні процесуальної дії, не можна назвати товарознавчою експертизою, результати такої спеціальної діяльності ніякого доказового значення не мають.

Зазначене нами дослідження передбачає отримання таких нових фактичних даних, які до цього слідчому або суду не були відомі, і які іншим способом (наприклад, показами свідків) встановити не можливо. Іншими словами, товарознавча експертиза спрямована на виявлення саме фактичних даних, які здатні підтвердити (або спростувати) факти, що мають юридичне значення.

З точки зору спеціальних товарознавчих знань, проміжні результати, які одержані в ході аналітичного та порівняльного етапів, є нові факти, здобуті експертом-товарознавцем в ході дослідження, аналіз яких дозволяє потім сформулювати остаточний висновок, що являє собою професійну оцінку виявлених фактів. Саме така оцінка, з точки зору процесуальних категорій і є тими фактичними даними (доказом), заради яких товарознавча експертиза призначається. Таким чином, мета спеціального товарознавчого дослідження полягає не в простій констатації встановлених експертом нових фактів об'єктивної реальності, а в їх професійній оцінці.

На нашу думку, слід зупинитися на **ознаках судово-товарознавчої експертизи**, які характеризують її як правове явище. Судово-товарознавча експертиза є юридичною формою використання спеціальних товарознавчих знань у вигляді дослідження (юридичною формою спеціального дослідження) для досягнення певних юридичних цілей.

Головними відокремлюючими ознаками її – як юридичної феномену, на нашу думку є: а) оформлення висновку експерта; б) мета: отримання нового знання про об'єкт дослідження і його професійна оцінка; в) особлива процесуальна форма (призначення, проведення, отримання результатів); г) суб'єкт; д) підставою для виникнення процесуальних правовідносин з приводу судово-товарознавчої експертизи є постанова слідчого або ухвала суду; е) інститут судової експертизи має самостійне значення в системі кримінального процесуального права.

Правовий зміст судово-товарознавчої експертизи визначається процесуальною формою, яка реалізується лише через процесуальні правовідносини. Тому цілком правомірним є твердження, що судова експертиза – це інститут процесуального права, що являє собою законодавчо-відокремлену сукупність закономірно пов'язаних однорідних і однопорядкових за сферою дії норм процесуального права, що забезпечують закінчене регулювання процесуальних відносин спрямованих на відправлення правосуддя.

Підставою виникнення процесуальних відносин є юридичні акти – процесуальні дії. Головні із них – постанова слідчого (ст. 110 КПК України), ухвала суду (ст. 332 КПК України), доручення слідчого судді (ч. 1 ст. 242 КПК України) про призначення судово-товарознавчої експертизи. Без такого процесуального документа, виникнення процесуальних відносин з приводу експертизи є неможливим.

Кримінальна процесуальна форма це сукупність норм процесуального права, що регулює порядок здійснення процесуальних дій кожним з його суб'єктів в строго визначеній послідовності. Звідси, – експертиза в кримінальному процесі існує, оскільки вона регламентується нормами процесуального права. Інститут судової експертизи має самостійне значення в системі кримінального процесуального права.

Одні науковці визначають судову експертизу як особливі процесуальні дії [159, с. 619–622], інші як інститут доказового права [154, с. 9–10].

Будь-який з названих підходів до визначення судової експертизи має право на існування. Судова експертиза як правовий інститут, як система процесуальних відносин і як система процесуальних дій – це лише різні рівні конкретизації даного явища як правового. Поза правовою (процесуальною) «оболонкою» судова експертиза не існує; поза кримінальною процесуальною формою не можна отримати висновок експерта як судовий доказ, а порушення будь-якої процесуальної норми при призначенні, проведенні судово-товарознавчої експертизи, оцінці висновку експерта-товарознавця дезавує доказову значимість останнього (незалежно від його змісту).

Поняття судово-товарознавчої експертизи включає в себе два необхідних компоненти: а) спеціальний (застосування спеціальних товарознавчих знань у формі дослідження); б) правовий (дотримання процесуальної форми). Важливим для визначення судово-товарознавчої експертизи є її мета, а саме: отримання судового доказу (нових фактичних даних, що мають значення для правильного вирішення обставин вчинення кримінального правопорушення).

На основі викладеного можна виділити такі *ознаки судово-товарознавчої експертизи*: а) застосування спеціальних товарознавчих знань у формі дослідження до певного об'єкту і предмету; б) здійснення дослідження особливим суб'єктом – експертом-товарознавцем за дорученням слідчого і суду, а також за клопотанням сторін кримінального провадження; в) дотримання процесуальної форми, в процесі оформлення результатів судово-товарознавчої експертизи; г) отримання нової інформації (фактичних даних) та оформлення результатів у формі висновку експерта-товарознавця, є самостійним видом судового доказу.

К. А. Букалов справедливо зазначає, що результати «... досліджень товарознавчої експертизи у формі висновку експертів у рівному ступені можуть виступати в якості допустимих джерел доказів, однак, з точки зору кримінально-процесуального законодавства, їх природа є різною. Призначення товарознавчої експертизи необхідне у всіх випадках, коли у кримінальній справі потрібно отримати висновок експерта-товарознавця як спеціальне джерело

доказів. Висновок експерта товарної експертизи таким не являється через відсутність процесуальних гарантій його отримання [36, с. 55].

Проаналізовані вище ознаки важливі для розуміння суті судово-товарознавчої експертизи і визнання її результатів в якості судового доказу. Однак серцевину будь-якої експертизи, зокрема й судово-товарознавчої, становить саме дослідження.

Об'єктом судової експертизи, зазвичай називають джерела інформації для експерта, які мають певний процесуальний статус. Так, об'єктами експертизи можуть бути матеріальні предмети (їх властивості, ознаки), якщо сам предмет залучений до провадження в якості речового, письмового доказу. Об'єктом можуть виступати й живі організми, людина: відображення конкретних осіб, тварин; складні предмети, як поєднання взаємодіючих деталей (окремі механізми, агрегати); комплекти предметів певного цільового призначення (коробка сірників, пачка сигарет і т. ін.); сипучі і рідкі тіла (певний обсяг чорнила, клею, маси шроту тощо); предмети певного джерела походження (заводу-виробника, фабрики); виділення людини, частини його тіла і трупи; різноманітні об'єкти рослинного й тваринного походження та ін.

Звідси, об'єктами експертизи – є закріплені в матеріалах провадження і передбачені кримінальним процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством джерела інформації.

Такі об'єкти експертизи часто не збігаються з предметами-речовими доказами. Так, одні й ті ж предмети-речові докази можуть бути об'єктами дослідження експертів різних спеціальностей.

Об'єкт експертизи є специфічним для кожного роду (виду) судової експертизи, тому його своєрідність є важливою ознакою для розрізнення експертиз.

Я. С. Сапошинський об'єктом судово-товарознавчої експертизи виділяв: галантерейні, пушно-хутрові, електропобутові, текстильні, швейні, меблеві, взуттєві й інші промислові товари народного споживання; харчові жири, зерноборошняні, плодоовочеві, кондитерські, м'ясні, рибні, молочні й інші

продовольчі товари; копалинне вугілля, нафту, нафтопродукти, лісоматеріали, промислове обладнання, мінеральні добрива й іншу продукцію виробничо-технічного призначення, а також споживчі властивості різної сировини, допоміжних матеріалів, тари й пакувальних засобів [323, с. 371–372].

К. А. Букалов в одному із своїх перших посібників з проблем судово-товарознавчої експертизи зазначав, що «... дана експертиза досліджує чотири групи об'єктів: 1) товари народного споживання (промислової і продовольчої групи); 2) сировину, напівфабрикати, допоміжні матеріали; 3) тару, впакувальні засоби; 4) документи [40, с. 15]. У подальшій публікації К. А. Букалов дійшов висновку, що «... дослідженню товарознавчою експертизою підлягають три групи об'єктів; 1) товари народного споживання; 2) сировина, напівфабрикати, допоміжні матеріали товарного походження; 3) тара, впакувальні засоби товарного призначення [36, с. 50]. Однак, зазначив, що «... особливе місце в якості безпосередніх засобів дослідження вказаних об'єктів товарознавчої експертизи за певних умов займають документи облікового й іншого характеру, які є за своїм змістом у кримінальному судочинстві доказами – документами або речовими доказами. Така ситуація можлива у тому випадку, коли самі об'єкти товарного походження не збереглися в натурі на момент експертизи, а необхідна інформація про зміст їх властивостей й інші дані про них, у відповідності з поставленими на вирішення експертизи питаннями, містяться в певних документах. Поряд з цим, в процесі товарознавчої експертизи документи повинні піддаватися дослідженню також і за наявності можливості безпосереднього дослідження товарних об'єктів» [36, с. 50–51].

Підкреслюючи важливість документів як об'єктів судово-товарознавчого дослідження К. А. Букалов зазначає, що товарознавча експертиза іноді проводить свої дослідження лише на основі документальних даних про зміст споживчих властивостей і інших показників товарних виробів, коли самих товарів немає в наявності з різних причин. В природі товарної експертизи це неприпустимо, так як без надання товарів в натурі, не може бути їх поставки й отримання [36, с. 56].

Є. Г. Коваленко та Є. Д. Лук'янчиков, вважають, що об'єктом судово-товарознавчої експертизи є в основному готова продукція, сировина, різні матеріали, напівфабрикати, а також товари які були у використанні та експлуатації [143, с. 48].

О. О. Желавська до об'єктів судово-товарознавчої експертизи відносить різні вироби товарного походження, зразки (проби), а також матеріали кримінальних і цивільних справ, у яких наведені товарні характеристики досліджуваних об'єктів та інша інформація про обставини зміни споживчих властивостей. Зокрема, на її думку, такими об'єктами можуть бути: галантерейні, пушно-хутрові, електропобутові, текстильні, швейні, меблеві товари, взуття та інші промислові товари народного споживання; харчові жири, зерно-мучні, плодоовочеві, кондитерські, м'ясні, рибні, молочні та інші продовольчі товари; нафтопродукти, лісоматеріали, промислове обладнання, мінеральні добрива та інша продукція промислово-технічного призначення; а також споживчі властивості різноманітної сировини, допоміжних матеріалів, тари і пакувальних засобів, адже вони також визнаються товарами. На думку авторки об'єктами судово-товарознавчої експертизи можуть бути й інші товари, якщо в експертній установі є фахівці відповідної спеціальності [91, с. 241].

Фахівці НДІ проблем кримінології, криміналістики і судової експертизи МЮ Республіки Беларусь вважають, що об'єктами судово-товарознавчої експертизи є: промислові товари (легкої промисловості, господарського, культурно-побутового призначення, дорогоцінні та кольорові метали); упаковка і тара; сировина і напівфабрикати; документи, що характеризують походження, вид, артикул, сорт, комплектність та інші показники товарів (технічні паспорти, рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні, специфікації, акти експертиз, акти прийомки і інше) [322, с. 644–645].

Є. Р. Россінская вважає, що об'єктами товарознавчих експертиз є промислові і продовольчі товари, упаковка і тара, сировина і напівфабрикати. До них авторка також відносить документи, в яких зазначаються найменування, сорт, артикул, комплектність товару або виробу, підприємство і країна-

виготовлювач, умови зберігання, транспортування і використання виробів. В якості таких документів можуть фігурувати приймально-здавальні й інші акти, рахунки, накладні, сертифікати якості, нормативна документація, акти торгівельно-промислових палат, бюро торгівельних експертиз, лабораторних досліджень [271, с. 499].

Т. Артюх і В. Архипов зазначають, що об'єктами судово-товарознавчої експертизи є реально існуючі або існуючі у минулому товари (вироби), зразки (проби), а також документи (матеріали кримінальних і цивільних справ), в яких містяться відомості про товарні характеристики досліджуваних об'єктів і різноманітні ситуації, що стосуються операцій, пов'язаних з товаром (умовами упакування, маркування, зберігання, транспортування, експлуатації, а також інші обставини, що мають значення в конкретній справі). На думку цих авторів, до об'єктів такої експертизи не можна віднести предмети, у яких відсутні ознаки, що дозволяють визначити їх товарну приналежність і можливість віднести до певної товарної групи [14, с. 21–23].

Поряд із безпосереднім дослідженням об'єктів (виробів), маркувальних позначок, зразків товарів при проведенні судово-товарознавчої експертизи працюють також із документами, які відображають стан товару, різні процеси, що відбуваються з ним при здійсненні товарних операцій (приймання, розбракування, реалізація тощо). Такі документи дають додаткову інформацію про досліджуваний товар і можуть також бути віднесеними до об'єктів судово-товарознавчої експертизи. Як свідчить проведене нами дослідження найчастіше експерти-товарознавці працюють із наступними документами:

- документами, що містять інформацію щодо особливостей походження виробів (сертифікати, посвідчення про якість, технічні паспорти, ярлики);

- товаросупровідними документами, що характеризують якість товару та його стан перед здачею на склад готової продукції та відправленням замовнику (специфікації, рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні, впакувальні листи, ярлики);

– товарно-транспортними (відвантажувальними) документами, які містять інформацію щодо умов та строків транспортування (квитанція про приймання вантажу, залізнична накладна, комерційний акт);

– приймальними документами, в яких зафіксовані характеристики якості товару при прийманні (відомості про приймання товару і методи випробувань – акти розбракування, експертизи бюро технічних експертиз, лабораторних випробувань, дефектні відомості, журнали приймання та розбракування товарів, приймально-видаткові накладні, акти уцінки та переоцінки, паспорти на товари, акти санепідемстанцій тощо);

– складськими документами, що містять інформацію щодо умов зберігання товару, претензійні матеріали;

– процесуальними документами (протокол огляду, висновки експертів, різні довідки, заяви).

Отже, *об'єктами судово-товарознавчої експертизи* є реально існуючі або існуючі у минулому а) вироби товарного походження (промислової і продовольчої груп); б) сировина, напівфабрикати, допоміжні матеріали; в) тара, впакувальні засоби товарного призначення, у вигляді зразків (проб), як нові так і вживані (бували в експлуатації); г) документи, що характеризують походження, вид, артикул, сорт, комплектність та інші показники товарів; ґ) інші речові докази, матеріали кримінального провадження.

Результати вивчення нами архівних матеріалів експертного провадження судово-товарознавчих експертиз в підрозділах Експертної служби МВС України свідчать, що найбільш досліджуваними об'єктами судово-товарознавчої експертизи в період з 2010–2016 р. р. були: а) засоби зв'язку – 47,4%; б) документи про якісні характеристики досліджуваних товарів – 16,6%; в) оргтехніка – 12,3%; г) побутова техніка – 11%; ґ) одяг – 3,1%; д) меблі – 3% (див. додаток до дисертації).

Суб'єктом експертного товарознавчого дослідження може бути особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними товарознавчими знаннями, має право згідно Закону України «Про судову експертизу» на

проведення судово-товарознавчої експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчиненого кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань, тобто товарознавства. Тут, звертає на себе увагу не досконале формулювання законодавця. Адже з нього випливає, що технічні або інші спеціальні товарознавчі знання можуть бути не науковими.

Особа може виконувати функцію судового експерта-товарознавця у кримінальному провадженні за двох умов: 1) наявність у неї спеціальних товарознавчих знань і практичних навичок, необхідних для розв'язання експертних задач; 2) незацікавленість у кримінальному провадженні.

Опитаним нами експертам-товарознавцям Експертної служби МВС України, які проводили судово-товарознавчі експертизи, була присвоєна кваліфікація за такими експертними спеціальностями: – визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів – 88,9%; – визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитків, завданих власнику транспортного засобу – 5,6%; – оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння – 3,8% (див. додаток до дисертації).

Згідно ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», передбачено три категорії судових експертів-товарознавців:

- атестовані судові експерти-товарознавці – співробітники державних спеціалізованих судово-експертних установ, які проводять судово-товарознавчі експертизи згідно своїх посадових обов'язків;

- атестовані судові експерти-товарознавці, які не є співробітниками державних судово-експертних установ. Цими особами є спеціалісти, які проводять ті самі судово-товарознавчі експертизи, що і державні судово-експертні установи і відомчі служби;

- спеціалісти-товарознавці відповідних галузей знань, які проводять експертизи непередбачені в державних спеціалізованих установах. Ці

спеціалісти залучаються до проведення судово-товарознавчих експертиз в окремих випадках, які не проводяться в зв'язку з рідкістю їх призначення.

Судовими експертами-товарознавцями, відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», можуть бути:

- особи, які мають вищу освіту за спеціальністю «товарознавство» освітньо кваліфікаційного рівня спеціаліст – магістр;
- пройшли відповідну підготовку у галузі судово-товарознавчої експертизи;
- склали іспит експертно-кваліфікаційної комісії на право самостійного проведення судово-товарознавчих експертиз.

Процесуальний статус судового експерта-товарознавця визначається тим, що він є самостійним учасником процесу, виступає під час досудового розслідування незалежно від інших суб'єктів судово-експертної діяльності. Головна його функція – надання письмового висновку на основі проведеного дослідження вище зазначених нами об'єктів, із застосуванням спеціальних товарознавчих знань. Права, обов'язки та відповідальність судового експерта-товарознавця, а також інші вимоги, які ставляться до його професійної діяльності регламентовані ст. 69, 79, 80, 83, 84, 93, 95, 101, 118, 122, 124, 242, 243, 244, 245, 266, 327, 332, 352, 356, 517, 518 КПК України, а також Законом України «Про судову експертизу».

Предмет судово-товарознавчої експертизи є її найважливішою індивідуалізуючою характеристикою, також він є похідним від родового поняття предмета дослідження.

Щодо поняття предмета судово-товарознавчої експертизи, в процесуальній доктрині вироблена практично одностайна думка – ним називаються фактичні дані (обставини), що мають значення для провадження, які встановлює експерт-товарознавець в результаті відповідного дослідження.

Предмет судово-товарознавчої експертизи складають фактичні дані (обставини провадження), які досліджувані і встановлені під час розслідування

правопорушень. У ст. 91 КПК України передбачені обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

В. Д. Арсеньєв вважав, що предметом судової експертизи є «... ті сторони, властивості і відношення її об'єктів (основного і допоміжних), які досліджуються (підлягають дослідженню) засобами (методами, методиками) даної експертизи (експертизи даного роду, виду і т. ін.) з метою вирішення питань, які мають значення для справи (входять до предмету доказування по ньому) і знаходяться в межах спеціальної компетенції даної галузі знання» [11, с. 4–5].

Свого часу Н. П. Яблоков зазначив, що «... предмет будь-якої експертизи в широкому розумінні слова дорівнює (є рівним) предмету тієї науки або певної її частини, на даних якої заснована експертиза» [389, с. 54].

На нашу думку, А. Р. Шляхов був правий, зазначаючи, що предмет науки і предмет заснованої на ній експертизи є поняттями різних рівнів. Адже предмет науки – це певна група об'єктивних закономірностей дійсності, предмет же експертизи – це ті обставини, які можна встановити з допомогою результатів пізнання наукою свого предмета. При цьому «... вивчення закономірностей передбачає розроблення відповідних наукових методик і методів, які слугують практичним цілям пізнання» [376, с. 5].

Ю. К. Орлов вказував, що предметом судової експертизи є «факти, обставини (фактичні дані), які встановлюються шляхом проведення експертизи» [224, с. 3].

На думку Є. Р. Россінської, предметом судової експертизи є фактичні дані (обставини справи), які досліджуються і встановлюються в ... кримінальному ... судочинстві на основі спеціальних знань в різних областях науки і техніки, мистецтва і ремесла.

Визначення предмета судової експертизи у загальному вигляді конкретизується через визначення предметів судових експертиз різних родів і видів» [271, с. 24].

На думку К. А. Букалова, «... предмет товарознавчої експертизи коротко викладений в окремих публікаціях, однак головним чином стосовно окремих видів (груп) товарів, що є недостатнім для розроблення рекомендацій, які могли б використовуватися судово-слідчими працівниками під час розслідування і судового розгляду кримінальних справ.

Предмет і метод судово-товарознавчої експертизи обумовлюються предметом і методом науки товарознавство... Визначення ... предмета судово-товарознавчої експертизи має безпосереднє значення для правильного встановлення кола об'єктів дослідження, характеру й обсягу вирішуваних нею питань [40, с. 14–15].

На нашу думку, в ході розв'язання задачі, яку поставлено перед експертом-товарознавцем слідчим або суддею (судом), діяльність експерта спрямована на виявлення й вивчення тих властивостей, і відповідно ознак об'єктів товарознавства, що надійшли на експертизу, які містять в собі певну інформацію про подію, що і складає предмет відповідного дослідження. Експерт-товарознавець володіючи спеціальними-товарознавчими знаннями, і використовуючи різні наукові методи і засоби, встановлює об'єктивний факт або формулює свої судження про факт, який входить до предмету дослідження, і який в конкретному випадку може співпадати з предметом експертизи. У свою чергу, цей факт будучи одиничним явищем або подією, пов'язаний з різноманітними відношеннями з іншими фактами, що встановлюються в результаті дій слідчого чи судді (суду) у певному провадженні.

Тому, предметом судово-товарознавчої експертизи доцільно вважати встановлення фактів (фактичних даних), суджень про факт, які мають значення для кримінального або іншого провадження, шляхом дослідження об'єктів судово-товарознавчої експертизи, які є матеріальними носіями інформації про подію, що відбулася.

Звідси, на нашу думку, *предметом судово-товарознавчої експертизи є встановлення факту, явища або судження про певний факт, таке встановлення зумовлюється об'єктами даної експертизи, задачами які потребують*

розв'язання, методами які застосовуються і умовами в яких здійснюється судово-товарознавче дослідження.

Не менш важливою ознакою судово-товарознавчої експертизи є *методика експертного дослідження*.

Експертну методику судово-товарознавчої експертизи можна визначити як програму розв'язання експертної задачі, що складається з послідовних практичних і розумових операцій, які спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів та припускають застосування з цією метою системи методів і засобів товарознавчого дослідження.

Експертна методика судово-товарознавчої експертизи є, насамперед, системою приписів, тобто системою вказівок. Такі вказівки можуть носити категоричний або рекомендаційний, альтернативний характер, що залежить від альтернативності вибору рекомендованих методів, засобів і послідовності їх застосування. Категоричні приписи утворюють жорстку систему дій, а альтернативні дають можливість вибору з декількох програм.

Запропонована експертною методикою судово-товарознавчої експертизи програма дій (її можна назвати алгоритмом), складається із вказівок на методи, матеріальні засоби пізнання, послідовність і процедури їх застосування. До змісту методики може входити і характеристика очікуваних результатів, а в разі можливості їх варіантів – характеристика кожного з них з оцінкою їх значення.

Приписи можуть стосуватися і умов застосування згадуваних в експертній методиці методів і засобів. Це необхідно, оскільки від них залежить результативність застосовуваних засобів і методів, характер отриманих результатів, тобто в кінцевому рахунку – результативність експертної методики судово-товарознавчої експертизи в цілому.

Зазначимо, що експертна методика судово-товарознавчої експертизи орієнтована не на дослідження об'єктів такої експертизи, а на розв'язання експертної задачі, оскільки саме від такої задачі залежить сутність судово-товарознавчого дослідження, так як один і той самий об'єкт може бути предметом програми різних експертних методик.

Вважаємо, що не можна ставити знаку рівності між методом і експертною методикою судово-товарознавчої експертизи, адже така методика не може виконувати функції методу експертного дослідження, навіть якщо цей метод і буде названий спеціальним. Метод – категорія операційна, вона вказує сам шлях судово-товарознавчого дослідження. Методи, що входять до неї, застосовуються у певній послідовності в залежності від поставлених задач і етапів їх розв’язання, так і від умов у яких проводиться судово-товарознавче дослідження.

За ступенем загальності можна виокремити три основні види експертних методик судово-товарознавчої експертизи: загальні, типові, конкретні (окремі). Загальна методика судово-товарознавчої експертизи – є системою правил, загальних положень стосовно способів розв’язання задач, методів дослідження, які застосовують як у певному класі експертизи так і в окремих її родах. Типова методика судово-товарознавчої експертизи – це в основному узагальнений досвід розв’язання типових експертних задач. Конкретна (окрема) методика судово-товарознавчої експертизи – є планом, схемою проведення конкретного експертного дослідження, це практичне використання криміналістичних рекомендацій для розв’язання певної задачі і створюється така методика для проведення окремо взятої судово-товарознавчої експертизи. Конкретна методика судово-товарознавчої експертизи, як результат діяльності експерта, виникає у таких випадках:

- реалізація експертом власного досвіду під час розв’язання певної задачі, яка вперше постала в експертній практиці і через відсутність готової методики судово-товарознавчої експертизи, вирішується за аналогією, на основі власного досвіду або експерименту проведеного в процесі такої експертизи;

- прояв експертом-товарознавцем творчого підходу до вдосконалення стандартного приладу, доповнення загальноприйнятої методики судово-товарознавчої експертизи новим оригінальним прийомом;

– розв’язання задачі у повному обсязі, на основі створеної для даного дослідження експертної методики судово-товарознавчої експертизи, шляхом синтезу даних і методів різних наук;

У структурі типової експертної методики судово-товарознавчої експертизи можна виокремити наступні елементи або складові:

– експертна задача (вказується доказовий факт, який потрібно встановити, чи спростувати);

– об’єкт досліджень (вказується об’єкт, чи група об’єктів які досліджуються експертом);

– сутність методики, тобто принципи розв’язання задачі (повинна відображати принципи встановлення і оцінки комплексу ознак, необхідних для порівняння встановлених ознак досліджуваних товарознавчих об’єктів);

– перелік підзадач (складність задач товарознавчого дослідження припускає в окремих випадках необхідність їх розподілу на групу підзадач);

– найменування конкретної підзадачі;

– об’єкти дослідження для експертної підзадачі;

– принципи розв’язання підзадач;

– сукупність ознак характеризуючих об’єкт, які встановлюються експертом-товарознавцем;

– перелік обладнання, матеріалів і реактивів;

– послідовність дій експерта-товарознавця (центральный, системоутворюючий елемент структури експертної методики, який детально описується на всіх етапах роботи);

– формулювання висновку експертом-товарознавцем;

– основна література, інформаційно-довідкові матеріали, які використовувалися під час проведення судово-товарознавчого дослідження.

Типові експертні методики судово-товарознавчої експертизи містяться у методичних рекомендаціях, які готуються і видаються провідними судово-експертними установами. Щоб експертна методика судово-товарознавчої експертизи отримала статус типової, вона проходить етапи апробації і

впровадження, затвердження відповідною науково-методичною або науково консультативною технічною вченою радою.

На даний час в Україні здійснюється паспортизація, стандартизація і каталогізація експертних методик, відповідно постанови Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595 «Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз». На виконання постанови був прийнятий наказ МЮ України від 02.10.2008 № 1666/5 «Про затвердження порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз», який визначає процедуру формування, та ведення Реєстру. Методики проведення судово-товарознавчої експертизи включаються до Реєстру за рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при МЮ України.

Метод судово-товарознавчої експертизи є важливим для її характеристики як спеціального дослідження, він носить родової характер і визначається специфікою галузі застосовуваних експертом спеціальних товарознавчих знань і предметом судово-товарознавчої експертизи.

Теоретичні питання методів судової експертизи та судово-експертних досліджень розробляли у своїх публікаціях Т. В. Аверьянова [2; 3; 5], А. І. Вінберг [47; 48], Н. Л. Гранат [65], П. С. Кузнєцов [162], Д. Я. Мирский [203], І. А. Постіка [242], Є. Р. Россінская [270], Д. А. Харченко [364], А. Р. Шляхов [48] та ін.

В судово-товарознавчій експертній практиці часто застосовується комплекс методів дослідження.

Методи судово-товарознавчої експертизи класифікують за різними підставами: ступінь загальності і субординації; цільове призначення і результат; характер інформації, яка отримується (якостями, ознаками об'єктів); стадіями експертного дослідження.

За галузями наук з яких вони виходять, методи судово-товарознавчої експертизи можна класифікувати на: фізичні; хімічні; біологічні і т. ін. За етапами реалізації методів, які застосовуються на стадіях судово-

товарознавчого дослідження пропонують виокремлювати: підготовчий; аналітичний; експериментальний; порівняльний; синтезуючий. Більш детально методи судово-товарознавчих досліджень описані у відповідних методичних рекомендаціях щодо проведення окремих судово-товарознавчих досліджень [45; 84; 86; 100; 101; 104; 185; 191; 228; 245; 247; 254; 327; 330].

Враховуючи те, що на цих стадіях судово-товарознавчого дослідження застосовується комплекс методів, то слід вести мову про класифікацію методик, а не методів. Стосовно потреб судово-товарознавчої експертної практики методи доцільно класифікувати з точки зору їх субординації, при цьому, на нашу думку, доцільно виділяти чотири основні рівні.

Перший – всезагальний діалектичний метод, який пронизує всі основні рівні, всю структуру методів, і є базою для їх розроблення. Він включає такі формально-логічні категорії, операції пізнання як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, індукція, дедукція, тощо, які враховують основні етапи і закономірності процесу пізнання.

Другий рівень – загальнонаукові методи, тобто система певних прийомів, правил, рекомендацій, вивчення конкретних об'єктів, явищ, предметів, фактів. Це універсальні методи дослідження, так як кожен з них може використовуватися для розв'язання великої групи задач, які ставлять перед судово-товарознавчою експертизою. Загальними методами є: спостереження, вимірювання, опис, порівняння, експеримент, моделювання.

Третій рівень – окремо-наукові методи судово-товарознавчої експертизи. До них відносять: інструментальні, аналітичні й інші допоміжні технічні методи, які використовуються в одній або в декількох науках. Вони застосовуються для вивчення морфологічних і субстанційних якостей об'єктів судово-товарознавчого дослідження. Зазвичай їх систематизують на 12 класів, відповідно до загального науково-технічного призначення і результатів, що отримуються, це зокрема: вимірювальні; мікроскопічні; фотографічні; фізико-технічні; спектральні; рентгенографічні; хроматографічні; електрохімічні;

аналітико-хімічні (фізико-хімічні); радіаційні; математичні; електронно-обчислювальні.

Четвертий рівень – спеціальні (монооб’єктні методи) – це методи, які розробляються, або пристосовуються з метою дослідження конкретного, одиничного товарознавчого об’єкта, або ті, які застосовуються лише в судово-товарознавчих експертизах. Такі методи створюються на основі пристосування існуючих в інших галузях знань, науках, або створюються спеціально експертами на підставі практики дослідження конкретних товарознавчих об’єктів.

К. А. Букалов зазначає, що зазвичай в державних стандартах і спеціальній літературі вказуються два основні методи дослідження споживчих товарів – органолептичний і лабораторний, до спеціальних, окремі автори відносять метод порівняльного дослідження.

Органолептичні або сенсорні методи слугують засобом визначення якості товарів з допомогою безпосереднього сприйняття органами чуття кольору, запаху, смаку, зовнішнього вигляду товарних виробів (сировини), зокрема, готової їжі, продуктів харчування, чаю, вино-горілчаных виробів. Позитивне у цьому методі полягає у простоті і швидкості проведення дослідження, непотрібно складного і дорогого обладнання, приміщень, витратних матеріалів для дослідження. Однак в ньому є і негативний бік – у висновках про оцінку якості товарів можуть міститися суб’єктивні елементи, пов’язані з професійним досвідом (кваліфікацією) експерта, а також станом його органів чуття [40, с. 18].

Однак і в лабораторному методі неможна виключити суб’єктивне, адже підготовка, проведення аналізів, оцінка їх результатів здійснюються експертами на основі їх спеціальних знань і навичок. До основних лабораторних методів відносять хімічні, біологічні, фізичні. Застосовуються і інші методи, зокрема спектральний, різні види хроматографії. Органолептичні і лабораторні методи дослідження товарів реалізуються за різними методиками, описаними в стандартах, з використанням різноманітних пристроїв і інших технічних засобів.

Сутність методу порівняльного дослідження полягає у порівнянні окремих споживчих або експлуатаційних властивостей товарних виробів з аналогічними властивостями відомих зразків товарів. З їх допомогою встановлюються: род, клас, група товарів, зв'язок між окремими видами, групами товарів [40, с. 19].

У своїй подальших публікаціях К. А. Букалов показує як за методом дослідження товарів розрізняється судово-товарознавча експертиза і товарна експертиза. В товарній експертизі методом дослідження об'єктів виступає органолептичний, а в товарознавчій – провідне місце займає лабораторний, а перший використовується в якості додаткового.

В організаційно-методичному плані для товарної експертизи характерний метод вибіркового дослідження партії однорідних товарів. У товарознавчій експертизі при наявності певних умов повинен застосовуватися лише суцільний метод дослідження товарів. За відсутності належних ознак однорідності в конкретній партії товарів остання підлягає попередньому розбраковуванню і роздільному дослідженню.

За основу вибіркового методу дослідження товарною експертизою береться зміст результатів дослідження середнього зразка товарів. У товарознавчій експертизі це не застосовується, адже середній зразок товарів може не відповідати змісту якості тієї або іншої його частини, звідки була взята окрема проба товарів. З урахуванням необхідності забезпечення максимальної об'єктивності результатів дослідження товарних об'єктів всебічному аналізу повинна піддаватися кожна проба окремо [36, с. 56].

Вивчення нами спеціалізованих публікацій та архівних висновків судово-товарознавчих експертиз показало, що найбільш поширеними *методами судово-товарознавчих досліджень* є такі (більш детально див. додаток до дисертації):

– *органолептичний* з метою визначення показників властивостей товарознавчих об'єктів за ознаками їх зовнішнього прояву (38,4%);

– *вимірювальний (інструментальний, лабораторний)*, зазвичай включає фізико-хімічні, хімічні, мікроскопічні, біологічні та інші методи товарознавчих досліджень, реалізується з допомогою технічних засобів для визначення будови (структури), елементного складу, змісту частки, міцності забарвлення; розмірних ознак і інших властивостей (29,9%);

– *реєстраційний* для визначення показників якості продукції, заснований на підрахунку числа ознак властивостей об'єкта (96,6%);

– *розрахунковий* для визначення шуканих показників за формулою теоретичних і емпіричних залежностей з використанням параметрів, встановлених вимірювальним методом (31,5%);

– *експериментальний* заснований на дослідженні об'єкта і порівняльних експериментальних зразків, отриманих в результаті проведеного дослід з метою встановлення можливих причин вимірювання якості продукції і можливих наслідках (21,5%);

– *статистичний* із застосуванням правил математичної залежності для визначення числових показників властивостей об'єкта (55,5%);

– *вартісний* для визначення рівня якості продукції у вартісних одиницях на відповідний період часу (84,9%).

Під час безпосереднього дослідження об'єкта судово-товарознавчої експертизи, зазвичай застосовується *суцільний метод* дослідження, тобто досліджуються усі надані об'єкти. Рідко, в одиничних випадках, коли на дослідження надається велика партія товару одного найменування, моделі, використовується вибіркового метод дослідження (виключення складають, зазвичай, пушно-хутрові та ювелірні вироби), коли із усієї партії товару здійснюється виборка за методикою, встановленою стандартами. І якщо умови виборки не дотримані, результати дослідження не можуть поширюватися на всю партію продукції, а характеризують лише якість вибірових зразків (проб).

Під час експертного товарознавчого дослідження документальних даних, основними методами дослідження зазвичай є:

– *метод документальної перевірки* з метою встановлення достатності і придатності інформації, яка міститься в документах, для проведення дослідження;

– *метод зустрічної перевірки* в ході якого порівняльному дослідженню піддаються одноіменні показники, відображені в різних документах (шукані показники досліджуються за всіма взаємопов'язаними документами, а виявлене розходження дозволяє визначити причину – етап, на якому виникла втрата якості продукції;

– *метод нормативної перевірки* – оцінка інформації, яка міститься в документах, з точки зору вимог, які пред'являються нормативно-технічною документацією.

Ще одним важливим питанням є визначення **задач судово-товарознавчої експертизи**. Вітчизняні та зарубіжні науковці і практики приділили багато уваги питанням класифікації задач судової експертизи взагалі та різних її класів, родів, видів, підвидів, зокрема.

Розвиток теорії задач судової експертизи характеризується певними етапами:

1. Задачі експертних досліджень розподіляють на ідентифікаційні та неідентифікаційні, в свою чергу неідентифікаційні розпочали диференціювати. Зазвичай, диференціація здійснюється за метою та об'єктом дослідження. Почали виділяти ситуалогічні задачі (Г. Л. Грановський, Ю. Г. Корухов, В. Ф. Орлова, А. Р. Шляхов, та ін.).

2. Задачі визначаються в залежності від методів дослідження, зазвичай за схемою «об'єкт – задачі – властивості – ознаки – методи», яка згодом пропонується доповнити схему ще двома елементами – станом об'єкта та механізмом взаємодії (М. М. Ростов, Х.–М. Тахо–Годі).

3. Пропонується систематизація задач за конкретно-цільовим призначенням результатів експертизи з одного боку, та ступенем спільності (окремі, спільні) – з іншого, де спільні задачі об'єднуються в групу

інтеграційних і завжди вирішуються у формі комплексних експертиз (А. Р. Шляхов).

4. Пропонуються максимальні диференціації за різноманітними підставами, які, на жаль, не спроможні достатньо точно розмежувати існуючі різновиди експертних задач (Ю. К. Орлов).

5. Виділяються чотири основні групи (підходи) засад поділу експертних задач: інтеграційний, рівневий, об'єктний, предметний. Визнається, що найбільш перспективним для вирішення питання є синтез предметного та об'єктного підходів, при провідній ролі предметного (Г. В. Прохоров–Лукін).

Поширення набуває систематика відповідно до якої задачі судової експертизи, з погляду на цільову функцію, поділяють на три категорії: 1) ідентифікаційні, 2) діагностичні, 3) ситуаційні (ситуалогічні) (В. Г. Гончаренко, О. О. Садченко, Н. І. Клименко, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова–Єфремян, В. К. Стринжа, М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, В. М. Шерстюк та ін.).

Здійснене нами узагальнення пропозицій науковців та практиків щодо систематизації задач розв'язуваних судово-товарознавчою експертизою та вивчення архівних висновків таких експертиз, дало нам змогу запропонувати своє бачення систематизації таких задач:

Судово-товарознавча експертиза промислових товарів

діагностичні задачі:

1. Визначення типу, категорії, моделі, фасону тощо, виробів до яких належать надані об'єкти.

2. Визначення призначення, сфери використання виробу (частини виробу), виявленого на місці події.

3. Визначення відповідності показників якості виробу маркуванню, що є на ньому.

4. Визначення відповідності показників якості (споживчі властивості) товару Державним стандартам України та іншим нормативним вимогам, а також договірним умовам.

5. Визначення придатності товару до використання (експлуатації), реалізації та умов, якщо властивості товару не відповідають вимогам ДСТУ, нормативам, договірним умовам.

6. Визначення відповідності упаковки об'єктів нормативним вимогам (договірним умовам).

7. Визначення відповідності умови транспортування та зберігання об'єктів нормативним вимогам (договірним умовам).

8. Визначення чи забезпечували транспортування та умови зберігання товару збереження його споживчих властивостей.

9. Визначення пристосованості приміщення, в якому перебували товари, для їх зберігання.

10. Визначення відповідності маркування об'єктів установленим нормативним вимогам.

11. Визначення відповідності найменування та показників якості виробу даним, зазначеним на етикетці, маркувальним знакам, клеймам на ньому (на тарі, упаковці), якщо не відповідають, то в чому це виражається.

12. Визначення ступеню доброякісності продукту (за складом, комплектацією тощо).

13. Визначення причин зниження якості виробу.

14. Визначення наявності дефектів на наданому товарному виробі, встановлення їх виду, причин та часу виникнення.

15. Визначення зниження (погіршення) якості виробу (товару) у результаті зміни складу матеріалу (заміни комплектації).

16. Визначення чи є причиною погіршення якості виробу порушення технології виготовлення, невідповідність нормативним вимогам використаної упаковки, способу транспортування, умов зберігання.

17. Визначення із якої сировини виготовлено товар.

18. Визначення чи відповідає товарна марка, позначена на виробі, продукції, що виготовляється цією фірмою, підприємством-виробником.

19. Визначення який ступінь зносу об'єкта.

20. Визначення яка первісна вартість товарного виробу на момент придбання.

21. Визначення чи відповідає якість товару преїскурантній чи договірній ціні.

22. Визначення вартості наданих товарних виробів, виявлених при обшуку, станом на момент учинення певного корисливого кримінального правопорушення.

23. Визначення вартості наданих виробів з урахуванням їх зносу та індексації цін на момент проведення експертизи.

24. Визначення розміру шкоди, заподіяної у результаті заливання квартири.

25. Визначення вартість викраденого товарного виробу, паспорт та інструкція з користування якого надаються.

Ідентифікаційні задачі (зазвичай розв'язуються комплексною товарознавчою, трасологічною та матеріалознавчою експертизою):

1. Визначення чи складають комплект надані об'єкти.
2. Визначення фірми або товаровиробника, якими виготовлено об'єкт.
3. Визначення чи виготовлено виріб на підприємстві, зразки продукції якого надано.
4. Визначення чи входили надані вироби до однієї виробничої партії.

Судово-товарознавча експертиза харчових товарів

діагностичні задачі:

1. Визначення відповідності продуктів вимогам ДСт, ТУ на цей вид продукції.
2. Визначення відповідності наданих продуктів реквізітам етикеток, своєму найменуванню, сертифікатам якості.
3. Визначення відповідності продуктів рецептурі, вимогам ДСт, ТУ, санітарних правил та норм.
4. Визначення чи не містять продукти сторонні добавки або домішки, які не відповідають рецептурі.

5. Визначення який вид жирів використовувався для виготовлення продуктів.

6. Визначення натуральності чи штучності продукту.

7. Визначення наявності домішки рослинних олій у тваринних жирах.

8. Визначення до якого виду жиру належить наданий продукт: рослинного, тваринного, комбінованого.

9. Визначення чи є надана рідина певним видом алкогольної продукції.

10. Визначення міцності певного виду алкогольної продукції.

11. Визначення розбавлення певного харчового напою.

12. Визначення натуральності певного харчового напою; інгредієнтів, які використовувалися для його приготування.

13. Визначення сировина та кількості в якій вона використовувалася для виробництва певного харчового напою.

14. Визначення чи відповідає упаковка продуктів нормативним вимогам (договірним умовам).

15. Визначення чи відповідають умови транспортування та зберігання продуктів нормативним вимогам (договірним умовам).

16. Визначення чи забезпечували транспортування та умови зберігання продуктів збереження їх споживчих властивостей.

17. Визначення чи пристосовано приміщення, в якому знаходяться продукти, для їх зберігання.

18. Визначення чи не закінчився строк придатності товарів, наданих на дослідження.

Ідентифікаційні задачі (розв'язуються в комплексній товарознавчій та матеріалознавчій або біологічній експертизі):

1. Визначення чи складали раніше єдине ціле надані об'єкти (харчові товари).

2. Визначення чи мають надані об'єкти єдине джерело походження.

3. Визначення чи виготовлено надані харчові товари на підприємстві, зразки продукції якого надані.

Судова автотоварознавча експертиза

1. Визначення залишкової вартості автомобототранспортного засобу, виходячи з його фактичного технічного стану, комплектності, додаткового оснащення.

2. Визначення вартості двигуна автомобототранспортного засобу з певним строком експлуатації та фактичним пробігом.

3. Визначення укомплектованості автомобототранспортного засобу відповідною нормативно-технічною документацією підприємства-виробника, та в чому саме полягає недокомплект.

4. Визначення можливо провести відновлювальний ремонт автомобототранспортного засобу та яка вартість ремонтно-відновлювальних робіт.

5. Визначення величини втрати товарної вартості автомобототранспортного засобу в результаті аварійного пошкодження, отриманого в дорожньо-транспортній пригоді.

6. Визначення придатності причепа автомобототранспортного засобу до подальшої експлуатації.

7. Визначення потужність та робочий об'єму двигуна автомобототранспортного засобу.

8. Визначення експлуатаційного зносу автомобототранспортного засобу.

9. Визначення розміру матеріальної шкоди, яку завдано громадянину – власнику автомобототранспортного засобу внаслідок дорожньо-транспортної пригоди.

10. Визначення залишкової вартості автомобототранспортного засобу, пошкодженого внаслідок пожежі.

11. Визначення вартості автомобототранспортного засобу.

Таким чином, на наш погляд, системне уявлення про ознаки судово-товарознавчої експертизи може бути отримане виходячи із характеристики її видових та родових рис. Тим самим, усвідомлюється сутність такої експертизи.

Вважаємо, що родові ознаки характеризують сутність судово-товарознавчої експертизи як спеціального дослідження, – і в такому розумінні

вони притаманні будь-якій експертизі. Видові ознаки – наявність процесуальної форми, дотримання процедури.

Отже, *судово-товарознавча експертиза* – це процесуальна дія, сутність якої полягає у проведенні судовим експертом-товарознавцем, за завданнями сторін кримінального провадження і суду, науково-обґрунтованого дослідження товарів, робіт і послуг, з метою встановлення їх товарних властивостей та іншої споживацької інформації в ході вирішення завдань кримінального провадження із застосуванням систем і методів, яке оформляється у вигляді висновку експерта.

Важливим, на нашу думку є питання *класифікації судово-товарознавчих експертиз*. Загальновідомо, що будь-яка класифікація, згідно правил логіки, повинна відповідати правилам поділу понять:

- співрозмірність поділу – обсяг членів класифікації, разом узятих, має дорівнювати обсягу класифікації загалом;
- поділ має здійснюватися на одній основі – в одній класифікації необхідно застосовувати одну й ту ж саму основу;
- члени класифікації повинні взаємно виключати один одного – жоден з таких членів не повинен входити до обсягу іншого класу;
- поділ на класи має бути безперервним – перехід здійснюється до найближчих класів не перескакуючи через них;
- виразність основи поділу – ознака, за якою здійснюється класифікація, повинна бути точною і ясною, щоб її не можна було розуміти по іншому.

Розглянемо більш детально сучасні пропозиції щодо класифікації судово-товарознавчих експертиз.

Представники «харківської школи криміналістики» товарознавчі експертизи пропонують поділяти на експертизи товарів народного споживання та транспортно-товарознавчі [325, с. 172]

Фахівці НДІ проблем кримінології, криміналістики і судової експертизи МЮ Республіки Беларусь вважають, що поділяти такі експертизи не доцільно і

виділяють лише судово-товарознавчу експертизу, виокремлюючи її різноманітні задачі [322, с. 644–645].

Є. Р. Россінская пропонує розподіл судово-товарознавчої експертизи на експертизи продовольчих і непродовольчих товарів [271, с. 495].

М. Г. Щербаковський, запропонував виокремлювати експертизу промислових товарів, експертизу харчових товарів, автотоварознавчу експертизу [382, с. 385–391].

Автори посібника «Експертизи у судовій практиці» за редакцією В. Г. Гончаренка, серед яких представники Київського НДІ судових експертиз МЮ України, вважають за доцільне розрізняти: судово-товарознавчу експертизу та автотоварознавчу експертизу [91, с. 240–250].

У Переліку видів судової експертизи, які виконуються у підрозділах Експертної служби МВС України, а також у Переліку експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта працівниками експертної служби МВС України, товарознавча експертиза розділена на наступні види: 12.1 – «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів»; 12.2 – «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу»; 12.3 – «Оцінка судноплавних засобів»; 12.4 – «Оцінка літальних апаратів»; 12.5 – «Оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння» 10.10 – «Визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд»; 10.14 – «Оцінка земельних ділянок» [251].

Як бачимо в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень затвердженій Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [213], п. 1.2.4 виокремлені судово-товарознавчі дослідження: 1) машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; 2) автомобільного транспорту; 3) інших транспортних засобів; 4) військового майна, техніки та озброєння.

Згідно Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних

спеціалізованих експертних установах, затвердженій Наказом Міністерства юстиції України від 12 грудня 2011 року № 3503/5 [212], у додатку 1 зазначено, що судово-товарознавчі дослідження можуть поділятися на: – визначення вартості машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; – визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику автотранспортного засобу; – оцінка судноплавних засобів і літальних апаратів.

Як бачимо на електронному ресурсі в мережі Інтернет [92], відділом економічних, товарознавчих, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності ДНДЕКЦ МВС України проводяться судово-товарознавчі експертизи щодо: – визначення вартості машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; – здійснюється оцінка: а) об'єктів у матеріальній формі (нерухомих речей (нерухомого майна, нерухомості), у тому числі експертна грошова оцінка земельних ділянок; машин і обладнання; колісних транспортних засобів; літальних апаратів; судноплавних засобів; рухомих речей, що становлять культурну цінність; рухомих речей, крім таких, що віднесені до машин, обладнання, колісних транспортних засобів, літальних апаратів, судноплавних засобів та тих, що становлять культурну цінність); б) цілісних майнових комплексів, паїв, цінних паперів, майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Положенням про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів затвердженого Наказом Служби безпеки України від 12 грудня 2014 року № 855 [215], до переліку основних видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям експертних підрозділів СБУ, класом експертиз визначена – товарознавча експертиза, а її видом та підвидами – машин, обладнання, сировини, товарів народного споживання. У даному випадку спеціальні товарознавчі знання, використовуються під час визначення вартості машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання.

У Переліку науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні товарознавчої експертизи (додаток 15 до Наказу Міністерства юстиції України № 1722/5 від 30 липня 2010 року) [211] зазначаються джерела, якими доцільно користуватися під час застосування спеціальних товарознавчих знань. Хоча, вивчення нами архівних експертних проваджень судово-товарознавчої експертизи, показало, що під час проведення даної експертизи, експерти, зазвичай, використовували методичні та інформаційні джерела у вигляді експертних методик (див. додаток до дисертації).

При цьому зазначаються види судово-експертних досліджень: – визначення якості та виявлення фальсифікації продовольчих товарів [79]; – оцінки майна, нерухомості, майнових і немайнових прав, бізнесу, техніки та обладнання [198; 356]; – експертизи продовольчих товарів [217; 297; 106]; – експертизи одягу хутряних та шкіряних виробів [84; 188; 387]; – експертизи трикотажних та швейних виробів [189; 190]; – експертизи парфюмерно-косметичних товарів [193]; – експертизи взуття [192]; – експертизи шкіряної галантереї [186; 387]; – експертизи побутових електроосвітлювачів [255]; – експертизи меблів [187; 326]; – визначення втрати якості непродовольчих товарів [266]; – експертизи машин та обладнання [105]; – оцінки конфіскованого та іншого майна [184; 268]; – визначення вартості продовольчих товарів [194]; – визначення якості різних груп промислових товарів [197]; – оцінки об'єктів господарювання: худоби, птиці та інших живих тварин [199]; – дослідження вантажних і вантажопасажирських колісних транспортних засобів з визначення відповідності їх характеристик товарним позиціям Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності [202]; – визначення ринкової вартості товару в країні придбання чи походження на момент його перетинання митного кордону України [196]; – визначення вартості товарів будівельної групи [195]; – судово-товарознавчої експертизи аудіовізуальної продукції та програмного забезпечення [200]; – судово-товарознавчої експертизи друкарської продукції [201].

Вищий арбітражний суд України та Міністерство юстиції України спільним Наказом № 11/40/5 від 14 липня 1998 року «Про Довідник з підготовки матеріалів, що направляються на судову експертизу арбітражними судами» [209], з метою покращання інформованості суддів арбітражних судів про сучасні можливості судової експертизи – як одного із засобів доказу обставин, встановлення яких потребує наукових, технічних або спеціальних знань у розгляді справ у господарських спорах, а також скорочення часу, що витрачається суддями на призначення судових експертиз, визначили що найчастіше арбітражними судами з поміж інших експертиз призначаються товарознавчі та автотоварознавчі.

При цьому у розділі VIII зазначеного довідника вказується, що спеціальні товарознавчі знання, можуть використовуватися під час дослідження: будівельних об'єктів, меблів, ювелірних виробів, косметики, галантерейних виробів, канцелярських товарів, одягу, взуття, побутової техніки, фото-, радіо- та відеоапаратури і матеріалів, обчислювальної техніки. Об'єктами дослідження даного виду можуть бути й інші товари, якщо в експертній установі є фахівці відповідної спеціалізації.

У даному довіднику різновидом товарознавчої експертизи визначена – автомобільно-товарознавча експертиза (автотоварознавча експертиза).

Як видно з Переліку родів (видів) експертиз, виконуваних у федеральних бюджетних судово-експертних установах Мінюсту Росії [248], товарознавча експертиза розділена на наступні види: – дослідження промислових (непродовольчих) товарів, у тому числі з метою проведення їхньої оцінки; – дослідження продовольчих товарів, у тому числі з метою проведення їхньої оцінки. А згідно Переліку експертних спеціальностей, по яких надається право самостійного проведення судових експертиз у федеральних бюджетних судово-експертних установах Мінюсту Росії [248], окремо виділено – дослідження транспортних засобів, з метою визначення вартості відновлювального ремонту і оцінки.

На електронному ресурсі Державного комітету судових експертиз Республіки Білорусь [63] у мережі Інтернет зазначено, що в його структурних підрозділах проводяться: – товарознавча експертиза непродовольчих товарів; – автотоварознавча експертиза.

У проаналізованих нами публікаціях автори виокремлюють спеціальні товарознавчі знання, які використовуються під час дослідження: – промислових товарів [108]; – споживчих товарів [21; 234; 235]; – товарів на які не встановлені роздрібні ціни [340]; – послуг [21]; – експертиза по документах [344]; – експертиза щодо оцінки майна [227; 267; 288]; – експертиза щодо розрахунку втрати якості непродовольчих товарів [99]; – судово-товарознавчі експертизи під час розслідування тих чи інших кримінальних правопорушень (злочинів) [25; 26; 102; 342; 143]; – верхнього одягу [9; 350]; – хутряних виробів [273; 165; 348; 302]; – взуття [113; 166; 365; 299]; – медичного обладнання [283]; – парфумерно-косметичних товарів [20]; – виробів, що пройшли хімічне чищення [96]; – книг і книгодрукарської продукції [75]; – меблевих виробів [95; 285; 328; 279; 284; 329]; – культурних цінностей, предметів живопису і прикладного мистецтва [272; 180; 286; 301]; – годинників [278]. – ювелірних виробів [13; 17; 315; 316; 352]; 98; 97]; – ювелірних виробів із дорогоцінних металів, каміння та антикваріату (комплексне дослідження) [349].

Узагальнюючи вищевикладені пропозиції та результати нашого емпіричного дослідження, ми пропонуємо власну *класифікацію судових товарознавчих експертиз* за різними підставами.

1. За ступенем узагальнення, субординацією судово-товарознавчі експертизи доцільно розподілити на: ***на клас, роди, види та підвиди:***

Клас: товарознавчі експертизи.

Роди: а) товарознавча експертиза продовольчих товарів; б) товарознавча експертиза непродовольчих товарів; в) товарознавча експертиза робіт і послуг.

Види (підвиди):

а) товарознавча експертиза продовольчих товарів поділяється на:

- експертиза товарів рослинного походження;
- експертиза товарів тваринного походження;
- експертиза товарів змішаного походження.

б) товарознавча експертиза непродовольчих (промислових) товарів поділяється на:

- експертиза товарів народного споживання (споживчих товарів);
- транспортно-товарознавча експертиза (автотоварознавча; експертиза військових транспортних засобів; експертиза судноплавних засобів; експертиза літальних апаратів);
- експертиза машин, обладнання, сировини (експертиза військового майна, техніки та озброєння);
- експертиза нерухомого майна, нерухомості (експертиза цілісних майнових комплексів; експертиза будівель; експертна грошова оцінка земельних ділянок (паїв));
- експертиза культурних цінностей;
- експертиза предметів живопису і прикладного мистецтва (експертиза предметів живопису та графіки; експертиза скульптури; експертиза предметів народних промислів; експертиза предметів сервіровки стола та ін.);
- експертиза годинників;
- експертиза товарів цінних паперів;
- експертиза товарів майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності (експертиза аудіовізуальної продукції та програмного забезпечення);
- експертиза одягу (експертизи трикотажних виробів; експертизи швейних виробів; експертиза текстильних виробів; експертиза хутряних виробів; експертиза шкіряних виробів; експертиза верхнього одягу та ін.);
- експертиза хутряних виробів;
- експертиза парфюмерно-косметичних товарів;
- експертиза взуття;
- експертиза галантереї (експертиза шкіряної галантереї);

– експертиза побутової техніки (експертиза фото–, радіо– та відеоапаратури; експертиза обчислювальної техніки; експертиза побутових електроосвітлювачів та ін.);

– експертиза меблевих виробів;

– експертиза об'єктів господарювання (худоби, птиці та інших живих тварин);

– експертиза товарів будівельної групи;

– експертизи друкарської продукції (експертиза книг і книгодрукарської продукції та ін.);

– експертиза ювелірних виробів (експертиза виробів із дорогоцінних металів; експертиза виробів із дорогоцінного каміння);

– експертиза канцелярських товарів;

– експертиза медичного обладнання;

в) товарознавча експертиза послуг.

2. Класифікація судових товарознавчих експертиз за *видом розв'язуваної задачі*:

– товарознавча експертиза, щодо розв'язання класифікаційних задач (визначення (встановлення) відповідності: товарних характеристик досліджуваних об'єктів базовим даним (реєстрам і т. ін.), даним аналогічних виробів, маркувальним даним зафіксованим на ярликах чи етикетках, приналежності одному і тому ж виду чи артикулу);

– товарознавча експертиза, щодо розв'язання діагностичних задач (встановлення: наявності дефектів і їх впливу на якість виробів; відповідності (невідповідності) якісних характеристик виробів стандартним і еталонним вимогам; фактичних даних пов'язаних з дотриманням (недотриманням) правил упакування, маркування, зберігання, транспортування, розбракування, переоцінки і зниження ціни товару).

3. Класифікація судових товарознавчих експертиз за *видом досліджуваного об'єкту*:

– товарознавча експертиза, об'єктами дослідження якої є безпосередньо лише вироби (товарного походження);

– товарознавча експертиза, об'єктами дослідження якої є лише документи (в них відображено стан товару, процеси які відбувалися з ним, товарні операції і т. ін.) (обігова назва – «експертиза по документах»);

– товарознавча експертиза, об'єктами дослідження якої є змішані об'єкти (вироби; зразки виробів; документи в яких відображено інформацію про особливості походження товарів (сертифікати, посвідчення про якість, технічні паспорти, ярлики і т. ін.), товарно-транспортні (відвантажувальні) документи, приймальні або складські документи, претензійні матеріали і т. ін.).

Менш актуальними, на нашу думку є класифікації судових товарознавчих експертиз: щодо дослідження товарів на які встановлені роздрібні ціни; щодо виробів які пройшли хімічне чищення; щодо напрямів розслідування тих чи інших кримінальних правопорушень (злочинів); щодо окремих видів комплексних досліджень (наприклад, виділення таких досліджень як товарознавча експертиза ювелірних виробів із дорогоцінних металів, каміння та антикваріату). Також можливі класифікації товарознавчих експертиз окремих об'єктів за напрямками розв'язуваних задач (наприклад, розподіл автотоварознавчої експертизи на таку, що встановлює: вартісні характеристики, календарних період виготовлення товару, приналежність цілому товару окремих вузлів та агрегатів, можливість ремонтно-відновлювальних робіт і т. ін.; або класифікація автотоварознавчих експертиз за видами досліджуваних об'єктів: автомобілі легкові, вантажні, спеціалізовані; веломототранспорт усіх видів; електромобілі, електрокари, тролейбуси тощо; мотоколяски, мотонарти тощо; причіпний склад транспортних засобів і т. ін.; В основному саме такі класифікації судової товарознавчої експертизи можуть знайти своє місце та подальший розвиток в методиках розслідування певних видів кримінальних правопорушень.

3. 2. Порядок призначення і проведення судово-товарознавчої експертизи

Прийнятий Верховною Радою України 13 квітня 2012 року Кримінальний процесуальний кодекс України докорінно змінив систему кримінального судочинства та став орієнтиром подальшого реформування правової системи у частині процесуального законодавства, системи правоохоронних органів, судів та інших сфер суспільних відносин, з метою найефективнішого забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Система захисту прав і свобод забезпечується шляхом надання законодавцем рівних прав на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, у тому числі права залучати експерта для проведення експертизи сторонами кримінального провадження.

Ці зміни, на нашу думку, можна назвати позитивними для нашого суспільства, оскільки у діючому КПК України ми вбачаємо потенціал щодо якісних змін кримінального провадження в Україні та його відповідність сучасним світовим демократичним стандартам. Це зумовлює необхідність проаналізувати його норми, які стосуються призначення експертиз.

Сучасні умови господарювання створили можливість розширення ринку споживчих товарів та товарного наповнення його різноманітною продукцією. Споживачі мають можливість мати у своїй власності різноманітні споживчі товари, але слід зауважити, що далеко не завжди такі можливості знаходяться в правовому полі. Це підсилює інтерес і необхідність розвитку та вдосконалення методик проведення судово-товарознавчих експертиз.

Отже, з одного боку, на даний час, ми маємо докорінно новий КПК України, а з другого – насильницько-корисливу злочинність, яка вимагає від правоохоронної системи проведення відносно нового виду судової експертизи – судово-товарознавчої. Це зумовлює необхідність аналізу правових підстав і особливостей призначення даної експертизи.

Про це свідчать, проаналізовані нами статистичні відомості щодо виконання судово-товарознавчих експертиз в підрозділах Експертної служби МВС України. Так, у 2006 р. виконано – 201 183 судових експертиз, із них 11 297 – судово-товарознавчих, що становить – 5,6% від загальної кількості проведених експертами Експертної служби МВС України судових експертиз, а у 2016 р. було проведено – 249 360 судових експертиз, з них 31 481 – судово-товарознавча експертиза, що становить – 12,6%. Отже, частка загальної кількості судово-товарознавчих експертиз за період 2006 – 2016 р. р., відносно загальної кількості проведених судових експертиз, – збільшилася на 12,6% (див. додаток до дисертації).

Згідно ч. 1 ст. 242 КПК України, експертиза проводиться за зверненням будь-якої зі сторін кримінального провадження, чи за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, важливих в ході провадження, необхідні спеціальні знання. Частиною 2 ст. 242 КПК України також передбачені випадки у яких слідчий або прокурор зобов'язані призначити експертизу, а саме щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи у кримінальних провадженнях щодо злочинів передбачених ст. 155 КК України; 6) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру; шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Слідчий, незалежно від будь-яких обставин, повинен обов'язково у цих випадках призначити проведення у провадженні експертизи із залученням експертів відповідної спеціальності.

Для встановлення зазначених обставин слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд можуть призначити будь-яку судову експертизу. Проведене нами

анкетування слідчих показало, що частіше за все вони призначали у кримінальних провадженнях такі експертизи: криміналістична – 56,6%; судово-товарознавча – 49,1%; судово-економічна – 38,3%; судово-медична – 41,6%; судово-біологічна – 24,2%; комп'ютерно-технічна – 13,3% (див. додаток до дисертації).

Аналізуючи ч. 1 ст. 242 КПК України, необхідно відзначити такі новели: 1) визначено осіб, за зверненням або дорученням яких може призначатися експертиза; 2) виділено приблизний перелік галузей, у яких можуть знаходитися необхідні спеціальні знання; 3) декларується заборона щодо проведення експертизи з питань права; 4) розширено перелік обставин, за наявності яких обов'язково призначається експертиза.

Згідно чинного кримінального процесуального законодавства передбачено дві можливості призначення судово-товарознавчої експертизи: 1) на стадії досудового розслідування; 2) на стадії судового розгляду на суді першої інстанції.

Необхідно зазначити, що за результатами проведеного нами вивчення архівних матеріалів експертного провадження судово-товарознавчої експертизи, яку проводили у підрозділах Експертної служби МВС України, найбільш часто її призначали: а) слідчі (міліції) Національної поліції – 71,1%; працівники Військової прокуратури – 10,6%; працівники Прокуратури України – 9,8%; суд – 5,5% (див. додаток до дисертації).

На стадії досудового розслідування, яка розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань судово-товарознавча експертиза призначається після початку досудового розслідування, яке починається слідчим або прокурором не пізніше одного дня після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Отже, судово-товарознавча експертиза призначається у випадках, коли для встановлення фактів і пізнання обставин та подій, що мають значення для

кримінального провадження виникає необхідність у застосуванні спеціальних знань або у випадках прямо передбачених законом.

Оскільки, під час розслідування кримінальних правопорушень, де споживчі товари є предметом протиправних посягань, судово-товарознавча експертиза має на меті вирішення завдань, передбачених п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, то вона призначається на початку досудового розслідування слідчим, прокурором або судом за власною ініціативою, а також за умов задоволення клопотання потерпілого чи сторони захисту стороною обвинувачення, слідчим суддею, судом або на договірних умовах між стороною захисту та експертом.

Проведення експертного товарознавчого дослідження є процесуальним порядком збирання доказів сторонами кримінального провадження за допомогою експерта, який самостійно, на підставі постанови слідчого, вивчає необхідні об'єкти, що зібрані у кримінальному провадженні, з метою встановлення нових фактичних даних з питань поставлених перед ним суб'єктом розслідування кримінального правопорушення.

Оскільки призначення судово-товарознавчої експертизи у кримінальному провадженні є процесуальним рішенням слідчого, а її проведення регламентовано нормами процесуального права, то вона є процесуальною дією під час доказування зі специфічною формою, де експерт, використовуючи свої спеціальні знання у галузі товарознавства, навички і досвід, самостійно, в межах своєї компетенції, виявляє нові фактичні дані, які можуть бути доказами, що мають значення для пізнання кримінального правопорушення. Саме цією специфічною формою експертиза в цілому, і судово-товарознавча зокрема, відрізняється від інших процесуальних засобів доказування у провадженні, і в першу чергу, – від залучення спеціаліста під час надання криміналістичної допомоги слідчому.

Тому заслуговує на увагу дослідження питання правового регулювання судово-товарознавчої експертизи, адже судова експертиза в цілому, є одним із

правових інститутів, який ще нещодавно зазнав істотних змін у зв'язку із значним оновленням кримінального процесуального законодавства України.

Аналіз норм діючого кримінального процесуального закону свідчить про недостатність приділення уваги спеціальним знанням. Законодавець, приймаючи 13 квітня 2012 року КПК України, відійшов від традиційного підходу, пов'язаного із призначенням судових експертиз. У даному випадку, мова фактично йде не про «призначення експертиз», а про поєднання термінів «залучення експерта для проведення експертизи» і право на таке «залучення» надано стороні обвинувачення та стороні захисту, слідчому судді, суду. Лише в окремих нормах КПК України залишився термін «призначення експертизи». Зокрема, в ст. 358 КПК України «Дослідження документів», законодавець вживає словосполучення «призначити відповідну експертизу документа». Такий стан, на думку В. Ю. Шепітька, пов'язаний із прагненням законодавця перейти до нового механізму у застосуванні спеціальних знань різними сторонами кримінального провадження, надати їм рівні правові можливості у змагальному кримінальному процесі [371, с. 359].

Зазвичай судово-товарознавча експертиза призначається у випадках, коли в ході розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, цивільних, господарських справ та справ про адміністративні правопорушення, виникає потреба в спеціальних знаннях у галузі товарознавства. Так, підстави для призначення судово-товарознавчої експертизи у кримінальному провадженні виникають у випадках фальсифікації товару, контрабанди, неправомірної вигоди, розкрадання, крадіжки та ін. Більшість таких кримінальних правопорушень ретельно маскується, тому успіх розслідування і судового розгляду багато в чому залежить від повноти використання можливостей саме судово-товарознавчої експертизи.

Так, результати здійсненого нами вивчення матеріалів експертного провадження судово-товарознавчої експертизи, яка проводилася підрозділами Експертної служби МВС України, за період 2010 – 2016 р. р. показують, що найбільш часто дана експертиза призначалася у провадженнях під час

розслідування таких злочинів передбачених КК України: крадіжка (ст. 185) – 22,3%; грабіж (ст. 186) – 15%; розбій (ст. 187) – 11,4%; шахрайство (ст. 190) – 12,8%; вимагання (ст. 189) – 12%; умисне введення в обіг на ринку України небезпечної продукції (ст. 227) – 6,3%; умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411) – 3,9% (див. додаток до дисертації).

Ефективність призначення такої експертизи обумовлена ступенем обізнаності суду чи слідства про її сучасні можливості, а також правильним обранням напряму дослідження та його доцільністю. Іншими словами, сторона кримінального провадження, котра призначає судово-товарознавчу експертизу або особа яка заявляє клопотання про її призначення, повинні ясно уявляти мету, яку вони переслідують і засоби, включаючи можливості такої експертизи на сучасному етапі її розвитку.

Здійснене нами вивчення матеріалів експертного провадження судово-товарознавчої експертизи, що проводилася підрозділами Експертної служби МВС України показало, що найбільш часто у кримінальних провадженнях призначалися такі види судово-товарознавчих експертиз: визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів – 71,6%; визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитків, завданих власнику транспортного засобу – 20,8%; оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння – 4,4%; оцінка судноплавних засобів – 2,2% (див. додаток до дисертації).

Завдання, які ставлять перед експертом сторони кримінального провадження, у вигляді сформульованих запитань, з одного боку зумовлені потребами судово-слідчої практики, а з іншого – методиками та можливостями судово-товарознавчої експертизи.

Під час призначення судово-товарознавчої експертизи у слідчих виникають певні складнощі, перелік яких вони зазначили під час проведеного нами анкетування, а саме: відсутність методичних матеріалів щодо призначення та проведення судово-товарознавчої експертизи – 53,5%; відсутність експертів-товарознавців з відповідної експертної спеціальності – 24,2%; відсутність

фінансових коштів для проведення судово-товарознавчої експертизи – 15% (див. додаток).

Правила та рекомендації, якими має керуватися ініціатор призначення експертизи розроблені наукою і практикою [250].

На жаль, досить часто, під час призначення судово-товарознавчої експертизи на вирішення експерта-товарознавця ставляться питання, що виходять за межі його спеціальних знань (компетенції), а також не мають значення для встановлення обставин у провадженні, експерту надаються об'єкти (у тому числі документи) недостатні або непридатні для дослідження. Це порушує законодавчо визначені терміни розслідування або судового розгляду, а також зумовлює необхідність проведення додаткових судово-товарознавчих експертиз, що в свою чергу збільшує і без того чимале навантаження на судово-експертні установи.

Опитані нами експерти-товарознавці визначили основні недоліки призначення судово-товарознавчої експертизи, серед яких назвали: неповноту постановки перед експертом питань – 50%; неправильність формулювання запитань експерту – 64,8%; надання експерту непридатних для дослідження об'єктів – 29,7%; надання експерту зразків для порівняльного дослідження, які не відповідають необхідним вимогам – 22,2%; ненадання необхідних матеріалів і даних – 11,1% (див. додаток до дисертації).

Актуальність цього питання на думку Л. О. Сидоренка, зумовлена: а) існуванням певних проблем під час формалізованої постановки експерту завдань у вигляді запитань на вирішення експертизи; б) неможливістю передбачити у відповідних науково-методичних рекомендаціях щодо підготовки та призначення усіх можливих варіантів завдань, які впливають з обстановки конкретного правопорушення; в) відсутністю належної систематизації та класифікації запитань, формулювання яких не відповідає чинним науково-методичним рекомендаціям; г) відсутністю чіткого та оптимального алгоритму дій експертів у разі наявності запитань, формулювання яких не відповідає чинним науково-методичним рекомендаціям [296, с. 84].

На нашу думку, розв'язання проблем правового регулювання судово-товарознавчої експертизи, є важливим як для вдосконалення процесуального законодавства, так і для розвитку теорії судової експертизи та покращення практики. Здійснений нами аналіз діючого процесуального законодавства, свідчить про відсутність належного системного підходу до регулювання правовідносин, котрі виникають у сфері використання спеціальних товарознавчих знань, що породжує теоретичні проблеми та викликає певні труднощі у практичній реалізації правових норм.

Вирішенню проблем тактики призначення судово-товарознавчої експертизи у кримінальному провадженні присвячено чимало праць науковців, зокрема В. В. Архіпова [19; 18], К. А. Букалова [37; 39], Л. І. Георгієва [54], І. А. Петрової [232; 233], І. В. Федорової [358] та ін.

Серед криміналістів немає єдності думок щодо процесуальної форми судової експертизи [334, с. 254; 24, с. 23–24], більшість науковців відносять її до слідчих дій. М. В. Салтевський, писав про судову експертизу як автономну форму пізнання [275, с. 96].

В. Д. Арсеньєв вважає, що проведення експертизи включає її призначення і проведення, яке слід розуміти як здійснення експертного дослідження [10, с. 37].

У ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» дається таке визначення: «Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні досудового розслідування чи суду». Очевидно, що це визначення характеризує судову експертизу як спеціальне дослідження відокремленого об'єкта, яке проводиться особою, що володіє спеціальними знаннями з використанням особливих методів і методик. Однак, у чинному КПК України процесуальні норми, якими врегульовано порядок залучення експерта і проведення експертизи, викладені у Главі 20 «Слідчі (розшукові) дії», відповідно судову експертизу можна розглядати як особливі процесуальні дії, як процесуальний інститут доказового права.

Враховуючи вимоги кримінального процесуального законодавства України і наукові дослідження відносно поняття, сутності, цілей слідчих (розшукових) дій, можна констатувати, що залучення експерта для проведення судових експертиз відповідає притаманним їм рисам: 1) передбачення КПК України; 2) безпосереднє проведення уповноваженою особою; 3) спрямованість на збирання, перевірку та оцінку доказів; 4) проведення за єдиними правилами та вимогами до фіксації ходу та закріплення одержаних результатів; 5) об'єктивна фіксація ходу проведеної дії та її результатів.

Тому, залучення експерта для проведення судової експертизи, слід розглядати як слідчу (розшукову) дію, оскільки основне її призначення – одержання фактичних даних у провадженні, шляхом проведення спеціального дослідження, на основі спеціальних знань.

Перед призначенням судово-товарознавчої експертизи слідчий, зазвичай, взаємодіє зі спеціалістом-товарознавцем, що може виражатися як у процесуальній, так і непроцесуальній формах. Даний процес є позитивним для слідчого, оскільки він має можливість проконсультуватися з фахівцем з питань стосовно: 1) визначення виду судово-товарознавчої експертизи, що залежить від функціонального призначення і природи об'єктів, 2) підбір експерта-товарознавця, 3) формулювання питань які будуть поставлені перед експертом, 4) підготовка об'єктів для проведення судово-товарознавчої експертизи.

Про це свідчать результати проведеного нами опитування слідчих, які вказали, що зверталися за консультацією до спеціаліста-товарознавця під час призначення судово-товарознавчої експертизи у 81,6% випадках (див. додаток до дисертації).

Як зазначалося вище, кримінальний процесуальний закон України сформулював у загальному вигляді підстави для призначення судово-товарознавчої експертизи у кримінальному провадженні. Даний закон повністю покладає вирішення цього питання на слідчого, прокурора або суд. Це положення ще раз підтверджує висновок про те, що під час досудового

розслідування, головним суб'єктом такого розслідування є слідчий, який має повне право сам застосовувати спеціальні знання без будь-яких обмежень, або за потреби користуватися послугами спеціаліста чи експерта. Рішення з цих питань слідчий приймає за своїм внутрішнім переконанням, виходячи з конкретних обставин, що складаються в процесі досудового розслідування.

Підстави і порядок призначення, проведення судово-товарознавчих експертиз регулюються кримінальним процесуальним законом. Дотримання його вимог – є гарантією всебічного, повного і об'єктивного розслідування кримінального правопорушення. Тому будь-які порушення вимог закону, під час проведення такої експертизи, можуть впливати на повноту і вірогідність висновків експерта-товарознавця, позбавити їх доказової сили.

Підстави для призначення судово-товарознавчої експертизи сформульовані в чинному законодавстві України лише в загальному вигляді – коли для вирішення певних питань у провадженні потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання [298, с. 167].

Слідчий повинен у кожному випадку необхідності застосування спеціальних знань, керуватися конкретними критеріями, які б допомагали йому правильно обирати той чи інший спосіб їх реалізації уповноваженими суб'єктами.

Отже, ми вважаємо що слідчою (розшуковою) дією по залученню експерта для проведення судової експертизи, слід називати *«проведення судової експертизи»*, це стосується і судово-товарознавчої експертизи. А її основними етапами є: 1) підготовка та призначення судової експертизи; 2) провадження експертного дослідження; 3) оцінка висновку експерта-товарознавця, визначення значення і місця висновку в системі доказової інформації у кримінальному провадженні.

Розглянемо деякі проблемні питання щодо підготовки та призначення судово-товарознавчої експертизи.

Для досягнення цілей, проведення судово-товарознавчої експертизи має бути ретельно підготовленим. Процес підготовки судово-товарознавчої

експертизи містить такі основні елементи: а) визначення необхідності проведення судово-товарознавчої експертизи; б) вибір моменту призначення такої експертизи; в) збирання необхідних матеріалів; г) визначення предмету судово-товарознавчої експертизи; ґ) вибір експертної установи або експерта-товарознавця; д) складання постанови про призначення судово-товарознавчої експертизи.

Як ми вже зазначали, згідно діючого КПК України експертиза призначається у тих випадках, коли для вирішення певних питань у провадженні потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. У цьому випадку необхідно звернути увагу на недосконале формулювання законодавства. Як вірно зазначає Б. В. Романюк, «з цього випливає, що технічні або інші спеціальні знання можуть бути ненауковими» [269, с. 136].

Як вказувалося вище, на стадії досудового розслідування судово-товарознавча експертиза може бути призначена в усіх випадках, коли без використання спеціальних товарознавчих знань слідчий не може вирішити конкретні суттєві питання, що виникли у провадженні, і призначає цю експертизу тільки після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані звернутися до експерта для проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю заподіяної кримінальним правопорушенням.

Слідчий несе персональну відповідальність за збирання доказів у кримінальному провадженні в цілому, тому він повинен сам вивчати компетентність спеціаліста, що залучається в якості експерта, роз'яснити йому права і обов'язки, а також особисто попередити про кримінальну відповідальність за відмову від виконання покладених на нього обов'язків, а також за дачу завідомо неправдивого висновку. Експерт у визначених законом діях є також самостійним суб'єктом (ст. 69 КПК України).

Наведене підтверджує неправомірність покладання обов'язку проведення експертизи на юридичних осіб, чи визначення керівниками експертних установ без відома слідчого, персональних суб'єктів які виступатимуть як експерти. З цього загального правила зроблені винятки (ст. 332 КПК України) про те, що під час судового розгляду суд за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК України, має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам.

Аналізуючи практику призначення судових експертиз та використання їх висновків у кримінальному та цивільному судочинстві, Пленум Верховного Суду України у Постанові від 30.05.1997 р. № 8 «Про судову експертизу у кримінальних та цивільних справах», прямо вказує: «судам слід мати на увазі, що при розгляді справ вони не мають права приймати рішення без проведення експертизи, якщо за законом призначення останньої є обов'язковою. Не проведення такої експертизи є підставою для повернення справи на додаткове розслідування» [253]. На жаль, судово-товарознавчу експертизу слідчі часто сприймають як не обов'язкову, тому Постанова Верховного Суду України у цій частині не виконується і судово-товарознавчі експертизи часто замінюються довідками або актами осіб, які не мають базової товарознавчої освіти. Рішення щодо призначення судово-товарознавчої експертизи слідчий приймає особисто. Він повинен виходити з конкретних обставин правопорушення, тих питань, що виникають в ході слідства, власних можливостей та досвіду і суті експертного дослідження.

Судово-товарознавча експертиза має свою процесуальну форму, а експерт-товарознавець визначені функції і права, які відрізняють його від слідчого або спеціаліста, що відображено у кримінальному процесуальному законодавстві. Разом з тим, дослідження слідчим чи спеціалістом об'єктів пізнання, використання ними криміналістичних та інших методик, науково-технічних засобів, виклад своїх висновків у відповідних процесуальних документах майже нічим суттєво не відрізняються від тієї діяльності, яку

проводить експерт. Законом визначена конкретна форма висновку експерта, але спеціалісту формально також не заборонено підготувати письмовий документ (довідку, акт, тощо) з описом дій у яких він брав участь.

Процесуальна форма проведення судово-товарознавчої експертизи полягає у тому, що вона втілюється у процесуальному документі – висновку судового експерта-товарознавця, а також у тому, що проводить її спеціальний суб'єкт – судовий експерт-товарознавець.

Вибір експерта-товарознавця, якому буде доручено проведення експертизи відноситься до компетенції слідчого. До експерта-товарознавця висуваються освітні професійні вимоги. Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Зазначений закон вимагає, щоб фахівці державних спеціалізованих установ і відомчих служб, що проводять судову експертизу мали вищу освіту, пройшли відповідну підготовку та атестацію як судові експерти певної спеціальності.

Найголовнішими є компетентність експерта, але судово-товарознавча експертиза має безліч рис та особливостей, тому питання правильного вибору експерта для проведення судово-товарознавчої експертизи вкрай важливе.

Як свідчить проведене нами опитування слідчих, які призначали судово-товарознавчі експертизи, зазвичай, вони відбирали експерта за такими критеріями: за стажем і досвідом роботи – 23,4%; за наявністю вченого ступеня – 4,1%; за досвідом призначення експертизи цьому експерту – 40%; експерт працює в державній судово-експертній установі – 32,5% (див. додаток до дисертації).

У ДНДЕКЦ МВС України ведеться база даних атестованих судових експертів Експертної служби МВС України, тому органи досудового розслідування і суд повинні надавати перевагу у залученні до проведення судово-товарознавчих експертиз саме цим атестованим експертам [249].

Вивчена нами слідча практика показує, що під час вибору моменту призначення судово-товарознавчої експертизи, – важливими є вчасне збирання

певного матеріалу, пізнання його, інформаційне забезпечення і побудова моделі нової доказової інформації яку можна отримати в процесі дослідження цього матеріалу. Це дозволяє слідчому поставити перед експертом найбільш раціональні і конкретні питання.

Вчасне призначення судово-товарознавчої експертизи, і визначення на основі матеріалів кримінального провадження конкретних завдань, дозволяють слідчому чітко планувати строки проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, розробляти тактику їх безпосереднього виконання.

Необхідні для експертного дослідження матеріали можуть бути виявлені слідчим під час огляду письмових чи речових доказів, при проведенні інших слідчих (розшукових) дій. Трапляються ситуації коли слідчий, суд не може самостійно визначити об'єкти судово-товарознавчої експертизи, особливо в тих випадках, коли експерту необхідно надати порівняльні зразки. Такі зразки повинні відображати усі ознаки конкретних товарів для того, щоб їх можна було використовувати під час порівняльного дослідження. За способом одержання слід розрізняти вільні та експериментальні зразки. Зразками для порівняльних судово-товарознавчих досліджень може бути не лише готовий виріб, але й, наприклад, відрізок тканини чи трикотажного полотна з яких виготовлялися плаття чи білизна, предмет костюма чи гарнітура, наприклад, жилет чоловічого костюма, жіноча муфта з трикотажу, одна рукавичка, одна панчоха.

Значення порівняльних зразків у тому, що вони є об'єктами експертизи, а їх отримання – способом формування об'єкта дослідження. Як наслідок, у кримінальному процесі їх статус визначається як статус порівняльних зразків, але не доказів.

Як і інший об'єкт, порівняльні зразки мають бути надані експерту-товарознавцю слідчим чи судом і вказані у постанові про призначення судово-товарознавчої експертизи.

Зазначеному повинне передувати ознайомлення слідчого з нормативною базою щодо процесуального порядку призначення і проведення судово-

товарознавчої експертизи та безпосереднього врегулювання його іншими законами та підзаконними актами.

Переконавшись у необхідності призначення судово-товарознавчої експертизи, слідчий, керуючись ст. ст. 69, 242, 243 КПК України, складає мотивовану постанову про прийняте процесуальне рішення. Чинний КПК України в ч. 5 ст. 110 – визначає спеціальну форму і структуру постанови про призначення експертизи. Практикою вироблена загальна форма постанови, яка складається із заголовка і трьох частин: вступної, описової та резолютивної.

У заголовку постанови – зазначається вид експертизи, а також інша інформація (повторна, додаткова). У вступній частині – вказується коли (число, місяць, рік), де (місто чи інший населений пункт) і хто склав постанову (посада, класний чин, звання, прізвище), у якому провадженні проводиться досудове розслідування (реєстраційний номер провадження, найменування факту, за яким проводиться слідство або прізвище обвинуваченого (підозрюваного) і стаття кримінального закону).

В описовій частині постанови – стисло викладаються встановлені слідством обставини провадження, фактичні дані про об'єкти і обставини, що викликали необхідність їх експертного дослідження. Така інформація повинна бути стислою, без висновків слідчого. Вона має на меті лише зорієнтувати експерта-товарознавця в обставинах, що потребують докладання його спеціальних товарознавчих знань. Описова частина завершується викладенням прийнятого слідчим рішення про експертне дослідження відповідних товарознавчих об'єктів і робиться посилання на ті етапи кримінального-процесуального законодавства, у відповідності до яких призначається дана судово-товарознавча експертиза.

Резолютивна частина постанови складається, зазвичай, із трьох пунктів. У першому пункті – вказується, яка саме експертиза призначається, і якому експерту-товарознавцю (експертам) доручається її проведення. Якщо вона доручається експерту-товарознавцю (експертам) експертної установи, то слідчий повинен у постанові зазначити назву цієї установи та прізвище

експерта. В іншому випадку – зазначається лише прізвище спеціаліста-товарознавця, який залучається слідчим для проведення судово-товарознавчої експертизи.

У другому пункті резолютивної частини постанови формулюються питання експерту-товарознавцю. Вони є стрижнем постанови і процесу проведення судово-товарознавчої експертизи, тому слідчий повинен бути вкрай уважним при їх підготовці та викладенні.

До питань, які ставляться на вирішення експерту пред'являються певні вимоги, а їх формулювання здійснюється відповідно до правил, які вироблені в теорії судової експертизи, а саме: а) питання, які сформульовані в постанові повинні точно визначати завдання експерту, точно вказувати об'єкт, який необхідно дослідити, б) на вирішення експерта не слід ставити питання довідкового характеру, які не потребують проведення спеціального дослідження.

Перед експертом-товарознавцем припустимо ставити питання, пов'язані з виконанням вимог технічних або інших спеціальних правил, державних стандартів, технічних умов, будівельних норм і т. ін. Такі питання розкривають наукову, технічні, організаційну та іншу сторони досліджуваних обставин.

Додатково, до питань, які ставляться на вирішення експерта пред'являються ще й такі підвищені вимоги:

а) перелік питань має бути максимально повним, але вони не повинні спонукати експерта-товарознавця до виходу за межі його спеціальних товарознавчих знань (ч. 6 ст. 69 КПК України) і вирішення правових проблем (під час досудового розслідування правові питання вирішують лише прокурор та слідчий);

б) питання формулюються максимально точно, конкретно, а за можливістю і стисло для адекватного розуміння їх експертом-товарознавцем та іншими учасниками процесу;

в) спочатку ставляться питання загального характеру, наприклад, про характеристику і особливість об'єкту (об'єктів) товарознавчого дослідження, а

потім більш деталізуючі. На початку також ставляться ті питання, від яких залежить вирішення наступних питань. За можливістю питання групуються за епізодами провадження або об'єктами дослідження чи висунутими слідчим версіями у цьому провадженні. Під час призначення комплексної судово-товарознавчої експертизи питання мають формулюватися окремо для кожного спеціаліста, з метою персоніфікації їх висновків, а коли це неможливо, то максимально точно об'єднати проблему (проблеми) вирішення спеціальних задач, шляхом прикладення різних спеціальних знань експертів, через поставлене (поставлені) питання.

З метою підготовки правильних та влучних питань, слідчий у низці випадків, окрім оцінки зібраних у провадженні матеріалів, має оглянути за участю спеціалістів об'єкти товарознавчого дослідження, ознайомитися зі спеціальною літературою з питань, що підлягають дослідженню, методичними посібниками про проведення судово-товарознавчих експертиз, у яких викладені питання які можуть бути ними вирішені, а з деяких питань отримати усні довідки відповідних спеціалістів.

Якщо під час формулювання питань у слідчого виникають труднощі, він може звернутися за допомогою і до спеціаліста (обізнаної особи), яку вирішив залучити до проведення судово-товарознавчої експертизи. Пропозиція стосовно того, що слідчий повинен призначати судово-товарознавчу експертизу у кожному випадку тільки конкретному експерту-товарознавцю (експертам) має своє значення і в даному випадку, під час підготовки постанови про призначення судово-товарознавчої експертизи, особливо при формулюванні питань експерту-товарознавцю.

Слідчій практиці відомі випадки, коли в процесі проведення судово-товарознавчої експертизи, експерт-товарознавець чи слідчий виявляють, що не всі проблеми дослідження об'єктів охоплені поставленими питаннями. Тоді слідчий може прийняти рішення про постановку експерту-товарознавцю додаткових питань або формулювання вже поставлених питань у новій редакції.

Варто визнати, що перед експертом-товарознавцем повинні ставитись і такі питання, на які за припущенням слідчого, експерт не може дати категоричної відповіді або взагалі відповісти через недостатню кількість об'єктів котрі досліджуються, або через відсутність наукових розробок з цих питань на сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу та судово-товарознавчої експертизи.

З цього приводу Л. О. Сидоренко, досліджуючи нормативно-правові документи, матеріали судової, слідчої та експертної практик, пропонує класифікацію запитань, що ставлять на вирішення експерта сторони кримінального провадження, які, на його думку, не відповідають науково-методичним рекомендаціям:

- запитання правового характеру;
- запитання оперативно-розшукового характеру;
- запитання довідкового характеру;
- запитання, які мають характер гіпотетичних припущень;
- запитання, вирішення яких не потребує спеціальних знань;
- запитання, які не потребують відповіді через те, що не належать до компетенції певного виду експертизи;
- запитання, на які не можуть відповісти тому що вони є неконкретними;
- запитання, зміст яких незрозумілий експерту, або вони оцінюються неоднозначно [296, с. 85–89].

Запропонована класифікація запитань, викладення яких не відповідає розробленим наукою і практикою науково-методичними рекомендаціями, дозволяє експерту здійснювати певні алгоритмічні дії з метою уникнення методичних помилок під час вирішення поставлених завдань.

У третьому пункті резолютивної частини постанови про призначення судово-товарознавчої експертизи слідчий зазначає перелік конкретних об'єктів, що передаються експерту для дослідження. Серед них можуть бути як матеріальні предмети, так і процесуальні чи інші документи, а також зразки почерку, запахів, речовин і т. ін., які необхідні для експертного дослідження.

Одночасно слідчий зазначає матеріали кримінального провадження, що надаються експерту для ознайомлення. Необхідні для експертного дослідження матеріали можуть бути виявлені під час проведення слідчих (розшукових) дій. Однак, не завжди сторони кримінального провадження мають достатні знання, щоб точно визначити коло матеріалів необхідних для проведення товарознавчого дослідження.

У зв'язку з тим, що під час призначення судово-товарознавчої експертизи у розпорядженні слідства можуть бути відсутні речові докази, а на розгляд експерта надаються документи у яких наявні відомості про стан і рух об'єктів дослідження. У такому випадку основними об'єктами дослідження є документи, у яких відображені кількісні і якісні характеристики товару перед його відправленням покупцеві, під час транспортування, приймання, зберігання, перероблення і реалізації. До таких документів слід віднести *товаросупровідні документи* – це документи, які містять необхідну та достатню інформацію для ідентифікації партій товарів на всьому шляху товаропросування. Вони, залежно від характеру товару, поділяються на кількісні, якісні, розрахункові, комплексні [370, с. 397–398].

Кількісні товаросупровідні документи призначені для передачі і збереження інформації про кількісні характеристики товарів або товарних партій. До кількісних документів відносяться: пакувальні листи; специфікації; акти про встановлену розбіжність у кількості товарів; комерційні акти; акти прийому-передачі; акти про списання товарів; журнал обліку вантажів, що надходять; паспорт сховища; паспорт на продукцію; книга комірника.

Товаросупровідні документи якості призначені для передачі і збереження інформації про якість товарів. Ці документи містять не лише відомості про якісні характеристики товарів, їхнє значення, градацію якості, а також про найменування товарів, їхніх виробників, дату виготовлення, а також інші відомості. Документи якості поділяються на обов'язкові та необов'язкові. До перших відносяться – сертифікати відповідності товарів; посвідчення якості; гігієнічні, ветеринарні, фітосанітарні сертифікати; акти перегляду якості; акти

експертиз; акти лабораторних досліджень; акти переробки; акти контрольних перевірок; графік температури і відносної вологості повітря у сховищі.

Розрахункові товаросупровідні документи призначені для документального оформлення угоди про ціни, оплату транспортних витрат, спільне покриття витрат, у тому числі транспортних, інших витрат. До таких документів відносяться: протокол узгодження цін; рахунки фактури.

Комплексні товаросупровідні документи призначені для передачі та збереження інформації про кількісні, якісні та вартісні характеристики товарних партій, а також для кількісного врахування їх у процесі товаропросування, до них відносять: прибутково-видаткові, товаротransпортні, залізничні накладні, коносаменти.

У деяких випадках, на експертизу можуть бути надані висновки експертів інших спеціальностей, протоколи огляду предметів, речей і документів, протоколи вилучення документів, протоколи допитів, пояснювальні і роз'яснювальні записки та фотознімки.

Отже, можемо констатувати, що *призначення та проведення судово-товарознавчої експертизи має свої особливості.*

Перша особливість полягає в тому, що під час визначення часу призначення такої експертизи слідчому необхідно враховувати характер та обсяги об'єктів дослідження. Вивчена нами слідча практика показує, що під час вибору моменту призначення експертизи, важливим є збирання певного матеріалу, пізнання його інформативного значення, побудова моделі нової доказової інформації, яку можна отримати в процесі дослідження цього матеріалу. Що дозволяє слідчому поставити перед експертами найбільш раціональні і конкретні питання. Крім цього, своєчасне призначення судово-товарознавчої експертизи і визначення на основі матеріалів провадження конкретних завдань, дає можливість слідчому конкретніше планувати терміни проведення слідчих (розшукових) дій та розробляти організацію й тактику їх проведення. Цьому має передувати й ознайомлення слідчого з нормативною базою щодо процесуального порядку призначення і проведення судово-

товарознавчої експертизи та безпосереднього врегулювання його іншими законами та підзаконними актами.

Друга особливість пов'язана з тим, що продовольчі товари вилучаються у повному обсязі, однак експерту на дослідження направляється середня проба від однорідної продукції (сипучої, рідкої чи в'язкої консистенції). Такий порядок регламентується відповідними Постановами Кабінету Міністрів України або наказами міністерств та відомств. Відбір проб має здійснюватися у точній відповідності до вимог нормативних документів, відносно порядку, кількості та методів проб із використанням відповідного обладнання та устаткування.

Третя особливість призначення судово-товарознавчих експертних, пов'язана з тим, що вони можуть призначатися в ході розслідування розкрадань, крадіжок, розбоїв, провадження за якими здійснюється через значний термін після вчинення кримінального правопорушення, і зазвичай, товарні об'єкти які мають бути досліджені, – відсутні. У такому випадку судово-товарознавча експертиза повинна проводитися за матеріалами кримінального провадження. Її об'єктами стають надані у повному обсязі документи (рахунки фактури, товарно-транспортні накладні, технічні паспорти, копії протоколів допитів свідків та підозрюваних), у яких найбільш повно відображені відомості про товарні об'єкти експертизи.

Отже, переконавшись у необхідності призначення судово-товарознавчої експертизи, слідчий керується КПК України, складає мотивовану постанову про прийняте процесуальне рішення.

Найважливішою складовою частиною підготовки слідчого до призначення судово-товарознавчої експертизи є формулювання питань, на які необхідно одержати відповідь експерта-товарознавця. Вони повинні впливати з обставин кримінального провадження, відображати завдання даної експертизи і встановлювати її межі.

Питання, поставлені перед експертом-товарознавцем, не повинні носити правового характеру і стосуватися оцінки доказів зібраних у провадженні. Питання в постанові доцільно наводити в логічній послідовності і правильно

формулювати, що буде сприяти висновку експерта-товарознавця. Неприпустимою є постановка питань, які не можуть бути розв'язані через відсутність загальних наукових товарознавчих методик.

Що стосується тематичної спрямованості питань, які формує слідчий, то за результатами вивчення нами архівних матеріалів експертного провадження судово-товарознавчої експертизи, найбільш характерні питання ставилися такі: яка ринкова вартість виробів, станом на момент вчинення кримінального правопорушення – 48,1%; яка початкова вартість виробів, на момент вчинення кримінального правопорушення – 34,5%; яка вартість ненаданого експерту майна, що знищено внаслідок руйнування, пожежі, затоплення – 32,1%; яка залишкова вартість виробів, на момент вчинення кримінального правопорушення – 22,2%; який розмір збитків – 14,3%; яка ступінь зниження якості товару – 12,4% (див. додаток до дисертації).

Після того як були визначені питання і проведені інші слідчі (розшукові) дії, постанову про призначення судово-товарознавчої експертизи і необхідні для дослідження речові докази (вилучені товари, документи, порівняльні зразки) із супровідним листом слідчий направляє керівнику судово-експертної установи. Якщо судово-товарознавча експертиза проводиться не в судово-експертній установі, слідчий вручає все це особі, яку він обрав експертом.

Судово-товарознавча експертиза, як одна із форм використання спеціальних товарознавчих знань, зазвичай призначається по різних видах кримінальних правопорушень, коли необхідно встановити фактичні дані і обставини у кримінальному провадженні. Її призначення має певні особливості. Під час призначення такої експертизи слідчий повинен виходити із конкретних обставин конкретного кримінального правопорушення, тих питань, що виникають в ході слідства, існуючих експертних методик та досвіду проведення судово-товарознавчих експертиз.

Таким чином, призначення судово-товарознавчої експертизи являє собою складний процес, що є результатом реалізації ініціативи сторін кримінального провадження, такі і повноважень суду.

Порядок призначення судово-товарознавчої експертизи чітко регламентований Законом України «Про судову експертизу», Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Оскільки судово-товарознавча експертиза торкається завдань, які повинні виконуватися в обов'язковому порядку і створюють зобов'язання перед слідчим або прокурором звернутися до експерта-товарознавця для проведення судово-товарознавчої експертизи (п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України). Обов'язковість звернення до експерта для проведення експертизи у зазначеному пункті обумовлено необхідністю доказування тих обставин, без встановлення яких неможливе всебічне та повне розслідування вчиненого кримінального правопорушення.

Умовами для призначення експертного дослідження об'єктів судово-товарознавчої експертизи є: а) звернення сторони кримінального провадження або за доручення слідчого судді чи суду; б) з'ясування певних обставин, що мають значення для вирішення кримінального провадження, потребує застосування спеціальних товарознавчих знань.

Під час кримінального провадження судово-товарознавча експертиза може призначатися у випадках, коли для встановлення певних обставин, що має значення для провадження, виникає необхідність у застосуванні спеціальних знань, про це приймається одне з таких процесуальних рішень: 1) вмотивована постанова слідчого чи прокурора; 2) ухвала слідчого судді чи суду. В окремих випадках судово-товарознавча експертиза може бути призначена та проведена на основі договору, укладеного між стороною захисту і експертом.

При призначенні судово-товарознавчої експертизи необхідно враховувати її технічні та методичні особливості, а тому, як правило, місцем її проведення треба обирати державну експертну установу.

3. 3. Оцінка висновку судово-товарознавчої експертизи

В умовах демократизації кримінального процесу, становлення судової реформи, зростає роль висновку експерта як джерела судового доказу. Особливого значення для розслідування кримінальних правопорушень набуває істотне розширення доказової бази за рахунок використання спеціальних товарознавчих знань.

Висновок експерта, на думку С. Ф. Бичкової, має подвійне значення: з одного боку – це вид доказу, з іншого – процесуальний акт, у якому цей доказ викладений [44, с. 105]. Разом із тим, як наголошує Г. І. Поврезнюк, на практиці висновок експерта, в силу своїх специфічних рис, а саме використання спеціальних знань, сприймається суб'єктами такої оцінки як особливий вид доказів [239, с. 164]. Варто підтримати думку В. Г. Гончаренка про авторитет висновку експерта: «... оскільки в ньому зосереджена передова наукова думка і багаторазово перевірений досвід професіоналів. Тому, не дивлячись на те, що в нашому кримінальному процесі жоден доказ не має наперед встановленої сили, під час оцінки доказів суб'єктами доказування висновку експерта мимоволі надається особливе значення, висловлюється особлива довіра» [60, с. 2].

Уважається, що якщо висновок базується на точних наукових розробках, то не може бути ніяких сумнівів його достовірності. Однак, висновок експерта як і будь-який інший доказ може виявитися сумнівним, або невірним з низки причин. Так, експерту можуть бути надані невірні вихідні дані або несправжні об'єкти. Може виявитися недостатньо надійною використана ним методика, і нарешті, експерт може допустити помилку. Тому, експертний висновок, як і будь-який інший доказ, повинен ретельно усебічно перевірятися і критично оцінюватися.

Здійснений нами аналіз наукових публікацій показав, що проблемні питання оцінки висновку судового експерта висвітлювали у своїх публікаціях багато провідних науковців, зокрема: Р. С. Белкін [32, с. 65], Л. М. Головченко [59, с. 11], В. Я. Колдін [144], О. М. Моїсєєв [204],

А. М. Редін [262, с. 28–31], Н. В. Скорик та Л. Є. Ароцкер [323, с. 71–111], С. М. Стахівський [317, с. 53–67], Ю. К. Орлов [223] та ін., однак особливості вивчення і оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи досі не досліджувалися науковцями належним чином.

Висновок експерта-товарознавця є самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні, у багатьох видах кримінальних правопорушень є єдиним джерелом доказів, що істотно підвищує відповідальність експертів за дачу об'єктивного і науково-обґрунтованого висновку з питань, що відносяться до їхньої компетенції. Результати судово-товарознавчої експертизи фіксуються відповідно до встановленого законом процесуального порядку і оформляються як письмовий висновок експерта відповідно до вимог ст. ст. 101, 102 КПК України. Правильна оцінка висновку експерта-товарознавця призводить до таких правових ознак як: допустимість, належність, достовірність та достатність у провадженні [317, с. 52].

Об'єктивно і правильно оцінити висновок експерта слідчий може лише за умови усебічної перевірки висновку з точки зору об'єктивності, незацікавленості у провадженні і компетентності експерта, повноти і доброякісності досліджених ними матеріалів, достовірності вихідних даних, покладених ним в основу висновку, повноти проведення експертом досліджень, наукової обґрунтованості застосованої ним методики, її придатності для вирішення конкретного питання і правильності її застосування [366, с. 106].

Крім того, оцінка містить і прогностичну складову, пов'язану зі встановленням ролі висновку експерта-товарознавця у провадженні, а також можливості подальшого використання інформації про товари, роботу і послуги, що містяться у висновку експерта.

Інакше кажучи, оцінити висновок експерта-товарознавця – значить встановити його відповідність певним вимогам. Науковці, які займалися проблемами оціночної діяльності висновку експерта, вказують на різні елементи оцінки.

Так, В. М. Галкін серед вимог до експертного висновку розрізняє: законність, обґрунтованість, повноту, всебічність, об'єктивність, переконливість [53, с. 63]. Ю. К. Орлов вказує на: допустимість, достовірність, доказову силу [223, с. 41–55], Н. П. Майліс виділяє елементи які стосуються сутності висновку: допустимість, обґрунтованість висновків, їх правильність, доказове значення [177, с. 72–74].

Отже, перераховані ознаки хоч і характеризують окремі вимоги, яким повинен відповідати висновок експерта, але й, безумовно, взаємопов'язані між собою. Зазначені характеристики експертного висновку визначають його достовірність і доказове значення.

Оцінка висновку експерта-товарознавця завершує проведення судово-товарознавчої експертизи, і передує його використанню в процесі розслідування кримінальних правопорушень. Знанням радянським криміналістом В. Я. Колдіним сформульовані принципи оцінки висновку експерта, до яких віднесено: 1) обов'язковість оцінки експертного висновку (тобто, висновок експерта-товарознавця не може бути прийнятий або відхилений будь-яким учасником експертної діяльності без відповідних підстав і мотивації); 2) свобода оцінки експертного висновку (тобто, висновок не є обов'язковим для осіб, які проводять досудове розслідування; він може бути визнаним обґрунтованим і покладеним в основу прийняття рішень або визнаним необґрунтованим і виключеним з підстав для прийняття рішення); 3) системність оцінки експертного висновку (тобто, для правильної оцінки висновку експерта і визначення його місця у системі інших доказів у провадженні, слідчий повинен підходити до оцінки цілеспрямовано і системно, по іншому – обов'язково і системно, при цьому обов'язково зіставляти експертні висновки з іншими доказами у провадженні [144, с. 188–192].

З такими принципами слід погодитися, однак, на нашу думку, до них доцільно додати принцип повноти оцінки, який передбачає необхідність оцінювати усі частини висновку експерта-товарознавця окремо і в сукупності.

Згідно п. 17 Постанови Пленуму Верховного суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», під час перевірки і оцінки експертного висновку, суд повинен з'ясувати: – чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні судово-товарознавчої експертизи; – чи не було обставин, які виключали участь експерта-товарознавця у справі; – компетентність експерта-товарознавця і чи не вийшов він за межі своїх повноважень; – достатність поданих експертові об'єктів товарознавчого дослідження; – повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним; – узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком судово-товарознавчої експертизи; – обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи.

Мета оцінки висновку експерта-товарознавця, як логічного і розумового процесу, полягає у встановленні: – додержання вимог законності під час призначення та проведення судово-товарознавчої експертизи; – правосуб'єктності, компетенції і компетентності експерта-товарознавця; – обґрунтованості і вмотивованості висновків; – достовірності встановлених фактичних даних; – узгодженості висновку експерта-товарознавця з іншими доказами у провадженні.

Наведений перелік відображає той бік оцінки, яка спрямована на встановлення відповідності висновку експерта-товарознавця певним вимогам. Це та частина оцінки, як логічної процедури, яка здійснюється методом порівняння.

На нашу думку, в теорії кримінального процесуального права ще не розроблено чіткого визначення поняття оцінки доказів. Свого часу Р. С. Белкін визначав оцінювання доказів як логічний, розумовий процес щодо визначення зібраних доказів для встановлення істини [32, с. 65]. А І. М. Резніченко вказував на те, що оцінку доказів слід розрізняти як діяльність, як результат цієї діяльності і судовий акт [263, с. 8]. Наведені визначення вказують на те, що згідно першого погляду оцінка доказів – це підсумок, результат розумової

діяльності, згідно другого – вона є самою розумовою діяльністю, а щодо третього погляду – то це і розумова діяльність, і результат, і судовий акт [179, с. 5]. Ми вважаємо, що протиставляти діяльність і її правовий результат є неправильним. Адже ще Р. С. Белкін зазначав, що оцінка доказів здійснюється протягом усього процесу розслідування і доказування: як в процесі досудового розслідування, так і в ході судового розгляду матеріалів кримінального провадження [32, с. 65]. А Л. М. Карнеєва писала, що «... практично збирання і перевірка доказів увесь час супроводжується їх оцінкою, в іншому випадку суб'єкт доказування не мав би змоги рухатися вперед» [127, с. 38].

Отже, можемо підсумувати, що оцінка доказів є необхідною умовою прийняття правильного рішення у кримінальному провадженні слідчим, прокурором чи іншим суб'єктом оцінки доказів.

Р. С. Белкін, під оцінкою доказів розумів: логічний процес встановлення допустимості та належності доказів, наявності і характеру зв'язків між ними, визначення значення і шляхів використання доказів, для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення [32, с. 67]. На нашу думку, це найбільш правильне поняття оцінки доказів, сутність якої, саме в такому ракурсі відображена в діючому кримінальному процесуальному законодавстві України.

Оцінка доказів є розумовою (логічною) діяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, яка полягає в тому, що вони за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні усіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку, з метою прийняття відповідного процесуального рішення [158, с. 125].

Кожний висновок експерта, незалежно від того, на якій стадії процесу проводили судово-товарознавчу експертизу, від її підвиду, змісту та методів дослідження які використовував експерт, має бути обов'язково оцінений слідчим і судом. Така оцінка доказів може здійснюватися також і учасниками кримінального провадження (підозрюваним, обвинуваченим, їх захисником,

потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками), однак така оцінка для слідчого, прокурора, слідчого судді, суду швидше носить рекомендаційний характер. Що стосується суб'єктів оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи, то така діяльність може здійснюватися на трьох рівнях: перший – рівень самого експерта який провів експертизу, оформив її у межах «висновку експерта»; другий – розпорядчі функції керівника експертної установи, який зобов'язаний контролювати строки і якість проведеного експертом дослідження; третій – слідчим, прокурором, слідчим суддею.

Основні елементи такої оцінки передбачені ст. 93 КПК України, а обов'язковість оцінювання висновків судово-товарознавчої експертизи регламентується ст. 94 КПК України, в якій і визначається сутність оцінювання доказів.

Однак, під час проведеного нами анкетування слідчих, останні вказали на такі способи оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи: вивчали вступну частину і висновки – 53,3%; вивчали весь висновок експерта і співставляли з матеріалами кримінального провадження – 10%; вивчав весь висновок і аналізували його зміст – 17,5%; шляхом вивчення спеціальної літератури – 2,5%; консультувалися зі спеціалістом – 16,7% (див. додаток до дисертації).

Враховуючи специфіку формування такого доказу, як висновок експерта з судово-товарознавчої експертизи, а також труднощі проведення цієї експертизи, постає закономірне питання, а чи можуть слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, об'єктивно та кваліфіковано оцінити висновок експерта з судово-товарознавчої експертизи? Щодо цього, то на нашу думку, цілком вірно писав Р. С. Белкін: «... коли мова йде про складні експертні дослідження, з використанням сучасних методів, які не відрізняються наочністю і доступністю для простого спостереження результатів, коли на десятках сторінок, заповнених формулами та розрахунками, описується процес експертного дослідження, для слідчого це суттєва проблема, в якій йому не під силу розібратися. І тому, не дивно, що оцінка зазвичай зводиться в подібних випадках до перевірки, чи на всі

поставлені питання експерт відповів і який характер – ймовірний або категоричний – носять ці висновки» [29, с. 215].

Слідчий вивчаючи зміст висновку експерта-товарознавця повинен особисто знайомитися з об'єктами експертизи, методикою товарознавчих досліджень, науково-технічною та довідковою літературою, ДСТУ, ТУ й іншими документами. Це сприяє всебічному аналізу висновку.

Слідчий, слідчий суддя чи суд можуть залучати спеціаліста-товарознавця для консультацій щодо оцінки експертного висновку з судово-товарознавчої експертизи. При цьому, на думку Р. С. Белкіна, об'єктами оцінки висновку експерта можуть бути: а) особа експерта; б) підстави проведення експертизи; в) використані експертом матеріали; г) зміст проведених досліджень; ґ) вмотивованість відповідей експерта [29, с. 213].

Вважаємо, що найважливішими об'єктами оцінки також можуть бути: наукова обґрунтованість використаної експертної методики, метрологічне забезпечення засобів вимірювальної техніки. На нашу думку, таке додавання допустиме з урахуванням змісту ст. 102 КПК України, де зазначено, що висновок експерта повинен містити докладний опис проведених досліджень, включаючи методи, застосовані у дослідженні.

Аналіз механізму формування висновку експерта-товарознавця показує, що він за способом утворення відрізняється від інших доказів тим, що: а) слідчий, суд не приймають участі безпосередньо в проведенні товарознавчого дослідження; б) експерт самостійно проводить таке дослідження, використовуючи свої спеціальні знання; в) у висновку експертом-товарознавцем встановлюються нові доказові факти на підставі вже відомих; г) на підставі отриманих результатів експерт-товарознавець складає висновок з викладенням своїх відповідей на поставлені питання; ґ) експерт-товарознавець дає висновок від свого імені та несе за зроблені висновки особисту відповідальність; д) пропозиції, внесені слідчим щодо товарознавчого дослідження, носять рекомендаційний характер.

Процес утворення висновку експерта-товарознавця впливає на оціночне судження особи, яка здійснює розслідування кримінального правопорушення. З цього приводу З. С. Меленевська і О. О. Садченко, вірно зазначають «... оціночну діяльність значною мірою визначає об'єкт оцінки, його природа, характер, властивості й ознаки, тобто його основні параметри» [182, с. 41].

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 94 КПК України висновок експерта-товарознавця підлягає оцінці з точки зору належності, допустимості, достовірності.

Висновок експерта-товарознавця буде належним доказом у всіх випадках, коли він може бути використаний для встановлення наявності, чи відсутності обставин предмета доказування (як загального, ч. 1 ст. 94 КПК України), так і спеціального (наприклад, ст. 485 КПК України); обставин, які є фактичними підставами для прийняття окремих процесуальних рішень, обставин котрі засвідчують можливість, чи неможливість використання інших доказів.

Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнається допустимим якщо він отриманий в порядку встановленому КПК України. Зміст цієї властивості чітко роз'яснює В. В. Рожнова, це: 1) належний суб'єкт проведення процесуальних дій, спрямований на одержання доказу; 2) належне джерело даних, які утворюють зміст доказу; 3) належна процесуальна дія, що застосовується для одержання доказів; 4) належний порядок проведення процесуальної дії та форми фіксації її результатів [264, с. 302].

Особливе значення для встановлення допустимості висновку експерта-товарознавця також має дотримання ним, під час проведення судово-товарознавчої експертизи та складання висновку, меж спеціальних товарознавчих знань експерта.

Відповідно висновок експерта-товарознавця буде допустимим у всіх випадках, коли він: – одержаний у результаті судово-товарознавчої експертизи, що була призначена та проведена у встановленому порядку; – одержаний в результаті судово-товарознавчої експертизи при призначенні та проведенні якої були дотримані права та свободи учасників кримінального провадження; –

одержаний у результаті судово-товарознавчої експертизи, під час якої досліджувалися об'єкти, що були отримані у передбаченому законом порядку; – складений уповноваженим суб'єктом; – складений відповідно до встановленої законом процесуальної форми (ст. 102 КПК України) [265, с. 255].

Достовірність висновку експерта-товарознавця можна визнати за такими ознаками: – безпосередність дослідження експертом-товарознавцем об'єктів і відомостей наданих для проведення товарознавчого дослідження; – повнота, всебічність та логічність перебігу результатів експертного товарознавчого дослідження; – його наукова обґрунтованість; – відповідність висновку експерта-товарознавця іншим доказам [158, с. 127].

Доказове право не визнає виключних доказів, які мали б особливу доказову силу. Висновок експерта-товарознавця, як і будь-який інший доказ, підлягає оцінюванню особою, яка здійснює розслідування кримінального правопорушення: прокурором, слідчим суддею, судом. Така оцінка полягає у: дотриманні процесуального порядку підготовки, призначення і проведення судово-товарознавчої експертизи; перевірці відповідності відповідей у висновку експерта-товарознавця поставленим питанням; визначенні компетентності експерта-товарознавця; аналізі повноти висновку та правильності його оформлення; визначенні наукової обґрунтованості висновку судово-товарознавчої експертизи; аналізі викладених у висновку експерта-товарознавця фактів з точки зору їх належності до кримінального провадження і визначення місця в сукупності встановлених чи отриманих доказів.

Оцінка процесуального порядку призначення та проведення судово-товарознавчої експертизи здійснюється на підставі усіх процесуальних процедур і правил, що регламентують порядок їх призначення та проведення, встановлених ст. ст. 69, 70, 242, 243, 244, 245, 332, 509 КПК України.

Аналіз оцінки критеріїв повноти висновку експерта і результати проведеного нами анкетування, дозволили зробити висновок про те, що особи які проводять досудове розслідування і суд, мають реальну можливість оцінити лише повноту відповідей на поставлені питання. Повнота ж опису виконаної

експертом роботи, залежить від складності дослідження і застосованих методів, які в кожному конкретному випадку визначаються експертом.

Багатопрофільність існуючих експертиз, вимагає використання різноманітних галузей знань, і ще більше утруднює процес їх оцінки, а часом робить її практично неможливою. Лише 2,5% опитаних слідчих, в деяких випадках, намагалися використати для оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи спеціальну літературу.

З метою забезпечення результативності захисту, виходячи зі змісту Закону України «Про адвокатську діяльність», слід залучати захисником незалежного експерта з метою оцінки висновку експерта.

У світлі здійснюваної судово-правової реформи, актуальною є проблема змагальності експертизи, як одного з механізмів демократизації принципів кримінального судочинства. Аналіз діючого кримінального процесуального законодавства України показав, що створені реальні умови для виникнення інституту змагальної експертизи, інституту присяжних засідателів. Визначна роль в оцінці доказів у суді, покладеться на суддю. Він повинен роз'яснити основні принципи оцінки висновку в напутній промові, встановити в процесі судового слідства важливі моменти, що стосуються оцінки висновку, допитати експерта, провести перехресний допит, запросити незалежного спеціаліста для роз'яснення спірних питань.

Основоположні засади судової експертної діяльності, зокрема її організація, правовий статус експерта, забезпечення роботи державних спеціалізованих експертних установ та відомчих експертних служб тощо, визначаються Законом України «Про судову експертизу», іншими законодавчими актами, відомчими нормативними документами.

Фактичною підставою призначення судово-товарознавчої експертизи є потреба в наукових, технічних або інших спеціальних знаннях, які необхідні для вирішення певних питань у кримінальному провадженні. На неприпустимість порушень експертом-товарознавцем правових питань вказано у ст. 242 КПК України.

Виходячи зі змісту КПК України, складно зробити висновок про те, яким саме документом залучається експерт-товарознавець до кримінального провадження. Відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК України рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Частина 7 ст. 69 КПК України дає підстави зробити висновок про те, що експерту-товарознавцю надсилається доручення. Стаття 332 КПК України передбачає право суду своєю ухвалою доручити проведення судово-товарознавчої експертизи. Буквальне тлумачення ч. 3 ст. 332 КПК України дає можливість зробити висновок, що ухвала суду має назву «ухвала про доручення проведення експертизи». Отже, виходячи з прагнення забезпечити однаковість кримінальної процесуальної термінології, та керуючись вказаними вище статтями КПК України, можна зробити висновок, що на наш погляд, юридичною підставою для залучення експерта-товарознавця на стадії досудового розслідування повинна бути *постанова слідчого чи прокурора про доручення проведення судово-товарознавчої експертизи*.

Порядок залучення експерта-товарознавця урегульований ст. 243 КПК України.

Процесуальні порушення, виявлені під час оцінки висновку є суттєвими, якщо вони фактично відобразилися на повноті, всебічності експертного дослідження, об'єктивності та обґрунтованості висновків. До них, на нашу думку, доцільно віднести й ті, що не вплинули на обґрунтованість висновків експерта, але відносяться до найважливіших моментів, пов'язаних із призначенням і приведенням судово-товарознавчої експертизи.

Висновок експерта-товарознавця підлягає ретельній оцінці суб'єктами доказування з погляду як додержання норм кримінального процесуального закону під час проведення судово-товарознавчої експертизи, так і обґрунтованості, правильності висновків експерта-товарознавця. При цьому перевіряється компетентність експерта-товарознавця, його незаінтересованість у результатах провадження, встановлюється, чи не вийшов він за межі своєї компетенції, чи ґрунтуються висновки на одержаних ним відомостях і чи правильно відбиралися вихідні дані для певних висновків. Підлягають оцінці

також наукова обґрунтованість висновку, правильність застосування конкретних методик і дозволеність їх використання експертом-товарознавцем (наприклад, коли і ким методика рекомендована, її апробованість, наявність сучасних методик тощо).

Проведене нами анкетування слідчих показало, що останні розуміють обґрунтованість висновку судово-товарознавчої експертизи як: логічний зв'язок між дослідженням та висновками – 53,3%; наведення у висновку аргументів, які підтверджують висновки експерта – 24,2%; посилання на методичну літературу, інструкції, стандарти, правила – 13,3%; використання спеціальної термінології у висновку експерта – 9,2% (див. додаток до дисертації).

Компетенція експерта-товарознавця може розглядатися у двох аспектах. По-перше, це процесуально закріплене коло повноважень, його права та обов'язки, і, по-друге, це комплекс знань у сфері теорії, методики та практики судово-товарознавчої експертизи.

Як правильно визначає А. М. Редін, якість висновків судових експертиз залежить від того, кому доручається проведення експертизи, наскільки експерт володіє спеціальними знаннями тієї чи іншої галузі, чи має він достатню підготовку і необхідний практичний досвід [262, с. 30].

На нашу думку, Є. Р. Росінська вірно зазначає, що доцільно розрізняти об'єктивну компетенцію, тобто обсяг знань, якими повинен володіти експерт-товарознавець, та суб'єктивну компетенцію, – тобто ступінь, в якій конкретний експерт-товарознавець володіє цими знаннями. Суб'єктивна компетенція експерта-товарознавця визначається його освітнім рівнем, спеціальною експертною підготовкою, стажем експертної роботи тощо [271, с. 88].

М. М. Виноградова вважає, що увесь обсяг знань, якими володіє експерт-товарознавець, і які він повинен застосовувати в межах наданих йому законодавством повноважень, можна охарактеризувати як його компетенцію, а ступінь володіння цими знаннями та вміння застосовувати їх на практиці – як компетентність [49].

Однак, здійснений нами аналіз поглядів науковців та практиків показав, що розмежування понять «компетенція» і «компетентність» судового експерта-товарознавця, викликає найбільші суперечки та розбіжності. У спеціалізованих словниках судової експертизи та криміналістики, компетентність експерта-товарознавця, зазвичай визначається як ступінь володіння теорією та методиками судово-товарознавчої експертизи, здатність (суб'єктивна можливість) обізнаної особи вирішувати поставлені питання, які стосуються предмета даної експертизи [30, с. 260; 388, с. 177]. Компетентність експерта-товарознавця визначається його освітою, спеціальною підготовкою, досвідом виконання аналогічних завдань, індивідуальною здатністю до евристичного мислення. У державних експертних установах компетентність експерта-товарознавця перевіряється і засвідчується експертно-кваліфікаційними комісіями.

Експерт-товарознавець набуває компетентності з експертних спеціальностей визначених відповідним наказом МВС України [251] та Міністерства юстиції України [214].

Компетентність судового експерта, зазвичай, визначається як масив спеціальних знань в області теорії експертизи (класу, виду, підвиду) і методик, що забезпечує вирішення усіх можливих питань, котрі стосуються певної експертизи. Компетенція експерта є тією межею (лімітом), до якого прагне кожен експерт, по-іншому – обсягом знань, що визначають таку компетенцію, яким повинен володіти кожен експерт.

Компетенція експертизи певного класу (виду, підвиду) – це коло обставин справи, встановлюваних за допомогою її проведення, і відповідно, коло питань, котрі можуть ставитися перед експертами певної спеціальності. Компетенція експертизи детермінується завданнями експертизи, наявністю методів і засобів дослідження матеріалів, наданих на експертизу, і відображається в науковій компетенції експерта [300].

О. І. Орлов питання компетентності експерта розглядав крізь призму методів самооцінки та взаємооцінки. На думку науковця, використання

формальних показників експертів (посада, вчені ступінь і звання, стаж, кількість публікацій тощо) у сучасних, вкрай мінливих умовах, носить лише допоміжний характер, хоча такі показники найпростіше застосовувати. Використовуючи метод самооцінки, експерт сам дає інформацію про те, у яких областях (галузях) він компетентний, а в яких – ні. З одного боку, – хто краще може знати можливості експерта, ніж він сам? З іншого боку, – під час самооцінки компетентності швидше оцінюється ступінь самовпевненості експерта, ніж його реальна компетентність. Тим більше, що саме поняття «компетентність», строго не визначено. Досить часто експерт перебільшує свою реальну компетентність або, навпаки, занадто критично відноситься до своїх можливостей. Під час використання ж методу взаємооцінки, коли оцінку компетентності конкретного експерта дають інші експерти (або кандидати в експерти), крім можливості прояву особистісних і групових симпатій та антипатій, відіграє певну роль низька поінформованість експертів про професійні можливості один одного. У сучасних умовах достатня обізнаність з роботами та можливостями один одного, може бути лише у фахівців, які багато років (не менше трьох-чотирьох) працюють спільно, в одній команді, над однією темою. Однак і такий метод, на думку науковця, є не достатньо ефективним, оскільки погляди таких фахівців, через схожість життєвого шляху, занадто схожі [222, с. 47–48].

На нашу думку, під час оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи необхідно проаналізувати таке: по-перше, чи фігурують у ньому дані, що характеризують експерта-товарознавця з точки зору фахівця в певній галузі знань; по-друге, чи відповідають ці спеціальні знання тим питанням, які поставлені перед експертом-товарознавцем; по-третє, чи потрібні для вирішення цих питань спеціальні товарознавчі знання даного профілю; по-четверте, чи відповідають компетенції експерта-товарознавця, його спеціалізації ті засоби та методи, які він використовував для вирішення поставлених перед ним питань. При цьому необхідно оцінити, чи не вийшов експерт-товарознавець за межі своєї компетенції.

Опитані нами слідчі, компетентність експерта-товарознавця оцінювали: за обґрунтованістю результатів дослідження – 41,6%; за наявністю стажу та досвіду роботи – 23,3%; за використанням стандартизованих методик – 5,9%; за акредитацією експертного підрозділу за міжнародним стандартом – 5% (див. додаток до дисертації).

Висновок судово-товарознавчої експертизи вважається таким, що виходить за межі експертної компетенції у двох випадках: 1) якщо експерт-товарознавець, відповідаючи на запитання, вторгається у сферу наук, яка не входить до кола його спеціальних товарознавчих знань; 2) якщо для вирішення поставленого питання взагалі не потрібно спеціальних товарознавчих знань, досить лише суб'єктивних суджень, заснованих на життєвому досвіді та здоровому глузді [67, с. 16].

Запитання, які ставляться експертові-товарознавцю, та його висновок щодо них, не можуть виходити за межі спеціальних товарознавчих знань експерта. У разі постановки перед експертом таких питань, він повідомляє особу яка залучила його, або слідчого суддю чи суд, що доручив проведення судово-товарознавчої експертизи, про неможливість вирішення поставленого перед ним завдання. Таке повідомлення повинно бути аргументованим і вказувати на конкретні причини, які виключають можливість надання висновку, на підставі яких експерт-товарознавець обґрунтовує, що поставлене завдання не відповідає його компетенції [160].

Оцінку матеріалів судово-товарознавчої експертизи деякі науковці пропонують здійснювати в процесі оцінки належності та допустимості доказів у загальному порядку. Виділяючи окремо оцінку матеріалів наданих на таку експертизу, вбачається, що хоча слідчий сам передає в розпорядження експерта-товарознавця необхідні матеріали та оцінює їх на даному етапі, він не є єдиним суб'єктом оцінки. Наступну оцінку може здійснювати прокурор, слідчий суддя, суд. Однак слідчий, як основний суб'єкт оцінки на етапі досудового розслідування, може припуститися помилкових висновків відносно матеріалів судово-товарознавчої експертизи, які в подальшому можуть бути припущені й

іншими суб'єктами оцінки. Тому і доцільно виділяти оцінку матеріалів судово-товарознавчої експертизи. Схожої позиції дотримувався А. Я. Паліашвілі, який виділяв в ній наступні елементи: а) оцінка справжності, придатності та повноти об'єктів дослідження; б) оцінка достатності в кількісному та якісному відношенні матеріалів експертизи [230, с. 50–51]. Даний науковець пропонував оцінювати як об'єкти, відносно яких ставляться питання, так і порівняльні зразки.

Аналіз висновку судово-товарознавчої експертизи передбачає з'ясування питань щодо: а) повноти використаних матеріалів, які були надані; б) методик, що застосовувались, і які дозволяють отримати достовірну відповідь на поставлені питання; в) повноти опису проведеної експертом-товарознавцем роботи, що має значення для висновку.

На нашу думку, слідчий навряд чи спроможний повно та правильно оцінити, як експерт-товарознавець використовував надані йому матеріали та відповідні методи дослідження. Без допомоги кваліфікованого спеціаліста-товарознавця вкрай важко оцінити зміст проведених товарознавчих досліджень, для цього необхідно бути обізнаним у експертних методиках, мати знання з точних методів аналізу товарної продукції.

Проведене нами анкетування слідчих показало, що останні розуміють вимоги повноти висновку судово-товарознавчої експертизи за такими критеріями: дані експертом відповіді на кожне питання – 61,6%; здійснено дослідження усіх об'єктів, які надані експерту – 24,2%; докладне викладення у висновку усього ходу і результатів дослідження – 9,2%; використання під час дослідження усіх вихідних даних, які є в наявності в експерта – 5% (див. додаток до дисертації).

З питанням оцінки обґрунтованості висновку експерта-товарознавця пов'язана оцінка методики дослідження, яка використовувалась в ході проведення судово-товарознавчої експертизи. Оцінка в такому випадку полягає у встановленні розроблених основ і наукових положень методики, яку використовує експерт-товарознавець. Свого часу, А. І. Вінберг з цього приводу

справедливо писав, що «... невірна методика, зазвичай призводить до невірних висновків, висновок експертизи, що базується на невірних методиках дослідження, не може бути повноцінним доказом» [46, с. 145].

Окрім оцінки методик, які використовує експерт під час проведення судово-товарознавчої експертизи, також необхідно оцінити наукову обґрунтованість висновку експерта. В ході оцінки наукової обґрунтованості висновку, крім методики дослідження, яка визначає методи, що використовуються під час проведення судово-товарознавчої експертизи, необхідно врахувати: а) змістовну відповідність проведеного товарознавчого дослідження його результату, тобто відповідність дослідницької частини висновку його умовиводу, та їх взаємозв'язок; б) технічні пристрої, апаратно-програмні засоби, що використовуються в ході проведення судово-товарознавчої експертизи, відповідність їх державним і європейським стандартам, доцільність та допустимість їх експлуатації на території України.

Структура висновку експерта-товарознавця не регламентована нормами КПК України. Практика проведення судово-товарознавчих експертиз запропонувала загальні вимоги до їх оформлення. Висновок експерта-товарознавця складається з трьох частин: вступної, дослідницької та висновків, і оформлюється з дотриманням вимог [210], встановлених стандартами [81], іншими нормативними актами, що регламентують порядок оформлення документів [336].

Те, що повинно бути зазначено, у вступній частині висновку експерта-товарознавця визначено ст. 102 КПК України та відомчими нормативними актами. А в дослідницькій частині, зазвичай викладаються хід і зміст дослідження по кожному з поставлених питань, вказуються також: – методи, засоби та технічні прийоми, які використовувалися в ході вивчення товарів, зразків, документів; – відомості про умови довкілля, якщо застосовані методики, методи, засоби та технічні прийоми проведення товарознавчих досліджень, висувають особливі вимоги до цих умов; – які результати порівняльних досліджень товарів і зразків; – наявність перешкод та інших

чинників, які негативно впливали на можливість проведення якісного огляду, дослідження та фіксації об'єктів дослідження; – чи не викликають сумнівів технічні документи, інструкції, положення, на яких ґрунтуються висновки експерта-товарознавця; – мета, умови і кількість, матеріали, прилади, використані в ході проведення експертних експериментів, їх результати, способи фіксації отриманих результатів; – чи є повним дослідження товарів наданих на судово-товарознавчу експертизу.

Опис результатів застосування інструментальних методів товарознавчого дослідження та проведення експертних експериментів може обмежуватися викладенням кінцевих результатів; у зазначених випадках графіки, діаграми, таблиці, матеріали експертних експериментів мають зберігатися в наглядових експертних провадженнях і на вимогу осіб, які мають право знайомитися з матеріалами товарознавчого експертного дослідження, надаватися їм для вивчення.

Вивчаючи дослідницьку частину висновку судово-товарознавчої експертизи слідчий з'ясовує: а) повноту дослідження товарів наданих на експертизу; б) наукову обґрунтованість товарознавчих досліджень; в) повноту відповідей на питання, які вирішувалися експертами; г) результати порівняльних досліджень товарів і зразків; ґ) достатність об'єктів дослідження для формулювання висновку; д) відповідність посилань на технічні документи, інструкції, положення, на яких ґрунтуються висновки експерта-товарознавця [323, с. 385].

Аналіз практики проведення судово-товарознавчої експертизи свідчить, що саме у цій частині висновку, під час проведення досліджень, експерти-товарознавці припускаються істотних помилок.

Результати проведеного нами анкетування слідчих Національної поліції України свідчать, що 53,3% опитаних, через брак у них знань, не вивчають дослідницьку частину експертного висновку судово-товарознавчої експертизи, а 2,5% опитаних слідчих – у деяких випадках намагалися використати для оцінки висновку такої експертизи, спеціальну літературу (див. додаток до дисертації).

Експерт-товарознавець може провести дослідження з питань, поставлених на вирішення експертного товарознавчого дослідження, в порядку, обумовленому логічною послідовністю проведення такого дослідження. Кожному з питань, перелік яких наведений у вступній частині висновку експерта-товарознавця, і яке вирішується цим експертом, має відповідати певний розділ дослідницької частини. Якщо декілька питань тісно пов'язані між собою, хід їх вирішення може описуватися в одному розділі.

Після основної частини висновку розміщують додатки, які є невід'ємною частиною висновку. В додатках наводять креслення, рисунки, графіки, схеми, діаграми, фотознімки виявлених ознак. Ілюстративний матеріал робить висновок більш зрозумілим і переконливим, у ньому мають наочно висвітлюватися процес експертного товарознавчого дослідження та його результати.

Розглядаючи питання оцінки повноти висновку експерта-товарознавця, до початку проведення дослідження, не завжди можна визначити достатність наданого матеріалу. Здебільшого така оцінка може здійснюватися лише експертом-товарознавцем в процесі дослідження.

Аналіз оцінки критеріїв повноти висновку експерта-товарознавця, свідчить про те, що практичні працівники мають реальну можливість оцінити лише повноту відповідей на поставлені питання. Повнота ж опису виконаної експертом-товарознавцем роботи залежить від складності дослідження та вжитих методів, які в кожному конкретному випадку визначаються таким експертом.

Оцінка наукової обґрунтованості висновку експерта-товарознавця багато в чому залежить від складності процесу експертного пізнання. Аналіз його свідчить про наявність низки спірних питань, зокрема щодо: а) правильності та доцільності обраних методів, експертних методик у конкретній експертній ситуації, дотримання умов їх застосування; б) оцінки результатів використаної методики; в) перевірки науковості, апробованості використаних методів;

г) встановлення логічної послідовності і зв'язку між результатами отриманими під час дослідження та сформульованими висновками експерта.

С. В. Бородін та А. Я. Паліашвілі рекомендували під час оцінки наукової обґрунтованості експертних висновків, з боку слідчих, з'ясовувати питання: а) чи ґрунтуються висновки експерта на його спеціальних знаннях; б) чи правильні наукові положення, на яких ґрунтуються висновки експерта; в) чи правильно застосовує експерт певне наукове положення у конкретному випадку; г) чи ґрунтуються висновки експертизи на конкретних даних і положеннях; ґ) чи всебічно і повно провів експерт дослідження; д) чи правильно експерт визначив та встановив усі ознаки, на яких ґрунтується його висновок [34, с. 77].

Здійснений нами аналіз експертної практики щодо оцінки логічної послідовності і логічного зв'язку між результатами, отриманими в ході дослідження товарів, та сформульованими висновками експерта-товарознавця свідчить, що наявність логічної послідовності у висновку, не завжди вказує на правильність висновків. У той же час, наявні протиріччя між результатами, отриманими в ході дослідження та сформульованими висновками експерта-товарознавця, хоча й можуть посіяти сумнів щодо їх правильності, однак не завжди свідчать про неправильність висновків.

Наслідки оцінки висновку експерта-товарознавця можуть бути як позитивними, так і негативними. Позитивний результат оцінки, у даному випадку, може бути використаний для визнання доказовості тих чи інших фактів та обставин, для отримання нових чи перевірки наявних доказів, для визначення напрямку подальшого розслідування кримінального правопорушення.

Негативна оцінка залежить від підстав такої оцінки. Це може бути призначення додаткової судово-товарознавчої експертизи чи допит експерта-товарознавця.

Слідчий може не погодитися з висновком експерта-товарознавця у разі якщо: а) висновки ґрунтуються на недостатній кількості встановлених ознак у

товару; б) вивчені ознаки оцінюються неоднозначно; в) експерт-товарознавець не в повному обсязі застосував інструментальні методи дослідження; г) висновки ґрунтуються на дослідженні, яке експертом не проводилося; ґ) експерт дослідив не всі надані об'єкти.

Р. Д. Рахунов відзначив ситуації, у яких слідчий може не погодитися з висновком експерта, зокрема коли: а) виявилася загальна некомпетентність експертів у питаннях, які досліджуються, б) використано неправильний або суперечливий метод, яким скористалися експерти під час проведення експертизи, або недостатньо наукової обґрунтованості передумов з яких вони виходять, в) виявлена невідповідність висновків експертів тим положенням, які містяться у дослідній частині, г) наявна незгода експертів між собою, що дає суду підстави сумніватися у їх висновках, ґ) виявлені суперечності висновку експертизи обставинам справи і невідповідності висновків відомостям (данам) встановленим судом, д) наявна невизначеність висновку експертів, е) встановлені дані, які свідчать про тенденційне ставлення експертів до дослідження обставин, є) допущені експертами помилки фактичного характеру.

Свою незгоду з висновком слідчий висловлює у процесуальній формі, з викладенням мотивів оцінки, які призводять до прийняття рішення про призначення іншої експертизи або допиту експерта у суді [261, с. 148].

Змістовний бік оцінки достовірності, зазвичай, включає в себе: – наукову обґрунтованість методів, технічних засобів, методик дослідження, які застосовував експерт; – логічність умовиводів експерта-товарознавця; – повноту та обґрунтованість проведеного дослідження; – правильність виявлених таким експертом ознак; – обґрунтованість зроблених ним висновків; – відповідність висновків проміжним результатам і проведеному товарознавчому дослідженню в цілому, їх логічну несуперечливість.

Свого часу В. К. Лисиченко доцільно, на нашу думку, пропонував під час перевірки методичного аспекту висновку, акцентувати увагу на таких критеріях: – чи правильно обрана методика дослідження і чи повно вона описана у висновку; – чи забезпечує проведене дослідження вирішення поставлених

питань; – чи описані прийоми та механічні засоби, пристрої, що використовував експерт; – які спеціальні знання використовував експерт для обґрунтування результатів дослідження; – чи відповідають проведені дослідження рівню розвитку спеціальних знань і можливостям даного виду судової експертизи [169, с. 33].

Схожої точки зору дотримується Л. М. Головченко, на її думку: найбільш складною для слідчого та суду є оцінка наукової обґрунтованості висновку експерта, яку слід розуміти як достатність для висновків досліджуваних матеріалів, ефективність методів, що використовує експерт, відповідність висновку експерта проведеному дослідженню [58, с. 49].

На підставі результатів оціночної діяльності виникає практична можливість використання висновку судово-товарознавчої експертизи в процесі доказування. Для цього необхідно дотримуватися низки вимог, які впливають із кримінального процесуального закону: – висновок експерта з судово-товарознавчої експертизи може бути використаний в процесі доказування, якщо він визнається належним, здатним підтверджувати існування чи відсутність обставин, які підлягають доказуванню; – висновок експерта-товарознавця в результаті його оцінки визнаний обґрунтованим і достовірним, та може бути використаний для встановлення певних фактів у кримінальному провадженні; – висновок експерта-товарознавця може бути використаний в процесі доказування, якщо не порушено правило про допустимість джерела доказів.

Допустимим визнається висновок експерта-товарознавця також і в тому випадку, коли методи та засоби, що використовує такий експерт, належним чином метрологічно забезпечені, тестовані, апробовані, а наукові положення, які покладені в його основу, достовірно встановлені.

За результатами оцінки висновку експерта-товарознавця слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд можуть прийняти такі рішення: – визнати висновок експерта-товарознавця достатньо повним, належним, допустимим і достовірним (при цьому виклик і допит експерта-товарознавця не потрібні); – визнати висновок експерта з судово-товарознавчої експертизи недостатньо

повним (для його роз'яснення можливий допит експерта-товарознавця в порядку ч. 3 ст. 95 та ст. 356 КПК України); – визнати, що виник сумнів в обґрунтованості висновку експерта-товарознавця і призначити повторну судово-товарознавчу експертизу; – виключити висновок експерта-товарознавця з переліку доказів унаслідок відсутності зв'язку фактичних даних з обставинами вчинення кримінального правопорушення, їх слідами, що відображаються в навколишньому середовищі.

Результати оцінки фактів, встановлених експертом-товарознавцем, повинні знайти повне вірне відображення в процесі доказування в ході досудового розслідування та в обвинувальному вироку.

Доказове значення висновку експерта-товарознавця залежить від того, які факти та елементи складу кримінального правопорушення у даному випадку доказуються, на основі дослідження матеріалів, яка їх роль у доказуванні, чи несуть вони інформацію, що дозволяє віднести їх до прямих чи непрямих джерел доказів. Факти й обставини, які встановлюють за допомогою висновку експерта-товарознавця, можуть мати вирішальне значення у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 3

Враховуючи викладене, можна зробити такі висновки:

1. Процеси інтеграції та диференціації наукових знань суттєво впливають на формування нових видів судових експертиз, у тому числі й судово-товарознавчої експертизи.

2. Судово-товарознавча експертиза розкривається через основні ознаки, що відображають природу спеціальних знань експерта-товарознавця. Такими ознаками є: предмет; об'єкти; суб'єкт; завдання; експертні методики, що використовуються в процесі дослідження. Зазначені ознаки відображають природу спеціальних товарознавчих знань, і дозволяють відокремлювати даний вид експертизи від інших. Такі ознаки повинні розглядатися у сукупності.

3. Судово-товарознавча експертиза розглядається як процесуальна дія, сутність якої полягає у проведенні за завданнями сторін кримінального провадження і суду, науково обґрунтованого дослідження судовим експертом-товарознавцем товарів, робіт і послуг, з метою встановлення їх товарних властивостей та іншої споживацької інформації у ході вирішення завдань кримінального провадження, із застосуванням системи методів, яке оформляється у вигляді висновку експерта.

4. Узагальнюючи окремі види класифікації судових експертиз, пропонується авторська класифікація судово-товарознавчих експертиз за такими підставами: а) за ступенем узагальнення, субординацією судово-товарознавчі експертизи розподіляються на клас, роди, види та підвиди; б) за видом розв'язуваних задач; в) за видами досліджуваного об'єкту.

5. Призначення судово-товарознавчої експертизи у кримінальному провадженні складається із низки стадій, які містять такі дії слідчого: а) визначення необхідності проведення судово-товарознавчої експертизи; б) вибір моменту її призначення; в) збирання необхідних матеріалів; г) визначення предмету судово-товарознавчої експертизи; ґ) вибір експертної установи або експерта; д) складання постанови про призначення судово-товарознавчої експертизи.

6. Обґрунтовується, що призначення судово-товарознавчої експертизи, як етап на якому формується процесуальний механізм реалізації інституту судової експертизи, детально врегульований у чинному законодавстві, а порядок проведення такої експертизи не може детально врегульовуватися процесуальним законом, оскільки «серцевину» цієї експертизи становить спеціальне дослідження.

7. Слідчий, незалежно від будь-яких обставин, повинен обов'язково призначити проведення у кримінальному провадженні судово-товарознавчої експертизи для визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, заподіяних кримінальним правопорушенням.

8. Умовами для призначення експертного дослідження об'єктів судово-товарознавчої експертизи є: а) звернення сторін кримінального провадження або доручення слідчого судді чи суду; б) з'ясування певних обставин, що мають значення для вирішення кримінального провадження.

9. Дисертантом здійснено критичний аналіз можливостей оцінки висновку експерта-товарознавця слідчим і судом, у результаті висловлено сумнів щодо здатності ними здійснити всебічну оцінку такого висновку.

10. Висновок судово-товарознавчої експертизи повинен відповідати наступним критеріям: належності, допустимості, достовірності, достатності, доказового значення. Розкрито сутність даних критеріїв, які є необхідними умовами використання судово-товарознавчої експертизи під час доказування у кримінальному провадженні.

11. Оцінка висновку судово-товарознавчої експертизи розглядається як частина процесу доказування, складна розумова, логічна діяльність, що включає: всебічне вивчення висновків, додатків; аналіз інформації, що міститься у висновку; визначення належності, допустимості, достатності і доказової сили висновку судово-товарознавчої експертизи.

12. За результатами оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд можуть прийняти такі рішення: 1) визнати висновок експерта достатньо повним, належним, допустимим, достовірним; 2) визнати висновок експерта недостатньо повним; 3) визнати, що виник сумнів у обґрунтованості висновку експерта; 4) виключити висновок експерта з переліку доказів унаслідок відсутності зв'язку фактичних даних з обставинами вчиненого кримінального правопорушення.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації на основі проведеного дослідження, сформульовано наукові положення та криміналістичні рекомендації, які сприятимуть вирішенню проблемних питань, пов'язаних з використанням спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, зокрема

1. Встановлені основні гносеологічні передумови формування товарознавства на основі інтеграції і диференціації наукових знань. В історії інтеграції наукових знань у товарознавство виділено та охарактеризовано три етапи: перший – описово-емпіричний, другий – інтеграційно-технологічний, третій – науково-інформаційний.

При цьому вказується, що становлення та розвиток товарознавства пов'язується з розвитком товарного виробництва, торгівлі та зовнішньоторгівельних зв'язків. Окреслено місце товарознавчих знань у формуванні наукових, методологічних та методичних основ судово-товарознавчої експертизи.

2. Аналіз наукових досліджень свідчить, що в основному проблемам використання спеціальних товарознавчих знань приділялась певна увага: розроблялись загальні положення, наукові, методологічні, методичні основи та процесуальні засади судово-товарознавчої експертизи; формувався понятійний апарат судово-товарознавчих експертиз різних споживчих товарів; надавалися авторські розуміння поняттю, сутності та видам спеціальних товарознавчих знань, методиці проведення судово-товарознавчої експертизи; формувався її об'єкт, предмет та завдання. Тобто, розроблялися основи використання спеціальних товарознавчих знань у кримінальному провадженні та під час розгляду справ у суді, і таким чином формувались окремі напрями використання спеціальних товарознавчих знань.

3. На підставі сучасних теоретичних положень криміналістики, теорії судової експертизи сформульоване визначення поняття спеціальних

товарознавчих знань як системи науково обґрунтованих, не загальновідомих, не правових, практикою апробованих знань, навичок і вмінь, набутих особою під час професійного навчання за спеціальністю «товарознавство», які використовуються для дослідження товарів, робіт і послуг з метою встановлення їх товарних властивостей, фактичного стану, вартості та іншої споживацької інформації у ході вирішення завдань кримінального провадження.

4. Удосконалено окремі форми використання спеціальних товарознавчих знань, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, зокрема: безпосереднє використання таких спеціальних знань слідчим, прокурором, судом, слідчим суддею; участь спеціаліста-товарознавця під час проведення слідчих (розшукових) дій; проведення судово-товарознавчих експертиз.

5. Спеціалісти-товарознавці можуть залучатися до участі у кримінальному провадженні за таких обставин: а) відсутні відповідні спеціальні товарознавчі знання та навички у слідчого, прокурора і суду; б) відсутні відповідні навички володіння слідчим прийомом і засобами виконання певної роботи, яка потребує використання спеціальних товарознавчих знань; в) у разі необхідності з тактичних міркувань доручити проведення окремої процедури спеціалісту; г) одночасне використання низки засобів криміналістичної техніки; г) необхідності виконати значний обсяг роботи, яка потребує спеціальних товарознавчих знань і навичок.

Видами використання допомоги спеціалістів визначено: 1) порада з метою орієнтування у специфіці об'єктів, де вчинено кримінальне правопорушення, надання уяви прокурору і слідчому питань про обставини і особливості, пов'язані з цими об'єктами; 2) виявлення і закріплення відомостей про порушення і обставини, які їм сприяли, а також про порушників правових норм; 3) проведення перевірок на вимогу прокурора або слідчого, якщо такі перевірки виходять за межі їх компетенції (наприклад, перевірка законності фінансових операцій, обґрунтованість прийнятих по актам ревізій заходів, виконаних робіт або наданих послуг та інше).

6. Встановлені обставини, за яких надається консультативна допомога спеціаліста-товарознавця, сторонам кримінального провадження під час розслідування кримінального правопорушення.

Згідно проведеного дослідження у 81,6% випадків слідчі зверталися під час призначення судово-товарознавчої експертизи за консультацією до експерта-товарознавця. Консультація здійснювалася з таких напрямів: у зв'язку з визначенням питань, які необхідно вирішити у кримінальному провадженні (58,3%); з вибору виду експертизи (23,3%); з можливостей обраного виду експертизи (10%); з відбору зразків для порівняльного дослідження, їх виду, кількості і якості (1,7%).

7. Досліджені основні наукові і процесуальні ознаки судово-товарознавчої експертизи як нового виду судової експертизи. При цьому зазначено, що науковою основою судово-товарознавчої експертизи є своєрідна інтеграційна соціально-економічна, природничо-технічна і правова галузь знань – судове товарознавство.

Окреслене місце судово-товарознавчої експертизи у теорії судової експертизи, звернуто увагу на актуальність питання щодо розроблення теоретичних та методичних основ судово-товарознавчої експертизи. Визначено, що судово-товарознавча експертиза це самостійний клас судової експертизи, яка характеризується своєрідним предметом, об'єктом, задачами та методикою її проведення.

Сформульовано визначення судово-товарознавчої експертизи.

Узагальнюючи окремі види класифікації судових експертиз, пропонується класифікація судово-товарознавчих експертиз за такими підставами: а) за ступенем узагальнення, субординацією судово-товарознавчої експертизи розподіляються на клас, роди, види та підвиди; б) за видом розв'язуваних задач; в) за видами досліджуваного об'єкту.

Дослідивши різні підходи до визначення понять предмета судової експертизи, зроблено висновок, що предметом такої експертизи є фактичні дані, які встановлюють в процесі вивчення матеріалів кримінального провадження та

наданих об'єктів на основі спеціальних товарознавчих знань і характеризують: товари, послуги, роботу; товарні властивості; фактичний стан товарів, вартість товарів та іншу споживацьку інформацію.

Здійснено систематизацію та класифікацію об'єктів, визначено основні види завдань та експертних методик.

8. Обґрунтовано доцільність призначення судово-товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням права власності на певні групи товарів.

Встановлено специфіку призначення судово-товарознавчої експертизи. Увагу приділено особливостям збирання необхідних для призначення судово-товарознавчої експертизи даних, яке здійснюється під час проведення слідчих (розшукових) дій – оглядів, обшуків і т.ін. Обґрунтовано необхідність залучення спеціаліста-товарознавця до участі у провадженні першопочаткових слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події та огляду документів.

Доводиться, що призначення судово-товарознавчої експертизи, як етап на якому формується процесуальний механізм реалізації інституту судової експертизи, детально врегульований у чинному законодавстві, а порядок проведення такої експертизи, не може детально врегульовуватися процесуальним законом, оскільки «серцевину» цієї експертизи становить спеціальне дослідження.

Запропоновані стадії призначення судово-товарознавчої експертизи, які містять такі дії слідчого: а) визначення необхідності проведення судово-товарознавчої експертизи; б) вибір моменту її призначення; в) збирання необхідних матеріалів; г) визначення предмету судово-товарознавчої експертизи; ґ) вибір експертної установи або експерта; д) складання постанови про призначення судово-товарознавчої експертизи.

9. Розглянуто теоретичні положення оцінки висновку судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування і судового розгляду. За результатами аналізу літературних джерел, наведено критерії, яким повинен

відповідати висновок судово-товарознавчої експертиза: належність, допустимість, достовірність, достатність доказового значення.

Акцентована увага на питаннях використання висновку судово-товарознавчої експертизи в процесі доказування. Погоджуючись з тим, що експертиза – це продовження доказування, відмічено, що хоча вона і носить творчий характер, однак завданням її є не виявлення нових закономірностей, а використання даних товарознавства з метою вирішення конкретного завдання.

Здійснено критичний аналіз можливостей оцінки висновку експерта-товарознавця слідчим і судом, у результаті чого висловлено сумнів, щодо здатності ними здійснити всебічну оцінку такого висновку. Сформовані методичні рекомендації щодо здійснення оцінки висновку експерта-товарознавця, серед яких: роз'яснення принципів оцінки висновку; з'ясування під час досудового розслідування важливих моментів, що стосуються оцінки висновку, допит експерта у суді, перехресного допиту експерта, запрошення за узгодженням сторін незалежних спеціалістів з метою роз'яснення сумнівних питань.

Констатовано, що процедура використання висновку експерта, як джерела доказів, регламентована законодавством. Однак, судова та слідча практики вносять свої корективи в процедуру використання доказів. Так, анкетування слідчих показало, що під час використання висновку судово-товарознавчої експертизи виникають ті ж труднощі, що і під час його оцінки. Узагальнення слідчої і судової практик дало змогу виявити низку суттєвих недоліків, що виникають під час використання висновку судово-товарознавчої експертизи, тому запропоновано рекомендації по їх усуненню і шляхи розширення можливостей по використанню такого джерела доказів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдумаджидов Г. Вопросы назначения и производства агротехнической, товароведческой экспертизы при расследовании преступлений в области хлебопечения. *Сборник научных трудов Ташкентского НИИСЭ / Научно-исследовательский институт судебных экспертиз*. Ташкент, 1960. Вып. 3. С. 78–93.
2. Аверьянова Т. В. Понятие и классификация методов экспертного исследования. *Проблемы криминалистики и методики ее преподавания*. Москва: Юридический институт МВД России, 1994. С. 28–31.
3. Аверьянова Т. В. Правовые проблемы совершенствования и использования методов экспертного исследования. *Криминалистические аспекты совершенствования доказывания при расследовании преступлений. Труды Академии*. Москва: изд-во Акад. МВД РФ, 1992. С. 33–39.
4. Аверьянова Т. В. Принципы общей теории судебной экспертизы. *Воронежские криминалистические чтения*. Воронеж: изд-во Воронеж. ун-та, 2002. Вып. 3. С. 5–11.
5. Аверьянова Т. В. Содержание и характеристика методов судебно-экспертных исследований. Алма-Ата, 1991. 256 с.
6. Альхамов Н. И. Комплексные товароведческие и трасологические исследования в судебной экспертизе. *Сборник научных трудов Казахского НИИСЭ: сборник трудов / Казахский научно-исследовательский институт судебных экспертиз*. Алма-Ата, 1967. С. 88–92.
7. Альхамов Н. И. Недостатки подготовки материалов и назначения судебно-товароведческой экспертизы. *Сборник научных трудов Казахского НИИСЭ / Казахский научно-исследовательский институт судебных экспертиз*. Алма-Ата, 1971. С. 124–131.
8. Альхамов Н. И., Порубаева Л. А. Некоторые вопросы предупреждения преступления при производстве судебно-товароведческих

експертиз. *Научно-теоретическая конференция, посвященная 50-летию Советской власти: тезисы докладов.* Алма-Ата, 1967. С. 69–70.

9. Андрианова Е. Н. Комплексная судебная экспертиза верхней одежды. *Теория и практика судебной экспертизы: науч.–практ. журнал.* / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2011. № 4 (24). С. 115–121.

10. Арсеньев А. Д. Процессуальный статус субъектов судебной экспертизы по уголовным делам. *Процессуальные аспекты судебной экспертизы: сб. науч. тр.* Москва: ВНИИСЭ, 1996. С. 39–52.

11. Арсеньев В. Д. Соотношение понятия предмета и объекта в теории судебной экспертизы. *Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре – криминалистических чтениях: сборник рефератов.* Москва, 1979. Вып. 26. С. 4–5.

12. Арсеньев В. Д., Заболоцкий В. Г. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела: монография. Красноярск: изд-во Красноярск. ун-та, 1986. 152 с.

13. Артюх Т. М. Товарознавча експертиза ювелірних коштовностей. *Теорія та практикка: монографія* / Київський національний торгово-економічний університет. Київ: КНТЕУ, 2005. 303 с.

14. Артюх Т. М., Архипов В. В. Методологічні засади судово-товарознавчої експертизи. *Вісник КНТЕУ.* 2008. № 1. С. 21–28.

15. Артюх Т. М., Архипов В. В., Желавська О. О. Загальні засади судово-товарознавчої експертизи конфіскованого майна. *Товари і ринки.* 2007. № 1. С. 13–17.

16. Артюх Т. М., Григоренко І. В. Теоретичні основи товарознавства: навчальний посібник / Міністерство освіти і науки України, Національний університет харчових технологій. Київ: НУХТ, 2014. 263 с.

17. Архипов В. В. Основные принципы и подходы при определении стоимости ювелирных изделий в судебно-товароведческих экспертизах. *Криминалистика и судебная экспертиза* / Министерство юстиции Украины, 2014. Вып. 59. С. 413–427.
18. Архіпов В. В. Дослідження сучасних проблем судово-товарознавчої експертизи. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 3. С. 154–157.
19. Архіпов В. В. Класифікація експертних завдань, які вирішуються в рамках судово-товарознавчої експертизи. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 4. С. 181–187.
20. Архіпов В. В. Особливості проведення судово-товарознавчих досліджень парфюмерно-косметичних товарів за ухвалами та постановами судових і слідчих органів. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 1. С. 173–178.
21. Архіпов В. В. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг. Теорія та практика: навчально-практичний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 305 с.
22. Архіпов В. В. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг: теорія та практика: науково-практич. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 306 с.
23. Архіпов В. В., Архіпова А. В. Методика проведення судово-товарознавчих експертиз майна, що постраждало в результаті надзвичайних ситуацій. *Право і безпека*. 2006. № 5 (5/5). С. 50–53.
24. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и персональной защиты от него. Следственная тактика: науч.–практ. пособ. Москва: Экзамен, 2003. 432 с.
25. Бахтина О. В. Методика производства судебно-товароведческих экспертиз по делам о хищениях плодоовощной продукции на базах, складах и торговой сети: методическое письмо / Министерство юстиции СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва: ВНИИСЭ, 1981. 49 с.

26. Бахтина О. В. Назначение и производство судебно-товароведческих экспертиз по делам о хищениях и порче продукции на плодоовощных базах (складах). *Назначение и производство судебных экспертиз по делам о хищениях и иных правонарушениях в сельском хозяйстве*: методическое пособие для следователей, судей и экспертов; Министерство юстиции СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва: ВНИИСЭ, 1985. С. 339–350.

27. Бахтина О. В. Практика проведения судебно-товароведческих экспертиз (по материалам судебно-следственной и судебной практики). Обзорная информация / Министерство юстиции СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва: ВНИИСЭ, 1981. Вып. 1. 25 с.

28. Бахтина О. В., Мелконян Х. Г. Практика производства судебно-товароведческих экспертиз в экспертных учреждениях системы Министерства юстиции СССР за 1977–1978 г. г. Обзорная информация / Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва: ВНИИСЭ, 1980. Вып. 2. 18 с.

29. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва: изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА*М, 2001. 240 с.

30. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Москва: Мегатрон XXI, 2000. 334 с.

31. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия: справочное пособие. Москва: БЕК, 1997. 342 с.

32. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств. Москва: Наука, 1966. 295 с.

33. Блохина О. Д. Процессуальные особенности рассмотрения судами дел о защите прав потребителей: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид наук: спец. 12.00.09. Тверь, 1999. 23 с.

34. Бородин С. В., Палиашвили А. Я. Оценка научной обоснованности выводов экспертизы. *Теоретические и процессуальные вопросы судебной экспертизы*: материалы научной конференции (Москва, 4–8 июля 1961 г.). Москва, 1961. Сб. 1. С. 77–80.

35. Бугакова Н. О. Обобщение экспертной практики по производству судебных товароведческих экспертиз продовольственных товаров. *Судебно-товароведческая экспертиза продовольственных товаров (в помощь эксперту)*. Москва: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2011. С. 21–28.

36. Букалов К. А. Использование специальных товароведческих познаний на предварительном следствии / Саратовский университет. Саратов: изд-во Саратовского ун-та, 1982. 104 с.

37. Букалов К. А. Назначение судебно-товароведческой экспертизы по делам о хищении социалистического имущества. *Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы*: межвуз. научный сборник. Саратов: Саратовский университет, 1978. Вып. 3. С. 114–122.

38. Букалов К. А. Понятие, предмет и объекты судебной товароведческой экспертизы при расследовании хищений социалистической собственности. *Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы*: межвуз. научный сборник. Саратов: Саратовский университет, 1978. Вып. 2. С. 92–100.

39. Букалов К. А. Процессуальная сущность специальных товароведческих познаний и условия использования их следователем. *Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы*: сборник научных статей / Саратовский государственный университет. Саратов: изд-во Саратовск. ун-т, 1978. Вып. 2. С. 108–111.

40. Букалов К. А. Процессуальные и криминалистические вопросы назначения судебной товароведческой экспертизы: учебное пособие / Саратовский юридический институт им. Д. И. Курского. Саратов: изд-во Саратовского ун-та, 1976. 63 с.

41. Букалов К. А. Теория и практика использования специальных товароведческих познаний на предварительном следствии: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1977. 20 с.

42. Букалов К. А., Степанов В. В. Совершенствование организации судебной товароведческой экспертизы. *Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы*: сборник научных статей. Саратов: Саратовский университет, 1978. Вып. 2. С. 100–106.

43. Быкова И. В. О практике проведения товароведческих экспертиз в Южном РЦСЭ Минюста России. *Теория и практика судебной экспертизы* / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2011. № 4 (24). С. 140–151.

44. Бычкова С. Ф. Теория и практика судебной экспертизы: учеб. пособ.: В 4-х т. Алматы: Жети Жаргы, 1999. Т. 1: Организация, назначение и производство судебной экспертизы. 272 с.

45. Визначення вартості виробів з дорогоцінних та недорогоцінних металів зі вставками: метод. реком. / О. О. Майстренко, Н. Р. Іванова / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ: КНДІСЕ, 2008. 61 с.

46. Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. Москва: Госюриздат, 1956. 220 с.

47. Винберг А. И., Малаховская Н. Т. Разграничение предметов, методов и объектов судебных экспертиз. *Соц. законность*. 1978. № 8. С. 64.

48. Винберг А. И., Шляхов А. Р. Общая характеристика методов экспертного исследования. *Общее учение о методах судебной экспертизы*: сборник научных трудов. Москва: изд-во ВНИИСЭ, 1977. № 28. С. 54–93.

49. Виноградова М. М. Спорные вопросы определения пределов компетенции судебных экспертов. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 540–547.

50. Власенко В. Г. Товароведческая и технические экспертизы при определении размера материального ущерба по делам о хищении государственного и общественного имущества. *Ученые записки Саратовского юридического института: сборник работ соискателей и аспирантов* / Саратовский юридический институт. Саратов: СЮИ, 1970. Вып. XIX, Ч. 1. С. 280–287.

51. Гавло В. К. О производстве судебно-технологической экспертизы по делам о хищениях в молочной промышленности. *Доклады итоговой научной конференции юридических факультетов* (Томск, декаб. 1970 г.). Томск: изд-во Томск. ун-та, 1971. С. 192–195.

52. Галкин В. М. О принципах судебной экспертизы по уголовным делам. *Сб. науч. тр. ЦНИИСЭ*. Москва, 1970. Вып. 2. С. 77–78.

53. Галкин В. М. Средства доказывания в уголовном процессе. Москва, 1968. Ч. 2: Заключение эксперта. 94 с.

54. Георгиев Л. И. Проблемы судебно-товароведческой экспертизы. *Современные тенденции развития судебной экспертизы: материалы всесоюз. конф.* Москва: ВНИИСЭ, 1972. С. 33–38.

55. Георгиев Л. И., Дашков Г. В., Сергеев Л. А. Судебно-товароведческая экспертиза по делам о хищениях социалистического имущества, должностных и хозяйственных преступлениях: метод. пособие / Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. Москва: ВИпоИПиРМПП, 1969. 67 с.

56. Геращенко І. О. Основні аспекти розвитку товарознавства. *Економіка и управління*. 2013. № 6. С. 59–64.

57. Глушкова Д. Г. Співвідношення понять «спеціаліст» та «судовий експерт» за новим процесуальним законодавством України. *Вісник НУВС*. 2005. № 30. С. 103–111.

58. Головченко Л. М. Некоторые вопросы оценки заключения криминалистической экспертизы следствием и судом. *Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики: сб. науч. трудов*. Київ, 1993. С. 49–52.

59. Головченко Л. М. Оцінка висновків криміналістичної експертизи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1995. 21 с.
60. Гончаренко В. Г. Організаційні та правові проблеми судової експертизи в Україні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 10 (1). С. 1–5.
61. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы): монограф. Киев: Висш. шк. 1980. 156 с.
62. Гора І. В. Використання спеціальних знань адвокатом: наук.–практ. посіб. Київ: Прецедент, 2013. 62 с.
63. Государственный комитет судебных экспертиз Республики Беларусь. URL: <http://sudexpert.gov.by/ru/tovar.html>; http://sudexpert.gov.by/ru/auto_tovar.html.
64. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: учеб. пособ. Минск: изд-во МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.
65. Гранат Н. Л. Теоретическое значение и практические задачи систематизации методов экспертной деятельности. *Актуальные проблемы теории и практики применения математических методов и ЭВМ в деятельности органов юстиции*: тезисы докладов на V Всесоюзной конференции по проблемам правовой кибернетики. Москва, 1975. Вып. 4. С. 32–34.
66. Гридасов В. І., Оридорога Л. М., Винник О. В. Фармацевтичне і медичне товарознавство: посібник. Харків: вид-во НФАУ; Золоті сторінки, 2002. 160 с.
67. Грицаенко П. П., Вишневський Г. А. Судебно-медицинская экспертиза: учеб. пособ. Екатеринбург: издат. дом «Уральская государственная юридическая академия», 2008. 164 с.

68. Гродзинский М. М. Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе. Москва, 1953. 280 с.
69. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Санкт-Петербург: Н. К. Мартынов, 1908. 1040 с.
70. Грудкова В. Г. Место предварительного исследования объектов в деятельности следователя. *Актуальні проблеми криміналістики: матеріали конференції*. Харків: Гриф, 2003. С. 209–211.
71. Губарева В. М. Деякі особливості проведення товарознавчих досліджень з визначення вартості товарів для ввезення на митну територію України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. праць / ХНДІ судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». Харків: Право, 2013. Вип. 13. С. 470–475.
72. Губарева В. М., Михальський О. О. Деякі особливості проведення судових товарознавчих експертиз із дослідження маркування м'яса та м'ясних продуктів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. праць / ХНДІ судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса, Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2014. Вип. 14. С. 363–369.
73. Губарева В. М., Посохов А. С. Особливості проведення судово-товарознавчої експертизи з визначення розміру матеріальної шкоди, завданої власнику пошкодженого майна. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2008. Вип. 8. С. 560–565.
74. Гуценко К. Ф. Некоторые вопросы назначения товароведческой экспертизы по уголовным делам. *Проблемы судебной экспертизы*. Москва, 1961. Сб. 5: Комплексные (физические, химические и биологические) исследования. С. 3–45.
75. Гущина И. Э. Особенности судебно-товароведческой экспертизы книг и книгопечатной продукции. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.–практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной

експертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2011. № 4 (24). С. 111–114.

76. Давтян А. Г. Экспертиза в гражданском процессе. Москва, 1980. 232 с.

77. Данильян Н. А. Принципы судебной экспертизы. *Социально-экономические и правовые проблемы современной России: сборник научных статей (материалы межвуз. науч.-практ. конференций)*. Волгоград, 2009. Вып. 4. С. 87–89.

78. Дидковская С.П., Клименко Н. И., Лисиченко В. К. Подготовка и проведение отдельных видов судебной экспертизы: учеб. пособие. Киев: КГУ. 1977. 146 с.

79. Дмитриченко М. И. Экспертиза качества и обнаружение фальсификации продовольственных товаров: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 160 с.

80. Довідник про дисертаційні роботи виконані в Україні за 1998–2009 роки за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / уклад. В. Д. Берназ, П. В. Берназ. Одеса: ОДУВС, 2010. 242 с.

81. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення: ДСТУ 3008–95; Державна уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів: ДСТУ 4163–2003. URL: http://dbn.at.ua/load/normativy/dstu/dstu_3008_95/5-1-0-928.

82. Донцова О. С., Мануленко О. В. Проблемні питання з оцінювання продуктів рослинництва при проведенні судово-товарознавчих експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць / ХНДІ судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого»*. Харків: Право, 2012. Вип. 12. С. 451–456.

83. Донцова О. С., Посохов А. С., Михальський О. О. Проблемні питання методичного забезпечення судово-товарознавчих експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць / ХНДІ судових*

експертиз ім. М. С. Бокаріуса, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2011. Вип. 11. С. 645–653.

84. Дослідження пушно-хутряних виробів при проведенні судово-товарознавчих експертиз: метод. рекомендації / розробн. М. Є. Башкатова, В. П. Верестун. Донецьк: Донецький НДІСЕ, 2004. 51 с.

85. Дослідження пушно-хутряних виробів, при проведенні судово-товарознавчих експертиз: метод. реком. / розробн. М. Башкатова, В. Верестун, Т. Лушнікова / Міністерство юстиції України, Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз. Донецьк: ДНДІСЕ, 2004. 51 с.

86. Дослідження товарів взуттєвої групи, при проведенні судово-товарознавчих експертиз: метод. реком. / розробн. М. Башкатова, В. Верестун, О. Ярославцева / Міністерство юстиції України, Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз. Донецьк: ДНДІСЕ, 2006. 91 с.

87. Дремова Н. Б. Медицинское и фармацевтическое товароведение: учебное пособие. Курск: КГМУ, 2005. 520 с.

88. Дулов А. В. Вопросы теории судебной экспертизы в советском уголовном процессе / Белорусский государственный университет. Минск: изд-во БГУ, 1959. 188 с.

89. Евстегнеева О. В. Использование специальных познаний в доказывании на предварительном следствии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 1998. 230 с.

90. Евстюков В. Н., Климов Л. И. Товароведческая экспертиза. *Предупреждение преступности и судебная экспертиза* / Центральный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва: ЦНИИСЭ, 1968. С. 158–161.

91. Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

92. Експертна служба МВС України. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр. URL: http://dndekc.centrmia.gov.ua/?page_id=3708

93. Ерохин А. А. Особенности назначения и проведения судебно-товароведческой экспертизы по делам о хищениях в системе материально-технического снабжения. *Вопросы криминалистики и судебной экспертизы по делам о тяжких преступлениях: сборник научных трудов* / под ред. Ю. Д. Лившица / МВД СССР, Карагандинская высшая школа. Караганда: РИС Караганд. ВШ МВД СССР, 1985. С. 109–112.

94. Євтушенко А. Д. Концепція спеціальних знань у кримінальному процесі: криміналістичний аспект. *Актуальні проблеми криміналістики: матеріали наук.–пркт. конф.* / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків: Гриф, 2003. С. 285–287.

95. Желавская О. А. Определение качества мебельных изделий при проведении судебно-товароведческих экспертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза: міжвідомчий науково-методичний збірник* / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2006. Вип. 53. С. 129–135.

96. Желавська О. О. Основні положення проведення судово-товарознавчих експертиз виробів, що пройшли хімічне чищення. *Криминалистика и судебная экспертиза: міжвідомчий науково-методичний збірник* / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2008. Вип. 54. С. 201–209.

97. Желавська О. О. Особливості проведення судових товарознавчих експертиз ювелірних виробів щодо встановлення їх вартості. *Сучасні тенденції розвитку судової експертизи: матер. міжнар. наук.–практ. конф.* Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2012. С. 238–242.

98. Желавська О. О. Проблемні питання з визначення ринкової вартості великих партій ювелірних виробів при проведенні судових товарознавчих експертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза: міжвідомчий науково-методичний збірник* / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2012. Вип. 57. С. 158–167.

99. Желавська О. О. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів: метод. реком. / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2011. 34 с.

100. Желавська О. О. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується при проведенні товарознавчих досліджень: метод. посіб. / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ: КНДІСЕ, 2001. 43 с.

101. Желавська О. О. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується при проведенні товарознавчих досліджень: метод. посіб. / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ: КНДІСЕ, 1999. 30 с.

102. Жиряева Е. В., Хайландт Т. Товароведение и экспертиза в таможенном деле (продовольственные товары): учебное пособие. Санкт-Петербург: изд-во СЗАГС, 2006. 288 с.

103. Жуков Ю. М. Судебная экспертиза в советском гражданском процессе: автореф. дис. на соскание ученой степени канд. юрид. нау: 12.00.03. Москва: Моск. гос. у-нт., 1993. 23 с.

104. Загальний підхід до експертної оцінки машин і устаткування при проведенні судово-товарознавчих експертиз: метод. реком. / розробн. М. Башкатова, В. Верестун, В. Скороход / Міністерство юстиції України, Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз. Донецьк: ДНДІСЕ, 2003. 82 с.

105. Загальний підхід до експертної оцінки машин та обладнання при проведенні судово-товарознавчих експертиз: методика / розробн. М. Є. Башкатова, В. П. Верестун, В. М. Скороход / ДНДІСЕ ; ЛНДІСЕ. Донецьк: ДНДІСЕ, 2003. 98 с.

106. Задорожний І. М., Гаврилишин В. В. Продовольчі товари і продовольча сировина: світове виробництво, споживання, експорт, імпорт: навч. посіб. Львів: Львівська комерційна академія, 2002. 416 с.

107. Закатов А. А., Оропай Ю. Н. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений: учеб. пособ. / МВД СССР ; Опер.–тех. упр. Киев, 1980. 105 с.

108. Закатов А. А., Сапошинский Я. С. Судебная товароведческая экспертиза промышленных товаров: учебное пособие / МВД СССР, ВСШ МВД СССР. Волгоград: НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1979. 98 с.

109. Зархин А. А. Проблемы производства судебно-товароведческой экспертизы при расследовании квартирных краж. *Проблемы криминалистики и доказывания при расследовании преступлений*: межвузовский тематический сборник / Алтайский государственный университет. Барнаул: изд-во Алтай. гос. ун-та, 1990. С. 125–132.

110. Зезьянов В. П. Роль, место и значение специальных знаний в криминалистике: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ижевск, 1994. 185 с.

111. Зотов Г. Е. Идентификация в криминалистике. Москва: ВЮЗИ, 1973. 34 с.

112. Зубова М. А. Частная методика экспертного исследования имущества, пострадавшего от негативного воздействия (пожара), при производстве судебно-товароведческой экспертизы. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч. – практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России. 2015. № 2. С. 145–154.

113. Зубова М. А., Разживина Н. И. Методика решения экспертных задач при производстве судебно-товароведческой экспертизы обуви / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский

федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ, 2011. 112 с.

114. Зуев Е. И. Непроцессуальная помощь сотрудника криминалистического подразделения следователю / МВД СССР. ВНИИ. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1975. 41 с.

115. Зуев Е. И. Совершенствование использования познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. *Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений*: Труды Академии МВД СССР. Москва, 1985. С. 73–75.

116. Зуйков Г. Г. Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования. *Криминалистическая экспертиза*. Москва: НИиРИО ВШ МООП РСФСР, 1966. Вып. 1. С. 113–114.

117. Использование специальных познаний при расследовании преступлений: учеб. пособие / И. Н. Сорокотягин, Ф. В. Глазырин, Н. С. Евдокимова и др.; отв. ред. Ф. В. Глазырин / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск: Ур ГУ, 1978. 80 с.

118. Ищенко П. П. Понятие и цели получения розыскной информации в ходе предварительного изучения следов. *Вопросы теории криминалистики и экспертно-криминалистические проблемы*: сборник научных трудов ВНИИ МВД СССР. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1990. С. 56–61.

119. Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях: (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты): практическое пособие. Москва: Юрид. лит., 1990. 159 с.

120. Ищенко А. В., Карпов Н. С., Кондратьев Я. Ю. Наукове забезпечення протидії злочинності. Київ: вид. центр «Просвіта», 2002. 223 с.

121. Йоганн Бекман. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Йоганн Бекман](https://uk.wikipedia.org/wiki/Йоганн_Бекман).

122. Казанцев Н. С. Товароведение продовольственных товаров: учебник. Москва: издат.–торговая корпорация «Дашков и К», 2007. 400 с.

123. Калачев С. Л. Теоретические основы товароведения и экспертизы: учебник. Москва: изд-во Юрайт; ИД Юрайт, 2011. 463 с.

124. Калинин Ю. А. Участие в уголовном судопроизводстве лиц, обладающих специальными познаниями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1981. 187 с.

125. Каминский М. Н. Судебно-товароведческая экспертиза. Материалы по экспертизе товаров. Москва, 1972. 87 с.

126. Кардаш Н. М. Деякі особливості визначення вартості товарів (майна) при проведенні товарознавчих досліджень. *Криміналістичний вісник: наук.–практ. збірник* / Держ. наук.–дослід. експерт.-криміналіст. центр МВС України, Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ: Ін Юре, 2006. № 2 (6). С. 146–149.

127. Карнеева Л. М. Доказательства и доказывание при производстве расследования: лекция. Горький: НИиРИО ГВШ МВД СССР, 1977. 44 с.

128. Карпова И. С. Система экспертных задач судебно-товароведческой экспертизы. *Новое в производстве судебных экспертиз: труды молодых ученых* / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 1999. С. 34–47.

129. Карпова И. С. Теоретические и методологические основы судебно-товароведческой экспертизы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1996. 191 с.

130. Карпова И. С. Теоретические и методологические основы судебно-товароведческой экспертизы: автореф. дис. на соискание степени канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1997. 23 с.

131. Касымов Т. Д. Специальные познания при раскрытии и расследовании преступлений. *Информационный бюллетень № 9 по материалам XXIX Криминалистических чтений на тему: Использование методов*

естественных и технических наук в борьбе с преступностью / Академия управления МВД России. Москва, 1999. С. 46–51.

132. Кирсанов З. И. К вопросу о понятии технико-криминалистических средств и методов. *Криминалистика и судебная экспертиза*: республ. межвед. сборн. науч. и науч.–метод. работ. Київ, 1973. Вып. 10. С. 34–39.

133. Клименко Н. И., Купривич О. А. Задачи международного сотрудничества в области судебно-экспертной деятельности. *Уголовное производство: процессуальная теория и криминалистическая практика*: матер. 2-й междунар. науч.–практ. конф. Симферополь, 2014. С. 32–35.

134. Клименко Н. І. Висновок експерта як джерело доказу в судочинстві. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів*: матер. наук.–практ. конф. Київ, 2011. С. 73–76.

135. Клименко Н. І. Висновок експерта, як джерело доказу в судочинстві. *Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів*: наук.–практ. конф. Київ, 2011. С. 73–76.

136. Клименко Н. І. Інтеграція судово-експертних установ Європейської мережі. *Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки*: матеріали Всеукр. наук.–практ. конф., присвяченої 50-річчю кафедри криміналістики та судової медицини НАВС, (Київ, 23 січн. 2015 р.). Київ: видавнич. дім «Гельветика», 2015. С. 15–19.

137. Клименко Н. І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. *Судово-експертна діяльність : сучасний стан та перспективи розвитку*. Київ, 2015. С. 174–178.

138. Клименко Н. І. Питання регламентування інституту судової експертизи в КПК України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*. Одеса: Фенікс. С. 356–359.

139. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій: навч. посіб. Київ: вид. Дім «ІнЮре», 2007. 528 с.

140. Клименко Н. І. Тенденції розвитку інституту судової експертизи. *Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального права*. Київ: Київ. НУ., 2009. С. 74–77.

141. Клименко Н. І., Будко Т. В., Бахін В. П., Цимбал П. В. Енциклопедія судової експертизи. Ірпінь, 2013. 182 с.

142. Коваленко Е. Г. Использование экспертных знаний в деятельности органов внутренних дел по предупреждению хищений социалистического имущества: учебное пособие / Министерство внутренних дел СССР, Киевская высшая школа МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского. Киев: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1990. 86 с.

143. Коваленко Е. Г., Лукьянчиков Е. Д. Судебные экспертизы в практике расследования органами внутренних дел хищений социалистической собственности: учебное пособие / Министерство внутренних дел СССР, Киевская высшая школа МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского. Киев: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1988. 72 с.

144. Колдин В. Я. Экспертиза в управлении и праве. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2000. Вип. 3. № 3. С. 176–200.

145. Колонюк В. П. Расследование хищений денежных средств и ценных бумаг в сберегательных банках, совершаемых путем кражи, грабежа, разбоя: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; Криминалистика». Киев, 1991. – 22 с.

146. Колонюк В. П. Расследование хищений денежных средств и ценных бумаг в сберегательных банках, совершаемых путем кражи, грабежа, разбоя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1991. 213 с.

147. Колонюк В., Форіс Ю. Роль судової експертизи в процесі доказування при розслідуванні тероризму. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України*. Київ, 2016. С. 171–172.

148. Кондрашова Е. А., Коник Н. В., Пешкова Т. А. Товароведение продовольственных товаров: учеб. пособие. Москва: Альфа–М: ИНФРА–М., 2007. 416 с.

149. Коновалов Е. Ф. Соотношение специальных знаний следователя и специалиста-криминалиста. *Применение специальных знаний в борьбе с преступностью*: межвуз. сб. науч. трудов / Свердловский юридический институт. Свердловск: изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1983. С. 23–27.

150. Корухов Ю. Г. Допустимы ли правовые и юридические экспертизы в уголовном процессе. *Законность*. 2000. № 1. С. 40.

151. Корухов Ю. Г. Правовые основы применения научно-технических средств при расследовании преступления: лекция / Всесоюзный юридический заочный институт. Москва, 1974. 29 с.

152. Костицкий М. В. Использование специальных психологических знаний в советском уголовном процессе: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Львов, 1990. 40 с.

153. Костицкий М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. Київ: НМК ВО, 1990. 87 с.

154. Коченов М. М. Введение в судебно-психологическую экспертизу. Москва, 1980. 57 с.

155. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань у доказуванні на досудовому слідстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2003. 19 с.

156. Краткий словарь терминов и определений, применяемых при производстве судебно-товароведческой экспертизы продовольственных товаров / сост. Е. Д. Учваткина. *Судебно-товароведческая экспертиза продовольственных товаров (в помощь эксперту)*. Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2011. С. 14–20.

157. Криминалистическая экспертиза: учебник. В 7-ми вып. / МООП РСФСР. Высшая школа МООП РСФСР. Москва: ВШ МООП РСФСР, 1966. Вып. 1. 165 с.

158. Кримінальний процес: підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 543 с.

159. Кримінальний процесуальний кодекс України. Наук.-практ. коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажевський, Є. П. Бурдаль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. А. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.

160. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

161. Кудрявцева А. В., Трапезникова И. И. К вопросу о соотношении специальных и юридических знаний в уголовном процессе. *Использование специальных знаний в судопроизводстве: сборник научных трудов / Калининградский государственный университет. Калининград: изд-во КГУ, 2005. С. 26–33.*

162. Кузнецов П. С. Методы судебной экспертизы. *Криминалистика: проблемы теории и практики: сборник научных трудов. Екатеринбург: изд-во Урал. юрид. ин-та МВД России, 2010. Вып. 1–2 (2009–2010). С. 75–79.*

163. Кузьменко Н. К., Грамович Г. И. Проблемы использования результатов достижений научно-технического прогресса в работе органов предварительного расследования. *Актуальные проблемы обеспечения следственной практики научно-техническими достижениями: сб. науч. тр. Киев: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1987. С. 28–30.*

164. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

165. Лактионова М. А. Комплексное исследование изделий из кожи при производстве судебно-товароведческой экспертизы в целях определения их рыночной стоимости. *Теория и практика судебной экспертизы / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации».* Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2011. № 4 (24). С. 81–86.

166. Лактионова М. А. Частные методики производства судебно-товароведческой экспертизы обуви. *Теория и практика судебной экспертизы: науч.-практ. журнал* / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, «Наука», 2007. № 2 (6). С. 162–167.

167. Лисиченко В. К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: учеб. пособ. / Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченка. Киев: изд-во при Киевском ГУ издат. объедин. «Вища школа», 1979. 88 с.

168. Лисиченко В. К. Научные принципы судебной экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза: республиканский межвед. сборник науч. и науч.-метод. работ*. Киев: Вища шк., 1978. Вып. 17. С. 23–28.

169. Лисиченко В. К. Особенности проверки и оценки заключений экспертизы на предварительном следствии и в суде. *Криминалистика и судебная экспертиза: науч.-метод. сб.* Киев: Вища шк., 1982. Вып. 24. С. 30–36.

170. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учеб. пособ. Киев: Киевский ГУ, 1987. 100 с.

171. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Правовая природа и соотношение понятий «специальные знания» и «специалист». *Проблемы правоведения: республик. межвед. науч. сборн.* Київ: Вищ. шк., 1983. Вып. 44. С. 130–135.

172. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Формы использования специальных познаний и виды участия специалистов на предварительном следствии. *Применение специальных познаний в борьбе с преступностью: межвуз. сб. науч. тр.* Свердловск: изд-во Свердл. юрид. ин-та. 1983. С. 10–18.

173. Лозовий А. І., Донцова О. С. Проведення товарознавчих досліджень продуктів харчування, які мають ознаки фальсифікації. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* / ХНДІ судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса. Харків: Право, 2004. Вип. 4: Збірник науково-практичних

матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз). С. 394–398.

174. Лозовий А. І., Донцова О. С., Рудакова К. І. Проблемні питання судово-товарознавчої експертизи щодо визначення вартості ненаданого до огляду майна (товару) згідно з матеріалами справ судово-слідчих органів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук.-практ. матеріалів (до 55-річчя видання роботи С. М. Потапова «Введение в криминалистику») / Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса. Харків: Право, 2001. С. 252–260.

175. Луцюк И. Т. Участие специалистов криминалистов в предварительном следствии: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза». Москва, 1977. 23 с.

176. Ляшко А. А., Ходыкин А. П. Товароведение и экспертиза культтоваров. Товары для эстетического и интеллектуального развития: учебное пособие. Москва: издат. корпорация «Дашков и К», 2007. 298 с.

177. Майлис Н. П. Введение в судебную экспертизу: учеб. пособ. Москва: ЮНИТИ–ДАНА, Закон и Право, 2004. 112 с.

178. Матусинский С. В. Использование специальных познаний для установления механизма происшествия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1994. 26 с.

179. Матюшин Т. Б. Общие вопросы оценки доказательств в судопроизводстве: учеб. пособ. Хабаровск: Хабаровская ВШ МВД СССР, 1987. 69 с.

180. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монограф. Москва: изд-во РУДН, 2000. 296 с.

181. Махов В. Н. Теория и практика использования знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1993. 388 с.

182. Меленевська З. С., Садченко О. О. Психологічні питання оціночної діяльності експерта-почеркознавця. *Криміналістичний вісник: наук.–практ. зб.* / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ТОВ «Еліт Прінт», 2010. № 2. С. 40–47.

183. Мельникова Э. Б. Участие специалиста в следственных действиях: учеб.–практ. пособ. Москва: Юрид. лит, 1964. 88 с.

184. Методика визначення вартості майна / А. І. Лозовий, О. С. Донцова, С. М. Бобрицький, О. І. Стебіх. Харків: ХНДІСЕ, 2004. 112 с.

185. Методика визначення вартості майна: метод. реком. / А. Лозовий, О. Донцова, О. Стебіх, С. Бобрицький, В. Кривошеєв / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків: ХНДІСЕ, 2000. 137 с.

186. Методика определения качества импортных кожевенно-галантерейных товаров / Торгово-промышленная палата СССР. Москва: Управление товарных экспертиз, 1973. 44 с.

187. Методика проведения экспертизы импортной мебели / Торгово-промышленная палата СССР. Москва: Управление товарных экспертиз, 1973. 88 с.

188. Методика проведения экспертизы импортных меховых изделий / Торгово-промышленная палата СССР. Москва: Управление товарных экспертиз, 1977. 55 с.

189. Методика проведения экспертизы импортных швейных изделий / Торгово-промышленная палата СССР. Москва: Управление товарных экспертиз, 1978. 150 с.

190. Методика проведения экспертизы качества импортных трикотажных изделий / Торгово-промышленная палата СССР. Москва: Управление товарных экспертиз, 1977. 92 с.

191. Методика производства судебно-товароведческих экспертиз в новых экономических условиях: метод. реком / разработ. Е. Рудакова / Министерство юстиции Украины, Харьковский научно-исследовательский

институт судебных экспертиз им. Засл. проф. Н. С. Бокариуса, Крымское отделение. Симферополь: ХНИИСЭ КО, 1998. 31 с.

192. Методика экспертизы импортной обуви / Торгово-промышленная палата СССР. Москва: Управление товарных экспертиз, 1983. 47 с.

193. Методика экспертизы импортных парфюмерно-косметических товаров / Торгово-промышленная палата СССР. Москва: Управление товарных экспертиз, 1981. 25 с.

194. Методичний посібник з питань призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз продовольчих товарів з метою визначення їх вартості / розробн. А. І. Лозовий, О. С. Донцова, В. М. Губарева. Харків: ХНДІСЕ, 2009. 108 с.

195. Методичні рекомендації з визначення вартості товарів будівельної групи: звіт НДР (заключ.) / МЮ України, ЛНДІСЕ; наук. кер. В. М. Скороход; викон.: У. І. Пиляк (ЛНДІСЕ), В. А. Барабаш (Волинське від. ЛНДІСЕ). 0109U000358. Львів: ЛНДІСЕ, 2010. 150 с.

196. Методичні рекомендації з визначення ринкової вартості товару в країні придбання чи походження на момент його перетинання митного кордону України: звіт НДР (заключ.) / МЮ України, ОНДІСЕ; кер. О. О. Мінаєва; викон. А. М. Макусинський. 0107U006372. Одеса: ОНДІСЕ, 2009. 37 с.

197. Методичні рекомендації з визначення якості різних груп промислових товарів / розробн. М. Є. Башкатова, Є. І. Коваленко, В. П. Верестун. Донецьк: ДНДІСЕ, 2008. 95 с.

198. Методичні рекомендації з експертної оцінки майна у підприємствах АПК: метод. рекомендації. Київ: Ін-т аграрної економіки, 2005. 220 с.

199. Методичні рекомендації з питань призначення та проведення судових експертиз з оцінки худоби, птиці та інших живих тварин – об'єктів господарювання: метод. рек. / МЮ України, ХНДІСЕ; кер. А. І. Лозовий; викон. О. О. Михальський, О. С. Донцова, В. М. Губарева та ін. Харків: ХНДІСЕ, 2009. 174 с.

200. Методичні рекомендації з питань призначення та проведення судових товарознавчих експертиз аудіовізуальної продукції та програмного забезпечення: звіт НДР (заключ.) / МЮ України, ХНДІСЕ; наук. кер. А. І. Лозовий; викон. О. О. Михальський, В. М. Губарева, О. С. Донцова та ін. 011U002336. Харків: ХНДІСЕ, 2011. 64 с.

201. Методичні рекомендації з проведення судово-товарознавчих експертиз друкарської продукції: метод. реком.: звіт НДР (заключ.) / МЮ України, Донецький НДІСЕ; кер. М. Є. Башкатова. 0110U001525. Інв. № 8016. Донецьк: Донецький НДІСЕ, 2011. 84 с.

202. Методичні рекомендації щодо досліджень вантажних і вантажопасажирських колісних транспортних засобів з визначення відповідності їх характеристик товарним позиціям Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності (2371–14) (УКТЗЕД): звіт НДР (заключ.) / МЮ України, ЛНДІСЕ; кер. С. А. Афанасьєв; викон.: О. О. Білий, О. М. Бадейнов, А. С. Крук, О. І. Стабровський. 0109U000361. Львів: ЛНДІСЕ, 2009. 194 с.

203. Мирский Д. Я. Критерии эффективности методов экспертного исследования. *Экспертная техника*. Москва: изд-во ВНИИСЭ, 1976. Вып. 50. С. 13–18.

204. Мойсєєв О. М. Управлінські аспекти експертних технологій у судово-експертній діяльності. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Вип. 12. С. 212–223.

205. Морозов Г. Е. Участие специалиста в стадии предварительного расследования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 1977. 270 с.

206. Морозов Л. П. Правовые и организационные основы использования специальных знаний при разрешении споров о защите прав потребителей: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2003. 22 с.

207. Мухитдинов Н. А. О задачах экспертизы товаров. *Материалы по экспертизе товаров*. Москва: РИО ТПП СССР, 1981. Вып. 16. С. 3–10.

208. Надгорный Г. М. Гносеологические аспекты понятия «специальные знания». *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1980. Вып. 21. С. 37–42.

209. Наказ Вищого арбітражного суду України, Міністерства юстиції України № 11/40/5 від 14 липня 1998 року «Про Довідник з підготовки матеріалів, що направляються на судову експертизу арбітражними судами». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011800-98/print1475620097974259>.

210. Наказ Експертної служби МВС України від 11 листопада 2016 року № 64н «Про затвердження Тимчасової інструкції з організації, проведення та оформлення Експертних проваджень в підрозділах Експертної служби МВС України». Київ, 2016.

211. Наказ Міністерства юстиції України № 1722/5 від 30 липня 2010 року «Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10/print1475620097974259>.

212. Наказ Міністерства юстиції України № 3503/5 від 12 грудня 2011 року «Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE20169.html.

213. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 року «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

214. Наказ МЮ України від 03 березня 2015 р. № 301/5 «Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>.

215. Наказ Служби безпеки України № 855 від 12 грудня 2014 року «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби

безпеки України та атестацію судових експертів». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0044-15>.

216. Нестеров Н. И. Об использовании специальных знаний при установлении групповой принадлежности. *Использование специальных знаний на первоначальном этапе расследования*: сб. науч. тр. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. С. 21–27.

217. Николаев М. А. Товарная экспертиза: учебник. Москва: Деловая литература, 1998. 288 с.

218. Николаева М. А. Теоретические основы товароведения: учебник. Москва: Норма, 2007. 448 с.

219. Новак О. Е. Использование специальных познаний при выявлении и расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом подакцизных товаров: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2001. 183 с.

220. Нургалиев Б. М., Кузнецов О. Г. Судебная экспертиза и оценочная деятельность в Республике Казахстан: теория и практика назначения. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. Тула: Тульский гос. ун-т, 2013. Вып. 4–2. С. 97–104.

221. Омельченко Е. В. Товароведение, экспертиза и стандартизация в вопросах и ответах: учебное пособие. Москва: АНО ВПО Российская академия, 2013. 65 с.

222. Орлов А. И. Организационно-экономическое моделирование: учеб.: В 3 ч. Москва: изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана. 2011. Ч. 2: Экспертные оценки. 567 с.

223. Орлов Ю. К. Заключение эксперта и его оценка (по уголовным делам): учеб. пособ. Москва: Юристъ, 1995. 64 с.

224. Орлов Ю. К. Использование специальных знаний в уголовном судопроизводстве. *Судебная экспертиза: общие понятия*: учеб. пособие. Москва, 2004. Вып. 2. С. 3–20.

225. Орлов Ю. К. Производство экспертизы в уголовном процессе. Москва: ВЮЗИ, 1982. 79 с.

226. Основи експертизи продовольчих товарів: навч. посіб. / В. Д. Залигіна, Л. Д. Титаренко, Л. В. Породіна та ін. Київ: Кондор, 2009. 296 с.

227. Оцінка конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави: метод. реком. / О. О. Желавська, О. В. Павленко, Л. В. Геращенко та ін. / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2011. 56 с.

228. Оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави: метод. посіб. / О. В. Павленко, О. О. Желавська, Л. В. Геращенко, О. О. Майстренко, В. О. Сорокіна / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ: КНДІСЕ, 2003. 81 с.

229. Павленко О. В. Електронний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Товарознавство та експертиза в митній справі» / Харківський національний автомобільно-дорожній університет, кафедра транспортних технологій. Харків: вид-во ХНАУ, 2007. 96 с.

230. Палиашвили А. Я. Экспертиза в суде по уголовным делам. Москва: Юрид. лит., 1973. 142 с.

231. Петрова І. А. Експертне дослідження меблів при проведенні судово-товарознавчих експертиз. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 191–196.

232. Петрова І. А. Особливості взаємодії слідчого з експертом-товарознавцем при підготовці та проведенні судово-товарознавчих експертиз. *Право і безпека: науковий журнал*. 2011. № 4. С. 147–151.

233. Петрова І. А. Процесуальні проблеми судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ* / Харківський національний університет внутрішніх справ; відп. ред. О. М. Бандурка. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2011. Вип. 1 (52). С. 118–128.

234. Петрова І. А. Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. 541 с.

235. Петрова І. А. Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2012. 39 с.

236. Петрова І. А., Снігерьев О. П. Сутність та перспективи розвитку судово-товарознавчих експертиз. *Право і безпека: науковий журнал*. 2011. № 3. С. 156–159.

237. Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. Москва: Юрид. лит., 1964. 268 с.

238. Пиріг І. В. Принципи судово-експертної діяльності та їх співвідношення з принципами судової експертології. *Правова позиція*. 2016. № 1 (16). С. 106–113.

239. Поврезнюк Г. И. Судебная экспертиза (подготовка и назначение в уголовном и гражданском процессах): практ. пособ. Алматы: Аян Эдет, 2001. 210 с.

240. Попов В. И. Некоторые вопросы осмотра и проведения товароведческих и трасологических экспертиз по делам о хищении неучтенной продукции. *Криминалистика и судебная экспертиза* / Киевский научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Киев: РИО МООП УССР, 1964. Вып. 1. С. 255–259.

241. Постанова Кабінету Міністрів від 10 вересня 2003 року № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальна оцінка майна і майнових прав». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.

242. Постика И. А. О методах криминалистической экспертизы. *Материалы Всесоюзной научной конференции*. Москва, 1973. Ч. 1. С. 134–136.

243. Постика И. В. Научные основы и практика применения фотографических методов исследования вещественных доказательств в советской криминалистической экспертизе: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 717. Криминалистика. Одесса, 1970. 24 с.

244. Пошюнас П.–З. К. Судебная ревизия и судебно-экономические экспертизы: монография. Вильнюс: Минтис, 1990. 232 с.

245. Практичні рекомендації з визначення якості різних груп промислових товарів: метод. реком. / розробн. М. Башкатова, Є. Коваленко, В. Верестун / Міністерство юстиції України, Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз. Донецьк: ДНДІСЕ, 2000. 109 с.

246. Прасолова Э. М. Теория и практика криминалистической экспертизы. Москва: изд-во УДН, 1985. 72 с.

247. Призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз продовольчих товарів з метою визначення їх вартості: метод. реком. / розробн. А. Лозовий, О. Донцова, В. Губарева / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків: ХНДІСЕ, 2005. 108 с.

248. Приказ Министерства юстиции Российской Федерации № 237 от 27 декабря 2012 року «Об утверждении перечня родов (видов) судебных экспертиз, выполняемых в федеральных бюджетных судебно-экспертных учреждениях Минюста России, и перечня экспертных специальностей, по которым представляется право самостоятельного производства судебных экспертиз в федеральных бюджетных судебно-экспертных учреждениях Минюста России». URL: <http://minjust.ru/node/114672>.

249. Про вдосконалення порядку обліку атестованих судових експерта Експертної служби МВС України: Наказ МВС України від 15.06.2011 № 333. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1060-11>.

250. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ МЮ України від 08.10.1998 № 53/5 (у ред. Наказу МЮ України від 27.07.2015 № 1350/5). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

251. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС: Наказ МВС України від 8 лютого 2017 року № 102. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17>.

252. Про затвердження Тимчасової Інструкції з організації, проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС України. Наказ Експертної служби МВС України від 11 листопада 2016 року № 64 н. URL: <http://dndekc.centrmia.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Instrukcia.pdf>.

253. Про судову експертизу у кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сізоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПОЛИВОДА А. В., 2010. С. 172–178.

254. Проведення судово-товарознавчих експертиз виробів, що пройшли хімічне чищення: метод. реком. / розробн. О. О. Желавська, О. В. Павленко, О. О. Майстренко, В. О. Сорокіна, І. В. Москальчук / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків: ХНДІСЕ, 2007. 67 с.

255. Проверка количества и качества импортных электросветильников бытового назначения: метод. пособ. / Торгово-промышленная палата СССР. Москва: Управление товарных экспертиз, 1982. 26 с.

256. Прокопанич Г. К. Використання спеціальних знань в кримінальному, цивільному та господарському процесі України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 266–271.

257. Прорвич В. А. Особенности постановки и решения задач судебно-оценочной экспертизы. *Закон и право*. Москва: ЮНИТИ–ДАНА, 2008. № 6. С. 40–42.

258. Прорвич В. А. Судебная экспертиза оценки имущества: предмет, объект, задачи. *Судебная экспертиза*. Научно-практический журнал. Саратов: изд-во Саратов. юрид. ин-та МВД России, 2007. № 3. С. 12–17.

259. Профилактическая деятельность экспертов при производстве экспертиз по делам о выпуске недоброкачественной и нестандартной продукции: методическое письмо для экспертов / разробн. С. А. Плишкин, В. К. Степутенкова, С. С. Толмачева, В. И. Яцуба / Министерство юстиции СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва: ВНИИСЭ, 1989. 36 с.

260. Разживина Н. И., Болотова Т. М. К вопросу о «комплектности товара» и «комплекте товаров» при решении задач судебно-товароведческой экспертизы непродовольственных товаров. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч. – практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России. 2015. № 4. С. 56–59.

261. Рахунов Р. Д. Теория и парактика экспертизы в советском уголовном процессе. Москва: Юрид. лит., 1953. 262 с.

262. Редин А. М. О качестве заключений судебных экспертиз и их доказательственном значении. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Київ, 1979. Вып. 19. С. 28–31.

263. Резниченко И. М. Оценка доказательств в советском гражданском процессе: автореф дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук. Москва, 1968. 21 с.

264. Рожнова В. В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 301–306.

265. Рожнова В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення*

правоохоронної діяльності: зб. матер. конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.). Київ: ННІ № 2 НАВС, 2016. С. 255–258.

266. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується в проведенні товарознавчих досліджень: метод. рекомендації / розробн. О. В. Желавська. Київ: Київський НДІСЕ, 2003. 45 с.

267. Розробка методичних рекомендацій щодо оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави / розробн. О. В. Павленко, О. О. Желавська / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2004. 71 с.

268. Розробка методичних рекомендацій щодо оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави: метод. рекомендації / розробн. О. В. Павленко, О. О. Желавська. Київ: Київський НДІСЕ, 2003. 82 с.

269. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монограф. Київ: НАВСУ, 2002. 195 с.

270. Россинская Е. Р. Некоторые аспекты теории методов экспертного исследования. *Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений*. Труды Академии. Москва: изд-во МВД России, 1996. С. 137–142.

271. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. Москва: Норма, 2005. 656 с.

272. Россинская Е. Р. Теория судебной экспертизы как методологическая основа экспертизы культурных ценностей. *Экспертиза культурных ценностей: правовые аспекты*. Москва: Парад, 2009. С. 3–7.

273. Ряпухина С. Н. Частная методика производства судебно-товароведческой экспертизы меховых изделий. *Теория и практика судебной экспертизы*: научно- практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр

судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, «Наука», 2007. № 1. С. 156–158.

274. Садченко О. О. Судова експертиза як форма використання спеціальних знань та її роль у встановленні обставин кримінального провадження: лекція / Міністерство внутрішніх справ України. Національна академія внутрішніх справ. ННІ підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів. Кафедра криміналістичних експертиз. Київ, 2013. 26 с.

275. Салтевський М. В. Криміналістика: підруч. У 2 ч. Харків: Консум, 2001. Ч. 1. 416 с.

276. Селиванов А. А. Библиография публикаций по судебно-товароведческой экспертизе, 1969–2012. *Теория и практика судебной экспертизы* / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2012. № 3. С. 130–138.

277. Селиванов А. А. Возможности судебно-товароведческой экспертизы на современном этапе развития. *Адвокат*. 2006. № 2. С. 54–58.

278. Селиванов А. А. Информационное письмо о производстве судебно-товароведческих экспертиз в судебно-экспертных учреждениях Министерства юстиции Российской Федерации при исследовании часов. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.–практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, «Наука», 2007. № 2 (6). С. 153–154.

279. Селиванов А. А. Методика решения экспертных задач при производстве судебно-товароведческой экспертизы мебели / Министерство юстиции РФ, Российский федеральный центр судебных экспертиз. Москва: ГУ РФЦСЭ, 2011. 119 с.

280. Селиванов А. А. О производстве судебно-товароведческих экспертиз в судебно-экспертных учреждениях Министерства юстиции РФ при исследовании произведений живописи и предметов прикладного искусства: информ. Письмо. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.–практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2006. № 2 (2). С. 164.

281. Селиванов А. А. Обзор практики производства в Российском федеральном центре судебной экспертизы судебно-товароведческих экспертиз при решении вопросов, связанных с определением рыночной стоимости объектов исследования (2008 г. – 1 кв. 2010 г.). *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.–практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России. 2011. № 4 (24). С. 134–139.

282. Селиванов А. А. Основы судебно-товароведческой экспертизы продовольственных товаров. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.–практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России. 2011. № 4 (24). С. 134–139.

283. Селиванов А. А. Производство судебно-товароведческих экспертиз с целью определения стоимости медицинского оборудования: методические рекомендации / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2013. 96 с.

284. Селиванов А. А. Словарь основных терминов судебно-товароведческой экспертизы мебели / Министерство юстиции РФ, Российский федеральный центр судебных экспертиз. Москва: ГУ РФЦСЭ, 2011. 144 с.

285. Селиванов А. А. Частная методика производства товароведческой экспертизы при исследовании мебели. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.-практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2006. № 2 (2). С. 160–163.

286. Селиванов А. А. Частные методики исследования предметов старины и искусства при производстве судебно-товароведческой экспертизы. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.-практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2015. № 2. С. 40–50.

287. Селиванов А. А., Лактионова М. А. Частная методика производства судебно-товароведческих экспертиз имущества, пострадавшего в результате аварийных ситуаций. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.-практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2007. № 2 (6). С. 155–161.

288. Селиванов А. А., Учваткина Е. Д. Определение стоимости товаров по делам, связанным с нарушением таможенного законодательства: методические рекомендации / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ, 2012. 70 с.

289. Селиванов Н. А. Основания и формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*: сб. науч. тр. Москва: Юрид. лит. 1968. Вып. 7. С. 111–139.

290. Селиванов Н. А. Основные формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений. *Вопросы криминалистики*. Москва, 1964. № 12 (27). С. 3–35.

291. Селиванов Н. О необходимости усиления правовых гарантий соблюдения принципов судебной экспертизы. *Социалистическая законность*. Москва: Известия, 1986. № 3. С. 56–58.

292. Селина Е. В. Применение специальных познаний в уголовной процессе. Москва: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2002. 144 с.

293. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 205 с.

294. Сенчик Н. А. Экспертиза по делам о выпуске недоброкачественной продукции. *Материалы 3-й расширенной научной конференции посвященной памяти заслуженного деятеля науки, профессора М. И. Райского*. Киев, 1958. С. 92–94.

295. Сибірна Р. І. Питання призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: у 2 т : матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 жовт. 2010 р.) / Одеська нац. юрид. акад. Одеса, 2010. Т. 2: Кримінальний процес, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність та судова експертиза. С. 295–297.

296. Сидоренко Л. О. Щодо права експерта на редагування поставлених йому запитань. *Криміналістичний вісник*: наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ПК «Типографія від «А» до «Я», 2015. № 2. С. 83–91.

297. Сирохман І. В. Товарознавство м'яса і м'ясних продуктів: підручник. Київ: Центр навч. літ., 2004. 384 с.

298. Сирохман І. В., Задорожний І. М., Пономарьов П. Х. Товарознавство продовольчих товарів. Київ: Лібра, 1997. 632 с.

299. Словарь основных терминов судебно-товароведческой экспертизы обуви / упрядн. А. А. Селиванов, М. А. Зубова / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2013. 178 с.

300. Словарь судебного эксперта. URL: http://mbe2009.ru/slovar_sudebnogo_eksperta.

301. Словарь терминов судебно-товароведческой экспертизы предметов антиквариата. Словари терминов судебно-товароведческой экспертизы антикварных: предметов живописи, графики и скульптуры; мебели; предметов сервировки стола; предметов из керамики и стекла; предметов народных промыслов / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации»; подгот. Л. В. Спицка. Москва: ЭКОМ Паблишерз, 2011. 104 с.

302. Словарь терминов судебно-товароведческой экспертизы пушно-меховых товаров / подгот. и науч. ред. С. С. Толмачевой / Министерство юстиции РФ, Российский федеральный центр судебных экспертиз. Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2009. 37 с.

303. Словник термінів і визначень судової товарознавчої експертизи промислових товарів / К. І. Рудакова, С. В. Коробова, О. О. Желавська, О. В. Ярославцева / Міністерство юстиції України, Кримський науково-дослідний інститут судових експертиз, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, Луганське відділення Донецького науково-дослідного інституту судових експертиз. Сімферополь: Крим. НДІСЕ. 128 с.

304. Советский уголовный процес / Б. А. Галкин, Ю. А. Иванов, Н. Я. Калашников и др. / под. ред. Д. С. Карева. Москва: Высш. шк., 1968. 552 с.

305. Соколовский З. М. Понятие специальных знаний. (К вопросу об основаниях назначения экспертизы). *Криминалистика и судебная экспертиза*: республ. межвед. сборн. науч. и науч.-метод. работ. Киев: РИО МВД УССР, 1969. Вып. 6. С. 199–205.

306. Соколовский З. М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний для установления причинной связи явлений: автореф дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1968. 96 с.

307. Соколовский З. М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний для установления причинной связи явлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1968. 512 с.

308. Соловьев О. Д. Специальные познания и их использование при выявлении признаков фальсификации ювелирных изделий. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2014. № 3 (27). С. 163–167.

309. Соломко В. Кому поручить производство товароведческой экспертизы? *Социалистическая законность*. 1968. № 7. С. 46–47.

310. Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 419 с.

311. Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра юрид. наук: 12.00.09. Екатеринбург, 1982. 30 с.

312. Сорокотягин И. Н. Системно-структурная характеристика специальных познаний и формы их использования в борьбе с преступностью. *Применение специальных познаний в борьбе с преступностью*: межвузовский сборник научных трудов. Свердловск: изд-во Свердловского юридич. ин-та, 1983. С. 24–27.

313. Сорокотягин И. Н. Специальные познания в расследовании преступлений. Ростов-на-Дону: изд-во Ростовского ун-та, 1984. 119 с.

314. Спицкая Л. В. Проблемы судебно-товароведческой экспертизы непродовольственных товаров. *Актуальные вопросы организации производства судебных экспертиз*. Санкт-Петербург, 1999. С. 280–281.

315. Спицкая Л. В. Словарь основных терминов судебно-товароведческой экспертизы ювелирных изделий / Министерство юстиции РФ, Российский федеральный центр судебных-экспертиз. Москва: РФЦСЭ при Минюсте России, 2005. 234 с.

316. Спицкая Л. В., Ханина Г. В., Хашковская Т. Н. Исследование ювелирных изделий при производстве судебно-товароведческих экспертиз: метод. рекомендации. Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, СЗЦСЭ МЮ РФ, 2009. 74 с.

317. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монограф. Київ, 2005. 272 с.

318. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монограф. Харків: Ніка Нова, 2012. 380 с.

319. Степутенкова В. К. К вопросу о теоретических основах судебно-товароведческой экспертизы. *Актуальные вопросы судебной экспертизы: сборник научных трудов* / Министерство юстиции РФ, Всероссийский научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва: ВНИИСЭ, 1992. С. 186–201.

320. Стратегія розвитку Експертної служби МВС України на період до 2020 року та Плану заходів щодо її реалізації: Наказ МВС України від 15 березня 2017 року № 229. Київ: МВС України, 2017. 26 с.

321. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: Основные положения науки советского уголовного процесса. Москва: Наука, 1968. Т. 1. 470 с.

322. Судебно-экспертное исследование вещественных доказательств / О. М. Дятлов, И. С. Андреев, О. С. Бочарова и др. / под общ ред. О. М. Дятлова. Минск: Амалфея, 2003. 736 с.

323. Судебные экспертизы (Возможности, подготовка материалов, назначение, оценка) / И. П. Кононенко, Г. М. Надгорный, М. Я. Сегай и др. Київ: РИО МВД СССР, 1981. 412 с.

324. Судова експертиза в кримінальному процесі: навч.–практ. посіб. / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко / ННІ підготовки фахівців для експертних підрозділів; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 256 с.

325. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: навч.–довід. посібник / уклад.: Ю. М. Грошевий, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: ТОВ «Одісей», 2004. 448 с.

326. Судово-товарознавча експертиза меблевих виробів: метод. посіб. / упоряд. О. О. Желавська. Київ: Київський НДІСЕ, 2003. 129 с.

327. Судово-товарознавча експертиза меблевих виробів: метод. посібник. / О. О. Майстренко, Н. Р. Іванова / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ: КНДІСЕ, 2003. 130 с.

328. Судово-товарознавча експертиза меблевих виробів: методичний посібник / О. В. Павленко, О. О. Желавська / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2004. 97 с.

329. Судово-товарознавча експертиза меблевих товарів: метод. посібник / О. О. Желавська, О. В. Павленко, Л. В. Геращенко та ін. / Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2012. 118 с.

330. Судово-товарознавча експертиза по визначенню розміру матеріальної шкоди, завданої власнику пошкодженого майна: метод. реком. / А. Лозовий, О. Михальський, В. Губарева, О. Донцова, А. Посохов / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків: ХНДІСЕ, 2006. 44 с.

331. Сырых В. М. Логические основания общей теории права: В 2-х томах. Москва: Юридический дом «Юстицинформ», 2000. Т. 1: Элементный состав. 528 с.

332. Сычева О. А. Процессуально оправданные ситуации назначения и производства судебной товароведческой экспертизы. *Уголовный процесс*. Москва: изд-во ЗАО «Аktion–Медиа», 2009. № 6 (54). С. 41–43.

333. Тальянчук І. С. Інформаційне забезпечення проведення товарознавчих досліджень. *Інформатизація судово-експертної діяльності: матеріали «круглого столу»* (Київ, 29 берез. 2012 р.) / Нац. акад. внутр. справ, Навч.–наук. ін-т підготовки слідчих і криміналістів. Київ: ННПСК НАВС, 2012. С. 65–68.

334. Тertiшник В. М. Уголовный процесс: учебное пособие. Харьков: Арсис, 1997. 528 с.

335. Тимофеева В. А. Товароведение продовольственных товаров: учебник. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. 416 с.

336. Типова інструкція з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1242; Інструкція з оформлення документів у системі Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 27 липня 2012 року № 650. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1242-2011-%D0%BF>.

337. Товароведение и организация торговли непродовольственными товарами: учебник / А. Н. Неверов, Т. И. Чалых, Е. Л. Пехташева и др.; под ред. А. Н. Неверова, Т. И. Чалых. Москва: ПрофОбрИздат, 2001. 464 с.

338. Товароведение. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Товароведение>.

339. Товарознавство. Терміни та визначення. Державний стандарт. ДСТУ 3993–2000: Видання офіційне; (затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України № 627 від 31 жовтня 2000 р.); розроб: Р. Андрющенко, Г. Бондарєва, А. Мізрухіна та ін. Київ: ДЕРЖСТАНДАРТ УКРАЇНИ, 2000. 24 с.

340. Толмачева С. С. Методика производства судебно-товароведческих экспертиз при отсутствии розничных цен (применительно к продукции промышленного назначения, сельского хозяйства и товарам народного

потребления): методическое письмо / Министерство юстиции СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва, 1981. 38 с.

341. Толмачева С. С. Методические рекомендации производства судебно-товароведческой экспертизы при решении вопросов, связанных с определением стоимости товаров (подготовлены на основе обобщения экспертной практики товароведческих подразделений судебно-экспертных учреждений Минюста России). *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.–практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2007. № 2 (6). С. 140–152.

342. Толмачева С. С. Назначение и производство судебно-товароведческих экспертиз по делам о хищениях и иных правонарушениях, связанных с заготовкой сельскохозяйственных продуктов и животноводческого сырья. *Назначение и производство судебных экспертиз по делам о хищениях и иных правонарушениях в сельском хозяйстве*: методическое пособие для следователей, судей и экспертов / Министерство юстиции СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва: ВНИИСЭ, 1985. С. 294–327.

343. Толмачева С. С. Производство судебно-товароведческих экспертиз по уголовным и гражданским делам (обобщение экспертной практики). *Обзорная информация ЦСЭ РФ*. Москва: ЦСЭ РФ, 1995. С. 8–23.

344. Толмачева С. С. Производство судебно-товароведческой экспертизы по документам: методическое письмо для экспертов / Министерство юстиции СССР, Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва: ВНИИСЭ, 1984. 21 с.

345. Толмачева С. С., Карпова И. С. Предмет, объекты и задачи судебно-товароведческой экспертизы: методическое пособие / Министерство

юстиции РФ, Государственное учреждение Российский федеральный центр судебных экспертиз. Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2002. 70 с.

346. Толмачева С. С., Карпова И. С. Современные возможности судебно-товароведческой экспертизы: информ. письмо / Министерство юстиции РФ, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебных экспертиз». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2003. 73 с.

347. Толмачева С. С., Карпова И. С., Покидышева А. Я. Словарь основных терминов судебно-товароведческой экспертизы / Министерство юстиции РФ, Российский федеральный центр судебных-экспертиз. Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2003. 232 с.

348. Толмачева С. С., Карпова И. С., Покидышева А. Я. Словарь терминов судебно-товароведческой экспертизы пушно-меховых изделий / Министерство юстиции РФ, Российский федеральный центр судебных-экспертиз. Москва: РФЦСЭ при Минюсте России, 2005. 175 с.

349. Толмачева С. С., Лактионова М. А. Особенности производства судебно-товароведческих экспертиз ювелирных изделий (из драгоценных металлов, драгоценных камней, в том числе предметов антиквариата). *Теория и практика судебной экспертизы*: научно-практический журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, «Наука», 2007. № 2 (6). С. 58–66.

350. Толмачева С. С., Ряпухина С. Н., Ганцов Ш. К. Словарь основных терминов судебно-товароведческой экспертизы швейных, трикотажных и текстильных товаров / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ, 2011. 132 с.

351. Толмачева С. С., Селиванов А. А. Информационное письмо. «О недостатках производства судебно-товароведческих экспертиз в судебно-

экспертных учреждениях Министерства юстиции Российской Федерации при решении вопросов, связанных с определением рыночной стоимости товаров». *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.–практ. журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2007. № 2 (6). С. 174–176.

352. Толмачева С. С., Селиванов А. А. Методические рекомендации по определению стоимости ювелирных изделий при производстве судебно-товароведческой экспертизы / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ, 2011. 99 с.

353. Трифонова М. В., Коростелева О. Г. Некоторые вопросы производства судебной товароведческой экспертизы при исследовании продукции с признаками подделки товарных знаков. *Теория и практика судебной экспертизы* / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2011. № 4 (24). С. 122–128.

354. Учваткина Е. Д. Возможности производства судебно-товароведческой экспертизы по классификации товаров по делам, связанным с нарушением таможенного законодательства. *Теория и практика судебной экспертизы* / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России. 2015. № 2. С. 80–90.

355. Учваткина Е. Д. О возможностях проведения в СЭУ Минюста России судебно-товароведческой экспертизы продовольственных товаров, в т.ч. с целью их оценки. *Теория и практика судебной экспертизы*: науч.–практ.

журнал / Министерство юстиции Российской Федерации, Государственное учреждение «Российский федеральный центр судебной экспертизы при Министерстве юстиции Российской Федерации». Москва: ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2011. № 4 (24). С. 64–66.

356. Учебное пособие для подготовки к сдаче квалификационного экзамена по экспертной оценке имущества, недвижимости, имущественных и неимущественных прав, бизнеса, техники и оборудования (категории А, В, С) / под ред. А. Мендрул. Киев: Консалтинговая фирма «Эксперт – Л», 2000. 323 с.

357. Федоров Ю. Д. Специальные познания и формы их использования при расследовании преступлений. *Труды Ташкентской высшей школы МВД СССР*. Ташкент: НИиРИО ТВШ МВД СССР, 1976. Вып. 9. С. 19–25.

358. Федорова И. В. О комплексной товароведческой экспертизе. *Проблемы судебной экспертизы*. Москва, 1961. Сб. 5: Комплексные (физические, химические и биологические) исследования. С. 102–105.

359. Федорова И. Ф. Опыт организации и производства судебных товароведческих экспертиз в Ленинградском НИЛСЭ. *Вопросы судебной экспертизы*. Москва, 1960. С. 90–97.

360. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. Москва: изд-во «Республика», 2001. 719 с.

361. Філософія / Є. М. Причепій, А. М. Черній, В. Д. Гвоздецький, Л. А. Чекаль: посібник. Київ: видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.

362. Характеристики, свойства, особенности объектов судебно-товароведческой экспертизы продовольственных товаров, выпускаемых отечественными производителями в отдельных регионах России: в помощь экспертам: сборник / М-во юстиции Российской Федерации, Федеральное бюджетное учреждение Российский федеральный центр судебной экспертизы при М-ве юстиции Российской Федерации. Москва: ФБУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2015. 71 с.

363. Харламова О. А. К вопросу о принципах судебной экспертизы. *Судебная экспертиза: российский и международный опыт*: материалы II

Международной научно-практической конференции (Волгоград, 21–22 мая 2014 г.). Волгоград: ВА МВД России, 2014. С. 106–110.

364. Харченко Д. А. Методы судебных экспертиз. *Деятельность правоохранительных органов и государственной противопожарной службы в современных условиях: проблемы и перспективы развития*: материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 60-летию Победы в Великой Отечественной войне (Иркутск, 21–22 апреля 2005 г.). Иркутск: изд-во Вост.-Сиб. ин-та МВД РФ, 2005. С. 178–180.

365. Целуйко О. В. Нормативне регулювання судової товарознавчої експертизи та експертних, товарознавчих досліджень взуття в контексті вимог Закону України «Про захист прав споживачів». *Часопис Київського університету права*. 2012. № 4. С. 148–152.

366. Цимакуридзе Г. А. Об условиях объективной оценки заключения эксперта. *Сборник научных работ*. Вильнюс, 1963. Вып. 1. С. 105–106.

367. Циркаль В. В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1984. 226 с.

368. Циркаль В. В. Участь спеціалістів при проведенні слідчих дій: навчально-практичний посібник. Київ: ПП «Кантрі Лайф», 2003. 184 с.

369. Шевченко О. В. Інформаційне забезпечення товарознавчої експертизи. *Інформатизація судово-експертної діяльності*: матеріали «круглого столу» (Київ, 29 берез. 2012 р.) / Нац. акад. внутр. справ, Навч.–наук. ін-т підготовки слідчих і криміналістів. Київ: ННІПСК НАВС, 2012. С. 73–74.

370. Шевченко О. В. Основні положення судово-товарознавчої експертизи. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку*: збірн. матер. кругл. столу (Київ, 23 квітня, 2015 р.). Київ: ННІПСіК НАВС, 2015. С. 396–402.

371. Шепітько В. Ю. Роль судової експертизи у сучасній моделі кримінального судочинства. *Теорія і практика судової експертизи*: матер. круглого столу. Київ: ННІ № 2 НАВС, 2016. С. 358–301.

372. Шиканов В. И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. На материале процессуальных и криминалистических исследований уголовных дел об убийстве. Иркутск: изд-во Иркут. ун-та, 1978. 190 с.

373. Шиканов В. И. Использование специальных познаний при расследовании убийств: учеб. пособ. Иркутск: изд-во Иркут. ун-та, 1976. 90 с.

374. Шляхов А. Р. О классификации методов судебной экспертизы. *Реф. науч. сообще. на теоретическом семинаре – криминалистических чтениях*. Москва, 1977. Вып. 18. С. 3–11.

375. Шляхов А. Р. Организация производства новых видов судебных экспертиз (автотехнических, товароведческих, агротехнических, пожарно-технических) по технике безопасности. *Вопросы криминалистики и судебной экспертизы* / Научно-исследовательская лаборатория судебных экспертиз. Душанбе: НИЛСЭ, 1962. Сб. 1. С. 4–30.

376. Шляхов А. Р. Процессуальные и организационные основы криминалистической экспертизы: методическое пособие. Москва, 1972. 121 с.

377. Штротас А. Ю. Деятельность сведущих лиц в советском уголовном процессе. (Уголовно-процессуальное и криминалистическое исследование): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Москва, 1964. 16 с.

378. Шуматов Ю. Т. Использование специальных познаний на предварительном следствии: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1996. 179 с.

379. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: учеб.–теор. пособие. Харьков: Эспада, 2005. 536 с.

380. Щербаковский М. Г. Сущность специальных знаний как критерий разграничения компетенции следователя, специалиста и эксперта. *Экспертное обеспечение правосудия: проблемы теории и практики*: материалы науч.–практ. конференции. Симферополь: ДиАйПи, 2006. С. 72–77.

381. Щербаковский М. Г., Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел. 1999. 78 с.

382. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз. Харків: Фактор, 2011. 400 с.

383. Эйсман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. Москва: Юрид. лит., 1967. 152 с.

384. Эйсман А. А. Критерии и формы использования специальных познаний при криминалистическом исследовании в целях получения судебных доказательств. *Вопросы криминалистики*. Москва: Госюриздат, 1962. Вып. 6–7. С. 33–45.

385. Эксархопуло А. А. Специальные познания в уголовном процессе и их нетрадиционные формы. *Вестник криминалистики*. Москва: Спарк, 2001. Вып. 2. С. 22–28.

386. Эксперт. Руководство для экспертов органов внутренних дел / под ред. Т. В. Аверьяновой, В. Ф. Статкуса. Москва: КноРус, Право и закон, 2003. 592 с.

387. Экспертиза кожевенного сырья, кожи и изделий из кожи: метод. пособ. Москва: Книга, 1999. 138 с.

388. Энциклопедия судебной экспертизы / под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. Москва: Юрист, 1999. 552 с.

389. Яблоков Н. П. К вопросу об экспертизе по технике безопасности. *Экспертизы при расследовании преступлений*: сборник. Вильнюс, 1969. Вып. 7. С. 54.

390. Яковлева Е. М. О доказательственном значении актов бюро товарных экспертиз (о поставках недоброкачественной продукции). *Вопросы криминалистики и судебной экспертизы* / Научно-исследовательская лаборатория судебных экспертиз. Душанбе: НИЛСЭ, 1962. Сб. 2. С. 51–53.

391. Яковлева Е. М. Экспертиза качества продукции по спорам между социалистическими организациями. *Вопросы криминалистики и судебной*

экспертизы / Научно-исследовательская лаборатория судебных экспертиз.
Душанбе: НИЛСЭ, 1963. Сб. 3. С. 149–155.

ДОДАТКИ

Додаток А

Аналіз динаміки кількості злочинів, зареєстрованих Національною поліцією (органами внутрішніх справ) в Україні за період 1987 – 2016 рр., та прогноз на 2017 р.

Результати аналізу динаміки кількості злочинів, зареєстрованих Національною поліцією (органами внутрішніх справ) в Україні за період 1987 – 2016 рр. наведено у табл. А. 1 і на рис. А. 1. Прогноз на 2017 р. наведено на рис. А. 1. В якості математичного інструменту аналізу було використано методи аналізу часових рядів та регресійний аналіз. Отримана математична модель, що описує динаміку кількості зареєстрованих злочинів в залежності від року, є досить статистично інформативною (коефіцієнт детермінації = 0,833), що дозволяє використати її для прогнозу на короткотерміновий період при умові зберігання дії існуючих чинників, які впливають на рівень злочинності*.

Таблиця А. 1 – Динаміка кількості злочинів в Україні зареєстрованих за період 1987 – 2016 рр.

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
1987	237800	—	—
1988	242200	4400	1,85%
1989	322300	80100	33,07%
1990	369809	47509	14,74%

*У всіх додатках аналіз виконано за допомогою графо-аналітичних методів обробки рядів динаміки (часових рядів) з використанням стандартних вбудованих засобів програми MS EXCEL. Для побудови тренду (тенденції) використовувався регресійний аналіз, в основі якого лежала поліноміальна модель залежності досліджуваного параметру від років. Також використовувалися відносні показники приросту/зменшення досліджуваних параметрів в залежності від часу.

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
1991	405516	35707	9,66%
1992	480478	74962	18,49%
1993	539299	58821	12,24%
1994	572147	32848	6,09%
1995	641860	69713	12,18%
1996	617262	-24598	-3,83%
1997	589208	-28054	-4,54%
1998	575982	-13226	-2,24%
1999	558716	-17266	-3,00%
2000	567795	9079	1,62%
2001	514597	-53198	-9,37%
2002	460389	-54208	-10,53%
2003	566350	105961	23,02%
2004	527812	-38538	-6,80%
2005	485725	-42087	-7,97%
2006	420900	-64825	-13,35%
2007	401293	-19607	-4,66%
2008	384424	-16869	-4,20%
2009	434678	50254	13,07%
2010	500902	66224	15,24%
2011	475204	-25698	-5,13%
2012	586469	111265	23,41%
2013	539218	-47251	-8,06%
2014	529139	-10079	-1,87%

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2015	565182	36043	6,81%
2016	592604	27422	4,85%

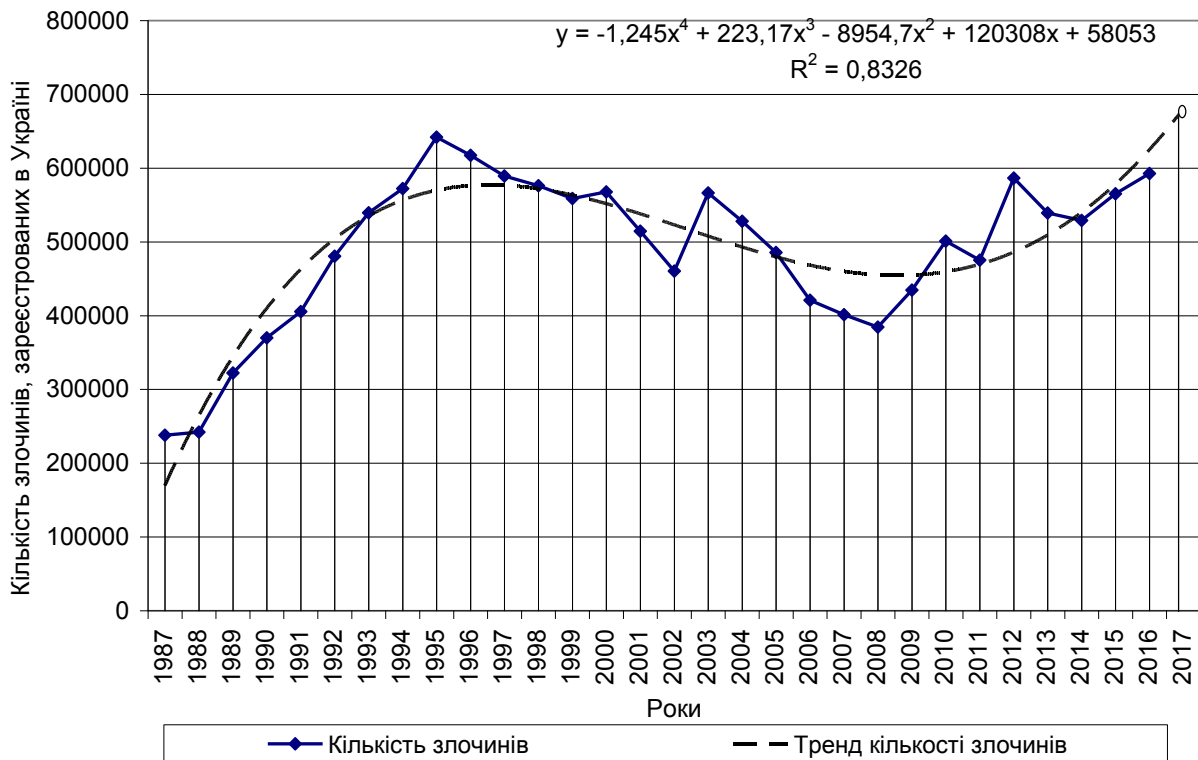

Рис. А. 1 – Динаміка кількості злочинів в Україні, зареєстрованих за період 1987 – 2016 рр. та прогноз на 2017 р.

Висновок

На підставі результатів аналізу (табл. А. 1 та рис. А. 1) можна констатувати, що спостерігається коливання кількості зареєстрованих злочинів з піками у 1995 і у 2012 р. У 2013 р. почалося певне зниження кількості зареєстрованих злочинів з підтвердженням цієї тенденції у 2014 р. Однак у 2015 знову почалося збільшення кількості злочинів і ця тенденція, за нашим прогнозом, буде продовжуватися й у 2017 р.

Додаток Б

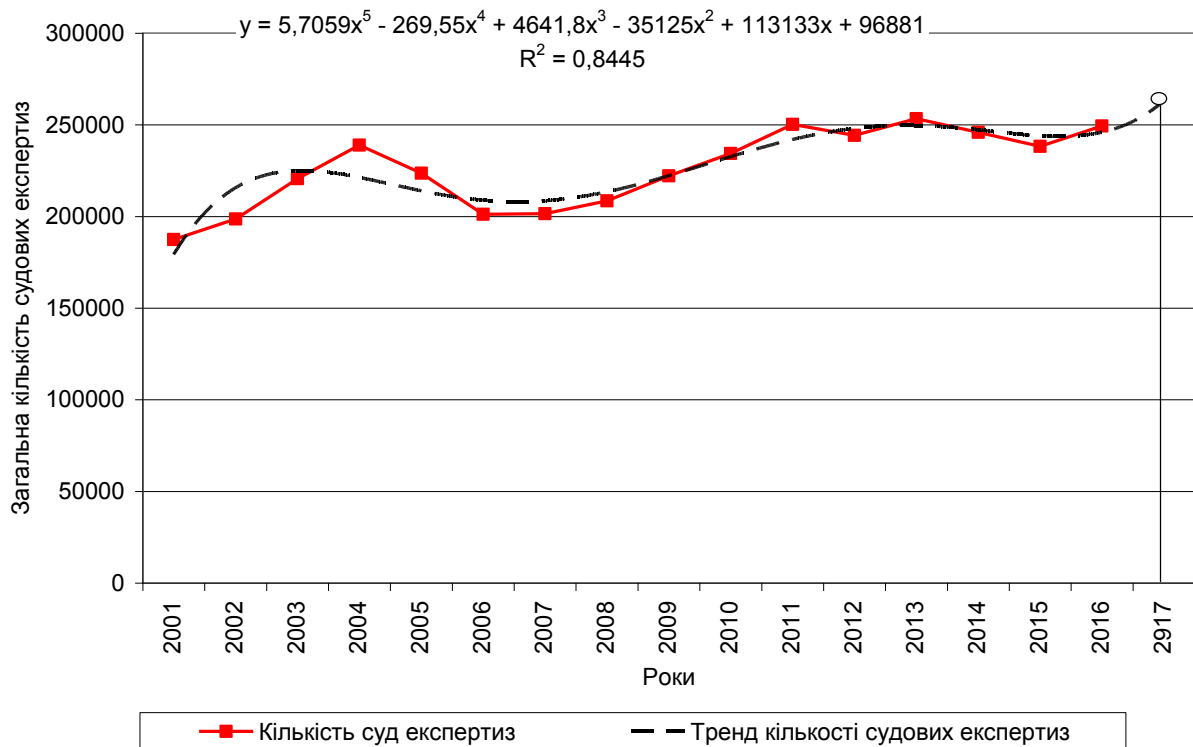
*Аналіз динаміки загальної кількості судових експертиз, виконаних працівниками
Експертної служби МВС України за період 2001 – 2016 рр., та прогноз на
2017 р.*

Результати аналізу динаміки загальної кількості судових експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України за період 2001 – 2016 рр., наведено у табл. Б. 1 і на рис. Б. 1 (разом із прогнозом на 2017 р.).

Таблиця Б. 1 – Динаміка загальної кількості судових експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр.

Рік	Загальна кількість судових експертиз	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2001	187461	—	—
2002	198608	11147	5,95%
2003	220585	21977	11,07%
2004	238912	18327	8,31%
2005	223580	–15332	–6,42%
2006	201183	–22397	–10,02%
2007	201472	289	0,14%
2008	208500	7028	3,49%
2009	222114	13614	6,53%
2010	234407	12293	5,53%

Рік	Загальна кількість судових експертиз	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2011	250238	15831	6,75%
2012	244208	-6030	-2,41%
2013	253410	9202	3,77%
2014	245923	-7487	-2,95%
2015	238217	-7706	-3,13%
2016	249360	11143	4,68%

***Рис. Б. 1** – Динаміка загальної кількості судових експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр. та прогноз на 2017 р.*

Висновок

На підставі результатів аналізу, наведених у табл. Б. 1 та на рис. Б. 1 можна зробити висновок, що останнім часом, починаючи з 2007 р., намітилася тенденція до збільшення загальної кількості судових експертиз в Україні. Однак цей процес є плавним з деякими відносно незначними коливаннями.

Додаток В

*Аналіз динаміки загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр. та прогноз на 2017 р.**

Результати аналізу динаміки загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр. наведено у табл. В. 1 і на рис. В. 1.

Таблиця В. 1 – Динаміка загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр.

Рік	Загальна кількість судово-товарознавчих експертиз	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2001	8173	—	—
2002	6096	–2077	–25,41%
2003	6709	613	10,06%
2004	7634	925	13,79%
2005	8466	832	10,90%
2006	11297	2831	33,44%
2007	13710	2413	21,36%
2008	17904	4194	30,59%
2009	20644	2740	15,30%

*До 2009 року працівники Експертної служби МВС України виконували такі види судових експертиз товарів: 1) визначення якостей товарів народного споживання і визначення їх вартості; 2) визначення розмірів збитків нанесених власником транспортних засобів; 3) визначення залишкової вартості (оцінка автотранспорту).

Рік	Загальна кількість судово-товарознавчих експертиз	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2010	25019	4375	21,19%
2011	30253	5234	20,92%
2012	27302	-2951	-9,75%
2013	24112	-3190	-11,68%
2014	23535	-577	-2,39%
2015	28467	4932	20,96%
2016	31481	3014	10,59%

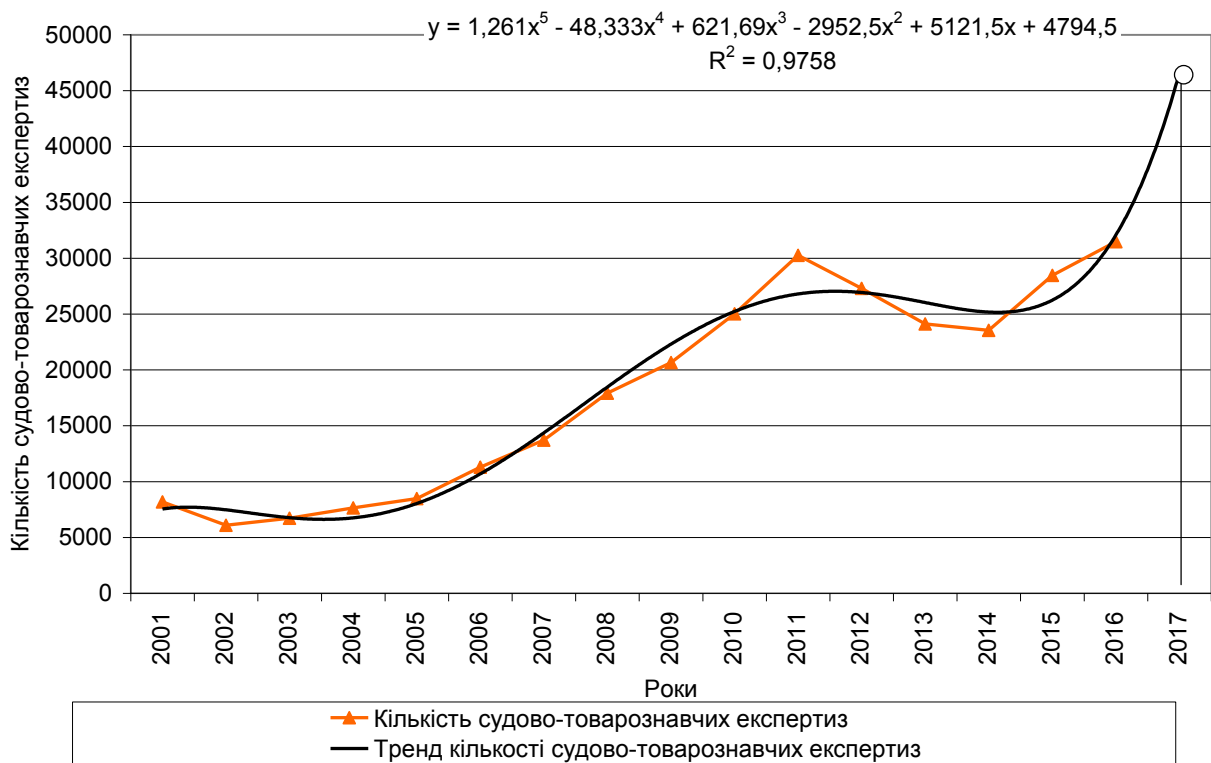

Рис. В. 1 – Динаміка загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр. та прогноз на 2017 р.

Висновок

На підставі результатів аналізу, наведених у табл. В. 1 та на рис. В. 1 можна зробити висновок, що спостерігається стійка тенденція зростання

загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертні служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр.

Додаток Г

Аналіз динаміки частки загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр., відносно загальної кількості судових експертиз та прогноз на 2017 р.

Результати аналізу динаміки частки загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр., відносно загальної кількості судових експертиз та прогноз на 2017 р. наведено у табл. Г. 1 та на рис. Г. 1.

Таблиця Г. 1 – Динаміка частки загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр., відносно загальної кількості судових експертиз

Рік	Загальна кількість судово-товарознавчих експертиз виконаних працівниками Експертної служби МВС України	Частка загальної кількості судово-товарознавчих експертиз виконаних працівниками Експертної служби МВС України
2001	8173	4,36%
2002	6096	3,07%
2003	6709	3,04%
2004	7634	3,20%
2005	8466	3,79%
2006	11297	5,62%
2007	13710	6,80%
2008	17904	8,59%
2009	20644	9,29%
2010	25019	10,67%

Рік	Загальна кількість судово-товарознавчих експертиз виконаних працівниками Експертної служби МВС України	Частка загальної кількості судово-товарознавчих експертиз виконаних працівниками Експертної служби МВС України
2011	30253	12,09%
2012	27302	11,18%
2013	24112	9,52%
2014	23535	9,57%
2015	28467	11,95%
2016	31481	12,62%

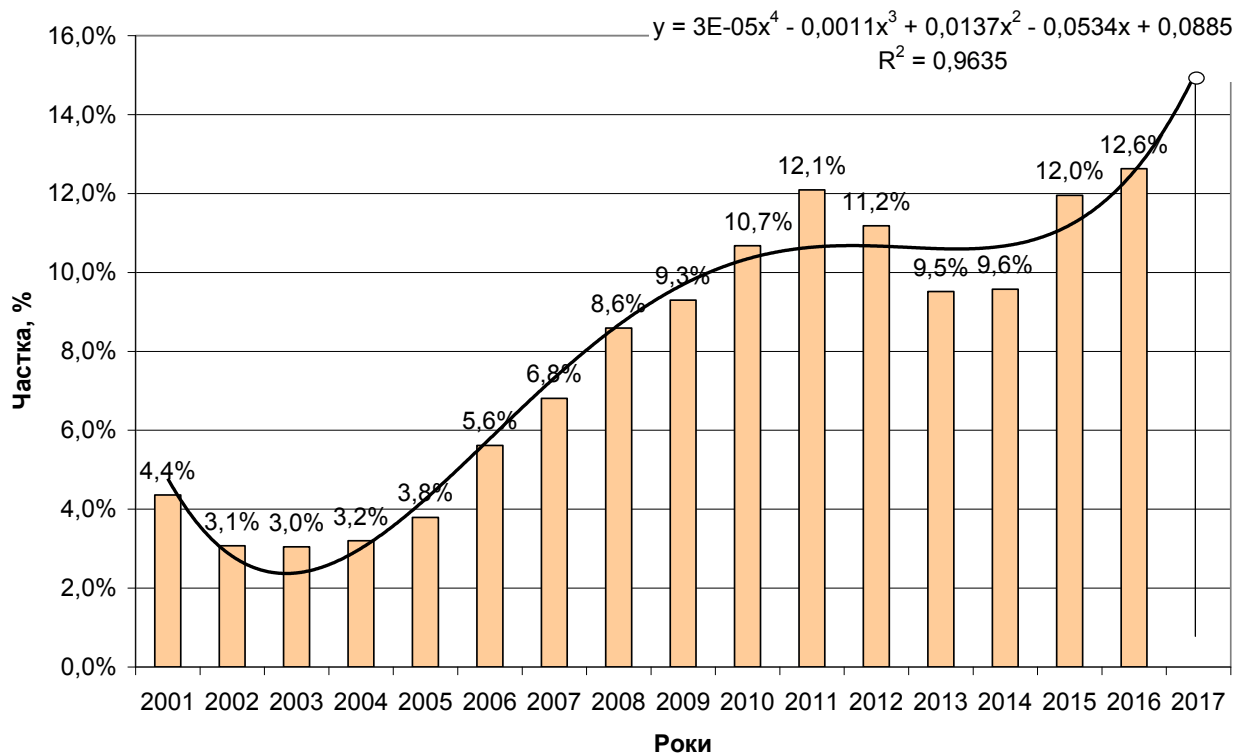

Рис. Г. 1 – Динаміка частки загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2001 – 2016 рр., відносно загальної кількості судових експертиз та прогноз на 2017 р.

Висновок

Грунтуючись на результатах аналізу, наведених у табл. Г. 1 та на рис. Г. 1, можна констатувати, що тенденція збільшення загальної кількості судово-товарознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертні служби МВС України, відносно загальної кількості судових експертиз.

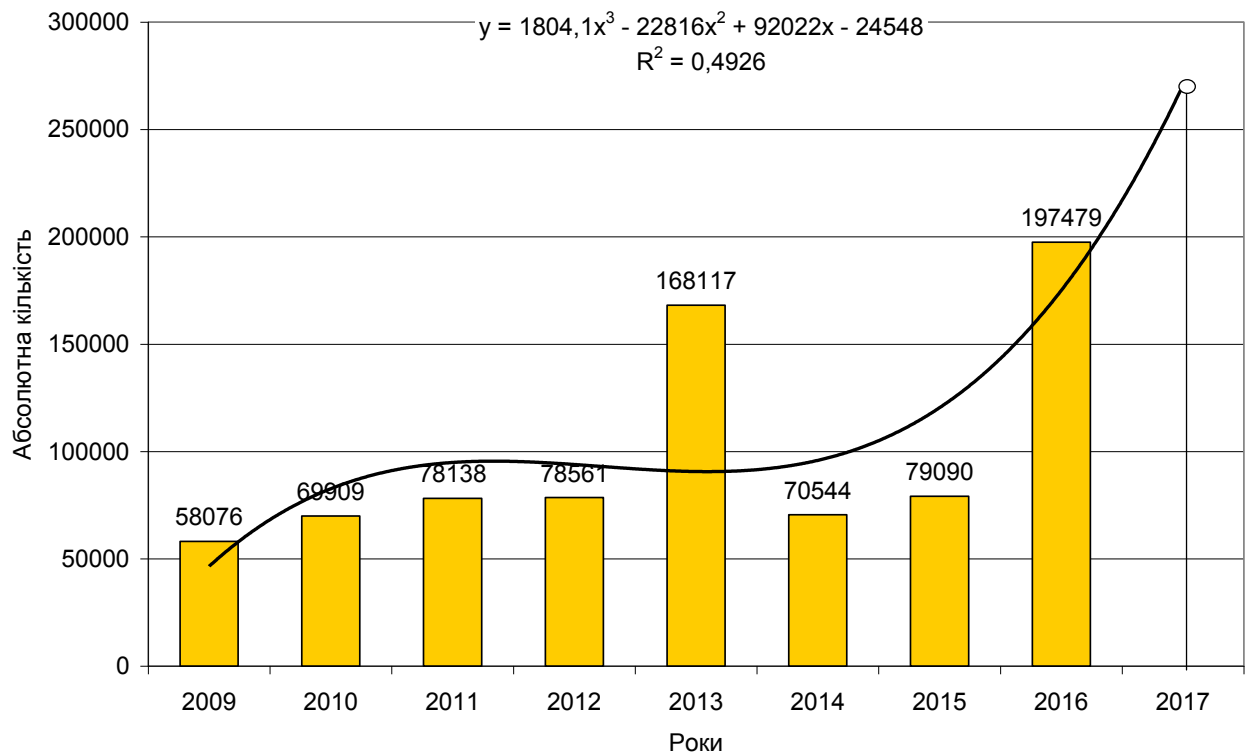
Додаток Д

Аналіз динаміки загальної кількості об'єктів, досліджених під час виконання судово-товарознавчих експертиз, Експертною службою МВС України за період 2009 – 2016 рр. та прогноз на 2017 р.

Результати аналізу динаміки загальної кількості об'єктів, досліджених під час виконання судово-товарознавчих експертиз, Експертною службою МВС України за період 2009 – 2016 рр. наведено у табл. Д. 1 та на рис. Д. 1.

Таблиця Д. 1 – Динаміка загальної кількості об'єктів, досліджених під час виконання судово-товарознавчих експертиз, Експертною службою МВС України за період 2009 – 2016 рр.

Рік	Загальна кількість досліджених об'єктів	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2009	58076	—	—
2010	69909	11833	20,38%
2011	78138	8229	11,77%
2012	78561	423	0,54%
2013	168117	89556	114,00%
2014	70544	–97573	–58,04%
2015	79090	8546	12,11%
2016	197479	118389	149,69%

***Рис. Д. 1** – Динаміка загальної кількості об'єктів, досліджених під час виконання судово-товарознавчих експертиз, Експертною службою МВС України за період 2009 – 2016 рр. та прогноз на 2017 р.*

Висновок

На підставі результатів аналізу, наведених у табл. Д. 1 та на рис. Д. 1 можна зробити висновок, що загальна кількість об'єктів досліджених під час виконання судово-товарознавчих експертиз Експертною службою МВС України значно зросла у 2016 р. у декілька разів. Таке раптове зростання, також спостерігалось у 2013 р., а потім був спад. Тому в 2017 р. можна очікувати незначного збільшення загальної кількості об'єктів досліджених під час виконання судово-товарознавчих експертиз Експертною службою МВС України.

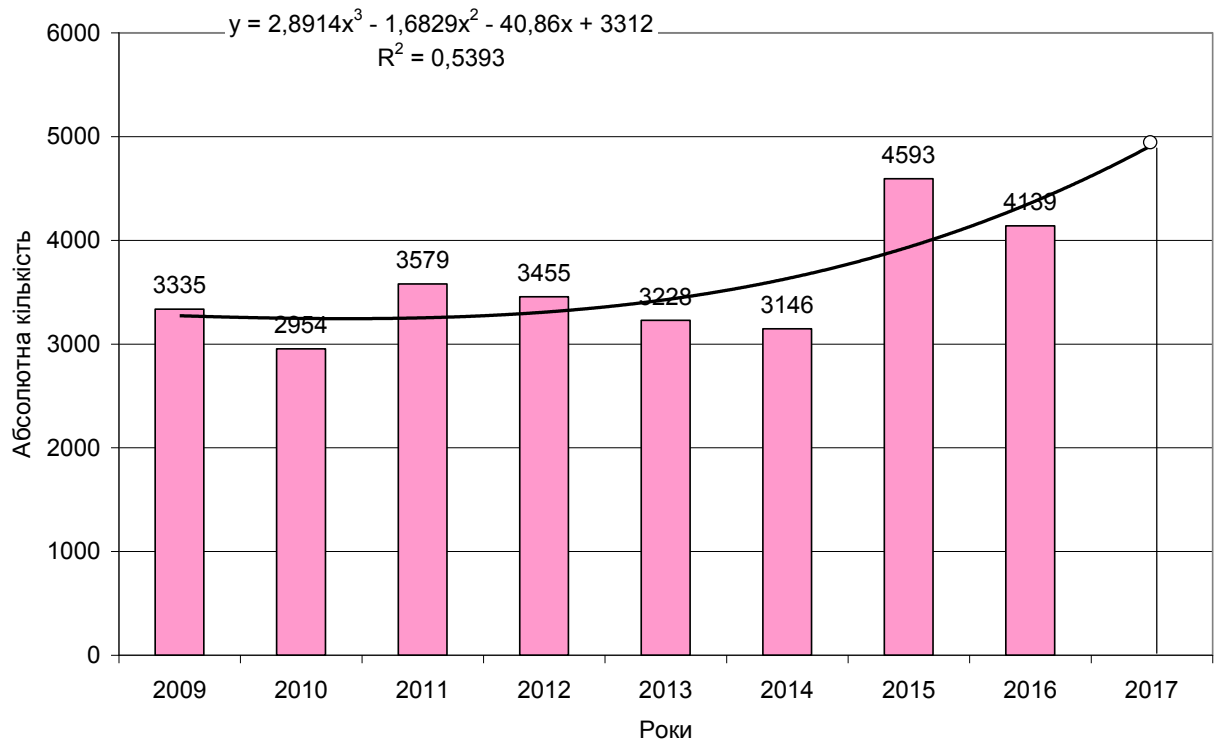
Додаток Е

Аналіз динаміки загальної кількості автотоварознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2009 – 2016 рр. та прогноз на 2017 р.

Результати аналізу динаміки загальної кількості автотоварознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2009 – 2016 рр. наведено у табл. Е. 1 та на рис. Е. 1.

Таблиця Е. 1 – Динаміка загальної кількості автотоварознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2009 – 2016 рр.

Рік	Загальна кількість автотоварознавчих експертиз	Приріст/зменшення до попереднього періоду	
		Збільшення / зменшення	Частка
2009	3335	—	—
2010	2954	–381	–11,42%
2011	3579	625	21,16%
2012	3455	–124	–3,46%
2013	3228	–227	–6,57%
2014	3146	–82	–2,54%
2015	4593	1447	45,99%
2016	4139	–454	–9,88%

***Рис. Е. 1** – Динаміка загальної кількості автотоварознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, за період 2009 – 2016 рр. та прогноз на 2017 р.*

Висновок

На підставі результатів аналізу, наведених у табл. Е. 1 та на рис. Е. 1 можна зробити висновок, що загальна кількість автотоварознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України, поступово зростає. Тому в 2017 р. можна очікувати незначного збільшення загальної кількості автотоварознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України.

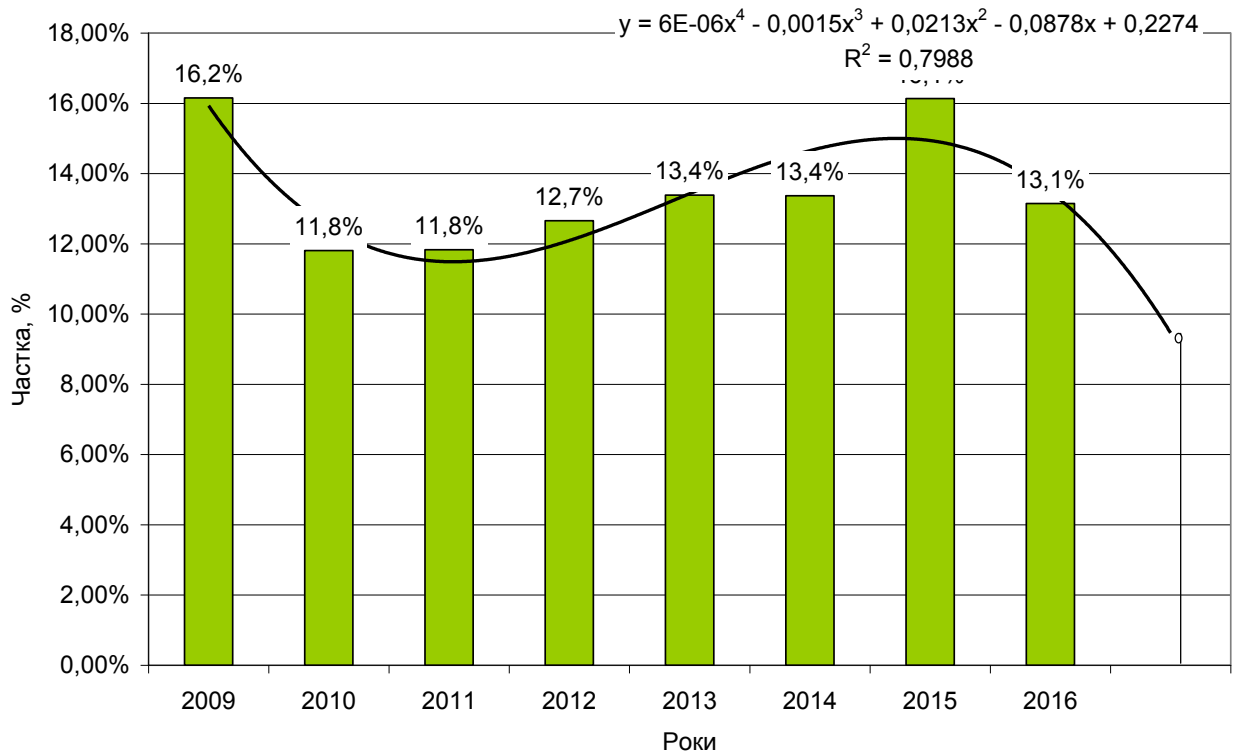
Додаток Ж

*Аналіз динаміки частки автотоварознавчих експертиз, від загальної кількості
судово-товарознавчих експертиз в Україні, за період 2009 – 2016 рр.*

Результати аналізу динаміки частки, автотоварознавчих експертиз від загальної кількості судово-товарознавчих експертиз в Україні, за період 2009 – 2016 рр. наведено у табл. Ж. 1 та на рис. Ж. 1.

Таблиця Ж. 1 – Динаміка частки автотоварознавчих експертиз, від загальної кількості судово-товарознавчих експертиз в Україні, за період 2009 – 2016 рр.

Рік	Загальна кількість автотоварознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України	Частка загальної кількості автотоварознавчих експертиз, виконаних працівниками Експертної служби МВС України
2009	3335	16,15%
2010	2954	11,81%
2011	3579	11,83%
2012	3455	12,65%
2013	3228	13,39%
2014	3146	13,37%
2015	4593	16,13%
2016	4139	13,15%

***Рис. Ж. 1** – Динаміка частки автотоварознавчих експертиз, від загальної кількості судово-товарознавчих експертиз в Україні, за період 2009 – 2016 рр. та прогноз на 2017 р.*

Висновок

На підставі результатів аналізу, наведених у табл. Ж. 1 та на рис. Ж. 1 можна зробити висновок, що спостерігається коливання частки автотоварознавчих експертиз, від загальної кількості судово-товарознавчих експертиз в Україні, за період 2009 – 2016 рр. У 2017 р. очікується зменшення цієї частки.

Додаток 3

Результати статистичної обробки анкет для опитування експертів-товарознавців Експертної служби МВС України

За розробленою анкетною, було опитано 54 експертів-товарознавців Експертної служби МВС України. У підсумковій таблиці наведено результати статистичної обробки даних, одержаних за даною анкетною.

Підсумкова таблиця результатів статистичної обробки
відповідей на запитання анкети для опитування експертів-товарознавців
Експертної служби МВС України

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	n	%
1. Експертний підрозділ?		
1.1) ДНДЕКЦ МВС України	10	18,6%
1.2) Київський НДЕКЦ МВС України	8	14,8%
1.3) Тернопільський НДЕКЦ МВС України	6	11,1%
1.4) Харківський НДЕКЦ МВС України	6	11,1%
1.5) Чернігівський НДЕКЦ МВС України	6	11,1%
1.6) Вінницький НДЕКЦ МВС України	6	11,1%
1.7) Полтавський НДЕКЦ МВС України	6	11,1%
1.8) Сумський НДЕКЦ МВС України	6	11,1%
2. Стаж експертної роботи?		
2.1) до 3–х років	28	51,8%
2.2) від 3–х до 5–ти років	16	29,7%
2.3) від 5–ти до 10–ти років	6	11,1%
2.4) більше 10–ти років	4	7,4%
3. За якою експертною спеціальністю присвоєна кваліфікація судового експерта?		
3.1) визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих	48	88,9%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	n	%
товарів		
3.2) визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитків, завданих власнику транспортного засобу	3	5,6%
3.3) оцінка судноплавних засобів	1	1,7%
3.4) оцінка літальних апаратів	0	0%
3.5) оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння	2	3,8%
4. Які на Вашу думку основні недоліки призначення судово-товарознавчої експертизи?		
4.1) неповнота поставлених перед експертом питань	27	50%
4.2) неправильність формулювання запитань експерту	35	64,8%
4.3) надання експерту непридатних для дослідження об'єктів	16	29,7%
4.4) надання експерту зразків для порівняльного дослідження, які не відповідають необхідним вимогам	12	22,2%
4.5) ненадання необхідних матеріалів і даних	6	11,1%
4.6) інше	2	3,7%
5. Які підстави, частіше за все, Ви наводили стороні кримінального провадження, аргументуючи неможливість проведення судово-товарознавчої експертизи?		
5.1) неякісні матеріали, які надані на дослідження	16	29,7%
5.2) недостатність наданих матеріалів	10	18,5%
5.3) поставлені питання не відносяться до компетенції експерт-товарознавця	23	42,6%
5.4) відсутність необхідної методики	9	14,7%
5.5) експертна спеціальність не запроваджена в експертному підрозділі	4	7,4%
5.6) за іншими підставами	6	11,1%
6. Які, на Вашу думку, причини порушення термінів проведення судово-товарознавчої експертизи?		
6.1) необґрунтованість встановлених термінів проведення судово-товарознавчої експертизи	23	42,5%
6.2) неякісні матеріали, що надані на дослідження, які потребують	16	29,7%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
доповнення		
6.3) завантаженість експертів	39	72,2%
6.4) значна кількість наданих на дослідження об'єктів	21	38,9%
6.5) відсутність об'єктів дослідження і заміна їх відомостями, що містяться в матеріалах кримінального провадження	27	50,0%
7. Що, на Вашу думку, заважає використанню експертних методик з судово-товарознавчої експертизи?		
7.1) відсутність необхідної методики	20	38%
7.2) зміст методики не відповідає завданню судово-товарознавчої експертизи	9	16,7%
7.3) необхідна методика не запроваджена в експертному підрозділі	21	38,9%
7.4) акредитація відділу товарознавчих досліджень за міжнародним стандартом	4	7,4%
8. Чи виникала у Вас необхідність, використовувати інформаційні фонди методик проведення судових експертиз, де міститься методика судово-товарознавчої експертизи?		
8.1) так	51	94,4%
8.2) ні	3	5,6%
9. Чи вважаєте Ви, що методики судово-товарознавчих експертиз, які містяться у Реєстрі експертних методик є достатньо якісними для використання їх у проведенні такого виду експертиз		
9.1) так	32	59,2%
9.2) ні	22	40,8%
10. Якими інформаційними фондами, Ви користувалися, під час проведення судово-товарознавчої експертизи?		
10.1) свого підрозділу	7	13%
10.2) інших підрозділів	6	11,1%
10.3) реєстром експертних методик	39	72,2%
10.4) взагалі не використовую інформаційні фонди	2	3,7%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	n	%
11. Чи оперативно та вчасно поповнюються новими даними інформаційні фонди, якими Ви користуєтесь?		
11.1) так	37	68,5%
11.2) ні	10	18,5%
11.3) не слідкую за цим	7	13%
12. Які відомості є корисними для Вас в інформаційних фондах		
12.1) реєстр методики експертних досліджень	25	46,3%
12.2) довідники	2	3,7%
12.3) методичні рекомендації	1	1,9%
12.4) фонд нормативно-правових актів	24	44,4%
12.5) бібліографія наукової літератури	2	3,7%
13. Як ви оцінюєте необхідність допомоги спеціалістів і експертів-товарознавців в процесі розслідування кримінальних правопорушень?		
13.1) як обов'язкова, під час проведення пошукових дій	6	11,1%
13.2) як бажана (ситуаційна), під час проведення інших дій	37	68,5%
13.3) на розсуд слідчого	11	20,4%
14. Чи достатньо використовуються спеціальні товарознавчі знання спеціалістів і експертів, під час розслідування кримінальних правопорушень?		
14.1) в повній мірі	14	26%
14.2) недостатньо	36	66,7%
14.3) незадовільно	4	7,3%
15. Які причини недостатнього використання спеціальних товарознавчих знань спеціалістів і експертів?		
15.1) недостатня обізнаність слідчих про можливості спеціальних товарознавчих знань	16	29,6%
15.2) відсутність методичних матеріалів і літератури про експертні методики судово-товарознавчих експертиз	10	18,5%
15.3) недостатність спеціалістів і експертів-товарознавців	25	46,2%
15.4) перевантаженість експертів-товарознавців	31	57,4%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
15.5) надання переваги слідчими, іншим засобам збору доказів	10	18,5%
16. До яких слідчих (розшукових) дій Ви залучались?		
16.1) допит	6	11,1%
16.2) пред'явлення для впізнання	0	0%
16.3) обшук	2	3,8%
16.4) огляд	6	11,1%
16.5) слідчий експеримент	0	0%
16.6) призначення експертизи	54	100%
17. Які функції Ви виконували під час участі у слідчих (розшукових) діях?		
17.1) безпосередньо приймав участь у слідчих (розшукових) діях	10	18,5%
17.2) давав пояснення, консультував слідчого з приводу спеціальних питань	40	74,1%
17.3) надавав допомогу у виявленні і закріпленні доказів	4	7,4%
17.4) інше	0	0%
18. Чи приймали Ви участь в ознайомленні слідчих з новими можливостями судово-товарознавчих досліджень?		
18.1) так	25	46,3%
18.2) епізодично	10	18,5%
18.3) ні	19	35,2%
19. Якщо так, то у якій формі?		
19.1) проведення занять зі слідчими	20	37%
19.2) виступи перед слідчими	5	9,2%
19.3) під час слідчої роботи	6	11,1%
19.4) публікації експерта про нові експертні методики	4	20,3%
20. Якщо ні, то які причини цього?		
20.1) слідчий не проявляє інтерес	10	18,5%
20.2) у цьому немає потреби	4	7,4%
20.3) у нашому підрозділі ця робота не організовується і не	5	9,5%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	n	%
планується		
21. Як часто, під час призначення судово-товарознавчої експертизи слідчі консультувалися з Вами?		
21.1) ніколи	17	31,5%
21.2) дуже рідко	6	11,1%
21.3) іноді	5	9,2%
21.4) часто	10	18,5%
21.5) завжди	16	29,7%
22. Чи достатньо сучасної методичної літератури з проблем судово-товарознавчої експертизи?		
22.1) достатньо	2	3,7%
22.2) недостатньо	8	14,9%
22.3) дуже мало	44	81,4%
23. Чи підтримуєте Ви, нижче запропоновані критерії, які характеризують спеціальні товарознавчі знання?		
23.1) так:	49	90,7%
23.1.1) «незагальновідомі», «незагальнодоступні»		
23.1.2) оволодіння ними можливе в процесі теоретичної і практичної підготовки до конкретної діяльності		
23.1.3) неодноразовість використання		
23.1.4) вони повинні базуватися на досягненнях науки, надаються не в прямій, а в опосередкованій формі		
23.1.5) вони є непрофесійними для слідчого		
23.1.6) вводяться в кримінальний процес у встановлений законом формі, за умов наявності в учасників процесу необхідності у використанні таких знань		
23.1.7) їх використання пов'язане з рівнем освіти чи практичної підготовки, а також з професійним чи іншим досвідом		
23.1.8) вони сприяють забезпеченню прийняття органами досудового розслідування законного і обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні		

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
23.2) ні:	5	9,3%
23.2.1) «незагальновідомі», «незагальнодоступні»		
23.2.2) оволодіння ними можливе в процесі теоретичної і практичної підготовки до конкретної діяльності		
23.2.3) неодноразовість використання		
23.2.4) вони повинні базуватися на досягненнях науки, надаються не в прямій, а в опосередкованій формі		
23.2.5) вони є непрофесійними для слідчого		
23.2.6) уводяться в кримінальний процес у встановленій законом формі, за умов наявності в учасників процесу необхідності у використанні таких знань		
23.2.7) їх використання пов'язане з рівнем освіти чи практичної підготовки, а також з професійним чи іншим досвідом		
23.2.8) вони сприяють забезпеченню прийняття органами досудового розслідування законного і обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні		

**Результати статистичної обробки анкет для опитування слідчих
Національної поліції України**

За розробленою анкетою, було опитано 120 слідчих Національної поліції України. У підсумковій таблиці наведено результати статистичної обробки даних, одержаних за даною анкетою.

Підсумкова таблиця результатів статистичної обробки
відповідей на запитання анкети для опитування слідчих
Національної поліції України

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
1. Слідчий підрозділ до якого Ви належите?		
1.1) Головне слідче управління Національної поліції України	20	16,7%
1.2) слідче управління ГУ Національної поліції в областях	28	23,3%
1.3) слідчі підрозділи Національної поліції України	72	60%
2. Ваша посада?		
2.1) слідчий	68	56,7%
2.2) старший слідчий	39	32,5%
2.3) керівник слідчого підрозділу	13	10,8%
3. Чи знаєте Ви діючі нормативно-правові акти, які регламентують судову експертизу?		
3.1) Закон України «Про судову експертизу»	111	92,5%
3.2) Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу у кримінальних і цивільних справах» від 20 травня 1997 року № 8	110	91,7%
3.3) Інструкція про призначення та проведення судових експертиз затверджена Наказом МЮ України 8 жовтня 1998 року № 53/5	100	83,3%
4. Які труднощі виникали у Вас з призначення судово-товарознавчої експертизи?		
4.1) відсутність фінансових коштів для проведення судово-товарознавчої експертизи	18	15%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	n	%
4.2) відсутність експертів-товарознавців з відповідної експертної спеціальності	29	24,2%
4.3) відсутність методичних матеріалів щодо призначення та проведення судово-товарознавчої експертизи	64	53,3%
4.4) інші труднощі	9	7,5%
5. Які із зазначених експертиз, Ви частіше за все, призначали у кримінальному провадженні?		
5.1) криміналістичні експертизи	68	56,6%
5.2) комп'ютерно-технічні експертизи	16	13,3%
5.3) судово-товарознавчі експертизи	59	49,1%
5.4) судово-економічні експертизи	46	38,3%
5.5) судово-біологічні експертизи	29	24,2%
5.6) судово-медичні експертизи	50	41,6%
5.4) інші	18	15%
6. Чи зверталися Ви під час призначення судово-товарознавчої експертизи до експерта за консультацією?		
6.1) так	98	81,6%
6.2) ні	22	18,4%
7. Якщо так, то з яких питань Ви консультувалися з експертом?		
7.1) з вибору виду експертизи	28	23,3%
7.2) у зв'язку з питаннями необхідними для вирішення у кримінальному провадженні	70	58,3%
7.3) з можливостей обраного виду експертизи	12	10%
7.4) з підбору зразків для порівняльного дослідження, їх виду, кількості і якості	2	1,7%
7.5) у зв'язку з оцінкою висновку експертизи	8	6,7%
8. Чи використовуєте Ви, під час призначення судово-товарознавчої експертизи, методичну літературу?		
8.1) так	104	86,7%
8.2) ні	16	13,3%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
9. Якщо Ви не користуєтесь методичною літературою, то у зв'язку із чим?		
9.1) її відсутність	74	61,7%
9.2) відсутність часу	16	13,3%
9.3) наявні достатні знання предмету експертизи	6	5%
9.4) у зв'язку із складністю сприйняття наукового стилю публікацій	24	20%
10. Як часто перед призначення судово-товарознавчої експертизи, Ви консультуєтесь із експертом з питань, які виносяться на її розгляд?		
10.1) ніколи	0	0%
10.2) дуже рідко	3	2,5%
10.3) іноді	4	3,3%
10.4) часто	10	8,3%
10.5) завжди	103	85,9%
11. Як часто, у випадку призначення судово-товарознавчої експертизи, Ви консультуєтесь із експертом з відбору зразків для порівняльного дослідження?		
11.1) ніколи	82	68,3%
11.2) дуже рідко	10	8,4%
11.3) іноді	16	13,3%
11.4) часто	12	10%
11.5) завжди	0	0%
12. У які експертні установи Ви найчастіше призначали судово-товарознавчу експертизу?		
12.1) державні судово-експертні установи	87	72,5%
12.2) недержавні судово-експертні установи	33	27,5%
13. Чи призначали Ви судово-товарознавчу експертизу поза експертною установою?		
13.1) не призначав	87	72,5%
13.2) від 1-го до 4-х разів	10	8,3%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
13.3) від 4–х до 6–ти разів	14	11,6%
13.4) від 6–ти до 10–ти разів	5	4,2%
13.5) завжди	4	3,4%
14. Які недоліки призначення судово-товарознавчої експертизи в державній судово-експертній установі?		
14.1) недостатня науково-методична і матеріальна база	53	44,1%
14.2) тривалий час проведення судово-товарознавчої експертизи	100	100%
15. Які недоліки призначення судово-товарознавчої експертизи в недержавній судово-експертній установі?		
15.1) невисока кваліфікація експертів-товарознавців	48	40%
15.2) проводять лише окремі види судово-товарознавчої експертизи	104	86,7%
15.3) необхідність оплати за виконані експертизи	100	100%
16. Які види судово-товарознавчої експертизи Ви проводили поза експертною установою?		
16.1) визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів	76	63,4%
16.2) визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитків, завданих власнику транспортного засобу	31	25,8%
16.3) оцінка судноплавних засобів	6	5%
16.4) оцінка літальних апаратів	4	3,3%
16.5) оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння	3	2,5%
17. За якими критеріями відбирався експерт для проведення судово-товарознавчої експертизи?		
17.1) за стажем, досвідом роботи	28	23,4%
17.2) за наявністю вченого ступеню	5	4,1%
17.3) мав досвід призначення експертизи цьому експерту	48	40%
17.4) експерт працює в державній судово-експертній установі	39	32,5%
18. Яким чином Ви проводили оцінку висновку судово-товарознавчої експертизи?		
18.1) вивчав висновок експерта і співставляв з матеріалами кримінального провадження	12	10%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
18.2) вивчав весь висновок і аналізував його зміст	21	17,5%
18.3) вивчав лише вступну частину і висновки	64	53,3%
18.4) шляхом вивчення спеціальної літератури	3	2,5%
18.5) консультувався зі спеціалістом	20	16,7%
19. Як Ви оцінюєте компетентність експерта-товарознавця?		
19.1) компетентність експерта не оцінюю	24	20%
19.2) за наявністю стажу та досвіду роботи	28	23,3%
19.3) за наявністю вченого ступеню	5	4,2%
19.4) за обґрунтованістю результатів дослідження	50	41,6%
19.5) за використанням стандартизованих методик	7	5,9%
19.6) якщо експертний підрозділ акредитований за відповідним міжнародним стандартом	6	5%
20. Як Ви розумієте обґрунтованість висновку судово-товарознавчої експертизи?		
20.1) використання спеціальної термінології у висновку експерта	11	9,2%
20.2) логічний зв'язок між дослідження та висновками	64	53,3%
20.3) наведення у висновку аргументів, які підтверджують висновки експерта	29	24,2%
20.4) посилання на методичну літературу, інструкції, стандарти, правила	16	13,3%
21. Як Ви розумієте вимоги повноти судово-товарознавчої експертизи?		
21.1) дослідження усіх об'єктів, які надані на експертизу	29	24,2%
21.2) дача відповіді на кожне з поставлених питань	74	61,6
21.3) використання під час дослідження усіх вихідних даних, які є у наявності експерта	6	5%
21.4) докладне викладення у висновку усього ходу і результатів дослідження	11	9,2%
22. Як часто, під час оцінки висновку експерта-товарознавця, Ви користуєтесь порадами своїх колег?		
22.1) ніколи	27	22,5%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
22.2) дуже рідко	31	25,8%
22.3) іноді	42	35%
22.4) часто	12	10%
22.5) завжди	8	6,7%

23. Чи підтримуєте Ви, нижче запропоновані критерії, які характеризують спеціальні товарознавчі знання?

23.1) так: 98 81,7%

23.1.1) «незагальновідомі», «незагальнодоступні»

23.1.2) оволодіння ними можливе в процесі теоретичної і практичної підготовки до конкретної діяльності

23.1.3) неодноразовість використання

23.1.4) вони повинні базуватися на досягненнях науки, надаються не в прямій, а в опосередкованій формі

23.1.5) вони є непрофесійними для слідчого

23.1.6) уводяться в кримінальний процес у встановлений законом формі, за умов наявності в учасників процесу необхідності у використанні таких знань

23.1.7) їх використання пов'язане з рівнем освіти чи практичної підготовки, а також з професійним чи іншим досвідом

23.1.8) вони сприяють забезпеченню прийняття органами досудового розслідування законного і обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні

23.2) ні: 22 18,3%

23.2.1) «незагальновідомі», «незагальнодоступні»

23.2.2) оволодіння ними можливе в процесі теоретичної і практичної підготовки до конкретної діяльності

23.2.3) неодноразовість використання

23.2.4) вони повинні базуватися на досягненнях науки, надаються не в прямій, а в опосередкованій формі

23.2.5) вони є непрофесійними для слідчого

23.2.6) уводяться в кримінальний процес у встановлений законом формі, за умов наявності в учасників процесу необхідності у

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%

використанні таких знань

24.2.7) їх використання пов'язане з рівнем освіти чи практичної підготовки, а також з професійним чи іншим досвідом

23.2.8) вони сприяють забезпеченню прийняття органами досудового розслідування законного і обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні

Результати статистичної обробки анкет по вивченню матеріалів експертного провадження судово-товарознавчої експертизи

За розробленою анкетною, було вивчено 810 висновків судово-товарознавчих експертиз із архівів ДНДЕКЦ МВС України, Київського, Тернопільського, Харківського, Чернігівського НДЕКЦ МВС України за 2010–2016 рр. У підсумковій таблиці наведено результати статистичної обробки даних, одержаних за даною анкетною.

Підсумкова таблиця результатів статистичної обробки анкети вивчення 810 висновків судово-товарознавчих експертиз із архівів ДНДЕКЦ МВС України, Київського, Тернопільського, Харківського, Чернігівського НДЕКЦ МВС України за 2010–2016 рр.

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
1. Експертний підрозділ, у якому виконувалася судово-товарознавча експертиза:		
1.1) ДНДЕКЦ МВС України	238	29,4%
1.2) Київський НДЕКЦ МВС України	138	17,0%
1.3) Тернопільський НДЕКЦ МВС України	152	18,8%
1.4) Харківський НДЕКЦ МВС України	140	17,2%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
1.5) Чернігівський НДЕКЦ МВС України	142	17,6%
2. Рік проведення судово-товарознавчої експертизи:		
2.1) 2010 рік	121	15%
2.2) 2011 рік	110	13,5%
2.3) 2012 рік	112	13,9%
2.4) 2013 рік	110	13,5%
2.5) 2014 рік	100	12,3%
2.6) 2015 рік	129	16,%
2.7) 2016 рік	128	15,8%
3. Працівник якого правоохоронного органу призначив судово-товарознавчу експертизу:		
3.1) слідчий Національної поліції України	600	74,1%
3.2) слідчий (прокурор) Прокуратури України	79	9,8%
3.3) прокурор Військової прокуратури	86	10,6%
3.4) суд	45	5,5%
4. Якого виду судово-товарознавча експертиза була проведена:		
4.1) визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів	580	71,6%
4.2) визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитків, завданих власнику транспортного засобу	168	20,8%
4.3) оцінка судноплавних засобів	18	2,2%
4.4) оцінка літальних апаратів	8	1%
4.5) оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння	36	4,4%
5. Які об'єкти досліджувалися в ході виконання судово-товарознавчої експертизи:		
5.1) побутова техніка	89	11%
5.2) оргтехніка	100	12,3%
5.3) засоби зв'язку	384	47,4%
5.4) меблі	24	3%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
5.5) одяг	25	3,1%
5.6) посуд	16	2%
5.7) документи про якісні характеристики досліджуваних товарів	134	16,6%
5.8) зброя	7	0,9%
5.9) бойові припаси	4	0,4%
5.10) вибухові речовини	4	0,4%
5.11) спеціальна військова техніка	8	1%
5.12) автотехнічні засоби	14	1,9%
6. Які питання, найбільш часто, ставилися на вирішення судово-товарознавчої експертизи:		
6.1) яка ринкова вартість виробів, станом на момент вчинення кримінального правопорушення	390	48,1%
6.2) яка початкова вартість виробів, на момент вчинення кримінального правопорушення	280	34,5%
6.3) яка залишкова вартість виробів, на момент вчинення кримінального правопорушення	180	22,2%
6.4) яка вартість ненаданого експерту майна, що знищено внаслідок руйнування, пожежі, затоплення	260	32,1%
6.5) чи наявні і характер дефектів	67	8,3%
6.6) яка ступінь зниження якості товару	101	12,4%
6.7) який розмір збитків	116	14,3%
6.8) яка вартість відновних робіт	31	3,8%
6.9) спосіб виготовлення виробу	20	2,4%
6.10) відповідність характеристик досліджуваних виробів маркувальним позначенням	77	9,5%
6.11) яке найменування виробу	28	3,4%
7. Найчастіше використовувалися такі методи судово-товарознавчої експертизи:		
7.1) органолептичний метод	311	38,4%
7.2) інструментальні методи	242	29,9%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
7.3) реєстраційний метод	783	96,6%
7.4) розрахунковий метод	255	31,5%
7.5) експериментальний метод	174	21,5%
7.6) статистичні методи	450	55,5%
7.7) вартісний метод	688	84,9%
8. Види кримінальних правопорушень, за якими проводилася судово-товарознавча експертиза:		
8.1) ст. 176 Порушення авторського права і суміжних прав	24	3%
8.2) ст. 177 Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію	6	0,8%
8.3) ст. 185 Крадіжка	181	22,3%
8.4) ст. 186 Грабіж	120	15%
8.5) ст. 187 Розбій	91	11,4%
8.6) ст. 189 Вимагання	96	12%
8.7) ст. 190 Шахрайство	102	12,8%
8.8) ст. 191 Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	49	6,1%
8.9) ст. 227 Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції	51	6,3%
8.10) ст. 410 Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем	29	3,6%
8.11) ст. 411 Умисне знищення або пошкодження військового майна	31	3,9%
8.12) ст. 412 Необережне знищення або пошкодження військового майна	16	0,8%
8.13) ст. 413 Втрата військового майна	14	1,7%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
9. Висновки, які надані експертом за результатами виконання судово-товарознавчої експертизи:		
9.1) категорично позитивний	718	88,7%
9.2) ймовірно позитивний	34	4,2%
9.3) не видається можливим вирішити питання у зв'язку з недостатністю вихідних даних	16	2%
9.4) питання не вирішувалося, у зв'язку із виходом за межі компетенції експерта-товарознавця	42	5,1%
10. За складністю судово-товарознавчі експертизи виконані:		
10.1) прості	504	62,2%
10.2) середні	109	13,5%
10.3) складні	197	24,3%
11. Під час проведення судово-товарознавчої експертизи використовувалися наступні науково-методичні та інформаційні джерела:		
11.1) Постанова Кабінету Міністрів від 10 вересня 2003 року № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальна оцінка майна і майнових прав»	306	37,7%
11.2) Закон України «Про ціни та ціноутворення»	180	22,2%
11.3) Наказ Експертної служби МВС України від 11 листопада 2016 року № 64н «Про затвердження Тимчасової інструкції з організації, проведення та оформлення Експертних проваджень в підрозділах Експертної служби МВС України»	790	97,7%
11.4) Словник термінів і визначень судової товарознавчої експертизи промислових товарів / К. І. Рудакова, С. В. Коробова, О. О. Желавська, О. В. Ярославцева; Міністерство юстиції України, Кримський науково-дослідний інститут судових експертиз, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, Луганське відділення Донецького науково-дослідного інституту судових експертиз. – Сімферополь: Крим. НДІСЕ. – 128 с.	160	19,8%
11.5) Судово-товарознавча експертиза по визначенню розміру матеріальної шкоди, завданої власнику пошкодженого майна: метод. реком. / А. Лозовий, О. Михальський, В. Губарева,	164	20,2%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
О. Донцова, А. Посохов; Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. – Харків : ХНДІСЕ, 2006. – 44 с.		
11.6) Проведення судово-товарознавчих експертиз виробів, що пройшли хімічне чищення: метод. реком. / О. О. Желавська, О. В. Павленко, О. О. Майстренко, В. О. Сорокіна, І. В. Москальчук; Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. – Харків: ХНДІСЕ, 2007. – 67 с.	92	11,3%
11.7) Визначення вартості виробів з дорогоцінних та недорогоцінних металів зі вставками: метод. реком. / О. О. Майстренко, Н. Р. Іванова; Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. – К. : КНДІСЕ, 2008. – 61 с.	45	5,5%
11.8) Призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз продовольчих товарів з метою визначення їх вартості: метод. реком. / А. Лозовий, О. Донцова, В. Губарева ; Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. – Харків: ХНДІСЕ, 2005. – 108 с.	162	19,9%
11.9) Методика производства судебно-товароведческих экспертиз в новых экономических условиях: метод. реком / Е. Рудакова ; Министерство юстиции Украины, Харьковский научно-исследовательский институт судебных экспертиз им. Засл. проф. Н. С. Бокариуса, Крымское отделение. – Симферополь: ХНИИСЭ КО, 1998. – 31 с.	190	23,4%
11.10) Методика визначення вартості майна: метод. реком. / А. Лозовий, О. Донцова, О. Стебіх, С. Бобрицький, В. Кривошеєв; Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. – Харків: ХНДІСЕ, 2000. – 137 с.	450	55,5%
11.11) Дослідження товарів взуттєвої групи, при проведенні судово-товарознавчих експертиз: метод. реком. / М. Башкатова, В. Верестун, О. Ярославцева; Міністерство юстиції України, Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз. – Донецьк: ДНДІСЕ, 2006. – 91 с.	600	74,1%
11.12) Дослідження пушно-хутряних виробів, при проведенні судово-	89	11%

Запитання анкети та варіанти відповідей	Статистичний показник	
	п	%
товарознавчих експертиз: метод. реком. / М. Башкатова, В. Верестун, Т. Лушнікова; Міністерство юстиції України, Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз. – Донецьк: ДНДІСЕ, 2004. – 51 с.		
11.13) Судово-товарознавча експертиза меблевих виробів: метод. посібник. / О. О. Майстренко, Н. Р. Іванова; Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. – К. : КНДІСЕ, 2003. – 130 с.	69	8,5%
11.14) Загальний підхід до експертної оцінки машин і устаткування при проведенні судово-товарознавчих експертиз: метод. реком. / М. Башкатова, В. Верестун, В. Скороход; Міністерство юстиції України, Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз. – Донецьк: ДНДІСЕ, 2003. – 82 с.	370	45,7%
11.15) Практичні рекомендації з визначення якості різних груп промислових товарів: метод. реком. / М. Башкатова, Є. Коваленко, В. Верестун; Міністерство юстиції України, Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз. – Донецьк: ДНДІСЕ, 2000. – 109 с.	487	60,1%
11.16) Желавська О. О. Розрахунок втрати якості непродуктивних товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується при проведенні товарознавчих досліджень: метод. посіб. ; Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. – К. : КНДІСЕ, 2001. – 43 с.	390	48,1%
11.17) Оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави: метод. посіб. / О. В. Павленко, О. О. Желавська, Л. В. Геращенко, О. О. Майстренко, В. О. Сорокіна; Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. – К. : КНДІСЕ, 2003. – 81 с.	464	57,2%
11.18) Желавська О. О. Розрахунок втрати якості непродуктивних товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується при проведенні товарознавчих досліджень: метод. посіб.; Міністерство юстиції України, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. – К. : КНДІСЕ, 1999. – 30 с.	549	67,7%

Додаток К

Акти впровадження

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ Шевченка Олександра Вікторовича з теми «Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві» у практичну діяльність КНДІСЕ Міністерства юстиції України

Комісія у складі: Ученого секретаря – завідувача відділом організації науково-дослідних робіт забезпечення діяльності Вченої ради та редакційно-видавничої діяльності Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук, доцента, завідувача лабораторією автотехнічних, товарознавчих та спеціальних видів досліджень Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України Шимановського Сергія Олеговича, судового експерта, завідувача відділом дослідження машин, обладнання, об'єктів водного транспорту, літальних апаратів та колісних транспортних засобів лабораторії автотехнічних, товарознавчих та спеціальних видів досліджень Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України Бондаря Вячеслава Михайловича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ Шевченка О. В. на тему: «Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві» (спеціальність 12.00.09) впроваджені у практичну діяльність КНДІСЕ Міністерства юстиції України.

1. Результати дисертаційного дослідження Шевченко О. В. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для практичних працівників експертних підрозділів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві / О. В. Шевченко // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : матер. наук.-практ. конф., (Київ, 31 березня, 2011 р.). – К. : ННПСК НАВСУ, 2011. – С. 235 – 237.

Судова експертиза документів зі спеціальними засобами захисту : [навч.-практ. посіб.] / О. Л. Кобилянський, О. О. Садченко, О. В. Садченко, О. В. Шевченко. – К. : Укр. ДГРІ, 2011. – 188 с.

Шевченко О. В. Комплексна судово-товарознавча експертиза культурних цінностей / О. В. Шевченко // Реформування системи кримінальної юстиції в Україні : кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : збірн. матер. Міжнар наук.-практ. конф. – Ірпінь : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С. 346-349.

Шевченко О. В. Інформаційне забезпечення товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Інформатизація судово-експертної діяльності : тези доповід. кругл. столу. (Київ, 29 березн. 2012 р.). – К. : ННПСК НАВСУ, 2012. – С. 73 – 74.

Шевченко О. В. Історія становлення судово-товарознавчих експертиз / О. В. Шевченко // Криміналістика и судебная экспертиза : междувед. науч.-метод. сб. – К. : МЮ Украины, 2013. – Вып. 58, ч. 2. – С. 519-522.

Шевченко О. В. Методи вивчення потреб експертної практики / О. О. Садченко, О. В. Шевченко // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ТОВ «Брайт Вайтт», 2013. – № 2 (20). – С. 26-33.

Шевченко О. В. Поняття судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 21 листоп. 2013 р.). – К. : ННПФЕКП НАВС, 2013. – С. 365 – 370.

Судова експертиза в кримінальному процесі : [навч.-практ. посіб.] / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко. – К. : Укр.ДГРІ, 2013. – 233 с.

Садченко О. О., Шевченко О. В. Методи вивчення потреб експертної практики / О. О. Садченко, О. В. Шевченко // Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. / [голов. Ред.: Коваленко В. В. та ін.]/ ДНДЕКЦ МВС України; НАВС – К: ТОВ. «Брайт Вайтт» 2013. – №2(20). – С. 26 – 33.

Шевченко О. В. Створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем для вирішення завдань судових експертиз / О. В. Шевченко // Проблемні аспекти експертної практики : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 4 грудн. 2014 р.). – К. : ННПСК НАВС, 2014. – С. 310 – 313.

Шевченко О. В. Основні положення судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Судово-експертна діяльність : сучасний стан та перспективи розвитку : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 23 квітня, 2015 р.). – К. : ННПСК НАВС, 2015. – С. 396 – 402.

Шевченко О. В. Оцінювання висновку судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Актуальні проблеми досудового розслідування : збірн. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конференція, (Київ, 1 липня 2015 р.). – К. : НАВС, 2015. – С. 263 – 265.

Шевченко О. В. Щодо поняття спеціальних товарознавчих знань / О. В. Шевченко // Правова держава: сучасні тенденції та передумови її

розбудови в Україні : матер. міжнар. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 30 жовтня, 2015 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2015. – С. 53 – 55.

Shevchenko O. Estimation of the conclusion of judicial examination of the goods / Оцінка висновку судової товарознавчої експертизи / O. Shevchenko // KELM : Knowledge, Education, Law and Management. – 2015. – № 2 (10) czerwiec. – P. 169-187.

Шевченко О. В. Призначення слідчим судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування / О. В. Шевченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наук. праць. – К. : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Серія. 18 : Економіка і право. – Вип. 30. – С. 176-181.

Шевченко О. В. Знання, які складають основу сучасного товарознавства / О. В. Шевченко // Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності: матер. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листопада 2016 р.) – К.; ННІ №2 НАВС, 2016 – с. 323-327.

Шевченко О. В. Поняття спеціальних товарознавчих знань / О. В. Шевченко // Криміналістика и судебная экспертиза: Междуведомственный научно-методический сборник. Вып. 61 / [отв. ред. И. И. Емельянова. – К.: Министерство юстиции Украины, 2016. – С. 264 – 266.

Шевченко О. В. Класифікації судово-товарознавчих експертиз / О. В. Шевченко // Порівняльно-аналітичне право. – Ужгород : вид-во ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2017. – № 6. – С. 180-188.

2. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний, науковий та методичний рівень, практичну доступність і доцільність використання під час проведення наукових розробок та виконання судових експертиз.

Результати оприлюднених досліджень у зазначених працях використовуються у КНДІСЕ Міністерства юстиції України під час проведення наукової, методичної та експертної діяльності.

Члени комісії:

Учений секретар - завідувач ВР
КНДІСЕ Міністерства юстиції України,
канд. юрид. наук, доцент

Завідувач ЛАТ КНДІСЕ
Міністерства юстиції України

Судовий експерт, завідувач ВМТ ЛАТ
КНДІСЕ Міністерства юстиції України

 - В.П. Колонюк

 С.О. Шимановський

 В.М. Бондар

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

АКТ

**про впровадження результатів дисертації здобувача кафедри
криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ
Шевченка Олександра Вікторовича на тему:
«Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві»
у науково-дослідну діяльність
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Рожної В.В. (голова комісії); завідувача наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Стрільціва О.М., начальника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук, доцента Брателя С.Г. склала цей акт про те, що результати дисертації Шевченка О.В. на тему: «Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

1. Матеріали дисертації Шевченка Олександра Вікторовича використовуються в науково-дослідній діяльності слухачами та курсантами при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із курсантами, студентами та слухачами з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів», «Особливості розслідування окремих видів злочинів».

2. Результати дисертації Шевченка Олександра Вікторовича відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та аспірантури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Судова експертиза документів зі спеціальними засобами захисту : [навч.-практ. посіб.] / О. Л. Кобилянський, О. О. Садченко, О. В. Садченко, О. В. Шевченко. – К. : Укр. ДГРІ, 2011. – 188 с.

2. Судова експертиза в кримінальному процесі : [навч.-практ. посіб.] / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко. – К. : Укр.ДГРІ, 2013. – 233 с.

3. Шевченко О. В. Історія становлення судово-товарознавчих експертиз / О. В. Шевченко // Криміналістика и судебная экспертиза : междувед. науч.-метод. сб. – К. : МЮ Украины, 2013. – Вып. 58, ч. 2. – С. 519-522.

4. Шевченко О. В. Методи вивчення потреб експертної практики / О. О. Садченко, О. В. Шевченко // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ТОВ «Брайт Вайт», 2013. – № 2 (20). –

С. 26-33.

5. Shevchenko O. Estimation of the conclusion of judicial examination of the goods / Оцінка висновку судової товарознавчої експертизи / O. Shevchenko // KELM : Knowledge, Education, Law and Management. – 2015. – № 2 (10) czerwiec. – P. 169-187.

6. Шевченко О. В. Призначення слідчим судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування / О. В. Шевченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наук. праць. – К. : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Серія. 18 : Економіка і право. – Вип. 30. – С. 176-181.

7. Шевченко О. В. Поняття спеціальних товарознавчих знань / О. В. Шевченко // Криміналістика и судебная экспертиза: Межведомственный научно-методический сборник. Вып. 61 / [отв. ред. И. И. Емельянова. – К.: Министерство юстиции Украины, 2016. – С. 264 – 266.

8. Шевченко О. В. Класифікації судово-товарознавчих експертиз / О. В. Шевченко // Порівняльно-аналітичне право. – Ужгород : вид-во ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2017. – № 6. – С. 180-188.

9. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві / О. В. Шевченко // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : матер. наук.-практ. конф., (Київ, 31 березня, 2011 р.). – К. : ННІПСК НАВСУ, 2011. – С. 235 – 237.

10. Шевченко О. В. Комплексна судово-товарознавча експертиза культурних цінностей / О. В. Шевченко // Реформування системи кримінальної юстиції в Україні : кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : збірн. матер. Міжн. наук.-практ. конф. – Ірпін : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С. 346-349.

11. Шевченко О. В. Інформаційне забезпечення товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Інформатизація судово-експертної діяльності : тези доповід. кругл. столу. (Київ, 29 березн. 2012 р.). – К. : ННІПСК НАВСУ, 2012. – С. 73 – 74.

12. Шевченко О. В. Поняття судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 21 листоп. 2013 р.). – К. : ННІПФЕКП НАВС, 2013. – С. 365 – 370.

13. Садченко О. О., Шевченко О. В. Методи вивчення потреб експертної практики / О. О. Садченко, О. В. Шевченко // Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. / [голов. Ред., Коваленко В. В. та ін.]/ ДНДЕКЦ МВС України; НАВС – К: ТОВ. «Брайт Вайт» 2013. – №2(20). – С. 26 – 33.

14. Шевченко О. В. Створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем для вирішення завдань судових експертиз / О. В. Шевченко // Проблемні аспекти експертної практики : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 4 грудн. 2014 р.). – К. : ННІПСК НАВС, 2014. – С. 310 – 313.

15. Шевченко О. В. Основні положення судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Судово-експертна діяльність : сучасний стан та перспективи розвитку : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 23 квітня, 2015 р.). – К. : ННІПСК НАВС, 2015. – С. 396 – 402.

16. Шевченко О. В. Оцінювання висновку судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Актуальні проблеми досудового розслідування : збірн. тез

доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конференція, (Київ, 1 липня 2015 р.). – К. : НАВС, 2015. – С. 263 – 265.

17. Шевченко О. В. Щодо поняття спеціальних товарознавчих знань / О. В. Шевченко // Правова держава: сучасні тенденції та передумови її розбудови в Україні: матер. міжнар. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 30 жовтня, 2015 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2015. – С. 53 – 55.

18. Шевченко О. В. Знання, які складають основу сучасного товарознавства /О. В. Шевченко // Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності: матер. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листопада 2016 р.) – К.; ННІ №2 НАВС, 2016 – с. 323-327.

3. Зазначені праці підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
кандидат юридичних наук,
доцент

Члени комісії:
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

кандидат юридичних наук,
доцент

В.В. Рожнова

О.М. Стрільців

С.Г. Братель

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Національної академії внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

С.Д. Гусарєв

АКТ

**про впровадження результатів дисертації здобувача кафедри
криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ
Шевченка Олександра Вікторовича на тему:
«Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві»
у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: директора Інституту післядипломної освіти, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Удалової Лариси Давидівни (голова комісії), завідувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування, кандидата юридичних наук, доцента Вознюка А.А., заступника начальника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Калиновського О.В., начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, доцента Корж-Ікаєвої Т.Г. склала цей акт про те, що результати дисертації Шевченка О.В. на тему: «Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Шевченка О.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», у рамках підвищення кваліфікації слідчих та працівників підрозділів згідно з затвердженими МВС навчальними програмами післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та слухачів.

Голова комісії:

Л.Д. Удалова

Члени комісії:

А.А. Вознюк

О.В. Калиновський

Т.Г. Корж-Ікаєва

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника Департаменту
нагляду за додержанням законів у
кримінальному провадженні та
координації правоохоронної діяльності
Генеральної прокуратури України
Ледовських М.В.

20.02.2017

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри криміналістичних експертиз Національної академії
внутрішніх справ Шевченка Олександра Вікторовича на тему:
«Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві»
у практичну діяльність Департаменту нагляду за додержанням законів у
кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності
Генеральної прокуратури України**

Комісією у складі:

- заступника начальника Департаменту нагляду за додержанням законів у
кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності –
начальника управління нагляду за додержанням законів Національною
поліцією України Генеральної прокуратури України Лукашенка Олександра
Олександровича;

- заступника начальника управління нагляду за додержанням законів
Національною поліцією України – начальника першого наглядового відділу за
додержанням законів при провадженні досудового розслідування та
підтримання державного обвинувачення Департаменту нагляду за додержанням
законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної
діяльності Генеральної прокуратури України Аuzuна Романа Олександровича

складено акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача
кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ
Шевченка О.В. на тему: «Використання спеціальних товарознавчих знань на
досудовому слідстві» (за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та
криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність)
впроваджені у практичну діяльність Департаменту нагляду за додержанням
законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної
діяльності Генеральної прокуратури України.

Результати дисертаційного дослідження Шевченко О.В. відображені у
науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для практичних
працівників Департаменту нагляду за додержанням законів у кримінальному
провадженні та координації правоохоронної діяльності Генеральної
прокуратури України, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Шевченко О.В. Використання спеціальних товарознавчих знань на
досудовому слідстві / О. В. Шевченко // Експертне забезпечення розслідування

окремих видів злочинів : матер. наук.-практ. конф., (Київ, 31 березня, 2011 р.). – К. : ННІПСК НАВСУ, 2011. – С. 235 – 237.

Судова експертиза документів зі спеціальними засобами захисту : [навч.-практ. посіб.] / О. Л. Кобилянський, О. О. Садченко, О. В. Садченко, О. В. Шевченко. – К. : Укр. ДГРІ, 2011. – 188 с.

Шевченко О.В. Комплексна судово-товарознавча експертиза культурних цінностей / О.В. Шевченко // Реформування системи кримінальної юстиції в Україні : кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : збірн. матер. Міжн. наук.-практ. конф. – Ірпінськ : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С. 346-349.

Шевченко О. В. Інформаційне забезпечення товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Інформатизація судово-експертної діяльності : тези доповід. кругл. столу. (Київ, 29 березн. 2012 р.). – К. : ННІПСК НАВСУ, 2012. – С. 73 – 74.

Шевченко О. В. Історія становлення судово-товарознавчих експертиз / О. В. Шевченко // Криміналістика и судебная экспертиза : междувед. науч.-метод. сб. – К. : МЮ Украины, 2013. – Вып. 58, ч. 2. – С. 519-522.

Шевченко О. В. Методи вивчення потреб експертної практики / О. О. Садченко, О. В. Шевченко // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ТОВ «Брайт Вайт», 2013. – № 2 (20). – С. 26-33.

Шевченко О. В. Поняття судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 21 листоп. 2013 р.). – К. : ННІПФЕКП НАВС, 2013. – С. 365 – 370.

Судова експертиза в кримінальному процесі : [навч.-практ. посіб.] / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко. – К. : Укр.ДГРІ, 2013. – 233 с.

Садченко О. О., Шевченко О. В. Методи вивчення потреб експертної практики / О. О. Садченко, О. В. Шевченко // Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. / [голов. Ред.. Коваленко В. В. та ін.] ДНДЕКЦ МВС України; НАВС – К: ТОВ. «Брайт Вайт» 2013. – №2(20). – С. 26 – 33.

Шевченко О. В. Створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем для вирішення завдань судових експертиз / О. В. Шевченко // Проблемні аспекти експертної практики : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 4 грудн. 2014 р.). – К. : ННІПСІК НАВС, 2014. – С. 310 – 313.

Шевченко О. В. Основні положення судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Судово-експертна діяльність : сучасний стан та перспективи розвитку : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 23 квітня, 2015 р.). – К. : ННІПСІК НАВС, 2015. – С. 396 – 402.

Шевченко О. В. Оцінювання висновку судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Актуальні проблеми досудового розслідування : збірн. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конференція, (Київ, 1 липня 2015 р.). – К. : НАВС, 2015. – С. 263 – 265.

Шевченко О. В. Щодо поняття спеціальних товарознавчих знань / О. В. Шевченко // Правова держава: сучасні тенденції та передумови її

розбудови в Україні : матер. міжнар. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 30 жовтня, 2015 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2015. – С. 53 – 55.

Shevchenko O. Estimation of the conclusion of judicial examination of the goods / Оцінка висновку судової товарознавчої експертизи / O. Shevchenko // KELM : Knowledge, Education, Law and Management. – 2015. – № 2 (10) czerwiec. – P. 169-187.

Шевченко О. В. Призначення слідчим судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування / О. В. Шевченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наук. праць. – К. : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Серія. 18 : Економіка і право. – Вип. 30. – С. 176-181.

Шевченко О. В. Знання, які складають основу сучасного товарознавства / О. В. Шевченко // Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності: матер. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листопада 2016 р.) – К.; ННІ №2 НАВС, 2016 – с. 323-327.

Шевченко О. В. Поняття спеціальних товарознавчих знань / О. В. Шевченко // Криміналістика и судебная экспертиза: Межведомственный научно-методический сборник. Вып. 61 / [отв. ред. И. И. Емельянова. – К.: Министерство юстиции Украины, 2016. – С. 264 – 266.

Шевченко О. В. Класифікації судово-товарознавчих експертиз / О. В. Шевченко // Порівняльно-аналітичне право. – Ужгород : вид-во ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2017. – № 6. – С. 180-188.

Зазначені праці підтвердили високий теоретичний, науковий та методичний рівень, практичну доступність і доцільність використання під час проведення наукових розробок та виконання практичних завдань.

Результати оприлюднених досліджень у зазначених працях використовуються працівниками Департаменту нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності Генеральної прокуратури України під час проведення практичної діяльності.

Члени комісії:

**Заступник начальника Департаменту –
начальник управління нагляду за додержанням
законів Національною поліцією України
Генеральної прокуратури України**

О. Лукашенко

**Заступник начальника управління –
начальник першого наглядового відділу
за додержанням законів при провадженні
досудового розслідування та підтримання
державного обвинувачення**

Р. Аузі́н

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника Департаменту
захисту економіки Національної
поліції України

О.В. Лапко

21.02.2017

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри криміналістичних експертиз Національної академії
внутрішніх справ Шевченка Олександра Вікторовича на тему:
«Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві»
у практичну діяльність Департаменту захисту економіки Національної
поліції України**

Комісією у складі:

- начальника управління протидії злочинності у фінансовій сфері та галузях економіки Департаменту захисту економіки Національної поліції України підполковника поліції Криволапова Володимира Михайловича;
- начальника відділу протидії злочинам у галузях економіки, житлово-комунальному господарстві та сфері інфраструктури управління протидії злочинності у фінансовій сфері та галузях економіки підполковника поліції Чернія Дмитра Анатолійовича

складено акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ Шевченка О.В. на тему: «Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві» (за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) впроваджені у практичну діяльність Департаменту захисту економіки Національної поліції України.

Результати дисертаційного дослідження Шевченко О.В. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для практичних працівників Департаменту захисту економіки Національної поліції України, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Шевченко О.В. Використання спеціальних товарознавчих знань на досудовому слідстві / О. В. Шевченко // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів : матер. наук.-практ. конф., (Київ, 31 березня, 2011 р.). – К. : ННПСК НАВСУ, 2011. – С. 235 – 237.

Судова експертиза документів зі спеціальними засобами захисту : [навч.-практ. посіб.] / О. Л. Кобилянський, О. О. Садченко, О. В. Садченко, О. В. Шевченко. – К. : Укр. ДГРІ, 2011. – 188 с.

Шевченко О.В. Комплексна судово-товарознавча експертиза культурних цінностей / О.В. Шевченко // Реформування системи кримінальної юстиції в Україні : кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : збірн. матер. Міжн. наук.-практ. конф. – Ірпінь : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С. 346-349.

Шевченко О. В. Інформаційне забезпечення товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Інформатизація судово-експертної діяльності : тези доповід. кругл. столу. (Київ, 29 березн. 2012 р.). – К. : ННПСК НАВСУ, 2012. – С. 73 – 74.

Шевченко О. В. Історія становлення судово-товарознавчих експертиз / О. В. Шевченко // Криміналістика и судебная экспертиза : междувед. науч.-метод. сб. – К. : МЮ Украины, 2013. – Вып. 58, ч. 2. – С. 519-522.

Шевченко О. В. Методи вивчення потреб експертної практики / О. О. Садченко, О. В. Шевченко // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ТОВ «Брайт Вайт», 2013. – № 2 (20). – С. 26-33.

Шевченко О. В. Поняття судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 21 листоп. 2013 р.). – К. : ННПФЕКП НАВС, 2013. – С. 365 – 370.

Судова експертиза в кримінальному процесі : [навч.-практ. посіб.] / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко. – К. : Укр.ДГРІ, 2013. – 233 с.

Садченко О. О., Шевченко О. В. Методи вивчення потреб експертної практики / О. О. Садченко, О. В. Шевченко // Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. / [голов. Ред.. Коваленко В. В. та ін.]/ ДНДЕКЦ МВС України; НАВС – К: ТОВ. «Брайт Вайт» 2013. – №2(20). – С. 26 – 33.

Шевченко О. В. Створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем для вирішення завдань судових експертиз / О. В. Шевченко // Проблемні аспекти експертної практики : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 4 грудн. 2014 р.). – К. : ННПСІК НАВС, 2014. – С. 310 – 313.

Шевченко О. В. Основні положення судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Судово-експертна діяльність : сучасний стан та перспективи розвитку : збірн. матер. кругл. столу, (Київ, 23 квітня, 2015 р.). – К. : ННПСІК НАВС, 2015. – С. 396 – 402.

Шевченко О. В. Оцінювання висновку судово-товарознавчої експертизи / О. В. Шевченко // Актуальні проблеми досудового розслідування : збірн. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конференція, (Київ, 1 липня 2015 р.). – К. : НАВС, 2015. – С. 263 – 265.

Шевченко О. В. Щодо поняття спеціальних товарознавчих знань / О. В. Шевченко // Правова держава: сучасні тенденції та передумови її

розбудови в Україні : матер. міжнар. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 30 жовтня, 2015 р.). – Тернопіль : Юридична лінія, 2015. – С. 53 – 55.

Shevchenko O. Estimation of the conclusion of judicial examination of the goods / Оцінка висновку судової товарознавчої експертизи / O. Shevchenko // KELM : Knowledge, Education, Law and Management. – 2015. – № 2 (10) czerwiec. – P. 169-187.

Шевченко О. В. Призначення слідчим судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування / О. В. Шевченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наук. праць. – К. : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Серія. 18 : Економіка і право. – Вип. 30. – С. 176-181.

Шевченко О. В. Знання, які складають основу сучасного товарознавства / О. В. Шевченко // Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності: матер. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листопада 2016 р.) – К.; ННІ №2 НАВС, 2016 – с. 323-327.

Шевченко О. В. Поняття спеціальних товарознавчих знань / О. В. Шевченко // Криміналістика и судебная экспертиза: Межведомственный научно-методический сборник. Вып. 61 / [отв. ред. И. И. Емельянова. – К.: Министерство юстиции Украины, 2016. – С. 264 – 266.

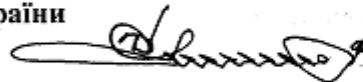
Шевченко О. В. Класифікації судово-товарознавчих експертиз / О. В. Шевченко // Порівняльно-аналітичне право. – Ужгород : вид-во ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2017. – № 6. – С. 180-188.

Зазначені праці підтвердили високий теоретичний, науковий та методичний рівень, практичну доступність і доцільність використання під час проведення наукових розробок та виконання практичних завдань.

Результати оприлюднених досліджень у зазначених працях використовуються працівниками Департаменту захисту економіки Національної поліції України під час проведення наукової, методичної та практичної діяльності.

Члени комісії:

**Начальник управління протидії злочинності
у фінансовій сфері та галузях економіки
ДЗЕ Національної поліції України
підполковник поліції**

В.М. Криволапов

**Начальник відділу протидії злочинам
у галузях економіки, житлово-комунальному
господарстві та сфері інфраструктури
управління протидії злочинності
у фінансовій сфері та галузях економіки
ДЗЕ Національної поліції України
підполковник поліції**

Д.А. Черній